VINE IARNA!

De ce trebuie opriți Vladimir Putin și inamicii lumii libere

GARRY KASPAROV

„Curajoasă, tranșantă și convingătoare" — *The Times*

KRONIKA

VINE IARNA!

De ce trebuie opriți Vladimir Putin și inamicii lumii libere

GARRY KASPAROV

„Curajoasă, tranșantă și convingătoare" — *The Times*

KRONIKA

VINE IARNA!

De ce trebuie opriți Vladimir Putin și inamicii lumii libere

GARRY KASPAROV

„Curajoasă, tranșantă și convingătoare" — *The Times*

KRONIKA

VINE IARNA!

De ce trebuie opriți Vladimir Putin și inamicii lumii libere

GARRY KASPAROV

„Curajoasă, tranșantă și convingătoare" – *The Times*

KRONIKA

Introducere

Prolog Capitolul 1

Sfârşitul Războiului Rece şi prăbuşirea URSS

Capitolul 2 Deceniul pierdut

Capitolul 3 Războaiele invizibile

Capitolul 4 Născut din sânge

Capitolul 5 Preşedinte pe viaţă
Capitolul 6
în căutarea sufletului lui Putin
Capitolul 7

Peste bord. în bătaia puştii Capitolul 8

Operaţiunea Medvedev Capitolul 9

îndrăzneala de a spera în zadar

Capitolul 10 Război şi pace
Concluzii
Valori atemporale într-o lume aflată în schimbare
Mulţumir
iNote

De ce trebuie oprit Vladimir Putin

și inamicii lumii libere

üli Ulli

in

Garry Kasparov (Garrí Kimovici Kasparov) a fost, timp de 20 de ani, jucătorul de şah numărul unu în lume. în 2005, s-a retras din şahul profesionist pentru a se alătura conducerii opoziţiei pro-democratice împotriva lui Vladimir Puţin. în 2012, a fost numit preşedinte al Fundaţiei pentru Drepturile Omului, urmându-i, în funcţie, lui Vaclav Havel. A scris articole pentru revista Wall Street Journal încă din 1991 şi este profesor invitat la Martin School din cadrul Universităţii Oxford. Cartea lui din 2007, How Life Limitates Chess, a fost publicată în 26 de limbi. Actualmente, trăieşte într-un exil autoimpus, la New York, alături de soţia lui, Daşa, şi de copiii lor.

VINE IARNA!

De ce trebuie opriţi Vladimir Putln si inamicii liimii libere

J

GARRY KASPARDV

MIO fiSEENGARD

J

gWinter Is Coming

Why Vladimir Putin and the Enemies of the Free World Must Be Stopped Garry Kasparov Copyright © 2015 Garry Kasparov

LITERA'

Editura Litera O.P. 53; C.P. 212, sector 4, Bucureşti, România tel.: 021 319 63 90; 031 425 16 19; 0752 548 372 e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteţi vizita pe www.litera.ro
Vine iarna!

De ce trebuie opriţi Vladimir Putin şi inamicii lumii libere Garry

Kasparov

Copyright © 2016 Grup Media Litera pentru versiunea în limba română Toate

drepturile rezervate

Traducere din limba engleză: Gabriel Tudor/Graal Soft

Editor: Vidraşcu şi fii

iRedactori: Isabella Prodan, Georgiana Harghel Corector: Georgiana Enache

Copertă: Flori Zahiu Tehnoredactare şi prepress: Anca Suciu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României Kasparov, GarRy
Vine iarna! De ce trebuie opriţi Vladimir Puţin şi inamicii lumii libere/Garry
Kasparov; trad.: Gabriel Tudor/Graal Soft. - Bucureşti: Litera, 2016
ISBN 978-606-33-0865-9
ISBN EPUB 978-606-33-4401-5

I. Soft, Graal (trad.

)Dedicată memoriei lui Boris Nemţov şi
fiecărei persoane din lume care luptă
pentru libertate şi democraţie
aşa cum el a făcut-o în fiecare zi.
Garry Kasparov
Pentru Zoe,
care face totul posibil,
şi pentru Cleo şi Rafa,
care fac ca totul să merite.

Mig Greengar

dIntroducere

Pe 19 august 1991, CNN transmitea în direct tentativa de lovitură de stat îndreptată împotriva preşedintelui sovietic Mihail Gorbaciov. Aliaţi cu KGB, adepţii liniei dure din interiorul regimului comunist aflat în plină dezintegrare îl sechestraseră pe Gorbaciov la vila lui de vacanţă din Crimeea şi declaraseră stare de urgenţă. Presa din întreaga lume era luată cu asalt de analişti şi politicieni, îngrijoraţi că puciul avea să însemne sfârşitul brusc al programului de perestroika sau chiar debutul unui război civil, întrucât tancurile pătrunseseră deja în centrul Moscovei.
Am apărut ca invitat la emisiunea lui Larry King din acea seară, împreună cu fostul ambasador american la ONU, Jeane Kirkpatrick, un profesor din California şi un fost agent KGB. Doar eu am susţinut că puciul nu avea nici o şansă de succes şi că avea să fie înăbuşit în mai puţin de 48 de ore, şi nu în câteva luni, aşa cum preconizau Kirkpatrick şi ceilalţi. Liderii puciştilor nu aveau nici un fel de sprijin popular, am atras eu atenţia, iar tentativa lor de a pune capăt reformelor de care se temeau că vor distruge Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste era condamnată la eşec. Şi birocraţia conducătoare era, de asemenea, divizată, mulţi simţind că aveau mai multe oportunităţi de dezvoltare în cazul dispariţiei sistemului sovietic. Opiniile mele au fost confirmate pe deplin, când preşedintele rus Boris Elţîn s-a urcat, printr-o iniţiativă devenită faimoasă, pe un tanc, populaţia Moscovei a ieşit în stradă pentru libertate şi democraţie, iar cabala liderilor purişti şi-a dat seama că poporul îi e potrivnic. Puriştii s-au predat două zile mai târziu. Tentativa de puci nu doar că eşuase, dar accelerase fărâmiţarea Uniunii Sovietice, prezentând oamenilor din URSS posibilitatea unei alegeri clare. Dizolvarea Uniunii şi un viitor independent constituiau variante puţin riscante, e adevărat, dar nu puteau fi mai rele decât prezentul totalitar. Ca nişte piese de domino, fostele republici sovietice au început să-şi proclame independenţa una dupa alta, în lunile ce au urmat. La Moscova, după două zile de la eşecul puciului, o mulţime entuziastă a dărâmat statuia lui Dzerjinski, supranumit „Felix cel de Fier", temutul fondator al poliţiei secrete sovietice, statuie aflată în faţa sediului KGB.
Astăzi, mi-e greu să citesc declaraţiile pe care oamenii din acea mulţime le-au făcut presei fără să mă cuprindă emoţia. „Astfel începe procesul nostru de purificare", spunea liderul unui sindicat al minerilor, în vreme ce un preot ortodox afirma: „Vom distruge enorma, periculoasa, tiranica maşinărie a KGB". Mulţimea scanda „Jos KGB!" şi „Svo-bo-da!" - cuvântul rusesc pentru „libertate". Poliţiştii şi-au dat jos caschetele pentru a se alătura marşului, iar

mesaje precum „Călăii KGB trebuie judecaţi!" au fost scrijelite pe soclul hulitei statui. Un doctor considera că protestul era diferit de cele din lunile precedente: „Ne simţim ca şi cum ne-am fi născut din nou".
Prin urmare, pare şocant faptul că, opt ani mai târziu, pe 31 decembrie 1999, un fost locotenent-colonel din cadrul KGB devenea preşedintele Rusiei. Reformele democratice, abia pornite, au fost stopate şi contracarate. Guvernul a trecut la măsuri punitive împotriva presei şi a societăţii civile. Politica externă a Rusiei a devenit agresivă şi beligerantă. Nu a existat vreun proces de purificare, nici vreo judecată pentru călăi şi nici o distrugere a maşinăriei KGB. Statuia lui Dzerjinski fusese dărâmată, dar represiunea totalitară pe care ea o reprezenta exista încă. Se născuse din nou - în persoana lui Vladimir Puţin.
Să trecem acum direct la începutul anului 2015. Puţin e încă la Kremlin. Forţele ruseşti au atacat Ucraina şi au anexat Crimeea la şase ani după invadarea altui vecin, Republica Georgia. Doar la câteva zile de la găzduirea Olimpiadei de Iarnă de la Soci, în februarie 2014, Puţin a instigat războiul civil din estul Ucrainei şi a devenit primul om politic care a anexat teritoriul unui stat suveran prin forţă, după Saddam Hussein, invadatorul Kuwaitului. Aceiaşi lideri mondiali care se pozaseră, zâmbitori, cu Puţin, în urmă cu un an, au impus acum sancţiuni împotriva Rusiei şi a membrilor elitei sale conducătoare. Rusia ameninţă să taie conductele care aprovizionează Europa cu o treime din necesarul său de petrol şi gaze naturale. Un stat de-a dreptul mafiot, cu Puţin în postura de capo di tutti capi (şeful tuturor şefilor), se transformă într-o cleptocraţie cu ideologie agnostică, folosind, pe faţă, propagandă şi tactici fasciste. Spectrul, multă vreme dispărut, al unei totale distrugeri nucleare a revenit.
Există două poveşti care trebuie spuse şi care stau la baza actualei crize. Prima se referă la modul în care Rusia a trecut rapid de la sărbătorirea sfârşitului comunismului la alegerea, în fruntea ei, a unui ofiţer KGB şi la invadarea vecinilor. A doua e despre ajutorul pe care lumea liberă l-a acordat acestei evoluţii regretabile, printr-un amestec de apatie, ignoranţă şi bunăvoinţă nemeritată. E esenţial să subliniem ce anume a fost greşit, fiindcă, deşi Puţin e acum un pericol clar şi prezent, America şi Europa persevereză în eroare. Democraţiile lumii trebuie să se unească şi să înveţe iar lecţiile despre cum au putut câştiga Războiul Rece, înainte ca planeta să alunece complet într-un alt conflict asemănător.

Rusia lui Puţin este, în mod evident, cea mai mare şi mai teribilă ameninţare cu care lumea se confruntă astăzi, dar nu e singura. Grupări teroriste ca al-Qaeda şi Statul Islamic sunt (în ciuda denumirii celei din urmă) entităţi nestatale şi care nu dispun de vastele resurse şi de armele de distrugere în masă pe care Puţin le are la îndemână. Atacurile din 11 septembrie 2001 şi altele de acest gen ne-au învăţat, însă, că nu trebuie să ai un steag naţional şi nici măcar o armată pentru a provoca distrugeri teribile celei mai puternice ţări de pe glob. Mai mult de atât, statele care sponsorizează teroarea au de câştigat, deoarece ţintele fundamentaliştilor, ţările democratice, sunt incapabile să-şi organizeze o apărare agresivă. Regimurile criminale din Iran, Coreea de Nord şi Siria au putut să tărăgăneze lucrurile la masa tratativelor cu marile puteri ale lumii, fără să facă vreo concesie semnificativă.
O discuţie privind provocările lumii polarizate care a apărut la finalul Războiului Rece nu e ceva nou. Ceea ce lipseşte e o strategie coerentă pentru a face faţă acestor provocări. Când Războiul Rece s-a încheiat, învingătorii au rămas fără un scop anume şi fără un inamic comun, împotriva căruia să se unească. Adversarii lumii libere nu ştiu ce înseamnă asta. Ei se definesc în continuare prin opoziţia manifestată faţă de principiile şi politicile democraţiei liberale şi faţă de drepturile omului, văzând în Statele Unite principalul reprezentant fizic şi simbolic al acestora. Şi, totuşi, continuăm să discutăm cu ei, să negociem şi chiar să le oferim armele şi tehnologia pe care o folosesc spre a ne ataca. Pentru a parafraza definiţia dată de Winston Churchill împăciuitorismului, hrănim crocodilii sperând că pe noi ne vor mânca ultimii.
Orice răceală politică survenită între Washington şi Moscova sau Beijing este rapid criticată de ambele părţi, ca o potenţială „întoarcere la Războiul Rece". Folosirea acestui clişeu, astăzi, pare o ironie, având în vedere că modalitatea în care a fost dus şi câştigat Războiul Rece a fost uitată, şi nu urmată. în loc să ţinem seama de principiile binelui şi răului şi de valorile universale ale drepturilor omului şi ale vieţii umane, avem conflicte, repoziţionări şi echivalenţe morale. Altfel spus, împăciuitorism sub alt nume. Lumea are nevoie de o nouă alianţă bazată pe o Magna Carta globală, o declaraţie a drepturilor fundamentale pe care toţi oamenii să le respecte. Naţiunile care preţuiesc libertatea individuală controlează, astăzi, cea mai mare parte a resurselor planetei şi deţin cea mai importantă putere militară. Dacă aceste naţiuni s-ar uni şi ar refuza să mai menajeze regimurile totalitare şi pe sponsorii teroriştilor, integritatea şi influenţa lor ar fi irezistibile.

Ar trebui să ne propunem nu să ridicăm noi ziduri pentru izolarea milioanelor de oameni care trăiesc sub regimuri totalitare, ci să le oferim acestor oameni speranţa şi perspectiva unui viitor mai bun. Cei mai mulţi dintre noi, cei care am trăit dincolo de Cortina de Fier, am fost conştienţi că, în lumea liberă, existau oameni cărora le păsa şi care luptau pentru noi, nu împotriva noastră. Iar faptul că ştiam asta a contat. Astăzi, aşa-numiţii lideri ai lumii libere vorbesc despre promovarea democraţiei, în vreme ce-i tratează ca pe egalii lor pe liderii celor mai opresive regimuri din lume. Politicile de dialog cu dictatorii au eşuat la orice nivel şi a venit vremea să recunoaştem acest eşec. Aşa cum spunea Ronald Reagan în faimosul lui discurs din 1964, numit „E momentul să alegem", nu avem de ales între pace şi război, ci între a lupta şi a capitula. Trebuie să alegem. Nu trebuie să ne predăm. Trebuie să luptăm folosind imensele resurse ale lumii libere, de la valorile morale la stimulentele economice, acţiunea militară rămânând ultima variantă. America trebuie să conducă această luptă, cu vastele sale resurse şi cu abilitatea de a-şi mobiliza aliaţii refractari. E perimat azi să mai vorbim despre valorile americane sau chiar despre valorile occidentale. Şi Japonia, şi Coreea de Sud trebuie să acţioneze, şi Australia, şi Brazilia, India şi Africa de Sud, fiecare ţară care preţuieşte democraţia şi libertatea şi beneficiază de pe urma stabilităţii globale. Ştim că e un lucru realizabil fiindcă a mai fost făcut înainte. Trebuie doar să găsim curajul de a o face din nou.

La cinci ani după ce Puţin a ajuns preşedinte şi a început să reconstruiască statul poliţienesc rusesc, pe care îl admiră atât, am trăit, personal, o adevărată renaştere. în 2005, m-am retras, după douăzeci de ani în topul şahului profesionist, pentru a mă alătura mişcării prodemocratice pe cale să se nască în Rusia. Devenisem campion mondial în 1985, la 22 de ani, şi obţinusem tot ce-aş fi vrut să obţin pe tabla de şah. întotdeauna mi-am dorit să schimb lumea în bine şi acum simţeam că drumul meu, în ceea ce priveşte şahul profesionist, se încheiase. Doream să-mi pot creşte copiii într-o Rusie liberă. Şi îmi aminteam de lozinca pe care mi-o lăsase mama pe perete, o butadă a disidenţilor sovietici: „Dacă nu tu, atunci cine?" Speram să-mi folosesc energia şi faima pentru a mă împotrivi valului tot mai mare de represiune ce venea dinspre Kremlin.

Ca mulţi ruşi, eram neliniştit din pricina trecutului, puţin cunoscut, al lui Puţin în cadrul KGB şi a ascensiunii sale atât de rapide la putere, după supervizarea brutalului război dus în 1999, pentru pacificarea regiunii ruseşti Cecenia. Dar, alături de compatrioţii mei, iniţial am acceptat, în ciuda tuturor

suspiciunilor, să-i dau o şansă lui Puţin. Elţîn îşi erodase grav credibilitatea în cursul alegerilor din 1996, folosindu-şi puterile de preşedinte pentru a fi reales prin fraudă. Mărturisesc că m-am numărat printre aceia care au crezut, atunci, că sacrificarea, într-o oarecare măsură, a integrităţii procesului democratic constituia răul cel mai mic, dacă, astfel, huliţii comunişti ar fi putut fi împiedicaţi să preia puterea. Dar asemenea compromisuri sunt aproape întotdeauna o eroare şi aşa s-a întâmplat şi atunci, căci victoria lui Elţîn a făcut ca un individ mult mai lipsit de scrupule să profite de slăbiciunile sistemului.
Intrarea, în 1998, în incapacitate de plată, lăsase economia rusească într-o stare extrem de şubredă, deşi merită amintit, retrospectiv, că produsul intern brut (PIB) îşi revenise considerabil în 2000. Dar, la acea dată, criminalitatea, inflaţia şi un sentiment general de incertitudine şi de slăbiciune naţională făceau din tehnocratul şi tranşantul Puţin o opţiune sigură şi atractivă. Exista sentimentul că ţara ar putea sfârşi în haos, fără un braţ puternic la cârmă. Nesiguranţa fizică şi cea socială au fost, întotdeauna, mize facile în democraţiile fragile şi majoritatea dictatorilor au venit la putere având, iniţial, sprijinul larg al populaţiei. De-a lungul istoriei, generaţii întregi de autocraţi şi junte militare au preluat frâiele puterii pentru că populaţia dorea ordine şi un regim de mano dura (mână forte) spre a opri excesele unor guvernări civile şubrede. Oamenii uită, întotdeauna, că e mult mai uşor să instalezi un dictator, decât să-l dobori.
Desigur, nu m-am aşteptat să am o carieră uşoară, în ceea ce se poate numi, doar cu indulgenţă, „politica" din Rusia. Opoziţia nu încerca să câştige alegerile; luptam, pur şi simplu, pentru simplul fapt de a avea alegeri. Iată de ce întotdeauna m-am considerat un activist, şi nu un politician, chiar şi când am candidat din partea opoziţiei la alegerile prezidenţiale din 2008. Oricine ştia că nu avea să mi se permită să apar într-un scrutin oficial, dar ideea era de a expune acest fapt şi de a încerca să întărim muşchii atrofiaţi ai procesului democratic rusesc. Scopul meu, iniţial, a fost să unesc toate forţele anti-Putin din ţară, mai ales pe cele care, în mod obişnuit, nu s-ar fi raliat niciodată. Tabăra reformatorilor liberali, căreia îi aparţineam, nu avea nimic în comun cu naţional-bolşevicii, de pildă, cu excepţia faptului că era la fel de marginalizată, de persecutată şi de trădată, pentru că se opunea planului lui Puţin de a păstra puterea pe viaţă. Şi, totuşi, fragila noastră coaliţie a mărşăluit pe străzile din Moscova şi Sankt-Petersburg, născând primele proteste politice serioase de când se afla Puţin în funcţie. Doream să-

i arătăm poporului rus că rezistenţa era posibilă şi să răspândim mesajul că renunţarea la libertate, în favoarea stabilităţii, era o alegere greşită.
Din nefericire, Puţin, ca alţi autocraţi moderni, avea şi încă are un avantaj la care n-ar fi visat nici măcar un lider sovietic: profundele legături economice şi politice cu lumea liberă. Deceniile de comerţ au creat averi imense, pe care dictaturi precum Rusia şi China le-au folosit pentru a construi sofisticate infrastructuri autoritare pe plan intern şi pentru a face presiuni pe plan extern. Ideea, naivă, era că lumea liberă avea să folosească legăturile economice şi sociale pentru a liberaliza, treptat, statele autoritare. în realitate, statele autoritare au abuzat de acest acces şi de interdependenţa economică, pentru a răspândi corupţia şi a alimenta represiunea pe plan intern.
Să luăm un exemplu simplu: per ansamblu, Europa primeşte de la Rusia o treime din energia necesară, deşi unele ţări primesc chiar mai mult. între timp, prin Europa trec 80% dintre exporturile de energie ale Rusiei. Deci cine este mai dependent în această relaţie? Şi în timpul crizei din Ucraina am tot auzit repetându-se că Europa nu poate acţiona împotriva Rusiei, din cauză că e dependentă energetic de aceasta! La opt luni după ce Puţin a anexat Crimeea şi la trei luni şi jumătate după ce au ieşit la iveală dovezi clare că forţele ruseşti doborâseră un avion civil deasupra Ucrainei, Europa încă mai „lua în considerare" găsirea de alternative la gazul rusesc. în loc să folosească influenţa economică uriaşă a Uniunii Europene pentru a-l intimida pe Puţin, statele europene au mimat neputinţa. Un boicot al UE sau chiar creşterea taxelor impuse importurilor ruseşti de energie ar fi ameninţat să distrugă complet economia Rusiei, care e, acum, total dependentă de sectorul energetic, pentru a se menţine pe linia de plutire. Dar Europei îi lipseşte voinţa politică de a face sacrificii semnificative pe termen scurt, pentru a stăvili ameninţarea pe termen lung, mult mai gravă, pe care o reprezintă un Puţin necontestat de nimeni la adresa securităţii globale şi, prin extensie, la adresa economiilor europene, dependente de globalizare.
Legăturile de afaceri asigură regimurilor autoritare moderne şi instrumente mai subtile pentru a eluda cenzura. Ele lansează oferte publice iniţiale şi posedă domenii imobiliare de lux în New York şi Londra, plătind, astfel, taxe şi impozite pe venit la care lacomii politicieni şi corporaţiile occidentale nu doresc să renunţe, de dragul drepturilor omului. Statele totalitare exploatează deschiderea manifestată de lumea liberă angajând persoane care fac lobby, făcând propagandă prin media şi alimentând masiv cu bani

politicieni, partide politice şi organizaţii nonguvernamentale (ONG-uri). Atunci când aceste activităţi sunt date în vileag, reacţiile sunt insignifiante. Ocazional, cetăţenii din lumea liberă se arată indignaţi când media dezvăluie condiţiile inumane existente în fabricile din ţările sărace, dar, în definitiv, puţin le pasă de mediul social al statelor unde sunt produse petrolul, hainele şi telefoanele lor inteligente.

în vreme ce oligarhii ruşi şi-au extins puterea economică şi, odată cu ea, s-a extins şi influenţa lui Puţin, în întreaga lume, companiile occidentale le-au întors favorurile, investind în Rusia. Giganţi energetici, ca Shell şi British Petroleum (BP), s-au dovedit nerăbdători să primească o parte din imensele rezerve de energie ale Rusiei, iar piaţa rusească, multă vreme inactivă, s-a dovedit o ţintă irezistibilă, indiferent de câte concesii erau necesare pentru a încheia afaceri aici. Drepturile omului în Rusia reprezentau ultima preocupare

pentru corporaţiile occidentale. Chiar şi după ce firmele occidentale au fost, în repetate rânduri, trădate, înşelate şi ameninţate de partenerii lor ruşi şi chiar excluse din mediul de afaceri sau din Rusia, ele s-au întors aici, dornice de mai mult, ca nişte câini bătuţi de un stăpân crud.

Cel mai remarcabil exemplu este al directorului executiv al BP, Robert Dudley, care a fugit din Rusia în 2008, pe când era director al unei multinaţionale, cu un grup de miliardari ruşi. Hărţuit permanent şi temându-se că va fi arestat (mărturisind şi că ar fi fost otrăvit), Dudley a preferat să se ascundă. Pentru ca, după doar câţiva ani, să revină în Rusia şi să anunţe într-o conferinţă de presă, alături de însuşi Puţin, încheierea unui acord comercial de exploatare cu compania petrolieră de stat Rosneft! Deşi investiţiile străine au contribuit, parţial, la creşterea PIB-ului Rusiei (cea mai importantă contribuţie a avut-o creşterea exorbitantă a preţului petrolului) - ele au îmbunătăţit prea puţin traiul ruşilor de rând. Majoritatea acestor noi averi au făcut cale întoarsă şi au sfârşit prin a fi depuse în băncile occidentale sau investite în proprietăţi imobiliare, pe numele elitei oligarhice a lui Puţin.

Aşadar, în vreme ce mişcarea noastră de opoziţie, în continuă evoluţie, a făcut unele progrese în a atrage atenţia asupra realităţilor nedemocratice din Rusia lui Puţin, noi ne-am aflat, încă din start, pe o poziţie perdantă. Dominarea, de către Kremlin, a mass mediei şi persecutarea fără milă a opoziţiei din societatea civilă a făcut imposibil un avânt democratic durabil. Misiunea noastră a fost, de asemenea, sabotată şi de liderii democratici care l- au primit pe Puţin pe scena mondială, oferindu-i creditul de care el avea

atâta nevoie, în condiţiile absenţei unor alegeri corecte în Rusia. E dificil să promovezi reforma democratică atunci când fiecare canal de televiziune şi fiecare ziar prezintă întruna imagini cu liderii celor mai puternice democraţii din lume acceptând, printre ei, un dictator ca parte a familiei lor. Acest fapt transmite mesajul că fie el nu e deloc un dictator, fie democraţia şi libertatea individuală nu sunt altceva decât nişte simple mărfuri de schimb, aşa cum Puţin şi ciracii lui au susţinut mereu că sunt. în cele din urmă, a fost nevoie de invazia Ucrainei, pentru ca G7 (niciodată nu am acceptat să-i spun G8) să excludă Rusia lui Puţin din clubul de elită al democraţiilor industriale.
în 2008, când Puţin i-a împrumutat funcţia de preşedinte acolitului său, Dmitri Medvedev, ar fi trebuit deja să fie clar pentru toţi că democraţia rusească murise. Celelalte nume prezente pe listele de vot erau ale unor membri ai opoziţiei „acceptate", fidele lui Puţin: Ghenadi Ziuganov, din partea comuniştilor, şi Vladimir Jirinovski, care jucase rolul extremistului de dreapta încă din 1991. Ambii au servit şi servesc încă drept simple obiecte decorative pentru a lăsa iluzia democraţiei. Şi, totuşi, liderii democratici s-au grăbit, unul după altul, să participe la această şaradă. George W. Bush i-a telefonat noului său omolog, pentru a-l felicita. Preşedintele francez Nicolas Sarkozy l-a invitat, pe un ton călduros, pe Medvedev la Paris. Osanale asemănătoare au fost înălţate de liderii Germaniei, Marii Britanii şi ai altor ţări, prea numeroase pentru a fi toate enumerate aici. Iar aceasta s-a întâmplat în ciuda faptului că principalul organism european de monitorizare a alegerilor, Organizaţia pentru Securitate şi Cooperare în Europa (OSCE), boicotase scrutinul rusesc, pentru a protesta împotriva restricţiilor impuse observatorilor.
La două luni după ce Barack Obama a depus jurământul, ca preşedinte al SUA, el şi secretarul de stat, Hillary Clinton, au lansat o nouă iniţiativă de politică externă, pentru a „reseta" relaţiile Statelor Unite cu Rusia. Dar nu în modul realist la care v-aţi fi putut aştepta, după ce Rusia invadase mica Georgie, în urmă cu doar câteva luni, spre a înfiinţa enclave independente, care sunt, şi azi, ocupate de trupele ruseşti. Dimpotrivă, aceasta a fost o încercare de flatare a Rusiei de către noua conducere americană. (O încercare completată de o exprimare eronată - pe infamul „buton de resetare" oferit de Clinton omologului său rus, Serghei Lavrov, scria, de fapt, în rusă, „supraîncărcare", şi nu „resetare".) Administraţia Obama voia să creadă că energicul şi voiosul Medvedev era un reformator, un potenţial liberal care avea să schimbe cursul imprimat de Puţin. Puteţi numi, dacă

vreţi, această atitudine drept o naivitate specifică primelor zile de „speranţă şi schimbare", dar, în mod incredibil, această politică de dialog a continuat mult după ce a devenit clar că Puţin are, de fapt, frâiele puterii şi că planul lui de a transforma Rusia într-un stat poliţienesc nu se schimbase.
„Operaţiunea Medvedev", iniţiată de Puţin, a fost o victorie totală. El a câştigat, astfel, încă patru ani în care să elimine orice opoziţie internă, evitând, totodată, consecinţe nedorite în plan internaţional. Când, în mod previzibil, Puţin a revenit în funcţia de preşedinte, în 2012, nici măcar nu s-a mai străduit să dea o aură de credibilitate alegerilor. Ca majoritatea dictatorilor, Puţin are excelente instincte de animal politic, când vine vorba de evaluarea adversarilor, el ştiind deja că nu avea de înfruntat o opoziţie reală din partea liderilor mondiali. Şi, ca toţi dictatorii, Puţin a devenit mai îndrăzneţ cu fiecare pas făcut. Dictatorii nu întreabă „de ce?" înainte să acumuleze mai multă putere; ei nu întreabă decât „de ce nu?". Analizând cu atenţie modul în care îl tratau lideri ca Merkel, Cameron sau Obama, Puţin nu a găsit vreun motiv de a nu face exact ceea ce-şi dorea să facă.
Nu trebuie să fii specialist în istorie pentru a recunoaşte acest model şi nici pentru a vedea cum a dus el la războiul din Ucraina. Atitudinea binevoitoare în care s-au complăcut naţiunile din lumea liberă, după căderea Cortinei de Fier, nu era una de care să te descotoroseşti uşor când tratai cu cineva de teapa lui Puţin. El a exploatat dialogurile cu liderii occidentali în folos propriu, fără să facă, de fapt, nici o concesie. Ani de zile, timp în care situaţia drepturilor omului din Rusia se degrada tot mai mult, politicienii şi experţii occidentali, ca Henry Kissinger şi Condolezza Rice, au apărat slăbiciunea Vestului în relaţia cu Puţin, susţinând că ruşii stau mult mai bine decât în zilele Uniunii Sovietice.
înainte de toate, se cuvine să le adresez, cu sarcasm, felicitări pentru aceste laude, care ar trebui înţelese exact pe dos! Dar, în loc să facă o comparaţie cu anii 1950 şi 1970, de ce nu s-au uitat la anii 1990? Nu e dificil să îmbunătăţeşti viaţa sub comunismul totalitar al lui Stalin sau Brejnev, dar cum rămâne cu viaţa sub Elţîn? Cum rămâne cu distrugerea fiecărei instituţii democratice abia născute din Rusia, sub privirile îngăduitoare ale politicienilor democraţi, de genul lui Rice sau Kissinger? Dacă drepturile omului în Rusia şi deţinuţii politici din vastele gulaguri au contat - şi ele au contat, într-adevăr, chiar foarte mult - pentru atâţia lideri şi cetăţeni ai lumii libere, de ce disidenţii din secolul XXI n-ar merita o grijă şi un respect similare? Politicile eficiente sunt bazate pe principii. Ronald Reagan ar fi

discutat cu omologii lui sovietici, dar, aşa cum îmi spunea cândva Văclav Havel, Reagan ar fi pus mai întâi, pe masa negocierilor, lista deţinuţilor politici!
în primii mei ani ca activist, am spus adesea că Puţin e o problemă rusească, pe care rușii trebuie să o rezolve, dar că el va deveni, în timp, o problemă regională şi apoi o problemă globală, dacă ambiţiile sale vor fi ignorate. Această transformare regretabilă a devenit realitate şi se pierd vieţi din cauza ei. Nu simt bucurie când mi se spune: „Da, ai avut dreptate!" Nu mă simt deloc bine când văd că se face atât de puţin pentru stoparea agresiunii lui Puţin, până în zilele noastre. Pentru ce să le spun liderilor occidentali că ar fi trebuit să mă asculte şi să acţioneze, când ei nu mă ascultă şi nu acţionează nici măcar azi?
Mantra colaborării cu dictatorii şi a refuzului de a discuta despre crimele acestora - mai ales dacă aceştia sunt importanţi parteneri de afaceri - a devenit atât de împământenită în ultimele două decenii, încât nici măcar invadarea unei naţiuni suverane din Europa nu o poate destrăma. Statele Unite şi Uniunea Europeană au impus sancţiuni împotriva industriilor şi oficialilor din Rusia, chiar dacă au făcut-o, în general, prea târziu şi într-o măsură prea mică. Şi, totuşi, ele refuză încă să admită necesitatea condamnării şi a izolării Rusiei, care a devenit, sub Puţin, un periculos stat al răului. Această generaţie de lideri occidentali refuză să admită că răul există încă în lume şi că trebuie înfruntat în termeni absoluţi, nu invitat la negocieri. E clar, în acest moment, că democraţiile secolului XXI nu sunt gata pentru o asemenea luptă. Rămâne, însă, de văzut dacă se vor putea sau nu pregăti pentru ea.
E foarte periculos să crezi că prăbuşirea unui simbol e acelaşi lucru cu sfârşitul a ceea ce reprezintă simbolul respectiv, dar tentaţia de a proceda astfel e irezistibilă. Oamenii au o puternică afinitate pentru simboluri şi poveşti de tot felul, mai ales când acestea par să aibă finalul fericit al unui lung şi înfricoşător basm cu zâne. Zidul Berlinului a reprezentat o divizare, la propriu şi la figurat, a lumii, în bine şi rău, în întuneric şi lumină. Când germanii, extaziaţi, s-au năpustit asupra acestei graniţe fortificate şi au atacat hulitul Zid cu ciocanele, a fost uşor de crezut că fusese învins răul în sine.
Desigur, spiritul festiv avea motive întemeiate. Sute de milioane de oameni se trezeau dintr-un coşmar totalitarist care durase decenii întregi. „Imperiul Răului" se prăbuşise. O întindere de peste 6 700 km - un sfert din glob -

mergând de la peninsula Ciukotka, din Extremul Orient rusesc, la Berlin - scăpa de represiunea comunistă şi de mizeria economică, nutrind, aproape peste noapte, speranţa strălucitoare a democraţiei şi a pieţelor libere. A fost un moment glorios, de neuitat.
în plus, existau şi motive mai practice de sărbătoare. Ameninţarea îndelungă a unui război nuclear fusese îndepărtată. Trei generaţii crescuseră cu obsesia instrucţiunilor primite în caz de atac nuclear şi cu nesfârşitele discuţii despre „distrugerea reciprocă". Nenumărate miliarde de dolari fuseseră investite în măsuri şi contramăsuri militare, care acum deveniseră inutile. „Dividendele păcii", rezultate de aici, aveau să ducă la o nouă eră de prosperitate - sau, cel puţin, aşa spunea firul poveştii.
Am scris despre ceea ce eu numesc „gravitaţia succeselor trecute" în şah. Fiecare victorie apasă mai mult pe umerii învingătorului şi acestuia îi e tot mai greu să-şi intensifice eforturile, spre a-şi îmbunătăţi rezultatele. De partea cealaltă, învinsul ştie că a făcut o eroare, că s-a întâmplat ceva greşit şi va munci din greu, ca data viitoare să nu mai repete greşeala. Fericitul învingător presupune, adesea, că a câştigat fiindcă este, pur şi simplu, măreţ. De obicei, însă, învingătorul nu e decât jucătorul care face penultima greşeală. Ai nevoie de o disciplină extraordinară pentru a depăşi această tendinţă şi a trage învăţăminte chiar şi dintr-o victorie.
Reacţia naturală, reacţia omenească, la deznodământul câştigării Războiului Rece a fost de a-l îmbrăţişa pe fostul duşman. Clinton şi Elţîn s-au strâns în braţe şi au râs. Uniunea Europeană şi NATO au întâmpinat fostele ţări din blocul sovietic cu braţele deschise şi au investit miliarde de dolari spre a-i ajuta pe nou-veniţi. Când a fost vorba de reforme politice şi economice, zidurile izolării şi ale restricţiilor au fost dărâmate, în favoarea unei politici occidentale, bazate pe recompense. UE şi alte instituţii au oferit noilor state libere stimulente pentru a li se alătura ca parteneri deplini, dacă erau îndeplinite nişte condiţii minime de reformă economică şi transparenţă politică. Acest principiu al dialogului a constituit un mare succes în Europa de Est, în ciuda drumului anevoios pentru mulţi.
Dar această măsură de extindere a fost aplicată şi în zone unde forţele represive nu fuseseră încă distruse. Ţări în care represiunea de tip sovietic fusese doar cosmetizată au fost invitate în clubul statelor libere, făcându-li-se solicitări minime şi acceptând, din partea lor, un nivel scăzut de reciprocitate. Atitudinea dominantă în Vest a fost: „Nu-i nimic, o să revină ele pe calea cea

bună până la urmă. Democraţia a triumfat, istoria nu le-a dat dreptate băieţilor
răi. Trebuie doar să fim cu ochii pe ei şi să aşteptăm." Dar proverbialele forţe ale istoriei nu câştigă singure războaie. Şi experienţa a dovedit că, adesea, o poţi duce grozav şi dacă eşti poziţionat greşit în raport cu istoria, dar bine poziţionat în raport cu conductele de gaze şi de petrol.
Privind retrospectiv, e uimitor să vezi cât de repede au fost uitate şi abandonate lecţiile deprinse în urma victoriei din Războiul Rece. La momentul de maximă expansiune a forţelor libertăţii şi democraţiei, Occidentul a încetat să mai exploateze avantajele de care dispunea. Având de partea sa o copleşitoare putere militară, economică şi morală, Vestul a schimbat complet strategia.
în era de astăzi, a globalizării şi a falselor echivalenţe, ne e greu să ne amintim că majoritatea liderilor din epoca Războiului Rece intuiseră adevăratul rău încă din al Doilea Război Mondial. Ei nu-şi făceau iluzii asupra a ceea ce erau capabili dictatorii să facă, dacă li se dădea ocazia. Luaseră cunoştinţă direct de ameninţările la adresa existenţei omenirii şi văzuseră ororile lagărelor de concentrare. De asemenea, ştiau că armele nucleare puteau fi folosite într-un conflict; pentru generaţiile care au urmat, acest gând a fost aproape de neconceput. E ruşinos că, astăzi, Adolf Hitler şi Iosif Stalin au ajuns să fie caricaturizaţi şi minimalizaţi, ca nişte monştri mitologici reprezentând un rău străvechi, dispărut de multă vreme.
Dar răul nu moare, aşa cum istoria nu se sfârşeşte. Ca o buruiană, răul poate fi retezat, dar niciodată scos din rădăcină pentru totdeauna. El aşteaptă şansa de a se răspândi, prin fisurile vigilenţei noastre. El poate prinde rădăcini în solul fertil al îngăduinţei noastre sau chiar în molozul rămas după prăbuşirea Zidului Berlinului.
Comunismul n-a dispărut atunci când Zidul a fost dărâmat. Aproape 1,5 miliarde de oameni mai trăiesc încă sub dictaturi comuniste şi încă pe atâţia în ţări unde libertăţile sunt îngrădite, inclusiv în multe dintre fostele republici sovietice. Dorinţa oamenilor de a-i exploata şi stăpâni pe alţii prin dictat şi prin forţă nu a dispărut odată cu prăbuşirea Zidului. Ce a dispărut - sau, cel puţin, s-a diminuat semnificativ - e disponibilitatea lumii libere de a adopta o poziţie fermă în sprijinul celor oprimaţi.
Această schimbare e de înţeles, întrucât reprezintă dorinţa oamenilor de a pune capăt deceniilor de tensiune şi separare. Bill Clinton, care şi-a început mandatul în 1992, a fost primul preşedinte american născut în cursul

exploziei demografice postbelice şi a întruchipat mentalitatea potrivit căreia venise vremea renunţării la dura viziune maniheistă a Războiului Rece. între timp, însă, colţii balaurului creşteau. Dictatorul belarus Lukaşenko şi-a începutul domnia pe viaţă în 1994. Colegii săi din Asia Centrală, dictatorii Nazarbaev din Kazahstan şi Karîmov din Uzbekistan, au stat la putere peste un sfert de veac. Nu e o coincidenţă că două dintre ţările fostei URSS, cu cel mai mare potenţial de a se rupe de cumplita atracţie exercitată de Rusia, Georgia şi Ucraina, au fost atacate şi, parţial, ocupate de ruşi.

E adevărat că aceşti bandiţi şi autocraţi nu reprezintă nici pe departe o ameninţare la adresa ordinii globale precum reprezenta Uniunea Sovietică, în ciuda tentativei lui Puţin de a înjgheba o variantă „soft" a URSS prin acorduri comerciale, intimidare şi lideri-marionetă. Dincolo de capabilităţile sale militare, URSS a constituit o ameninţare fiindcă a propus, agresiv, o ideologie toxică, comunismul, capabilă să se răspândească mult dincolo de graniţele sale. Până recent, Puţin a simţit că poate să jefuiască Rusia şi să-şi consolideze puterea fără să recurgă la nici un element ideologic. „Haideţi să furăm împreună" a fost singura deviză a elitei sale conducătoare, care a folosit puterea guvernamentală pentru a transfera banii în buzunarele celor ce o exercitau. Dar, pe măsură ce situaţia economică a Rusiei s-a deteriorat, Puţin a fost obligat să treacă la capitolele ulterioare ale manualului dictatorului, spre a găsi noi modalităţi de a-şi justifica rolul de lider suprem. După 2013, Kremlinul şi diferiţii săi purtători de cuvânt au acompaniat cele mai recente atacuri împotriva homosexualilor şi a presei, cu o retorică în mod făţiş fascistă, vizând comportamentul „anti-rusesc" şi trădarea de ţară. Unele dintre aceste discursuri, printre care şi câteva aparţinându-i lui Puţin, seamănă atât de mult cu cele ale liderilor nazişti de pe la 1930, încât zici că au schimbat doar termenul de „Vaterland" cu sintagma „Maica Rusia". Dar, aşa cum ştia şi Hitler, în cele din urmă rămâi fără duşmani interni şi trebuie să cauţi inamici în afară. Demonizarea Statelor Unite în presa controlată de stat a început acum mai bine de un deceniu, dar n-a fost de ajuns.

Când preşedintele Ucrainei, Viktor Ianukovici, o marionetă a lui Puţin, a fugit din ţară, după protestul „Euromaidan", prin care se cerea o mai profundă integrare europeană, Puţin a profitat de ocazie. Susţinând nevoia de a-i proteja pe ruşii din Ucraina, mai întâi a ocupat şi a anexat Crimeea, apoi a început să incite la violenţă, prin intermediul „rebelilor" din estul Ucrainei, susţinuţi de ruşi. Curând, în ciuda afirmaţiilor absurde ale Kremlinului, ce

pretindeau exact contrariul, trupele ruseşti, masiv înarmate, au transformat conflictul într-o veritabilă invazie.
Indiferent de temei, războiul este teribil, dar orientarea periculoasă a lui Puţin spre un imperialism de natură etnică nu poate fi ignorată. Cei care spun că războiul din Ucraina e departe şi nu poate genera o instabilitate globală neglijează avertismentul clar dat de Puţin. Nu avem nici un motiv să credem că anunţata lui viziune asupra „Rusiei Mari" se va încheia cu invazia din estul Ucrainei, însă avem toate motivele să fim convinşi că aceasta e doar începutul. Dictatorii se opresc doar când sunt opriţi şi împăciuitorismul cu care a tratat Occidentul invadarea Ucrainei de către Puţin nu face decât să-i stimuleze acestuia apetitul pentru alte cuceriri.
Ucraina e doar una dintre bătăliile pe care lumea liberă ar prefera să le ignore, într-un război mai amplu, a cărui existenţă, pur şi simplu, refuză să o accepte. Dar faptul că pretinzi că nu ai inamici nu înseamnă că aceştia chiar nu există. Zidul Berlinului şi Uniunea Sovietică au dispărut, dar duşmanii libertăţii, care le-au construit, sunt încă în viaţă. Istoria nu se încheie; ea cunoaşte doar cicluri. Eşecul de a a apăra Ucraina astăzi este eşecul Aliaţilor de a apăra Cehoslovacia în 1938. Lumea trebuie să acţioneze acum, pentru ca Polonia din 2016 să nu fie chemată să joace rolul Poloniei din 1939.
Războiul Rece a fost câştigat nu doar prin superioritate militară şi economică, ci şi prin valorile pe care eu, un fost cetăţean sovietic, le numesc, fără nici o ironie, „valori americane tradiţionale", adoptate şi de tot blocul vestic. Nu putem rezolva problemele globalizării cu aceleaşi instrumente legale şi economice care le-au creat. Avem nevoie de cadre noi, bazate pe moralitate, pentru a înfrunta dictaturile din Rusia şi China, acum, când ele au devenit o parte atât de pregnantă a lumii noastre globalizate. Ne trebuie alte alianţe pentru a combate reţelele teroriste fără graniţe, care folosesc, împotriva noastră, chiar tehnologia creată de noi. Aceste cadre şi alianţe trebuie fundamentate pe principii morale, singura armă pe care duşmanii democraţiei nu o pot egala. Faptul e şi mai evident în condiţiile în care aceşti duşmani
posedă arme nucleare, făcând confruntarea militară inimaginabil de primejdioasă.
Fronturile vagi şi neclare ale conflictelor moderne nu pot fi abordate decât prin fronturi morale, bine conturate. Inamicii lumii libere pot fi identificaţi judecând după ţintele lor. Ei ştiu că, dacă democraţia liberă şi economia de piaţă reuşesc, îşi vor pierde raţiunea de a fi, de aceea şi luptă pentru propria

supravieţuire. Pentru a înfrunta aceste atacuri, trebuie să transformăm principiile în politici. Trebuie să identificăm şi să înţelegem scopul pentru care luptăm şi adversarul pe care îl înfruntăm. Şi trebuie să vrem să ne apărăm valorile, ca şi cum înseşi vieţile noastre ar depinde de ele - căci chiar aşa stau lucrurile.

Trebuie să rezistăm confuziilor, scuzelor şi argumentelor eronate prezentate de dictatori şi de ciracii lor, pe de o parte, şi reluate de adepţii împăciuitorismului şi de laşi, de cealaltă parte. Ei vorbesc neîncetat despre ce s-ar putea întâmpla dacă lumea liberă i s-ar opune lui Puţin sau despre consecinţele unei acţiuni militare directe împotriva ISIS. Dar nu vor să se raporteze deloc la ce se va întâmpla dacă nu acţionăm suficient de hotărât, dacă permitem continuarea acestui status-quo al dialogului şi împăciuitorismului. Evitarea unui nou Război Rece pare a fi un scop admirabil, dar ce-aţi spune dacă ne-am afla deja într-un asemenea conflict? Şi ce spuneţi despre războiul actual, manifestat prin invadarea şi anexarea unor teritorii europene, lucru deja întâmplat în Ucraina? Respingerea realităţii nu e o politică acceptabilă. Frământându-ne doar pentru ce s-ar putea întâmpla, în condiţiile în care situaţia e deja catastrofală, nu facem decât să amânăm, în mod inutil, luarea unor decizii tranşante. Faptul că ignori cancerul şi te contrazici cu medicii care te-au diagnosticat nu te va salva, indiferent de cât de mult te temi de tratament.

Nu putem şti sigur, în nici un fel, ce s-ar întâmpla dacă naţiunile lumii libere, conduse de Statele Unite şi de NATO, l-ar înfrunta pe Puţin în Ucraina (sau, în aceeaşi ordine de idei, ar decide să elimine ISIS de pe hartă). Putem fi, însă, convinşi că o asemenea acţiune va fi, în cele din urmă, necesară şi că va solicita mai multe resurse, mai multe sacrificii şi mai multe vieţi pierdute, cu fiecare zi care trece. Puţin, ca orice dictator dinaintea lui, devine tot mai încrezător în forţele proprii, văzând că nimeni nu-l înfruntă. Fiecare pas pe care-l poate trâmbiţa ca pe un succes, în faţa poporului rus, îl face pe Puţin şi mai greu de dat jos de la putere şi îi sporeşte îndrăzneala de a realiza alţi paşi, şi mai agresivi.

E adevărat că, dacă America, Europa şi restul democraţiilor de pe planetă vor realiza, în final, că era dialogului a luat sfârşit şi îi vor ataca pe Puţin şi pe alţi indivizi ca el tăindu-le bazele economice şi oferind sprijin masiv ţintelor lor, conflictele s-ar putea agrava, înainte de a fi stinse. Această abordare - responsabilitatea de a face sacrificii pe termen scurt, pentru un bine de lungă durată - necesită un anumit gen de conducători, care sunt, însă, foarte rari în

zilele noastre. Necesită o gândire care să meargă mai departe de următorul sondaj de opinie, de următorul raport trimestrial şi de următoarele alegeri. Politicile din timpul Războiului Rece au fost menţinute, cu o remarcabilă fermitate, decenii întregi, traversând administraţiile şi guvernele şi ducând, în final, la o mare victorie, pentru tabăra democraţiei. De atunci, un preşedinte după altul, un premier după altul, au pasat responsabilitatea privind respectarea drepturilor omului în Rusia, până când Puţin a dobândit un avânt suficient de mare pentru a lansa un veritabil război pe pământ european.

Un argument popular, dar eronat, e de a sugera că intervenţia împotriva agresiunii ar putea duce la al Treilea Război Mondial sau chiar la un holocaust nuclear. Dimpotrivă, singurul mod în care actuala criză va escalada va fi dacă Puţin nu se va confrunta cu o ameninţare copleşitoare la adresa puterii sale, singurul lucru care îl preocupă. Dacă lui Puţin i se permite să meargă din victorie în victorie, eliminând orice fel de opoziţie pe plan intern şi cucerind teritorii şi influenţă în afară, riscul unui război total creşte dramatic. Adolf Hitler nu a atacat Polonia în 1939 fiindcă Aliaţii s-au ridicat în apărarea Cehoslovaciei, ci tocmai fiindcă nu au făcut-o. Hitler nu a pătruns în Sudetenland fiindcă lumea a protestat vehement faţă de Anschlussul austriac, ci tocmai fiindcă riposta a fost atât de slabă. Doar după ce au fost obţinute, atât de simplu, toate aceste prime triumfuri împotriva unei opoziţii atât de slabe din partea democraţiilor occidentale, a dobândit şi el o încredere în sine care avea să se dovedească exagerată.

Desigur, Puţin nu este Hitler; acel rău indescriptibil nu va fi niciodată egalat - deşi cei care au trecut prin ororile regimurilor lui Stalin, Mao sau Pol Pot ne-ar putea contrazice. E important, totuşi, să amintim că, în 1936 - şi chiar în 1937 şi 1938 -, nici Hitler nu era încă Hitler! Adulaţia venită din partea atleţilor şi a demnitarilor străini la Jocurile Olimpice de la Berlin, uşurinţa cu care au fost acceptaţi primii paşi ai armatei germane dincolo de graniţele stabilite după Primul Război Mondial, cedarea rapidă a lui Chamberlain - acestea sunt lucrurile care i-au permis lui Hitler să devină un monstru.

în termenii influenţei globale, puterea industrială şi militară a Rusiei de azi nu se poate compara cu cea a Germaniei naziste. Dar Puţin are ceva ce Hitler nu a avut: arme nucleare. Şi nu se teme să ne reamintească mereu lucrul acesta. M-am chinuit să ascult de două ori conferinţa de presă, cu întrebări şi răspunsuri, ţinută de Puţin la Soci, în octombrie 2014, pentru că nu-mi venea să cred cu câtă uşurinţă lăuda terifiantul şantaj nuclear al liderului sovietic

Nikita Hruşciov. Dar ar trebui să luăm bine aminte la ce spune Puţin, deoarece e recunoscut pentru faptul că-şi transpune ameninţările în fapt, atunci când nu sunt contracarate.
Dacă, însă, liderii lumii libere îşi vor veni în fire la timp şi vor forma un puternic front comun împotriva lui Puţin - manifestat prin sancţiuni economice, înlocuirea exporturilor ruseşti de energie, izolare diplomatică şi sprijin economic şi militar pentru ţintele lui -, ei vor pune, astfel, bazele unei noi alianţe a democraţiilor planetei. Dictaturilor trebuie să li se dea şansa de a se reforma şi de a se alătura comunităţii, altfel trebuie marginalizate şi lăsate în urmă. Uniunea Europeană foloseşte acest model în plan intern; fiecare stat candidat trebuie să întrunească standarde explicite de dezvoltare economică şi de respectare a drepturilor omului. Şi, totuşi, aceeaşi UE e fericită să facă afaceri cu dictaturi brutale, ca Rusia lui Puţin, care nu ar fi, niciodată, acceptată ca membră a Uniunii Europene. Sfârşitul războiului lui Puţin şi sfârşitul acestei ipocrite politici de dialog pot avea loc concomitent.
Primul lucru pe care îl vom face, în lucrarea de faţă, va fi să stabilim de ce acest război nedeclarat e real şi de ce contează. în lipsa unor simboluri evidente asupra cărora să se concentreze şi fără un „imperiu al răului" împotriva căruia să lupte, ralierea democraţiilor lumii, în vederea unei acţiuni comune, va fi dificilă. Şi, totuşi, ele trebuie să se unească. Apoi, vom examina cum două decenii de retrageri şi repoziţionări în tabăra occidentală au permis unor autocraţi ca Puţin şi unor grupări teroriste ca ISIS să prolifereze în toată lumea.
Democraţiile au liderii pe care îi merită, spune o butadă, şi de aceea trebuie să examinăm schimbarea de valori şi de priorităţi care a făcut din împăciuitorism şi realpolitikul defetist moneda aleasă de Occident în politica sa externă de azi. Eliminarea componentei morale din afacerile externe a fost o catastrofă după care Occidentului îi va trebui mult timp să-şi revină.
Ultimul capitol al cărţii e dedicat unui plan amplu prin care să se realizeze revenirea Vestului, începând cu întrebări la care fiecare candidat la conducerea unei democraţii ar trebui să răspundă.

De-a lungul lucrării, voi împărtăşi observaţiile şi experienţele mele, personale, ca activist în Rusia şi în

calitatea mea actuală, de preşedinte al Fundaţiei pentru Drepturile Omului, cu sediul la New York. Desigur, bătăliile mele politice au început încă din anii 1980, odată cu rebeliunea mea contra autorităţilor sportive sovietice, pe când eram campion mondial la şah, şi cu interviurile acordate publicaţiilor occidentale privind inechităţile din cadrul sistemului comunist, interviuri care mi-au creat, adesea, probleme. Dar cea mai importantă poveste din această carte nu e a mea. E povestea felului în care Vladimir Puţin - beneficiind de indiferenţa şi, în unele rânduri, chiar de sprijinul lumii libere care a doborât Uniunea Sovietică - a pus capăt experimentului democratic din Rusia

.Prolog

Ascensiunea şi prăbuşirea democraţiei ruseşti ar umple paginile unei cărţi dureros de scurte. Rusiei i-au trebuit doar opt ani ca să treacă de la mulţimile entuziaste, care sărbătoreau colapsul Uniunii Sovietice, în 1992, la ascensiunea fostului agent KGB, Vladimir Puţin, în funcţia de preşedinte. Apoi, lui Puţin i-au trebuit alţi opt ani ca să corupă sau să dezmembreze aproape orice element democratic din ţară - echilibrul puterilor în stat,

alegerile libere, justiţia independentă, presa liberă şi o societate civilă care să poată conlucra cu guvernul, în loc să trăiască terorizată de el. Oligarhii care nu au vrut să colaboreze cu Puţin au fost închişi sau exilaţi, iar presa a învăţat rapid ce putea fi spus şi ce nu. De asemenea, Puţin a consolidat economia rusească, limitând reformele economiei de piaţă şi subliniind necesitatea creării unor „lideri naţionali" în domeniile energetic şi bancar.
Un potenţial moment de cotitură a venit în 2008, când Puţin a ajuns la sfârşitul celor două mandate constituţionale. Puţini se aşteptau ca el să se retragă discret sau de tot, iscându-se dezbateri aprinse asupra felului în care Puţin avea să menţină controlul, păstrând, totodată, aparenţele. Puţin canalizase puterea nu doar spre partidul sau postul său, ci spre el, personal. Plecarea lui ar fi însemnat paralizarea întregului stat mafioto-kaghebist, pe care el şi aliaţii săi îl construiseră, cu migală, în opt ani. Puţin putea amenda Constituţia Rusiei pentru a candida din nou, dar, la acea dată, era încă sensibil în privinţa păstrării aparenţelor democratice. Şi asta din simplul motiv că ar fi fost penibil, pentru colegii săi din G8, să-l felicite după o asemenea acaparare primitivă a puterii, cât şi pentru faptul că rămânerea în graţiile liderilor din Statele Unite, Japonia şi Europa Occidentală îi era foarte utilă lui Puţin în plan intern. Cum să mai poată fi el numit „anti-democrat", cu atât mai puţin „despot", când era îmbrăţişat atât de călduros de oameni ca George W. Bush, Silvio Berlusconi sau Nicolas Sarkozy?
Dilema lui Puţin ne-a dat nouă, celor din mişcarea rusă de opoziţie, o efemeră rază de speranţă că, în 2008, alegerile ar putea fi transformate într-o oportunitate de a schimba cursul ţării. Ştiam că alegerile în sine vor fi măsluite, de la început până la sfârşit, dar speram că dezvăluirea acestei coruperi îi va face pe tot mai mulţi oameni să ni se alăture. Ruşii erau conştienţi că-şi pierdeau libertăţile sub Puţin şi încă puteau fi sensibilizaţi atunci când li se amintea asta, aşa cum aveau să demonstreze masivele proteste din 2011.
Decizia lui Puţin a fost o stratagemă tactică. în loc să păstreze preşedinţia pentru el, i-a încredinţat-o primului său adjunct, tânărul vicepremier Dmitri Medvedev, care era, în general, văzut ca fiind mult mai liberal şi mai prooccidental decât şeful lui. Alegerile au fost, cum era de aşteptat, previzibile şi fraudate, Medvedev obţinând un scor apropiat de cel al lui Puţin la prezidenţialele din 2004. (O glumă care a circulat la acea vreme spunea că ar fi fost nepoliticos ca Medvedev să obţină un scor mai bun ca Puţin sau să fie mai înalt decât Puţin.) Imediat, Medvedev l-a numit pe Puţin prim-

ministru şi cei doi bărbaţi şi-au schimbat funcţiile într-un graţios pas de deux, dansând pe mormântul democraţiei ruseşti. Patru ani mai târziu, Medvedev i-a înapoiat, supus, preşedinţia stăpânului său, schimbând Constituţia. La alegerile din 2012, s-au făcut chiar şi mai puţine eforturi de a ascunde faptul că Rusia devenise iar o dictatură.

Au existat, însă, şi câteva sincope pe acest drum. Cu doar trei luni înaintea alegerilor prezidenţiale din 4 martie, au erupt, spontan, cele mai mari proteste politice din era postsovietică, după ce alegerile parlamentare au fost fraudate într-un asemenea grad, încât mulţi ruşi n-au mai putut suporta. în următoarele luni, sute de mii de ruşi au ieşit în stradă, scandând: „Puţin trebuie să plece!" şi „Rusia fără Puţin!"

Am participat des la demonstraţii, alături de alţi lideri ai opoziţiei, precum Aleksei Navalnîi şi Boris Nemţov, dar apariţia surprinzătoare a zeci de mii de moscoviţi, în principiu apolitici şi apatici, în Piaţa Bolotnaia, pe 10 decembrie, ne-a dat speranţa că s-ar putea schimba ceva. Din 2005, fusesem în fruntea multor marşuri şi, de fiecare dată, forţele de poliţie erau de cel puţin zece ori mai numeroase ca noi. Pe 24 decembrie, pe bulevardul Saharov, procentele s-au schimbat, în sfârşit. Având în faţă o mare de drapele ale opoziţiei, unite împotriva corupţiei şi a lui Puţin, cine n-ar fi putut visa la un nou viitor?

Dar avântul a fost pasager. Noi legi draconice împotriva libertăţii de asociere şi de întrunire au fost votate rapid, impunând amenzi uriaşe şi incriminând protestele nonviolente. Mulţi lideri şi membri ai opoziţiei au fost hărţuiţi, arestaţi şi interogaţi în privinţa rolului jucat în organizarea protestelor. Kremlinul a masat resurse uriaşe împotriva demonstranţilor; ultimul miting de amploare, pe 6 mai 2013, a fost dispersat cu brutalitate, generând aşa-numitul „caz Piaţa Bolotnaia", care a dus la interogarea a peste 1 300 de martori şi la condamnarea, la ani grei de închisoare, a zeci de protestatari. în acelaşi timp, presa controlată de Kremlin a început să-şi intensifice campania de demonizare a protestatarilor şi a liderilor opoziţiei, prezentându- i ca pe nişte extremişti periculoşi şi ca posibili trădători ai patriei. Nu doar că revoluţia nu avea să fie televizată, dar potenţialilor revoluţionari li s-a interzis şi accesul la televiziune. Au mai existat câteva proteste semnificative după anunţarea „victoriei" lui Puţin în alegeri, dar pentru mine a devenit clar, în 2012, că democraţia murise cu adevărat în Rusia. Nu mai puteam preconiza un transfer paşnic al puterii acaparate de Puţin. Sfârşitul lui nu putea fi decât turbulent şi violent. După ce am fost

chemat de mai multe ori la interogatorii de către procurori - acolo unde mergi ca martor şi te întorci ca suspect, dacă te mai întorci -, am decis să nu mă mai întorc în Rusia, în 2013.
Aici aş vrea să reanalizez lucrurile şi să arunc o privire spre Rusia din exterior. Dincolo de profiturile dobândite în urma exploziei preţului petrolului, dincolo de propagandă, de represiune şi de populaţia obedientă, Puţin n-ar fi obţinut atâta putere fără un considerabil sprijin din afară. în definitiv, nu e aşa uşor să făureşti o dictatură în ziua de azi şi în această epocă. între alţi factori, comunicaţiile globale fac dificilă împiedicarea populaţiei dintr-o anumită ţară să tânjească la drepturile şi bogăţiile vecinilor ei. Acesta e unul dintre motivele pentru care Puţin a făcut întotdeauna tot posibilul să sprijine regimurile autoritare din vecinătatea Rusiei.
Tendinţa globală către democratizare, din a doua jumătate a secolului XX, e una dintre cele mai mari realizări ale omenirii. înainte de al Doilea Război Mondial, în Europa şi Americi exista o vastă majoritate de guvernări democratice. Samuel Huntington a scris despre „al treilea val" al democratizării în cartea The Third Wave, din 1991, iar Francis Fukuyama e autorul unei lucrări la fel de faimoase - Sfârşitul istoriei şi ultimul om, apărută în 1992. Sistemul democrat liberal şi capitalismul au fost marii învingători ai ultimei competiţii ideologice importante pe care o vom cunoaşte vreodată. Totalitarismul şi comunismul au fost marii perdanţi. Băieţii buni au câştigat Războiul Rece, McDonald's şi-a deschis restaurante la Moscova şi a venit momentul unei celebrări pe deplin meritate.
Dar, în Rusia, povestea a fost diferită. Sfârşitul Războiului Rece a reprezentat o oportunitate nu doar pentru progres economic, ci şi pentru o bine-venită primire în rândul puterilor democratice ale lumii. Chiar şi atunci când URSS s-a destrămat, Rusia, de departe cea mai mare şi mai puternică membră a sa, a păstrat multe dintre privilegiile şi poziţiile Uniunii, alături de cel mai mare arsenal nuclear de pe planetă, forţând Ucraina, Belarus şi Kazahstan să-i predea armele lor nucleare. Rusia a preluat locul URSS-ului în cadrul Consiliului de Securitate al ONU şi, după repetate plângeri nefondate cum că ar fi fost umilită de Occidentul victorios, tabăra învingătoare nu a solicitat despăgubiri. De fapt, Statele Unite şi alte câteva ţări au oferit, fie direct, fie prin intermediul FMI, împrumuturi financiare şi alte forme de ajutor de care Rusia avea nevoie disperată. Rusia a fost chiar plătită pentru a-şi repatria soldaţii staţionaţi pe teritoriul Germaniei. Motivul nu a fost doar unul caritabil. Colapsul şi haosul care ar fi cuprins gigantul nuclear nu ar fi fost în

interesul nimănui. La fel, nu s-a pus problema unor procese şi nici a dezvăluirii adevărurilor din epoca sovietică, nu au existat nici comisii de reconciliere, în plan intern sau internaţional, în privinţa fostei URSS. După decenii de genocid, deportări în masă, închisori şi represiuni totalitare, s-a decis ca trecutul să fie şters cu buretele, iar drumul către un viitor strălucitor să se facă fără învinuiri şi acuzaţii. Desigur, mulţi dintre noii lideri şi oficiali erau interesaţi personal ca trecutul crud să nu mai fie scos la iveală. Nu sunt mândru de a fi fost, cândva, eu însumi membru al Partidului Comunist, deşi această decizie a fost o mutare calculată, întrucât neafilierea politică mi-ar fi afectat cariera de şahist. (Am părăsit Partidul în ianuarie 1990.)
Curând, poziţia dominantă a devenit una de „evitare a vânătorii de vrăjitoare", deşi asta însemna ca indivizi cu mâinile pătate de sânge să rămână la putere. Mai grav e faptul că această atitudine a lăsat rădăcinile puternicului aparat rusesc de securitate intacte, chiar dacă instituţia a fost redenumită şi a rămas în umbră. Elţîn nu a dorit procese, iar arhivele KGB-ului rusesc au rămas intangibile. Foştilor demnitari li s-a oferit promisiunea tacită a securităţii financiare şi a impunităţii pentru crimele săvârşite, în schimbul facilitării transferului de putere. Aceeaşi formulă a fost aplicată de Elţîn şi când l-a ales drept succesor pe Puţin, în 1999.
Naţiunile occidentale au colaborat, în unanimitate, la această dubioasă muşamalizare. E remarcabil cât de repede, după ce a încetat să mai existe URSS, şi-au dorit să uite şi să ierte tot chiar şi mulţi dintre cei mai agresivi lideri occidentali din timpul Războiului Rece. „Vânătoarea de vrăjitoare" implică persecuţii în urma unor acuzaţii false şi/sau a lipsei de dovezi. Dar dacă există o sumedenie de „vrăjitoare" în jurul nostru şi o mulţime de dovezi ale „vrăjitoriei"? Nu uitaţi că mausoleul lui Lenin, din centrul Pieţei Roşii, nu a fost niciodată îndepărtat.
Cred că euforia i-a copleşit pe oamenii aflaţi de ambele părţi ale Cortinei de Fier. De acum, puteam afla lucruri despre restul lumii, puteam călători şi citi ziarele care ne interesau cu adevărat. Puteam discuta despre politică fără oprelişti şi puteam chiar vota! Puţini ruşi erau dornici de procese sumbre, care să detalieze ororile despre care ştiam cu toţii că se petrecuseră în Uniunea Sovietică. Acest lucru s-a dovedit, însă, o greşeală imensă, pentru care Rusia şi restul lumii plătesc şi azi.
Nu a existat nici un singur moment în care Rusia să-şi fi pierdut direcţia, iar Vladimir Puţin sau altul ca el să devină o soluţie inevitabilă. Nu a existat nici un moment de răscruce în relaţiile Occidentului cu Rusia care să marcheze

trecerea de la confruntarea asupra nerespectării drepturilor omului la dialog cordial. Procesul de tranziţie a fost lent, dar sigur. în repetate rânduri, SUA şi Europa au închis ochii la crimele şi fărădelegile lui Gorbaciov, Elţîn şi Puţin, cu speranţa că lucrurile se vor aşeza de la sine. Preşedinţii americani au avut prea multă încredere în oamenii politici din Rusia, în loc să sprijine reformele structurale şi instituţionale care ar fi garantat supravieţuirea democraţiei. Acceptarea de către Occident a autoritarismului în fosta URSS a început, de fapt, chiar înainte de destrămarea acesteia. în 1988, convingerea sinceră a lui Ronald Reagan în superioritatea morală a libertăţii individuale şi a pieţei libere a fost înlocuită de pragmatismul precaut al lui George H.W. Bush. La începutul lui 1991, Gorbaciov pierduse controlul asupra timidului său program de reforme, pe când vântul schimbării bătea puternic dinspre Europa de Est. Bush a făcut tot posibilul să sprijine eforturile lui Gorbaciov de a menţine unită URSS, ţinând infamul său discurs „Chicken Kiev", pe 1 august 1991, care a înfuriat mulţi ucraineni, avertizându-i să nu ceară prea insistent despărţirea de URSS.

Tentativele disperate ale lui Gorbaciov de a menţine socialismul şi Uniunea Sovietică au eşuat total, în cele din urmă, transformându-l într-un erou „accidental" în Occident. Nu-i voi oferi nici măcar creditul minim pe care unii i-l acordă pentru că n-a trimis proverbialele tancuri să oprească revoltele anticomuniste declanşate pretutindeni în Blocul Sovietic, întrucât Gorbaciov a trimis armata sovietică în Lituania şi Letonia, crezând că, astfel, va rezolva situaţia. El nu era genul de om care să-şi asume riscuri, atunci când venea vorba de propria-i piele, şi nu voia să sfârşească precum dictatorul comunist al României, Nicolae Ceauşescu, a cărui răsturnare şi execuţie rapidă, în decembrie 1989, era încă proaspătă în mintea tuturor.

Când am luat cuvântul în Parlamentul European, în septembrie 1991, l-am comparat pe Gorbaciov cu Ludovic al XVI-lea, care, la fel, a convocat Parlamentul şi a refuzat să folosească forţa împotriva revoluţionarilor, în speranţa că aceştia îi vor cruţa viaţa. în această privinţă, Gorbaciov a avut mai mult noroc decât regele francez, în ciuda faptului că nici el nu se mai afla în graţiile poporului său. Există, de asemenea, asemănări cu ultimul ţar rus, Nicolae al II-lea, care a încercat să stăvilească revoluţia şi să menţină regimul autocratic prin unele reforme firave. A convocat Duma, a emis o constituţie şi, totuşi, a avut parte de un sfârşit crâncen. (Nu mă pot abţine să nu remarc că Gorbaciov, Nicolae al II-lea şi Ludovic al XVI-lea au avut, cu toţii, soţii inteligente, influente, dar nepopulare: Raisa, Alexandra şi Maria

Antoaneta. Raisa era, cu siguranţă, conştientă de destinul violent al celorlalte şi îmi imaginez că ea şi-a sfătuit soţul să evite folosirea forţei, pentru a-şi spori şansele de a scăpa cu pielea - sau, în cazul ei, cu blănurile - neatinse.)
Dimpotrivă, Boris Elţîn a fost un populist autentic, în ciuda carierei sale de nomenclaturist. El şi-a dovedit credinţa în oameni lansând acţiuni şi reforme politice ambiţioase. în plan internaţional, însă, a avut o prezenţă slabă, lucru de care a fost conştient, încercând să compenseze printr-o alternanţă de ieşiri violente şi gesturi blânde la adresa liderilor străini. Elţîn a reuşit să păstreze o
sferă regională de interese, în ciuda teribilei slăbiciuni dovedite de Rusia pe scena mondială în anii 1990. Faptul că a reuşit asta constituie meritul său - dar îi discreditează profund pe Bill Clinton şi pe ceilalţi lideri ai G7, care au permis formarea acelei sfere de interese.
Anii 1990 au adus cu ei o serie de uriaşe oportunităţi ratate pentru forţele democratice de pretutindeni. Forţa economică, forţa militară şi cea morală s-au aflat, atunci, într-o singură tabără mai mult decât oricând altcândva în istorie. Dar, în loc să profite de acest avantaj, de pildă, prin reformarea Naţiunilor Unite cu un nou cadru, robust, în ceea ce priveşte drepturile omului, Occidentul şi-a risipit atuurile. Statele Unite şi aliaţii săi europeni au avut capacitatea şi pârghiile prin care să exercite presiuni imense pentru reforme pozitive - pe care şi le-au exercitat eficient, pentru a câştiga Războiul Rece. Dar, în loc să le folosească, de îndată ce Zidul Berlinului a căzut, ei au ales să se bazeze exclusiv pe stimulente şi angajamente, care au fost eficiente în estul Europei, dar au eşuat în faţa unor autocraţi hotărâţi, ca Vladimir Puţin.
De fiecare dată când Puţin a luat măsuri punitive în Rusia sau s-a amestecat în treburile ţărilor vecine, Vestul a avut oportunitatea de a-l respinge. în schimb, la fiecare mişcare brutală, Puţin a fost răsplătit prin legături şi mai strânse cu liderii principalelor democraţii ale planetei şi, mai important, prin acces mai larg la pieţele lor avantajoase. Desigur, e imposibil să afirmi cu certitudine că evoluţia lui Puţin către dictatură ar fi fost deviată sau împiedicată printr-o poziţie fermă a lumii libere. Dar cred, totuşi, că aşa ar fi stat lucrurile.
Puţin nu este un ideolog. El şi ciracii săi au acumulat averi imense, iar ameninţarea de a nu se putea bucura în voie de ele în Occident ar fi fost una foarte serioasă. Spre deosebire de predecesorii săi sovietici, Puţin şi aliaţii acestuia nu se mulţumesc cu ultimul model de limuzină ZIL sau cu un conac

cochet pe malul Mării Negre. Ei doresc să conducă precum Stalin, dar să trăiască precum Roman Abramovici, bunul amic al lui Puţin, care şi-a cheltuit averea cumpărând o faimoasă echipă engleză de fotbal şi iahturi de mărimea unui teren de fotbal. Oligarhii lui Puţin călătoresc prin toată lumea şi îşi ţin averile peste graniţe, iar acest fapt le-ar conferi guvernelor occidentale un instrument real de forţă, dacă ar avea curajul să-l folosească.
Acest lucru ar fi fost cu atât mai realizabil la începutul primului mandat al lui Putin, când acesta încă testa ce anume îşi poate permite. Ca orice autocrat din născare, Putin nu respectă nimic altceva decât forţa. El face un pas, priveşte împrejur, adulmecă aerul şi apoi, dacă nu sunt consecinţe negative, face un alt pas. Cu fiecare înaintare, devine tot mai încrezător şi mai greu de oprit. Exprimarea timidă a îngrijorării de către diplomaţii şi miniştrii străini sunt, pentru cineva ca Putin, cea mai clară undă verde posibilă. Asemenea discuţii diplomatice sunt, de fapt, inutile, în accepţia lui. La urma urmei, dacă Statele Unite erau cu adevărat îngrijorate, ar fi făcut ceva concret, în loc să discute şi să tot discute.
Motivele adepţilor împăciuitorismului merg de la optimismul nejustificat în privinţa adevăratei naturi ai lui Putin până la carierismul politic cinic, care vede într-o Rusie beligerantă şi bogată în resurse energetice o problemă prea dificil de rezolvat. Pentru mulţi lideri occidentali, a fost mai uşor să pretindă că Rusia nu are nici o problemă, decât să admită că o asemenea problemă ar fi greu sau imposibil de rezolvat. în plus, mai există şi categoria liderilor precum Silvio Berlusconi şi Gerhardt Schröder, care au privit colaborarea cu Putin drept o afacere ca oricare alta.
în ciuda tentativelor de a redenumi această atitudine „dialog", izul împăciuitorismului e greu de mascat. Lecţia fundamentală a vizitei făcute de Chamberlain şi Daladier lui Hitler, la München, în 1938, e valabilă şi azi: faptul că îi dai unui dictator tot ce vrea nu-l împiedică să vrea mai mult, ci doar îl convinge că nu eşti îndeajuns de puternic să-l împiedici să-şi însuşească obiectul dorinţei sale. Altfel, gândeşte dictatorul, l-ai fi oprit încă de la bun început.
Avertismente privind natura şi intenţiile lui Putin au existat din belşug. Ascensiunea lui la putere a fost facilitată de riposta brutală pe care a dat-o în cazul atentatelor cu bombă comise asupra unor blocuri din mai multe oraşe ruseşti - acte teroriste pe care mulţi le consideră, încă, o provocare în stilul incendierii Reichstagului. (Dar, spre deosebire de incendierea Reichstagului, aceste atentate au fost deosebit de sângeroase.) Bombardamentele masive şi

torturarea civililor din Cecenia au fost prezentate ca parte a războiului global împotriva terorismului, ceea ce a fost o înscenare totală. Mai târziu, dispreţul lui Putin faţă de valoarea vieţilor umane a fost confirmat în alte două incidente cu luări de ostatici: primul petrecut în 2002, când trupele federale au folosit un gaz necunoscut, ucigând zeci de ostatici în timpul unei reprezentaţii teatrale la Moscova, iar al doilea în 2004, când forţele de securitate, folosind armament greu, au demolat o şcoală din Beslan, plină de copii luaţi ostatici, tragedie soldată cu sute de victime.
Subjugarea rapidă de către Kremlin a presei ruseşti a fost, alături de creşterea preţului petrolului cu peste 700% în 2008, principalul motiv de la baza falsului succes al regimului lui Vladimir Puţin. încă de la începutul primului lui mandat ca preşedinte, Puţin a învăţat că trebuia să controleze a patra putere în stat, presa, spre a le controla şi pe celelalte trei. Lecţia a fost deprinsă după protestele publice generate de eşuarea salvării echipajului de pe submarinul nuclear Kursk, scufundat după o explozie survenită în timpul unui exerciţiu de antrenament în Marea Barents, în august 2000. în loc să găsească vinovaţii din armată sau să elimine birocraţia sufocantă, Puţin a atacat presa independentă.
Trusturile de presă au fost acaparate de forţe favorabile lui Puţin şi asociaţilor săi apropiaţi. Proprietarul postului de televiziune NTV, Vladimir Gusinski, a stat trei zile după gratii, în iunie 2000, şi a fost obligat să-şi vândă compania. De fapt, prin ceea ce avea să devină o „metodă de negociere" tipică pentru Rusia, el a fost obligat să semneze cedarea companiei înainte de a fi eliberat. A fugit în Israel, în vreme ce postul său a fost însuşit şi inclus în portofoliul Kremlinului, în aprilie 2001. Astăzi, ca o ironie a sorţii, NTV este, probabil, cel mai lamentabil canal de propagandă oficială, deşi există o competiţie foarte dură în acest domeniu. Această „cenzură delicată" a fost însoţită şi de metode mai convenţionale, existând liste cu persoane non grata şi cu subiecte interzise. Puterea mediatică a fost centralizată în aceeaşi manieră ca puterea politică, dar şi în acelaşi scop: jefuirea ţării, fără a provoca o revoltă populară.
Corupţia din era Elţîn e întipărită în memoria colectivă a Rusiei doar fiindcă am aflat despre ea din presa vremii. în anii 1990, oligarhii concurenţi purtau războaie unii împotriva altora prin intermediul trusturilor de presă. Nu era o luptă purtată cinstit sau decent, dar o mulţime de fapte au ieşit la lumină şi mii de jurnalişti oneşti s-au străduit să prezinte adevărul opiniei publice

ruseşti. Sub Puţin, singura lumină a provenit de la nesfârşitul şuvoi de articole laudative despre el şi administraţia lui.
în manieră tipică, riposta Occidentului la aceşti paşi îndrăzneţi către despotism s-a limitat la declaraţii de presă exprimând „îngrijorarea şi preocuparea", în vreme ce lucrurile continuau să se deruleze ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Puţin a fost primit cu braţele deschise, ca membru deplin al G7, organizaţie menită să reprezinte marile democraţii industriale. Celor care justifică invitaţia prin mărimea şi influenţa Rusiei, ţin să le reamintesc că, totuşi, China nu este membră a organizaţiei. Includerea Rusiei a fost o recompensă pentru reformele democratice şi măsura avea să fie revocată de îndată ce Puţin renunţa la acele reforme. Faptul că Rusia a fost exclusă abia după ce Puţin a invadat Ucraina şi a anexat Crimeea, în martie 2014, spune multe despre atitudinea Occidentului.
Puternicul instinct oportunist al lui Puţin l-a făcut să dea, poate, cel mai important telefon din viaţa lui pe 11 septembrie 2001. A fost primul lider care l-a sunat pe preşedintele George W. Bush, spre a-şi oferi deplinul sprijin după atacurile teroriste. Făcând asta, a câştigat încrederea emotivului Bush şi a beneficiat de acceptul tacit al Occidentului timp de încă şapte ani lungi. (Situaţia ar fi trebuit să se schimbe când Rusia a atacat Georgia, în 2008, dar şi această invazie a fost o reflectare a modului în care ambiţia şi încrederea în sine dovedite de Puţin au crescut în cursul mandatului lui Bush.) Puţin a reuşit să înfăţişeze Rusia ca pe un aliat al SUA - mai ales în Afghanistan -, deşi acţiona activ împotriva intereselor americane şi europene din alte regiuni.
Capacitatea lui Bush Jr., cel de-al 43-lea preşedinte american, de a se opune numeroaselor agresiuni ale lui Puţin a fost îngrădită semnificativ de un comentariu rostit cu câteva luni mai înainte, când cei doi s-au întâlnit pentru prima oară în Slovenia, pe 16 iunie 2001. După acea întrunire, Bush a rostit faimoasa lui evaluare: „L-am privit pe om direct în ochi. Am văzut că e dintr-o bucată, de încredere şi am avut un dialog foarte constructiv. Am reuşit să pătrund în sufletul lui." După acest comentariu, Bush nu l-a mai putut critica pe Puţin, căci ar fi însemnat să accepte că-i judecase greşit caracterul; iar recunoaşterea propriilor greşeli n-a fost niciodată punctul forte al lui Bush.
La drept vorbind, Bush şi Statele Unite au avut un nou set de priorităţi de top după 11 septembrie. Dar, privind retrospectiv, pare surprinzător cum de nişte oameni duri, cu experienţa Războiului Rece, ca Rumsfeld sau Cheney, ori

experta în problemele Uniunii Sovietice şi ale Rusiei, Condoleezza Rice, n-au reuşit deloc să pună presiune pe Putin.
Dar, cum se spune, oricât de rău ar merge un lucru, e întotdeauna loc de mai rău. Barack Obama a preluat funcţia de preşedinte fără să aibă aproape nici un fel de experienţă politică, fiind împovărat de copleşitoare provocări interne. De asemenea, a avut un mandat clar din partea poporului american, sătul de îndelungatele implicări nepopulare din Afghanistan şi Irak: ai grijă de America şi lasă în pace restul lumii! Existau speranţe reduse ca Obama, idealistul nou-venit, să-l înfrunte în mod concret pe Puţin, în ciuda faptului că în echipa prezidenţială fusese cooptat şi un bun cunoscător al Revoluţiei Portocalii, Mike McFaul.
Dar s-a întâmplat ceva mai rău decât mă aşteptam. Administraţia Obama şi-a expus planul de resetare a relaţiilor cu Rusia, completând această măsură cu butonul buclucaş al lui Hillary Clinton. Imaginaţi-vă mesajul pe care această uvertură cordială i l-a transmis lui Vladimir Puţin. (Tehnic vorbind, destinatarul mesajului a fost Dmitri Medvedev, dar haideţi să nu ne amăgim cu asemenea pretenţii absurde.) Dacă, uneori, Puţin nu pare foarte convins de reacţia internaţională relativ viguroasă la invadarea Ucrainei de către Rusia, este, poate, din pricină că el aşteaptă, pur şi simplu, următorul „buton de resetare".
în memoriile ei, publicate în 2014, Hillary Clinton depune eforturi considerabile spre a apăra resetarea, încercând să convingă că nu a fost trasă pe sfoară de Puţin. în mod ironic, această poziţie post factum urmează acelaşi model ca memoriile adversarilor săi politici: George W. Bush, Condoleezza Rice, Dick Cheney şi Donald Rumsfeld. Aproape unanim, adesea chiar cu formulări similare, cu toţii afirmă că ştiau că Puţin era un „băiat rău", dar că nu au avut altă opţiune decât să bată palma cu el. (Bush Jr. e cel mai relevant exemplu în privinţa judecării greşite a lui Puţin, aşa cum voi explica mai târziu.)
Pentru mine, care am trâmbiţat de pe fiecare acoperiş şi din fiecare pagină de ziar adevărul despre caracterul şi ambiţiile lui Puţin, de mai bine de un deceniu, e de-a dreptul enervant să văd că atât de mulţi politicieni americani puternici îmi dau dreptate de îndată ce-şi termină mandatul. Cărţile respective nu relevă deloc cum anume ar fi acţionat ei diferit pentru a influenţa comportamentul lui Puţin, atunci când aveau puterea să o facă. Ideea că

Statele Unite ar fi putut să-l amenințe pe Puțin cu izolarea, cu blocarea conturilor lui și ale ciracilor săi miliardari, cu folosirea bâtei după ce el le mâncase toți morcovii îmi pare cu totul improbabilă.
Când guvernul american a început, în sfârșit, să facă mici pași pentru a riposta la numeroasele abuzuri ale regimului lui Puțin, acesta deja deținea puterea absolută în Rusia și avea sentimentul unei totale impunități. Iar decizia nici măcar nu a venit din interiorul administrației. Legea Magnițki, care impunea taxe speciale pe bunurile unor demnitari ruși și le limita acestora dreptul de liberă circulație, a fost susținută de investitorul americano-britanic Bill Browder. Unul dintre avocații grupului său de investiții din Rusia, Serghei Magnițki, fusese arestat, în 2008, de niște oficiali corupți ale căror fraude le dăduse în vileag. Un an mai târziu, murea în detenție, înainte de proces, după ce fusese bătut și nu primise îngrijirile medicale necesare.
Legea Magnițki a reprezentat, într-un fel, răzbunarea lui Browder și, inițial, pe listă au fost trecuți doar câțiva oficiali ruși, care fuseseră direct implicați în arestarea și moartea lui Magnițki. Trebuie remarcat că administrația Obama a luptat, din start, împotriva legii respective, aceasta fiind semnată doar ca parte a unui act legislativ al Camerei Reprezentanților, care normaliza comerțul cu Rusia, restricționat anterior în unele privințe, prin faimosul amendament Jackson-Vanik, din 1974.
Administrația Obama a urmat atitudinea - jenant de precaută - a Europei, aplicând sancțiuni contra Rusiei și a aliaților lui Puțin abia după invadarea Ucrainei. în ciuda sprijinului copleșitor manifestat, în Congres, atât de republicani, cât și de democrați, pentru extinderea măsurilor - și, mai ales, pentru dotarea cu armanent și instruirea trupelor ucrainene -, Obama a continuat linia discursurilor împăciuitoare ale lui Merkel, Hollande și ale altor lideri europeni, care vorbeau despre „găsirea unei soluții pașnice", când războiul era deja în plină desfășurare. Ei au continuat să-l considere pe Puțin un politician care negocia cu bună credință, până și după ce acesta a recunoscut, triumfător, în martie 2015, că mințise în privința rolului jucat de armata rusă în anexarea Crimeei, în anul precedent.
Nu cred că Merkel și Obama stau așa de prost cu memoria - în special Merkel, care e născută în Republica Democrată Germană. Prin urmare, singura explicație ar fi că ei consideră problema Puțin atât de spinoasă, încât

preferă să se prefacă, amândoi, că nici nu există. Ceea ce s-ar putea să fie adevărat, cel puţin pentru ei, personal, şi pentru o vreme. Poate că ei nu doresc decât să amâne catastrofa totală până când nu vor mai fi în funcţie, lăsându-i pe succesorii lor să se descurce cu Puţin. Oricum, atitudinea lor reprezintă o capitulare morală, care a produs deja pagube cât se poate de reale

.Capitolul 1

Sfârşitul Războiului Rece şi prăbuşirea URSS

La mijlocul verii lui 1989, am acordat un lung interviu unei reviste ce reprezenta, practic, decadenţa occidentală, în opinia sovieticilor: Playboy. Dar nu doar revista în care a apărut interviul a stârnit suspiciuni în Uniunea Sovietică. în ciuda atmosferei tot mai intense de glasnost - deschidere - dintre America şi URSS şi a slăbirii lente a represiunii politice, sub perestroika lui Gorbaciov, criticile mele făţişe la adresa societăţii sovietice şi laudele aduse Americii şi americanilor, în special, au declanşat un scandal. Căderea Zidului Berlinului (care avea să se producă pe 9 noiembrie) era la doar câteva luni distanţă, dar încă greu de imaginat. La o lună după aceea, Gorbaciov şi preşedintele George H.W. Bush aveau să declare că URSS şi SUA nu mai erau amice. Dar, chiar şi în acest mediu care se schimba rapid, comentariile mele au sunat aproape a trădare pentru unii demnitari de la Kremlin.

PLAYBOY: Vorbele tale vin, parcă, din partea unui american. Americanii vor întotdeauna să fie învingători.

KASPAROV: Dar asta e o calitate foarte umană. Ea dovedeşte că americanii sunt foarte aproape de adevărata natură umană.
Pentru autorităţile sovietice, absorbite de mitul superiorităţii morale a comunismului şi a omului sovietic, astfel de comentarii erau îngrijorătoare. Azi poate părea caraghios, dar ideologia şi regulile de moralitate socialiste constituiau parte integrantă a arsenalului din Războiul Rece. Când autorităţile
sovietice din domeniul sportului m-au atacat pentru că am dorit să păstrez câştigurile obţinute din şah, ele au condamnat nu doar lipsa mea de obedienţă, ci şi lipsa de solidaritate socialistă. Autorităţilor li s-a părut că dorinţa mea de a păstra Mercedesul primit ca premiu în Germania, spre a-l arăta vecinilor din Baku, nu reprezenta o gândire normală şi sănătoasă, ci o atitudine subversivă şi radicală.
Desigur, interviul meu nu a creat un asemenea scandal public pe cât a creat actriţa rusă Natalia Negoda, care, cu câteva luni în urmă, apăruse goală în aceeaşi revistă, după ce jucase rolul unei prostituate într-un film care a şocat puritana societate sovietică. Fotografiile ei şi interviul meu într-o publicaţie care era încă interzisă în URSS, precum şi răspunsurile confuze pe care le provocaseră, au fost relevante pentru perioada perestroikăi. Primii paşi ai ţării noastre către o mai mare deschidere erau ispititori, dar ştiam că, în orice moment, noi puteam fi pedepsiţi, iar reformele, stopate. Nu mai existau reguli clare şi tot mai mulţi oameni descopereau îndrăzneala de a testa care erau limitele sistemului, la un moment dat.
în 1987, Gorbaciov a declarat că doreşte să construiască „socialismul cu faţa umană" promovat de Alexander Dubcek, iar eu i-am răspuns că şi monstrul Frankenstein avea tot o faţă umană. Comunismul e împotriva naturii umane şi nu poate fi susţinut decât printr-o represiune totalitară. Fără ajutor din afară sau resurse naturale uriaşe, ca petrolul, represiunea duce la stagnare economică. Şi, apoi, mai există şi stagnarea morală şi spirituală a unei societăţi în care performanţa şi succesul individual sunt aproape interzise.
Desigur, au existat evenimente specifice care au contribuit la relevarea lacunelor fatale ale sistemului comunist şi l-au obligat pe Gorbaciov să ia măsuri disperate de reformă pentru salvarea ţării. Un astfel de eveniment a fost dezastrul din aprilie 1986, de la uzina nucleară Cernobîl, din Ucraina, iar modul în care a fost abordată criza a dezvăluit nivelurile de incompetenţă, corupţie şi minciună ale oficialilor, niveluri care le depăşeau şi pe cele dintr-o republică bananieră. (Anatoli Karpov şi eu am donat premiul obţinut la

campionatul mondial din 1986 pentru victimele de la Cernobîl.) Apoi, a fost şi implicarea sovietică în Afghanistan, care ajunsese deja la al zecelea an, în 1989, şi care fusese la fel de ineficientă, de impopulară şi de scumpă ca războiul declanşat aici, ulterior, de americani şi de NATO.
Graţie, mai ales, expunerii tot mai ample a oamenilor de rând la ştiri, ideilor şi opiniilor, în principal venite din exterior, fundamentul statului sovietic s-a găsit într-o dilemă. Dacă autorităţile acţionau ca de obicei şi amendau micile încălcări ale normelor sistemului, îşi pierdeau credibilitatea de reformatori şi dădeau dreptate criticilor care susţineau că societatea sovietică e inertă şi retrogradă. Dar ele ştiau şi că, dacă vor permite critici mărunte, alţi cetăţeni vor fi încurajaţi să ia atitudine. Replicile autorităţilor au devenit tot mai confuze şi mai inconsistente. Manifestările diferite ale acestei situaţii, desprinse, parcă, din romanul satiric Catch - 22, au fost cele care au doborât, în final, Uniunea Sovietică, în ciuda eforturilor depuse de Gorbaciov de a împiedica destrămarea ei.
Cu mult înainte de căderea Zidului, era clar pentru mulţi dintre noi, cei aflaţi de partea „greşită" a Cortinei de Fier, că schimbările majore erau inevitabile. Nu ştiam ce formă vor avea acestea şi nici de unde vor începe, dar faptul de a discuta serios şi deschis despre orice avea legătură cu transformările politice sau cu noua direcţie a ţării reprezenta o experienţă cu totul nouă pentru cetăţeanul sovietic de rând. în plus, nu eram siguri dacă aceste reforme democratice erau reale sau doar o variantă diferită a „democraţiei partidului unic", menită să-l ajute pe Gorbaciov să-şi consolideze puterea în faţa vechii gărzi sovietice şi să câştige timp pentru economia pe cale de prăbuşire. Oamenii din stradă vorbeau despre violenţele etnice care însoţeau deja mişcările de independenţă din multe republici sovietice. Ne întrebam dacă nu cumva milioane de oameni aveau să moară de foame înainte ca reformele economice să aibă loc.
Pe 26 martie 1989, în URSS au avut loc primele alegeri reale de la formarea statului, în 1922. Nou-creatul Congres al Deputaţilor Poporului din Uniunea Sovietică era menit să dea o faţă democratică Sovietului Suprem, instituţia care încă deţinea puterea reală. Dar Partidul Comunist a obţinut doar 85% dintre locuri (spre deosebire de cele 99,9% obişnuite), iar printre insurgenţii independenţi s-a aflat şi Boris Elţîn, care l-a învins categoric, în districtul Moscova, pe candidatul lui Gorbaciov.

Ca o ironie a sorţii, iniţial, experimentele democratice limitate din URSS au avut cel mai mare impact în afara Uniunii Sovietice, în Polonia. Alegerile organizate în URSS, oricât de superficiale fuseseră, le-au oferit polonezilor imboldul necesar pentru propriul lor experiment democratic, mult mai vast. în loc să adopte reforma socialistă visată de Gorbaciov, Polonia a răsturnat complet regimul comunist, iar restul statelor din Tratatul de la Varşovia i-au urmat, curând, exemplul.
Actualii despoţi din multe foste state sovietice au trăit şi conştientizează pericolele reprezentate de libera exprimare, care poate crea „fisuri în zid" şi, de aceea, s-au străduit din răsputeri să le evite în cazul propriilor naţiuni. Puţin şi alţi autocraţi ex-sovietici privesc cele întâmplate sub regimul lui Gorbaciov ca pe un studiu de caz negativ. Iată de ce reacţionează atât de dur împotriva criticilor politice lansate pe un blog oarecare sau de un singur protestatar, care ţine în mâini o pancartă!
Dictatorii moderni au învăţat din greşelile predecesorilor lor. Ei ştiu că, dacă nu există o supapă de siguranţă, energia acumulată poate fi explozivă. De aceea, au creat un spaţiu pentru un tip neobişnuit de disidenţă controlată. Postului de radio şi site-ului web Ecoul Moscovei li se permite să difuzeze şi să publice materiale critice la adresa lui Puţin, în vreme ce alte canale, mai mici, dar mai puţin supuse, precum Kasparov.ru, sunt interzise pe internetul rusesc. Am fost directorul Ecoului Moscovei între 1991 şi 1996, pe când acesta era independent. Acum, deşi îşi menţine caracterul de opoziţie, postul e controlat de braţul mediatic al gigantului energetic Gazprom şi funcţionează ştiind că ar putea fi închis în orice moment.
în mod similar, mitingurile de protest pot fi autorizate şi se pot desfăşura, dar organizatorii şi participanţii s-ar putea trezi persecutaţi. Totul face parte dintr- un balet modern, elaborat, al pseudodemocraţiei şi al pseudoalegerii, ce include şi scrutine cu rezultate dinainte stabilite şi o mulţime de canale de televiziune care prezintă, din unghiuri foarte uşor diferite, cât de bine gestionează Puţin totul în ţară.
„Revoluţiile colorate", asociate cu mişcările pro-democratice din Georgia, în 2003 (Roz), şi din Ucraina, în 2004 (Portocalie), provoacă, de asemenea, teamă în rândul autocraţilor, care iau măsuri preventive împotriva mişcărilor de tineret, a ONG-uri cu legături peste hotare şi a platformelor aparent minore care pledează pentru libertatea de exprimare, cum ar fi posturile de radio independente. Dar experienţa sovietică e cea care i-a speriat cu adevărat pe Puţin şi pe confraţii lui, continuând să le modeleze

comportamentul şi viziunea despre lume. Simpla mea experienţă de cetăţean sovietic şi rus îmi permite, efectiv, să înţeleg mutările şi motivaţiile lui Puţin. E foarte dificil să le descrii viaţa într-un stat comunist unora care n-au cunoscut niciodată această experienţă. Omul este o fiinţă rezistentă şi poate să se adapteze circumstanţelor atât cât trebuie, pentru a nu-şi pierde definitiv speranţa. Există, de asemenea, şi o solidaritate în privaţiune, ceea ce explică de ce relatările despre Occidentul îmbelşugat au avut o asemenea putere subversivă în URSS. E mult mai greu să rămâi stoic în faţa dificultăţilor când descoperi că vecinii tăi o duc mult mai bine ca tine. Aceasta este natura umană, temelia capitalismului consumerist şi a pieţei libere şi iată de ce comunismul a fost şi rămâne un lucru atât de străin şi de pervers.

în vara lui 1989, la momentul interviului din Playboy, propria mea îndrăzneală era un produs al tinereţii, al succesului, al faptului că văzusem lumea şi trăisem multă vreme departe de Rusia. în acel an, împlinisem 26 de ani şi eram campion mondial din 1985. Eram un erou naţional într-o ţară fascinată de şah, cum era URSS, şi trăiam încă în oraşul meu natal, Baku, din Azerbaidjan, una dintre republicile transcaucaziene, alături de Armenia şi Georgia. (Aşa cum îmi place mie să glumesc, când sunt în Statele Unite, am fost născut în îndepărtatul Sud, chiar lângă Georgia.) Aflat pe malul Mării Caspice, la aproape 2 000 km de Moscova, Baku avea aerul unui îndepărtat avanpost colonial, aşa cum, de altfel, şi era.

De aici, din tabăra mea de antrenament situată pe ţărmul mării, vorbind cu reporterul de la Playboy, am avut îndrăzneala de a spune:

Toţi oamenii au acelaşi tip de aspiraţii fireşti. Poate că există două sfere politice în lumea de azi, dar un stil normal de viaţă există doar într-una din ele - şi nu e aici, în Uniunea Sovietică. Aici, viaţa este ceea ce aş putea numi o deformare a existenţei normale. E ca şi cum ai trăi într-o casă cu oglinzi. Iar singurul mod de a ieşi din asta e să spargi oglinzile. Ani de zile am avut sentimentul că e ceva greşit în Uniunea Sovietică; când am călătorit în Occident, sentimentul acesta s-a intensificat. Nu caut decât ce caută orice om: o viaţă normală, în care o persoană poate trăi bine şi se poate exprima cum trebuie. E foarte important pentru
mine să încerc să-i redau viaţa normală poporului meu, ar fi ca lumina zilei pentru el.

Şi astăzi sunt mândru de aceste cuvinte, deoarece ele dovedesc că am fost consecvent în lupta mea. Douăzeci şi şase de ani mai târziu, sunt încă decis să le redau „viaţa normală" celor care trăiesc în casa cu oglinzi a dictaturii. Tragedia e că această luptă e încă necesară în Rusia, la decenii după colapsul Uniunii Sovietice.

Au existat o mulţime de mituri şi de neînţelegeri privitoare la destrămarea URSS, atunci când s-a produs aceasta, dar faptul era de aşteptat. Aceiaşi experţi, politicieni şi savanţi occidentali, care nu reuşiseră să anticipeze căderea Zidului Berlinului până când germanii nu au luat graniţa cu asalt, n-au putut să prevadă nici cât de repede vor scăpa de sub control forţele descătuşate de Gorbaciov.

Faima şi firea mea deschisă mi-au permis, adesea, să discut politică şi cu persoane mult mai calificate decât mine în acest domeniu. Am fost întotdeauna surprins de cât de mult supraestimau ele stabilitatea comunismului în Europa şi chiar în URSS. Era ca şi cum ar fi uitat că un zid construit de oameni putea fi dărâmat tot de oameni.

Câteva cazuri mi-au rămas în memorie. în octombrie 1989, am participat la o recepţie unde am discutat despre viitorul Europei cu Henry Kissinger şi cu Jonathan Bush, fratele preşedintelui de atunci. Au râs şi s-au amuzat puţin de cuvintele mele, când le-am spus că, până la sfârşitul anului, nu va mai rămâne nici un regim comunist în Europa. Puteau pune pariu că nu sunt decât un tânăr care are impresia că le ştie pe toate şi care-şi bazează viziunile nebuneşti pe optimism şi pe izul schimbării, care plutea în aer, şi nu pe ani de studiu şi de analize. Şi poate că aveau dreptate, dar aşa eram eu.

La începutul lui 1990, după o întâlnire promiţătoare cu conducerea editorială a revistei Wall Street Journal, care a dus la o cooperare de durată, editorul Bob Bartley mi-a lansat invitaţia de a vorbi la reuniunea Corporaţiei RAND, în Los Angeles. Acolo, şeful de la RAND a fost de părere că ar trebui să-l întâlnesc pe prietenul lui, Brent Scowcroft, consilierul lui Bush pe probleme de securitate naţională şi un veteran al administraţiei americane, întrucât servise, pe acelaşi post, şi sub preşedintele Ford, în anii 1970. La acea întrunire de la Casa Albă, am stat de vorbă şi cu Condoleezza Rice, expertă în problemele Rusiei, pe atunci directorul sectorului sovietic din cadrul Consiliului de Securitate Naţională.

Ei m-au întrebat despre Boris Elţîn, care devenise principalul critic şi rival al lui Gorbaciov, în Rusia. îl considerau pe Elţîn un fanfaron beţiv şi n-am putut decât să-i întreb dacă voiau să audă despre caracterul lui sau despre viitorul

lui politic. M-a şocat faptul că aceşti experţi păreau complet străini de terenul politic din Rusia, unde, în mod clar, Elţîn era în ascensiune, iar Gorbaciov se prăbuşea. Era clar că nu discutaseră decât cu bunul lor prieten Gorbaciov şi cu alţi oameni de la Kremlin - la urma urmei, acolo se aflau sediul puterii şi butonul nuclear.

Dar am făcut bine şi mi-am ţinut gura la această întâlnire mai formală, deşi am fost uimit cu cât calm şi cu câtă nepăsare păreau să mă privească, atunci când le vorbeam despre un uriaş val al schimbării, care avea să mături Europa de Est şi URSS-ul. Ei erau mult mai interesaţi de mecanismele propunerilor de reformă ale lui Gorbaciov, decât de faptul că toţi oamenii ieşiţi în stadă, de la Berlin la Vladivostok, se simţeau, acum, dornici şi capabili să îşi critice făţiş conducătorii. I-am spus lui Scowcroft că Elţîn va fi, în mod sigur, ales în fruntea Sovietului Suprem al Rusiei, în luna mai, şi că va folosi acest mandat pentru a continua să-l înfrunte pe Gorbaciov. Nu cred că m-a crezut şi am înţeles că el şi Casa Albă erau mai preocupaţi de menţinerea unei relaţii bune cu Gorbaciov, decât de orice altceva.

Axarea pe îngrijorările privind Kremlinul şi pe Gorbaciov a însemnat, de fapt, neglijarea impactul foarte destabilizator al bătăliei duse de Elţîn - „Rusia contra URSS", aşa cum Scowcroft avea să admită în 1998, în cartea scrisă împreună cu preşedintele Bush. „Privind retrospectiv, când Elţîn a început să respingă autoritatea Uniunii şi a Partidului, pentru a reafirma controlul politico-economic al Rusiei asupra afacerilor interne ale republicii, el a atacat însuşi fundamentul statului sovietic, zguduind din temelii structura politică a acestuia." Exact aşa au stat lucrurile, iar Elţîn a reuşit în ce şi-a propus. Deloc rău pentru un fanfaron!

în aprilie 1990, în cursul unei plimbări cu maşina prin zonele rurale ale Franţei, i-am spus unui jurnalist, Fred Waitzkin, care, mai târziu, avea să devină biograful meu: „Comunismul e mort. La anul, în 1991, Uniunea Sovietică nu va mai exista. Deloc. Ţine minte cuvintele mele. La anul nu va mai fi nici un imperiu al răului. Vom avea proprietate privată în ţara mea. Multe dintre republici îşi vor proclama independenţa." Când reaminteşte această discuţie, în cartea sa, Mortal Games, Waitzkin adaugă că, pentru el, predicţiile mele au sunat „gratuit, ba chiar frivol", deoarece erau foarte diferite de opiniile convenţionale din acel moment.

Presupun că, în acea perioadă, am început să devin imun la ochii daţi peste cap şi la sprâncenele ridicate ale jurnaliştilor, ale experţilor şi ale politicienilor, iar acea imunitate nu m-a părăsit până azi. Palmaresul meu de

predicţii nu e 100% reuşit, dar mai degrabă aş spune tot ce-mi trece prin cap, decât să mă cenzurez din cauza a ce-ar putea crede alţii despre mine, mai ales în privinţa unor subiecte importante. N-am simţit nici o remuşcare în a trâmbiţa, ori de câte ori am putut, moartea iminentă a comunismului şi necesitatea ca Occidentul să facă presiuni pentru reformarea democratică a URSS.

Eram, în mod special, furios pe faptul că Gorbaciov era tratat ca un campion al libertăţii în Europa Occidentală şi America, deşi, aşa cum i-am spus lui Waitzkin, în acea seară, în Franţa: „Gorbaciov a reuşit să convingă Occidentul că lupta lui e aceea a unui om cumsecade, pentru un viitor mai bun. Aceasta e o minciună. El e ultimul lider al statului comunist, încercând să salveze tot ce mai poate salva."

Şi chiar aşa stăteau şi stau şi astăzi lucrurile, în ciuda unui Premiu Nobel pentru Pace şi a peste două decenii de transformare revizionistă a lui Gorbaciov. Dar am şi motive personale pentru care manifest ostilitate faţă de omul care a devenit primul şi ultimul preşedinte al Uniunii Sovietice.

Tensiunile dintre Azerbaidjan şi Armenia au fost întotdeauna crescute, dar violenţa interetnică a atins cote fără precedent în epoca sovietică. Pe măsură ce mişcările regionale de independenţă luau avânt, se intensificau şi protestele şi retorica violentă. Hegemonia sovietică ţinuse în frâu conflictul dintre cele două ţări, dar, când Moscova nu a mai intervenit, regiunea a luat foc, atât din punct de vedere politic, cât şi al violenţelor. Un pogrom declanşat împotriva armenilor din Sumgait, în februarie, a fost urmat de doi ani de confruntări şi de emigraţie armeană. Aşa cum avea să se întâmple şi pentru Baku, răspunsul oficial al Kremlinului a fost o muţenie absolută, iar, după ce s-au declanşat violenţele, a fost prea târziu pentru ca Moscova să intervină militar. Aşa cum nota, caustic, un scriitor la vremea respectivă, forţele britanice au ajuns în insulele Falkland mai rapid decât au ajuns armata şi poliţia sovietică la Sumgait.

în 1988, populaţia armeană din oraşul meu natal, Baku, număra aproape un sfert de milion de oameni. în ianuarie 1990, singurii armeni rămaşi la Baku erau, mai ales, cei din familii mixte, cum era şi a mea. în oraş, violenţe au izbucnit şi, timp de şapte zile şi şapte nopţi lungi, grupuri de indivizi care cereau alungarea tuturor armenilor din Baku au terorizat oraşul şi împrejurimile acestuia. Peste o sută de persoane au fost ucise şi aproape o mie, rănite. Am avut noroc să pot închiria un avion şi să-mi ajut familia,

prietenii şi cât mai mulţi oameni să scape nevătămaţi din acel iad, la adăpostul nopţii.
A fost o tragedie care putea fi evitată, cât se poate de simplu. în oraş se aflau 11 000 de militari sovietici, dar au primit ordin să nu intervină. Abia după aproape o săptămână, când agresorii rămăseseră fără ţinte, generalul Aleksandr Lebed a scos armata pe străzi, instituind legea marţială. Dar, la acel moment, aproape toţi cei 50 000 de armeni rămaşi în viaţă fugiseră deja. E imposibil de imaginat că atacurile ar fi putut fi atât de bine ţintite, într-un loc de mărimea oraşului Baku, fără o coordonare precisă şi fără informaţii certe din interior.
Cred că Gorbaciov a dorit acele manifestări de violenţă pentru a-şi consolida controlul direct asupra acestor focare de tulburări ale imperiului sovietic. El a lăsat violenţa să-şi urmeze cursul, apoi a trimis trupele, pentru a inhiba orice împotrivire şi a instala, prin forţă, lideri loiali Moscovei. Pogromul de la Baku a dus la singura mea întâlnire cu Gorbaciov, în Kremlin, la câteva zile după ce armata lui Lebed intrase în capitala azeră, pe 20 ianuarie. I-am cerut să discutăm despre cei 120 de oameni care fuseseră ucişi şi despre zecile de mii care fuseseră alungaţi. Doream să aflu ce are de gând în privinţa confruntării armate deschise dintre azeri şi armeni. Dar Gorbaciov a ignorat această direcţie a discuţiei - întrebându-mă întruna cine cred că ar trebui să fie noul prim-secretar al Partidului Comunist din Azerbaidjan.
Am continuat să fac tot ce puteam pentru a atrage atenţia asupra a ceea ce se întâmpla în URSS. Am anunţat că, dacă voi câştiga titlul mondial în 1990, contra lui Karpov, voi folosi banii ca să creez un fond pentru ajutorarea refugiaţilor armeni din Baku, ceea ce am şi făcut. Premiul s-a ridicat la circa 10 milioane de ruble, adică 300 000 de dolari, la valoarea de atunci. Mama şi eu am gestionat, practic, acest fond, din locuinţa noastră de la Moscova, iar eu am luat, personal, legătura cu nenumăraţi refugiaţi. Poveştile lor dureroase mi-au sporit antipatia faţă de Gorbaciov.
Un incident anterior, petrecut tot înaintea meciului din 1990 (care era a cincea confruntare consecutivă cu Karpov şi s-a desfăşurat la Lyon şi New York), a vizat drapelul care avea să apară alături de numele meu, în timpul partidelor - steagul sovietic, cu secera şi ciocanul, sau tricolorul rus de dinainte de Revoluţia bolşevică. Recunosc, acesta ar putea părea un amănunt neînsemnat, dar, pentru mine şi pentru o cultură sovietică obsedată de simboluri, politică şi şah, era un element important. Uniunea Sovietică avea să existe încă mai bine de un an, iar organizatorii din New York ai meciului

erau foarte îngrijoraţi că evenimentul putea fi politizat şi că autorităţile sovietice s-ar fi putut arăta deranjate de asta. în definitiv, nu era un film cu Rocky, despre un outsider american, era o confruntare între doi ruşi. (Americanii ne numeau, oricum, pe toţi „ruşi", chiar dacă denumirea era nepotrivită. Campionul mondial american, Bobby Fischer, se lăudase, cândva, la un turneu, că „îi va bate pe toţi ruşii", deşi oponenţii lui erau, de fapt, estoni, letoni şi armeni!)

Desigur, politizarea meciului era exact ce doream şi am insistat pe cererea mea, care a fost îndeplinită, pentru o vreme. După patru jocuri, însă, ambele steaguri au fost îndepărtate de pe masa de joc, ca urmare a protestelor din partea delegaţiei sovietice. Am schimbat steagul cu o insignă voluminoasă, în culorile Rusiei, pe care am purtat-o tot restul confruntării. Oricât iubesc şahul şi oricât de multe lucruri mi-a dăruit el, am ştiut întotdeauna că există lucruri

mai importante în viaţă. Am fost norocos că „lipsa de loialitate" faţă de zeiţa şahului, Caissa, m-a costat rareori atât de mult cât ar fi trebuit să mă coste, pe tablă. în ciuda traumei suferite la Baku şi a faptului că politica rusească îmi răpise mult din timpul pe care ar fi trebuit să-l dedic duelului cu Karpov, am reuşit să obţin iarăşi victoria. Şi asta asociindu-mă cu drapelul alb, albastru şi roşu al democraţiei şi al rebeliunii.

Criticii occidentali care admit că Gorbaciov n-a dorit niciodată sfârşitul comunismului în URSS îi acordă totuşi credit pentru că „n-a trimis tancurile", atunci când Cortina de Fier s-a destrămat, iar republicile sovietice s-au despărţit de Moscova. I-aş nega, însă, lui Gorbaciov până şi acest merit de onoare. Mai întâi, trebuie spus că el a folosit forţa în mai multe rânduri, mai ales în Ţările Baltice. E adevărat, le-ar fi putut ordona trupelor sovietice să anuleze alegerile, să-i aresteze pe liderii opoziţiei şi să tragă în protestatari. Dar oare soldaţii s-ar fi supus? Chiar dacă unii dintre ar fi ascultat ordinele Moscovei şi ar fi masacrat mii de oameni, acest gest ar fi pecetluit propriul sfârşit violent al lui Gorbaciov - iar el nu era nimic altceva decât un supravieţuitor.

De asemenea, ar fi fost o greşeală, pentru Gorbaciov, să întreprindă acţiuni militare riscante în Ungaria sau Cehoslovacia, când el trebuia să se preocupe de stabilitatea URSS. Atunci când îţi arde casa, nu trimiţi pompierii la casa vecinului. Penuria alimentară şi mişcările de independenţă luau amploare pretutindeni. Gorbaciov nu a trimis tancurile pentru a încerca să menţină URSS unită prin forţă, întrucât ştia că era prea târziu să o mai facă şi că asta

l-ar fi putut costa scump. Iar, la mijlocul lui 1991, când lucrurile scăpaseră total de sub control, el văzuse ce turnură pot lua evenimentele după ce, deşi trupele sovietice atacaseră, în ianuarie 1991, postul naţional de radio şi de televiziune din Vilnius, ucigând sau rănind zeci de oameni, lituanienii au refuzat să renunţe la declaraţia de independenţă (dată în martie 1990, când Lituania devenise prima republică sovietică desprinsă din URSS). Elţîn, pe atunci preşedinte al Federaţiei Ruse, a denunţat imediat violenţa, solicitând retragerea tuturor trupelor sovietice din Ţările Baltice. Şi liderii străini au condamnat asaltul, iar Gorbaciov a ştiut că pierduse simpatia Occidentului, precum şi ajutoarele de miliarde de dolari de care avea nevoie pentru a mai spera să rămână la putere.

Uniunea Sovietică rămăsese deja fără membri atunci când s-a dizolvat, pe 25 decembrie 1991. (O dată care nu are o rezonanţă deosebită în Rusia, unde Crăciunul se sărbătoreşte - deşi nu de toată lumea - pe stil vechi, în data de 7 ianuarie.) Preşedintele rus Boris Elţîn reuşise să smulgă puterea din mâinile lui Gorbaciov şi să transfere centrul de comandă şi de control către Republica Rusă. Cele trei state baltice, plus Armenia şi Georgia, îşi declaraseră de multă vreme independenţa şi fuseseră admise în ONU. Puciul eşuat, din 19-21 august, le-a deschis şi celorlalte republici calea spre independenţă.

Speranţa lui Gorbaciov de a forma o nouă uniune s-a destrămat când s-a aflat vestea că extremiştii din guvernul său declaraseră stare de urgenţă, pentru a preveni semnarea, pe 20 august, a Noului Tratat al Uniunii, prin care URSS ar fi fost transformată, oficial, într-o federaţie de republici independente. în timpul puciului, Gorbaciov a fost, oficial, reţinut la conacul lui din Crimeea, fără posibilitatea de a comunica cu exteriorul, deşi convingerea mea e că puciul a fost iniţiat chiar de el ori, cel puţin, că a participat de bună voie la lovitura de stat. în loc să-şi contemple risipirea autorităţii lui, Gorbaciov a sperat, poate, că va reuşi să-şi întărească poziţia „negociind" cu extremiştii, după ce aceştia terminau treaba murdară de a elimina oponenţii politici de genul lui Elţîn. Dar, aşa cum am spus la început, nu a existat nici un sprijin popular sau militar pentru puci şi acesta a eşuat după 72 de ore. După predarea puriştilor, până şi republicile din Asia Centrală, care fuseseră dornice să se alăture noii uniuni, au urmat exemplul Ucrainei şi al Belarusului, proclamându-şi independenţa. Maica Rusia însăşi s-a declarat independentă pe 12 decembrie.

Vestea bună, pentru Gorbaciov, a fost că Occidentul a pierdut mult timp negând ceea ce ar fi trebuit să fie considerată o veste excelentă. După experienţele dezamăgitoare pe care le trăisem în urma discuţiilor despre Rusia cu experţii americani, nu am fost deloc surprins când preşedintele Bush a părut mai curând alarmat, decât bucuros, de perspectiva destrămării Uniunii Sovietice. Era un imperiu rău, într-adevăr, dar era un rău pe care el şi cei din administraţia lui îl cunoşteau foarte bine. Bush mai simţea, de asemenea, că se poate baza pe Gorbaciov, deşi acesta avea în spate KGB-ul şi nu fusese niciodată ales în vreo funcţie, spre deosebire de popularul Boris Elţîn, venit la putere prin alegeri libere.
în aceste bizare tentative de a sprijini un vechi adversar exista mai mult decât o simplă retorică. Occidentul acordase împrumuturi şi ajutoare de miliarde de dolari pentru a menţine URSS-ul în viaţă. Germania, singură, extinsese la opt miliarde pachetul de sprijin care făcea parte din acordul privind reunificarea germană. Implicarea financiară a Germaniei în Rusia avea să ajungă la 45 de miliarde de dolari, incluzând şi bani pentru repatrierea militarilor ruşi şi chiar pentru construirea de locuinţe pentru aceştia, în Rusia.
Statele Unite acordaseră, şi ele, asistenţă financiară înainte ca rezultatul reformelor democratice de la Moscova să fie cunoscut în mod clar. Pe 12 decembrie 1990, preşedintele Bush a anunţat un pachet de sprijin de peste 1,3 miliarde de dolari, în credite şi garanţii financiare, renunţând, totodată, la amendamentul Jackson-Vanik, din 1974, care restricţiona drastic comerţul cu URSS. Patru luni mai târziu, Bush a autorizat acordarea unui alt împrumut garantat, de 1,5 miliarde de dolari, pentru agricultură. Statele Unite au trimis ajutoare medicale direct în Ţările Baltice, după intervenţia militară sovietică de acolo, dar şi în Ucraina, pentru victimele catastrofei nucleare de la Cernobîl.
Ajutoarele multilaterale şi creditele acordate de SUA şi de statele G7 Rusiei şi altor state foste sovietice au crescut în următorii ani, Rusia fiind, totuşi, de departe, principala beneficiară. în martie 1993, simţind nevoia de a sprijini regimul lui Boris Elţîn, aflat sub presiunea Parlamentului, liderii din G7 au alcătuit un plan de asistenţă pentru Rusia, în valoare de 43 de miliarde de dolari. Japonia a cedat presiunilor colegilor săi din G7 şi a acordat, drept contribuţie proprie, 2 miliarde de dolari, direcţionând banii către disputatele insule Kurile. FMI şi Banca Mondială şi-au deschis, de asemenea, portofelele, Banca Mondială acordând cel mai mare împrumut din istoria sa - 610

milioane de dolari, pentru refacerea industriei petroliere a Rusiei. Dar Rusia nu a putut să colecteze toate ajutoarele oferite, din cauză că n-a reuşit să ducă la îndeplinire unele dintre reformele economice solicitate. Din fericire, era prea puţin şi mult prea târziu pentru a menţine URSS unită.
Separat, în anii 1990, miliarde de dolari au fost acordate pentru securizarea armelor nucleare sovietice şi a programelor legate de acestea, în Rusia, Ucraina, Belarus şi Kazahstan. S-ar putea spune că aceasta a fost o investiţie înţeleaptă, de vreme ce nimeni nu şi-ar fi dorit ca armele nucleare să rămână nesupravegheate, iar materialele şi savanţii sovietici din domeniul nuclear să ia calea străinătăţii, în căutare de lucru.
Toate aceste cifre sunt, poate, plictisitoare, dar sunt importante pentru a contracara mitul popular al victimizării Rusiei, răspândit de propaganda lui Puţin şi de simpatizanţii săi antiamericani şi anti-NATO din toată lumea. Potrivit acestora, Rusia a fost umilită de Occident atunci când URSS s-a prăbuşit, ducând la resentimente şi la neîncredere. Ei susţin că învingătorii din Războiul Rece „au pierdut Rusia", mai întâi refuzând să-i acorde suficient ajutor şi apoi extinzând prea agresiv NATO. Ambele acuzaţii sunt, în mod demonstrabil, false. Aşa cum voi prezenta, detaliat, mai târziu, Occidentul a fost, de fapt, prea dornic să uite şi să ierte crimele trecute ale vechiului său duşman şi potenţialul pericol pe care l-ar fi putut reprezenta acesta în viitor. în realitate, mulţi lideri occidentali deveniseră convinşi că Rusia era „prea mare pentru a o pierde" şi trebuia sprijinită cu toate costurile, chiar dacă era clar că aruncau banii într-o gaură neagră a corupţiei şi a managementului defectuos din era postsovietică. Pericolul ca extremiştii să-l elimine pe Gorbaciov sau comuniştii să revină şi să-l înfrângă pe Elţîn era considerat prea mare. Fulgerătoarea tentativă de puci din august 1991, fie că fusese reală sau doar o înscenare disperată a lui Gorbaciov, a avut ca rezultat o creştere imediată a ajutorului american. La fel, când Duma Rusiei a vrut să frâneze reformele lui Elţîn, în 1993, Senatul SUA a acţionat imediat, acordând un pachet de sprijin de 2,5 miliarde de dolari, care fusese, până atunci, amânat.
în lucrarea Anatomy of fascism, Robert Paxton oferă o definiţie concisă pentru fascism: „credinţa că un grup este o victimă, un sentiment care justifică orice acţiune, fără limite legale sau morale, împotriva inamicilor săi interni şi externi". Mitul umilirii Rusiei de către Occident, în special de America, se potriveşte perfect cu acest model al victimizării. Falsa legendă că Rusia e înconjurată de duşmani care încearcă să o înfrâneze reprezintă

combustibilul de care are nevoie Puţin pentru punerea în mişcare a aparatului său de propagandă, tot mai fascist. Din motive similare, regimul lui Puţin e la fel de obsedat ca şi URSS-ul de suferinţa şi de victoria sovietică din al Doilea Război Mondial. Pe lângă pretenţiile de victimizare (în acest caz, legitime), fixaţia pe cel de-al Doilea Război Mondial vine în completarea dorinţei Kremlinului de a-şi numi toţi inamicii fascişti, în ciuda evidenţelor contrare.

Logica bizară a lui Puţin e de genul: „Am învins fascişti în al Doilea Război Mondial, deci toţi cei care ni se opun sunt fascişti".

Ironia sorţii face ca rădăcinile alunecării Rusiei înapoi către totalitarism să-şi aibă originea în faptul că Occidentul se străduieşte prea mult, şi nu prea puţin, să respecte marea putere care a fost URSS. Rusiei i s-a permis să moştenească locul Uniunii Sovietice în Consiliul de Securitate al ONU, în loc ca această organizaţie, menită să păstreze statu quo-ul Războiului Rece, să fi fost reformată, pentru a reflecta primatul lumii libere. Nu au existat solicitări de lustraţie - investigarea şi urmărirea în justiţie sau, cel puţin, demiterea oficialilor sovietici pentru crimele comise -, în vreme ce Gorbaciov a fost, practic, canonizat în Occident.

Nu putem vorbi cu adevărat de umilinţă, dacă nu cumva am putea considera ca atare nevoia stânjenitoare de miliarde de dolari, în bani gheaţă, şi de ajutor din partea unui fost rival, pe care generaţii de propagandişti sovietici îl portretizaseră drept distrugător şi nemilos. URSS a pierdut Războiul Rece, dar victoria a fost nu doar a Statelor Unite şi a Occidentului, ci şi a ruşilor şi a tuturor cetăţenilor sovietici, ca şi a tuturor locuitorilor aflaţi

dincolo de Cortina de Fier. Am devenit liberi să trăim, să vorbim şi să gândim, noi înşine. Iar adevărata înfrângere a venit din faptul că noi, ruşii, am eşuat în a extirpa sistemul KGB şi nu am reuşit nici să ne detaşăm de zilele gloriei trecute, aşa cum au făcut-o majoritatea europenilor din Blocul Sovietic. Acest lucru a făcut ca Rusia şi alte foste state sovietice să rămână susceptibile la mitul umilirii şi vulnerabile la indivizi precum Puţin, gata să-l exploateze

.Capitolul 2

Deceniul pierdut

Astăzi, mulţi par să fi uitat că prăbuşirea Cortinei de Fier, sfârşitul Războiului Rece şi colapsul Uniunii Sovietice au fost evenimente distincte. Desigur, nişte evenimente strâns legate între ele, dar, în momentul în care URSS a dispărut oficial, Zidul Berlinului era dărâmat de doi ani. Revoluţiile anticomuniste şi mişcările de secesiune de diferite facturi s-au dezvoltat în Europa Centrală şi de Est în 1989, începând cu mişcarea Solidaritatea din Polonia, în aprilie. Valul a cuprins apoi Ungaria, Germania de Est, Cehoslovacia, Bulgaria, România şi Albania.

Din câte îmi amintesc, media sovietică a tratat aceste evenimente incredibile cu schizofrenia tipică perioadei de glasnost. Teoretic, presa era liberă în acel moment, dar televiziunile, în special, erau sub controlul centralizat al Kremlinului. De pildă, emisiunile în care revoltele din Ţările Baltice erau discutate într-un mod insuficient de critic dispăreau din program. Tot în replică la aceste schimbări politice a apărut, la televiziunile sovietice, o formă de propagandă mai agresivă, în locul ştirilor seci şi a divertismentului

uşor. Presa tipărită străbătuse drum lung, despărţindu-se de linia partidului, reflectată, înainte de 1985, de Pravda, iar periodicele erau suficient de îndrăzneţe încât să relateze corect despre prăbuşirea, pe rând, a regimurilor din Europa de Est. Transformările au fost uimitor de paşnice, cu notabila excepţie a executării crudului dictator român Nicolae Ceauşescu, care ordonase trupelor sale să tragă în demonstranţii anti-guvernamentali, circa 1 100 de oameni fiind ucişi în violenţele ce au urmat.
în orice discuţie despre „spiritul lui 1989" trebuie menţionate şi protestele, şi masacrul din Piaţa Tiananmen, din Beijing, mai ales că Gorbaciov vizitase China în mai, chiar în toiul protestelor, cu trei săptămâni înainte să fie trimise tancurile pentru a-i nimici pe demonstranţi. Şi, apropo, dictatorii par să înveţe lecţiile istoriei mai bine decât democraţii. Putinii din lumea de azi consideră că Gorbaciov a fost prea slab pentru a păstra URSS unită şi preiau de la incidentul Tiananmen valoarea forţei brute.
Mult mai mult sânge avea să curgă, din păcate, în mod previzibil, în Iugoslavia, ţară care, deşi comunistă, rămăsese oficial nealiniată timp de decenii. Când dictatorul pe viaţă Iosif Broz Tito a murit, în 1980, frâul fragil cu care stăpânea numeroasele diviziuni etnice şi teritoriale din această ţară multietnică din Balcani a început să slăbească. Controlul federal era deja prea redus la momentul când s-a produs mişcarea anticomunistă europeană şi acest lucru a dus la primele alegeri pluripartite din ţară. Dar, în loc să stabilizeze lucrurile, alegerile au evidenţiat divergenţele ireconciliabile dintre republicile, extrem de întrepătrunse, ale ţării. Majoritatea etnică albaneză din Kosovo manifesta resentimente faţă de sârbi, în vreme ce partidele separatiste din Slovenia şi Croaţia au promis, simultan, independenţa. Liderul sârb Slobodan Miloşevici s-a străduit să întărească sistemul federal, pe care, în mare parte, îl controla. Aceasta a fost reţeta unui dezastru care, în curând, avea să devină primul test al sistemului de securitate de după Războiul Rece.
Cu destule probleme izvorâte deja din revoluţiile din 1989, NATO şi puterile occidentale au ignorat, bucuroase, fazele iniţiale ale războaielor iugoslave, considerându-le probleme interne. Europa trebuia să decidă ce era de făcut cu cei 130 de milioane de noi prieteni săraci şi cu proaspetele lor guverne democratice. Administraţia Bush era concentrată asupra URSS şi, din august 1990 până în februarie 1991, asupra Primului Război din Golf şi a deznodământului acestuia. Coaliţia condusă de SUA şi însărcinată să-l îndepărteze pe Saddam Hussein din Kuwait a reprezentat prima colaborare

între cele două superputeri mondiale, de la finele celui de-al Doilea Război Mondial încoace. Uniunea Sovietică fusese principalul susţinător al lui Saddam, aşadar, declaraţia comună sovieto-americană, prin care invazia la care recursese acesta era condamnată, a constituit un alt semnal că Războiul Rece era pe cale să se încheie. (Deşi, mai târziu, a ieşit la iveală că Gorbaciov refuzase să se pronunţe, lăsându-l pe ministrul de Externe, Eduard Şevardnadze, să difuzeze declaraţia din proprie iniţiativă.)

Claritatea morală şi hotărârea lui Ronald Reagan dăduseră, în sfârşit, roade, în 1976, Reagan a pierdut nominalizarea republicană în favoarea lui Gerald Ford, dar a reuşit să introducă „moralitatea în politica externă" ca punct central în platforma republicanilor. Nu e deloc exagerat să afirm că această modestă realizare avea să schimbe lumea, ca şi destinul meu. Zidul a fost dărâmat, aşa cum ceruse Reagan, iar imperiul răului s-a destrămat. Probleme mai mici rămâneau, acum, în seama unor oameni mai mici.

Deşi nu sunt un admirator al primului preşedinte din familia Bush, din cauza loialităţii sale extreme faţă de Gorbaciov, şi am criticat, la acea vreme, ineficacitatea lui, trebuie să recunosc că administraţia lui a făcut o treabă bună prin înlăturarea pieselor de joc rămase după dizolvarea URSS. Bush Sr. a avut o echipă de politică externă matură şi competentă, care a dat, însă, dovadă de lipsă de viziune şi de curaj înainte şi în timpul colapsului URSS. Dar asta nu a constituit o piedică în gestionarea rezultatului. Bush, James Baker, Brent Scowcroft, Dick Cheney şi restul administraţiei au început, nu cu prea multă tragere de inimă, să colaboreze cu „fanfaronul" Elţîn pe chestiunile practice ale securităţii nucleare şi reformelor economice.

Nu am fost de acord cu felul în care au fost gestionate aceste reforme economice şi pachete de sprijin, deşi, în orice circumstanţe, asemenea măsuri reprezintă sarcini extrem de dificile. Istoria tranziţiei de la dictaturile de stânga la democraţie şi economie de piaţă e o scurtă colecţie de poveşti de groază. Comunismul e ca o boală autoimună; nu se distruge pe sine, dar slăbeşte sistemul atât de mult, încât victima devine neajutorată şi incapabilă să mai lupte. Comunismul distruge spiritul uman la nivel individual, pervertind valorile unei societăţi lipsite de succes.

Nu e o coincidenţă că autocraţiile de dreapta au statistici mult mai bune în privinţa ieşirii din represiunea politică şi atingerii succesului democratic şi economic. Chile, Portugalia, Spania, Coreea de Sud, Taiwan au constituit regimuri unde puterea a fost deţinută de dragul puterii, fără un fundament ideologic profund. Când regimurile tiranice din aceste ţări s-au prăbuşit, în

majoritatea cazurilor în urma alegerilor, rădăcinile, valorile umane ale libertăţii individuale erau încă suficient de sănătoase pentru a înflori. Ideologia comunistă atacă atât rădăcina, cât şi ramurile şi otrăveşte solul. Multe ţări din Europa de Est au încă dificultăţi economice, în ciuda influenţei stabilizatoare şi a masivului sprijin financiar oferit de decenii de Uniunea Europeană. Pentru unele naţiuni a fost, din punct de vedere psihologic, mai uşor să dezrădăcineze comunismul, întrucât ele l-au văzut ca pe un produs secundar al hulitei ocupaţii sovietice şi au fost dornice să-l alunge de tot. Desigur, aceste opinii nu reprezintă un gir dat unui anumit tip de dictatură. Cred în justeţea celebrei fraze a lui Churchill: „Democraţia este cea mai rea formă de guvernare, cu excepţia tuturor celorlalte forme care au fost deja încercate". Dar ea explică doar parţial de ce fostele republici ale URSS s-au confruntat cu atâtea dificultăţi şi de ce regimurile din Cuba şi Coreea de Nord s-au dovedit atât de durabile. Este diferenţa dintre oamenii care urăsc să nu fie liberi şi oamenii care cred că nu merită libertatea.

în 1992, s-a produs debutul unei modeste dezbateri asupra felului în care ar trebui să arate noua ordine mondială. Lumea nu mai era divizată între două superputeri. Dar urma ea să fie o lume unipolară, în care Statele Unite, trăgând după ele cea mai mare parte a Europei, aveau să propună agenda şi să-şi impună voinţa? Sau urma să fie o lume multipolară sau nonpolară, fără nici un centru de gravitaţie morală? Statele Unite, cu uriaşul lor aparat militar, economia puternică şi lipsa de opoziţie politică, erau hegemonul global de facto, fie că voiau sau nu să-şi asume rolul. Adevărata întrebare care se punea era, însă, cum îşi vor folosi SUA influenţa.

în 2015, după două războaie epuizante şi prost gestionate, o umilitoare criză financiară, ascensiunea Chinei şi aparenta neputinţă a Americii în raport cu diferite focare de tulburări de pe glob, e uşor să uităm cât de puternic dominau Statele Unite planeta în anii 1990. în 1992, economia americană, de 6,5 trilioane de dolari, era aproape dublă faţă de a Japoniei, triplă faţă de a Germaniei şi de treisprezece ori mai mare decât a Chinei. Rusia abia intra în primele douăzeci de locuri, unde avea să rămână până când creşterea preţului petrolului o va propulsa în top 10. Balanţa dotărilor şi a cheltuielilor militare înclina şi mai mult spre SUA şi NATO, în anii 1990, când s-a văzut că faimoasa maşinărie militară sovietică era la fel de învechită şi de măruntă ca restul economiei. Bugetul militar, relativ mic, al Chinei, nu avea să ia amploare decât după anul 2000.

Dar, şi mai important, victoria din Războiul Rece le-a oferit Statelor Unite şi restului lumii libere supremaţia ideologică. Democraţia şi capitalismul triumfaseră, totalitarismul şi socialismul fuseseră înfrânte. Din nou, toate acestea par fireşti şi redundate azi, dar ideologia comunistă a constituit o provocare serioasă timp de multe decenii, în aproape fiecare ţară a lumii. Odată cu colapsul URSS, divergenţele au încetat. Un sfert de secol mai târziu, majoritatea acceselor de retorică socialistă se limitează la autocraţi populişti, dornici să redistribuie averea ciracilor lor şi având economii în stagnare, dependente de resursele naturale.

Echipa lui Bush începuse deja să renunţe la retorica impusă de Reagan, care promovase excepţionalismul american şi conducerea morală. Puterea şi capacitatea Americii au fost scoase în evidenţă, pentru puţină vreme, în timpul Războiului din Golf, deşi chiar şi acolo Bush s-a străduit din răsputeri să dea impresia că stoparea aventurii lui Saddam Hussein nu e o treabă exclusiv americană, ci o mutare pragmatică a unei largi coaliţii. Dar Bush a vorbit, totuşi, elocvent şi îndrăzneţ, despre importanţa conducerii americane. Ulterior, el avea să scrie despre necesitatea „unui nou consens intern privitor la rolul Americii în lume", pentru a evita izolaţionismul şi protecţionismul. Bush continua:

Actuala scenă internaţională, deşi turbulentă, e în egală măsură ca o coală albă, nescrisă, aşa cum oferă mereu istoria, iar importanţa implicării Americii nu a fost niciodată mai mare. Dacă Statele Unite nu preiau conducerea, nu va exista nici un lider. Să învăţăm din acest secol, cel mai sângeros din istoria omenirii, asta e provocarea! Dacă nu reuşim să ne ducem la îndeplinire responsabilităţile, dacă evităm rolul pe care doar noi ni-l putem asuma, dacă persistăm în indiferenţă, neglijându-ne obligaţiile pe care le avem faţă de lume, vom plăti, într-o zi, din nou, cel mai scump preţ pentru neglijenţa şi lipsa noastră de viziune.

Bravo! Acest pasaj are ceva din caracterul imperios şi din claritatea, chiar dacă nu şi din charisma lui Reagan. Din nefericire, Bush a spus aceste cuvinte inspirate şi vizionare în cartea scrisă în 1998, în colaborare cu Scowcroft, şi nu atunci când se afla în funcţie. Acest capitol de încheiere din A Transformed World dezvăluie, probabil, regretul lui Bush că nu şi-a jucat mai în forţă rolul de preşedinte.

El pierduse şi oportunitatea de aur de a-l îndepărta pe Saddam de la putere şi de a-l pedepsi pentru atacul asupra Kuwaitului. Astfel, pe lângă condamnarea Irakului la un nou deceniu de teroare şi opresiune, atitudinea lui a transmis şi
un mesaj către ceilalţi lideri cu ambiţii de cuceritori. în vara lui 1992, politicienii occidentali au solicitat aducerea dictatorului iugoslav Slobodan Miloşevici în faţa unui tribunal internaţional, pentru agresiunile comise în Croaţia şi Bosnia. Cum, când Saddam era încă viu şi la putere?
Iar aici revenim la Iugoslavia. în această ţară, în aparenţă, lucrurile erau clare. Interesele americane directe nu erau afectate, deci nu exista vreun motiv pentru trimiterea de trupe. Dar Bush, al cărui sprijin orbesc pentru integritatea teritorială a Iugoslaviei a înviorat încrederea Belgradului că nu ar putea risca o acţiune militară, a uitat că fiecare victimă nevinovată a războaielor slăbeşte democraţia şi dă noi puteri unui totalitarism aflat în declin. Dacă, într-o eră a dominaţiei militare globale exercitate de o superputere democratică, am putut asista, pasivi, la reînvierea practicilor naziste - cu lagăre de concentrare şi purificare etnică -, înseamnă că afirmaţiile lui Bush despre „noua ordine mondială" nu au reprezentat decât o simplă demagogie, menită să păcălească opinia publică naivă din America. Bush a mizat pe teama de o implicare îndelungată, de genul celei din Vietnam, în Iugoslavia, ignorând schimbarea fundamentală care se produsese pe scena mondială. La acel moment, nu exista nici o ameninţare ca sovieticii să sprijine Iugoslavia, deci Bush ar fi putut rezolva lucrurile cu mult mai puţină forţă decât i-ar fi trebuit în trecut. Aşa cum avea să se demonstreze câţiva ani mai târziu, după ce zeci de mii de oameni muriseră, loviturile aeriene ale NATO au fost suficiente pentru a submina determinarea forţelor „Serbiei Mari". Distrugerea din aer a echipamentului greu al sârbilor ar fi obligat Belgradul la un război de pe picior de egalitate cu Bosnia şi Croaţia. Dar Bush a demonstrat că obedienţa faţă de „politica ONU" însemna mai mult pentru el decât salvarea a zeci de mii de vieţi şi, de aceea, nu a adoptat o poziţie fermă în faţa agresiunii.
Cele întâmplate în Iugoslavia au relevat nevoia unei noi politici pentru perioada de după Războiul Rece, dovedind că administraţia Bush eşuase în a pune la punct o asemenea politică. Atunci când adjunctul secretarului de stat, Lawrence Eagleburger, l-a vizitat pe vechiul lui prieten, Miloşevici, la Belgrad, în februarie 1990, a fost şocat să descopere că nu mai aveau nici un

lucru în comun. Existau, însă, atât de multe veşti bune venind din Europa acelei perioade, încât butoiul de pulbere al Balcanilor a fost împins în fundal, chiar şi după ce Eagleburger a revenit din vizita sa, avertizând că „lucrurile sunt mult mai grave decât şi-ar fi imaginat cineva şi situaţia va deveni mult mai sângeroasă decât am crezut".

Bush a pierdut, rapid, ocazia de a face schimbări într-un al doilea mandat, din cauza electoratului american care a întors degrabă spatele problemelor din politica internaţională. El a pierdut alegerile în faţa unui om fără nici un fel de experienţă în politica externă, un om al cărui slogan, „E economia, prostule!", a eliminat, eficient, temele politicii externe şi ale Războiului Rece din campanie. (Faptul că al treilea candidat, miliardul Ross Perot, a atras mulţi dintre alegătorii republicani nu l-a ajutat, de asemenea, pe Bush.) Cu siguranţă, Bush nu era Winston Churchill, dar felul în care a plecat din funcţie, după sfârşitul Războiului Rece, aminteşte de reacţia alegătorilor britanici, care s-au întors împotriva lui Churchill după ce acesta condusese naţiunea la victorie, în al Doilea Război Mondial.

Am fost, atunci, aşa cum sunt şi acum, susţinătorul folosirii fiecărui instrument disponibil pentru stoparea unor agresori ca Hussein sau Miloşevici, inclusiv a intervenţiei militare. Prin aceasta, m-am aflat permanent de partea celor care au avut de suferit de pe urma violenţelor şi împotriva celor care au vărsat sânge, indiferent de etnie sau de religie. Ca atare, simpatiile mele s-au îndreptat, în mod clar, către bosniacii şi croaţii atacaţi, în ciuda sprijinului tradiţional acordat de Rusia naţionalismului sârb. între 1993 şi 1995, am organizat o serie de evenimente caritabile cu scopul de a atrage atenţia asupra refugiaţilor croaţi şi bosniaci şi de a aduna fonduri pentru ei - inclusiv un simultan în capitala asediată a Bosniei, Sarajevo, în iulie 1994.

în 1992, forţele paramilitare sârbe au masacrat civili şi au terorizat populaţia musulmană. Bush a insistat să se acţioneze doar sub egida ONU, cu rezultate, în mod previzibil, absurde şi tragice. De pildă, un embargou asupra armamentului, impus în regiune, i-a împiedicat mai ales pe bosniaci să se apere de sârbi, care erau deja bine înarmaţi.

A doua zi după alegerile prezidenţiale americane, pe 4 noiembrie 1992, am scris un editorial pentru Wall Street Journal, care a fost, de fapt, o scrisoare deschisă adresată preşedintelui Statelor Unite - fost sau actual. Scriam că nu aveam nici o îndoială că un avertisment serios din partea lui George Bush către Miloşevici ar fi putut stopa agresiunea şi sângerosul război interetnic

din Iugoslavia. întreaga lume văzuse imaginile din Kuwait şi Irak, prezentând efectele invaziei militare americane, şi ştia că SUA puteau realiza impresionante fapte de arme, dacă exista voinţă politică în acest sens.
De asemenea, am făcut apel pentru revenirea la un puternic leadership moral şi pentru renunţarea la ipocrizia de a pune stabilitatea înaintea democraţiei şi a libertăţii. „Schimbările globale ce vin necesită un puternic leadership moral şi doar SUA sunt suficient de puternice şi de credibile politic pentru a lua deciziile şi a întreprinde acţiunile indispensabile unei noi ordini mondiale (...) Idealism pur, veţi spune? Poate, dar vreau să cred că America a ales ieri liderul lumii."
Din păcate, însă, aşa cum ştim, America îl alesese pe Bill Clinton. Campania lui din 1992 exploatase, cu abilitate, recesiunea în curs şi sfârşitul Războiului Rece, pentru a ascunde totala lui lipsă de pregătire în arena internaţională. Clinton a declarat clar că făcea parte dintr-o nouă generaţie, care voia să o rupă cu trecutul şi cu toate responsabilităţile dificile ale SUA pe glob, iar poporul american a părut de acord cu el. Dacă mai era nevoie de vreun simbolism, precizez că temele cântecelor de campanie ale lui Clinton includeau şi versuri precum: „Gândeşte-te neîncetat la ziua de mâine" şi: „Ziua de ieri s-a dus, ziua de ieri s-a dus".
Ororile petrecute în Iugoslavia erau deja prezentate în media americană în momentul în care Clinton a preluat mandatul de preşedinte. Fotografiile cu lagărele de concentrare sârbeşti din Bosnia, pline de prizonieri scheletici, le-au amintit, instantaneu, oamenilor de clipa eliberării lagărelor de la Dachau şi Buchenwald. Purificarea etnică avea loc iarăşi, în inima Europei. Mişcându-se lent, alături de liderii ONU şi de cei europeni, Clinton n-a reuşit să-i convingă pe preşedintele francez François Mitterrand şi pe premierul britanic John Major să ridice embargoul asupra armelor. Noul preşedinte american a refuzat să întreprindă o acţiune militară unilaterală, fără permisiunea partenerilor NATO din Europa.
Doi ani mai târziu, la momentul când, în sfârşit, NATO a intervenit militar, prin prima acţiune reală de luptă din istoria sa, peste 140 000 de oameni fuseseră ucişi şi milioane alungaţi din casele lor. Aveau loc campanii de genocid şi violuri în masă, deşi forţele ONU de menţinere a păcii erau deja în teren. Poate nu aţi uitat atacurile de artilerie asupra pieţei din centrul istoric al oraşului Sarajevo, din februarie 1994 şi august 1995, în care peste o mie de civili au fost ucişi şi mai mulţi, răniţi. Imaginile ilustrând cel de-al doilea atac sălbatic au determinat, în cele din urmă, NATO să lanseze atacuri

aeriene asupra forţelor sârbilor bosniaci. Pe lângă ofensiva din iulie, a forţelor combinate, bosniace şi croate, care au eliberat oraşele Knin şi Bihac, loviturile NATO au fost de natură să-l oblige pe Miloşevici să accepte Acordurile de la Dayton, care au marcat sfârşitul războiului.
în acest timp, Rusia i-a sprijinit pe „fraţii sârbi", contribuind din plin la amânarea acţiunilor externe, aşa cum va face iarăşi, în 1999, în cazul intervenţiei NATO contra forţelor sârbe care atacau albanezii din Kosovo. în cazul Kosovo, Clinton a decis mult mai rapid să acţioneze în forţă, ţinând chiar un discurs televizat de impact în faţa poporului american, pe 24 martie 1994, despre motivele pentru care NATO lansase o campanie de bombardamente împotriva Serbiei lui Miloşevici. Citindu-l acum, sunt uimit de cât de mult se pliază pe ceea ce se întâmplă azi în Ucraina.
Merită să-l citiţi pe de-a-ntregul, eu redând aici doar câteva pasaje-cheie.
Acţionăm spre a proteja mii de oameni nevinovaţi din Kosovo de o ofensivă militară în forţă. Acţionăm spre a preveni un război şi mai extins, spre a dezamorsa un butoi de pulbere în inima Europei, care a explodat deja de două ori în acest secol, cu rezultate catastrofale. De asemenea, acţionăm pentru a fi alături de aliaţii noştri şi a aduce pacea. Acţionând acum, ne susţinem valorile, ne protejăm interesele şi promovăm cauza păcii.
Clinton a continuat, explicând - el a fost, întotdeauna, foarte priceput la a da explicaţii - de ce conta Kosovo, de ce această regiune îndepărtată, de care puţini americani auziseră, era vitală pentru interesele americane şi de ce era important să se acţioneze rapid, înainte ca lucrurile să se agraveze. în Kosovo, ca şi în cazul invaziei pe care Puţin o desfăşoară în Ucraina, nici o ţară NATO nu era atacată. Dar a continuat Clinton:
Dacă noi şi aliaţii noştri vom permite ca acest război să continue, fără să- i dăm o ripostă fermă, preşedintele Miloşevici va interpreta ezitările noastre ca pe o autorizaţie de a ucide (...) Imaginaţi-vă ce s-ar fi întâmplat dacă noi şi aliaţii noştri am fi decis să asistăm, impasibili, la ceea ce are deja loc, la felul în care aceşti oameni sunt masacraţi la uşa NATO. O asemenea abordare ar fi discreditat NATO, piatra unghiulară pe care securitatea noastră se bazează deja de 50 de ani (...) Dacă am învăţat ceva, în secolul care e pe cale să se încheie, e că, pentru ca America să fie prosperă şi sigură, avem nevoie de o Europă care să fie prosperă, sigură, nedivizată şi liberă.

Din nou, bravo! înlocuiţi „Kosovo" cu „Ucraina" şi „Miloşevici" cu „Puţin", iar preşedintele Obama ar putea repeta declaraţia aproape cuvânt cu cuvânt, spre marea mea satisfacţie. Şi, din nou, această puternică declaraţie privind importanţa conducerii morale şi folosirea puterii Americii şi a NATO pentru a apăra vieţile nevinovaţilor a venit impardonabil de târziu. Impresionantul paragraf care încheie cartea lui Bush Sr. şi pe care l-am citat mai devreme, despre faptul că America evită să-şi asume responsabilităţi şi persistă în indiferenţă, a fost, cu siguranţă, un mesaj către Clinton, care se afla la mijlocul celui de-al doilea mandat când a fost publicată lucrarea. Iar Clinton, după ce a tărăgănat lucrurile în privinţa Bosniei şi a ignorat genocidul produs în 1994 în Rwanda (peste 800 000 de victime), s-a arătat gata, în penultimul an al celor opt petrecuţi în funcţie, să folosească puterea fără egal a Americii pentru a face, fără întârziere, ceea ce trebuia făcut.
La şaptezeci şi nouă de zile de la începutul campaniei aeriene a NATO, forţele sârbe s-au retras din Kosovo şi aproape un milion de oameni au putut să se întoarcă la casele lor. Amintiţi-vă de Kosovo când auziţi pe cineva spunând că faptul că trimite arme Ucrainei ar duce la „escaladarea conflictului" sau „la izbucnirea celui de-al Treilea Război Mondial", acestea reprezentând nişte false argumente. Desigur, scenariile şi oponenţii diferă - Rusia nu e Serbia, iar Puţin nu e Miloşevici. Dar lecţia e că o aplicare cu hotărâre a forţei poate aduce mult bine, atât pe moment, cât şi în ceea ce priveşte intimidarea viitoare, în vreme ce ezitarea are consecinţe reale şi alimentează agresiuni ulterioare.

Ciclul regulat al istoriei modelează, dar e şi modelat de planurile şi de politicile umane. Strategiile dure, de izolare şi restricţionare din timpul Războiului Rece au făcut loc dialogului şi unei abundenţe de precauţii. Repoziţionarea a permis ca ameninţările să crească, nestăvilite, iar pe multe continente să aibă loc genocide, în

vreme ce lumea liberă, cu forţa ei copleşitoare, s-a mulţumit să le contemple. Una dintre aceste ameninţări neţinute în frâu şi-a manifestat potenţialul distructiv pe 11 septembrie, determinând, în cele din urmă, o intervenţie şi, inevitabil, o reacţie exagerată. Cele două războaie epuizante care au rezultat de aici au contribuit la aducerea la putere a unui preşedinte având un mandat, pentru ce altceva, decât pentru repoziţionare şi dialog. Obama s-a achitat din plin de mandatul lui, ca aproape toţi predecesorii săi. Europa se culcă pe propriii lauri de atât de mult timp, încât abia mai poate să facă faţă situaţiei atunci când e luată cu asalt de xenofobia şi de teroarea din interior şi de agresiva Rusie, din exterior. Din nou, vremurile se schimbă şi altor ameninţări li s-a permis să se dezvolte şi să scape de sub control

.Capitolul 3

Războaiele invizibile

Majoritatea ţărilor europene sunt populate de grupuri etnice aflate aici de secole. în ciuda deceniilor de imigraţie, fenomen intensificat odată cu expansiunea Uniunii Europene şi a deschiderii graniţelor, Franţa e încă plină de francezi, iar Germania, de germani. Frontierele multor ţări din Europa Centrală şi de Est au fost retrasate în repetate rânduri, de-a lungul secolului XX, şi chiar dacă multor grupuri li s-a permis, în cele din urmă, să-şi obţină independenţa, în anii 1990, există încă unele regiuni neomogene sau disputate, deşi majoritatea lor sunt, din fericire, paşnice în ziua de azi.
De cele mai multe ori, disputele sunt rezolvate amiabil prin tolerarea unor opinii diferite între vecini binevoitori sau prin mişcări interne de independenţă din state democratice stabile, unde pasiunile etnice sunt dezbătute în presă sau rezolvate pe cale nonviolentă, prin alegeri. Mulţi catalani din Spania şi mulţi scoţieni din Marea Britanie s-ar putea arăta nemulţumiţi de felul în care se rezolvă aceste dispute şi la fel de nemulţumiţi ar putea fi, desigur, şi mulţi cetăţeni canadieni din zona Quebec.
în Statele Unite, însă, lucrurile stau diferit. Aici vorbim de o naţiune întinsă pe un continent întreg şi făurită de milioane de imigranţi, veniţi din toate colţurile lumii, pe osemintele populaţiei native. (Şi Argentina are o istorie similară.) Aveam să descopăr că tratamentul brutal aplicat populaţiei native din America nu este, astăzi, un subiect de discuţie prea popular în Statele Unite, iar motivele nu sunt greu de ghicit. Pentru mulţi americani, acest lucru e la fel de tulburător şi de stânjenitor ca sclavia şi tocmai de aceea, în URSS, s-a bătut mult monedă pe seama lui. Era foarte important, pentru ideologia comunistă, să-şi demonstreze superioritatea în toate domeniile, inclusiv în privinţa moralităţii. (Şi a intelectului, motiv pentru care şahul a fost, din fericire pentru mine, atât de intens promovat.)
Propaganda sovietică a fost, de asemenea, expertă în a se apăra atacând, iar la criticile privitoare la masacrele comise de comunişti, la deportările forţate şi la gulaguri, liderii sovietici ripostau cu: „Dar americanii voştri cum i-au tratat pe sclavii negri şi pe indieni?" sau cu alte întrebări similare. în mare, era un truc retoric transparent şi slab, prin care se urmărea devierea discuţiei şi schimbarea subiectului. Cum Puţin a reînviat atât de multe metode şi tradiţii sovietice, acest gen de apărare agresivă a devenit iarăşi popular, graţie persoanelor care fac comentarii inflamatorii în mediul online. Rareori se întâmplă ca un mesaj critic la adresa politicii ruseşti, transmis de mine pe Twitter, să nu atragă rapid câteva replici în care se spune că Statele Unite (sau Israelul) au comis abuzuri similare sau chiar mai grave ori au

înfăptuit cine ştie ce grozăvie, replici fără absolut nici o legătură cu subiectul meu. Această tehnică e întotdeauna populară printre liderii şi susţinătorii dictaturilor, care nu au răspunsuri pentru crimele săvârşite. De pildă, statele arabe discută adesea ca şi cum comportamentul israelienilor faţă de palestinieni ar justifica, cumva, propriile regimuri opresive.
Sovieticii au multe motive întemeiate pentru a dori să schimbe subiectul. De fapt, zeci de milioane de motive, care au devenit clare de îndată ce URSS a început să se destrame. Cărţile lui Aleksandr Soljeniţîn prezentaseră deja ororile petrecute sub Lenin şi Stalin. Ele au fost interzise în URSS, iar autorul lor, exilat, nu doar pentru că puneau sub semnul întrebării „paradisul comunist", ci pentru concluziile la care ajunsese. El dovedise, cu argumente, că întregul sistem sovietic nu putea funcţiona decât pe baza forţei şi a ameninţării cu închisoarea, dar şi prin forţa de muncă gratuită furnizată de gulaguri. Dar Stalin săvârşise crime şi mai mari, pentru a „pacifica" imperiul său pestriţ, iar acestea aveau să bântuie Rusia şi lumea întreagă.
Statele Unite sunt numite un creuzet sau un bol de salată, cu referire la felul în care s-au amestecat diversele valuri de imigranţi, rezultând mândrul popor american. într-o tradiţie amuzantă, care datează, probabil, de la prima corabie care a ajuns la Plymouth Rock, după Mayflower, fiecărei generaţii îi place să se plângă că ultimul grup de imigranţi e mult mai rău decât a fost grupul său, că nu va munci sau nu va fi asimilat ori că este, în vreun fel, inferior. Şi, totuşi, în ciuda faptului că e o naţiune construită pe cuceriri şi în ciuda tuturor ciorovăielilor, America a continuat să se dezvolte, transformând fiecare nouă generaţie de imigranţi din simple ingrediente într-o delicioasă plăcintă de mere. Admir foarte mult această calitate, fiind eu însumi un nou-venit, cu o carte verde, în ciuda unui CV neobişnuit, ce include experienţe profesionale
ca „al treisprezecelea campion mondial la şah" sau „activist prodemocraţie".
Uniunea Sovietică a fost o creaţie foarte diferită, în care metaforele culinare nu se potrivesc. Aş spune, mai curând, că URSS a fost un monstru Frankenstein, cu părţile corpului puse în neorânduială şi cusute pe un cap rusesc. în loc să fie asimilate unei identităţi comune, majoritatea acestor republici disparate au fost subjugate într-o cultură comunistă comună (dacă putem folosi termenul de „cultură"), prin forţa brută a birocraţiei şi a media totalitariste. în ciuda retoricii bolşevice privitoare la evidenta superioritate a marxism-leninismului, teroarea aplicată de stat şi de forţa militară au fost principalele instrumente folosite în făurirea şi menţinerea imperiului sovietic.

Eşecul total al URSS de a depăşi acest istoric de invazie şi represiune în 70 de ani lungi a fost reflectată clar în rapiditatea cu care diferitele republici s-au detaşat de capul putrezit al Kremlinului, de îndată ce au avut prilejul. Chiar şi Ucraina, vatra primului stat rus al slavilor răsăriteni şi care avea atâtea în comun cu Rusia, a alergat cât o ţineau picioarele spre ieşire, distrugând complet speranţele lui Gorbaciov într-o nouă uniune.
în multe cazuri, goana după acapararea puterii a fost un factor ce a stimulat secesiunea. Birocraţiile regionale şi liderii locali de partid visau să devină o autocraţie şi-au dat seama că ar avea mai multă putere şi o mai mare abilitate de a-şi umple buzunarele în nişte state independente, chiar dacă regimurile şi economiile acestora rămâneau foarte dependente de Moscova. Şi, totuşi, chiar şi republicile din Asia Centrală care fuseseră de acord să continue proiectul URSS, în varianta soft, l-au abandonat în cele din urmă pe Gorbaciov.
Cele cincisprezece foste republici sovietice recunoscute rapid de Naţiunile Unite ca state independente s-au dovedit a fi cea mai mică dintre problemele Rusiei. Nu mai puţin de alte cinci republici şi-au proclamat independenţa cam în acelaşi timp cu cele cincisprezece, dar nu au reuşit să o obţină. Multe le sunt cunoscute occidentalilor doar datorită faptului că au rămas regiuni disputate, care, ocazional, sunt cuprinse de violenţe. Abhazia şi Osetia de Sud au fost regiuni semiautonome ale Georgiei, în cadrul URSS, şi ambele au solicitat independenţa atunci când Uniunea a început să se destrame. După conflicte repetate, ele au rămas, în continuare, parte din Georgia, acest fapt fiind, mai târziu, exploatat de Puţin, pentru a declanşa războiul contra georgienilor, în 2008. Ambele sunt acum zone de ocupaţie rusească, deşi ONU le recunoaşte încă drept părţi ale Georgiei.
Transnistria şi Găgăuzia au avut experienţe aproape similare cu URSS şi cu nou-proclamata republică Moldova. (Sper ca localnicii şi experţii să-mi ierte simplificările, făcute pentru o mai rapidă înţelegere a situaţiei.) Rusia lui Puţin s-a amestecat şi în aceste regiuni autonome, aşa cum a făcut întotdeauna când a simţit, în apropiere, un vid de putere. Nagorno-Karabah, o regiune disputată de multă vreme, aflată între Armenia şi Azerbaidjan, s-a declarat, de asemenea, stat independent în 1991. Statutul său oficial de astăzi e de teritoriu azer, dar, de facto, e o entitate independentă şi funcţionează, în general, ca parte a Armeniei.
Dar încă nu am terminat enumerarea şi am păstrat situaţia cea mai gravă pentru final. Cred că doar specialiştii adevăraţi vor recunoaşte denumirea de

Icikeria. Aceasta mai e rareori folosită şi, din câte ştiu, a fost folosită rar şi atunci când denumirea sa completă, Republica Cecenă Icikeria, era încă validă. Asta dacă acceptăm că a fost vreodată validă, ceea ce, desigur, e întrebarea care a dus la două războaie, mii de atacuri teroriste şi sute de mii de morţi, majoritatea civili şi aproape toţi din Rusia.
Astăzi, cei mai mulţi dintre oameni au auzit de Cecenia, adesea într-un context negativ. Numele ei e asociat cu exportul de terorişti, militanţi şi mafioţi brutali. Recent, ea a revenit în atenţia presei, când s-a dezvăluit că atentatorii de la maratonul din Boston, fraţii Ţarnaev, erau americani de origine cecenă. Patrie a peste un milion de locuitori, predominant musulmani, micuţa Cecenie a dus două războaie crâncene pentru desprinderea de sub tutela Moscovei. Primul a început la finele lui 1994, când Elţîn nu a mai suportat tendinţele separatiste ale liderului cecen Djokar Dudaev şi nici faptul că acesta îşi consolida puterea în republica sa nerecunoscută oficial. în îndelungata tradiţie a liderilor de mari naţiuni, exagerat de încrezători în forţele proprii atunci când atacă mici forţe locale în munţi, ruşii au lansat o ofensivă care s-a împotmolit curând în faţa rezistenţei cecene, transformându- se într-un război în toată regula, care a durat 20 de luni. Circa 100 000 de civili şi aproape 20 000 de soldaţi ruşi au fost ucişi. încălcarea drepturilor omului de către forţele ruseşti era omniprezentă, iar cecenii au recurs la luarea de ostatici dincolo de graniţele Ceceniei. Brutalitatea războiului şi distrugerile cumplite suferite de capitala cecenă, Groznîi, au generat o imensă furie populară şi au radicalizat o întreagă generaţie de ceceni, care şi aşa nu-i aveau deloc la inimă pe ruşi. Cecenia şi vecinii săi, Inguşeţia, la vest, şi Daghestan, la est, îşi proclamaseră independenţa faţă de Rusia, ca o republică montană unită în 1917, doar spre a fi atrase cu forţa în Uniunea Sovietică patru ani mai târziu. în ciuda vitejiei cu care au luptat locuitorii regiunii contra naziştilor în al Doilea Război Mondial, Stalin a ordonat ca aproape toţi - circa jumătate de milion de oameni - să fie strânşi şi deportaţi în Kazahstan, în 1944. Li s-a permis să se reîntoarcă abia în 1957, în cursul procesului de destalinizare, dar mulţi dintre ei muriseră de foame sau fuseseră ucişi.
Nu e o coincidenţă că majoritatea acestor regiuni disputate şi măcinate de conflicte se află în Caucaz. (Nu şi Moldova, situată pe malul vestic al Mării Negre, între Ucraina şi România.) Rivalităţile sângeroase, în această regiune presărată cu numeroase populaţii, sunt atât străvechi, cât şi mai noi. Regiunea, dominată de o permanentă ranchiună, se întinde din Azerbaidjan,

locul unde m-am născut, în sud, la graniţa cu Iranul şi Marea Caspică, până în Georgia, situată pe ţărmul Mării Negre; între ele se află Armenia, în vreme ce Turcia se găseşte la sud. La nord, pe partea rusească a frontierei, regiunea include Daghestan, Cecenia şi Inguşeţia, dar şi Kabardino-Balkaria (unde se află vârful Elbrus, cel mai înalt din Europa), şi se învecinează la nord cu stepa kalmîkă. Regiunea e căminul a peste 50 de grupuri etnice, care vorbesc zeci de limbi şi practică aproape toate religiile lumii.
Liderii ruşi nu au cochetat niciodată cu ideea de a le lăsa pe Cecenia şi pe extrem de violentele sale regiuni vecine să devină state independente. Şi nu pentru că acestea erau nişte saci de box convenabili, în care Kremlinul putea lovi pentru a obţine credit pe plan intern. Nu era vorba nici de resurse naturale, căci regiunile respective nu erau bogate. Problema era însă că, dacă deveneau naţiuni independente, ele ar fi dobândit instantaneu drepturile şi protecţia oferite unor naţiuni independente, libere să încheie alianţe, să semneze tratate şi să se plângă la ONU cu privire a abuzurile Rusiei. în plus, dacă aceste state deveneau independente, nimeni n-ar mai fi putut controla fluxul de violenţe interetnice. Să tratezi cu un stat rusesc ruinat nu era un lucru plăcut. Dar să tratezi cu o ţară vecină ruinată era chiar mult mai grav, o lecţie pe care sovieticii o învăţaseră în Afghanistan.
Nu vreau să-l apăr pe Elţîn în această privinţă, dar mai exista un factor care făcea secesiunea aproape imposibilă: lipsa unor frontiere precise. URSS fusese formată din republici, iar graniţele dintre acestea erau destul de clare. Când URSS s-a desrămat, au existat foarte puţine conflicte între noile naţiuni din motive geografice. Dar, în interiorul Rusiei, frontierele nu fuseseră niciodată trasate prea clar, întrucât nu aveau nici un sens în cadrul vastei republici. Aşadar, când regiunea Cecenia-Inguşeţia şi-a proclamat independenţa în 1991, nimeni nu a ştiut exact ce-ar putea însemna asta. Liderii separatişti insistau ca noul stat să se întindă până la Stavropol, la 200 km vest de Groznîi, şi era dificil să le respingi pretenţia sau să găseşti o alternativă bazată pe ceva concret. Unde începea şi unde se sfârşea Cecenia? Dar Daghestanul vecin? Era ca o cutie a Pandorei. Cecenia era, de asemenea, unică şi pentru că rebeliunea ei nu a cunoscut nici un fel de influenţe externe. Toate celelalte regiuni aveau vecini care le-au împins, într-un fel sau altul, către rebeliune ori au încercat să le împiedice să se revolte. Dar revolta Ceceniei era pe de-a-ntregul o chestiune internă.
E tentant să sărim la al doilea război cecen, care a adus un premier necunoscut, pe nume Vladimir Puţin, în funcţia de preşedinte. Primul război

nu doar că a pregătit scena pentru al doilea, dar constituie şi o ilustrare elocventă a felului lejer în care Occidentul a tratat Rusia în anii 1990. Graţie magiei cărţilor electronice, vă pot spune că lucrarea de memorii a lui Bill Clinton, Viaţa mea, menţionează Cecenia de exact patru ori în cele peste o mie de pagini. Lăsând la o parte prima jumătate a cărţii, ce tratează evenimentele petrecute înainte ca el să devină preşedinte, acest lucru e uimitor. De asemenea, el constituie o dovadă relevantă a locului insignifiant pe care îl ocupau Cecenia şi alte zone de tulburări ale planetei pe harta priorităţilor lui Clinton, câtă vreme acesta a fost preşedinte, mai ales în primul mandat. (Genocidul din Rwanda este menţionat de mai multe ori, mai ales sub forma regretului lui Clinton că n-a făcut nimic pentru a-l stăvili.)
Dar asta nu înseamnă că primul război cecen a fost ignorat total la vremea respectivă. Organizaţiile umanitare şi presa occidentală au mediatizat cât au putut de mult atrocităţile comise. Eşecul armatei ruse de a pacifica regiunea rapid, cum promisese, a devenit o chestiune stânjenitoare pentru Boris Elţîn, mai ales că se apropiau alegerile din 1996, iar el s-a simţit obligat să vorbească despre Cecenia în apariţiile publice. Nu uitaţi, acest lucru se întâmpla pe vremea când în Rusia mai exista încă o presă independentă. Cuvântul „Cecenia" avea să fie, practic, interzis în presa rusă la puţin timp după ce Puţin va prelua puterea. Elţîn a avut câteva momente penibile în care a stat lângă Clinton la conferinţe de presă organizate în 1995 şi 1996, răspunzând la întrebări despre Cecenia şi, de cele mai multe ori, negând că avuseseră loc violenţe, în ciuda dovezilor copleşitoare privind comiterea de crime de război.
Ai un sentiment deosebit citind, astăzi, stenogramele acelor conferinţe de presă. Un preşedinte rus presat să răspundă la întrebări incomode de către presa rusă! E normal dacă ai uitat că un asemenea moment a existat, vreodată, în istoria Rusiei. La conferinţa de presă organizată pe 10 mai 1995, la Moscova, un reporter a trecut direct la subiect după ce a auzit obişnuitele remarci ale lui Elţîn.
Reporter: „Domnule preşedinte Clinton, tocmai l-aţi auzit pe preşedintele Elţîn descriind situaţia din Cecenia într-un mod care nu corespunde deloc cu informaţiile parvenite de acolo şi care vorbesc despre un masacru. Vă întreb care este reacţia dumneavoastră la descrierea domniei sale, dacă o acceptaţi sau nu - şi dacă nu, de ce şi ce impact ar putea avea aceste rapoarte

teribile asupra şanselor ţărilor dornice să adere la NATO şi ce aveţi să-i spuneţi preşedintelui Elţîn despre asta?"
Răspunsul lui Clinton s-a referit la modul în care victimele civile şi prelungirea conflictului din Cecenia „au tulburat profund restul lumii şi au avut un impact şi în Europa, asupra atitudinilor multor ţări faţă de cele petrecute acolo şi despre relaţiile viitoare cu Rusia". El a declarat că-i solicitase lui Elţîn încheierea ostilităţilor şi „rezolvarea conflictului printr-o rezoluţie rapidă", concluzionând că „e un lucru dificil şi pentru ei (pentru Rusia)".
Prin urmare, ce putea face preşedintele american sau Organizaţia pentru Securitate şi Cooperare în Europa (OSCE) în privinţa sângerosului război din Rusia, în care zeci de mii de civili fuseseră strămutaţi, torturaţi sau ucişi? Un indiciu vine din debutul aceleiaşi conferinţe de presă, când preşedintele Clinton a fost întrebat ce va face în privinţa sprijinului acordat în continuare de Rusia programului nuclear iranian.
Reporter: „Veţi rezista ameninţărilor republicanilor, care cer tăierea ajutorului acordat Rusiei?"
Ceee? Da, aceasta era situaţia în 1995! Astăzi, după douăzeci de ani, programul nuclear iranian, construit cu ajutorul Rusiei, a revenit pe prima pagină a ziarelor din acelaşi motiv: teama că Iranul ar putea produce o bombă atomică. El a debutat în timp ce ajutorul financiar american ţinea Rusia pe linia de plutire (şi îl sprijinea pe Elţîn să fie reales, în 1996). Cu siguranţă că ar fi trebuit discutată condiţionarea acordării acestui ajutor de retragerea sprijinului acordat programului nuclear iranian sau opririi masacrului din Cecenia. De fapt, o asemenea condiţionare chiar fusese pusă pe tapet în ambele camere ale Congresului american, în 1995 şi 1996. Agenţia nucleară rusă, MinAtom (transformată, din 2007, în RosAtom), aducea valuta de care ţara avea nevoie disperată şi era condusă cu un grad de autonomie alarmant. Şeful ei, Viktor Mihailov, încheiase un acord secret cu Iranul, pentru a livra o centrifugă de gaz care le-ar fi permis iranienilor să producă uraniu pentru bombe, şi o făcuse fără să-l anunţe pe Elţîn. Malefica agenţie avea şi sprijinul ministrului de Externe, Evgheni Primakov, care promova legături politico-economice strânse cu Iranul.
Clinton aminteşte în cartea sa că, atunci când l-a întâlnit pentru prima oară pe Elţîn la Kremlin, şi-au „strâns mâinile", iar Elţîn a anunţat public că Rusia nu va oferi Iranului nici un fel de tehnologie nucleară care să poată fi folosită în scopuri militare. El a spus asta la conferinţa de presă, dar nu a interzis

oficial aceste transferuri de material nuclear decât în august 1996, adică după mai bine de un an.
Mulţi membri ai Congresului s-au înfuriat şi au adăugat condiţii pentru a restricţiona ajutorul dat Rusiei, dacă aceasta mai continua să sprijine programul nuclear iranian şi să persecute civilii. Dar administraţia Clinton a reuşit să includă o prevedere, în acordul de ajutor pentru Rusia, potrivit căreia „preşedintelui îi este permis să elimine această restricţie, dacă el consideră că, astfel, acţionează în interesul securităţii naţionale a SUA. Administraţia a afirmat că e incorect să condiţioneze ajutorul dat Rusiei de un anumit comportament al acesteia în Iran şi Cecenia, întrucât programul de sprijin venea în folosul elementelor reformiste din Rusia şi facilita, în ultimă instanţă, o transformare ce putea asigura o relaţie mult mai apropiată între cele două superputeri, în viitor."
Acest paragraf expune greşeala săvârşită prin renunţarea la elementul moral din politica externă. De dragul unei speranţe vagi într-o „relaţie mult mai apropiată în viitor", administraţia Clinton s-a străduit să scoată de pe agenda discuţiilor programul nuclear iranian şi masacrul din Cecenia. Nu banii erau importanţi; câteva miliarde de dolari nu constituiau o sumă crucială pentru nici una dintre superputeri, deşi, cu siguranţă, Elţîn avea nevoie de tot sprijinul, pentru că se apropiau alegerile din 1996. (Până şi eu i-am făcut campanie electorală.) în loc să lege, însă, ajutorul financiar şi politica externă de masacrul condamnabil al civililor din Cecenia, Clinton şi-a exprimat doar îngrijorarea, a făcut remarci vagi despre faptul că acest conflict ar putea face unele ţări să solicite aderarea la NATO (ceea ce s-a şi întâmplat) şi a numit conflictul cecen o afacere internă.
Clinton şi Europa au ratat şansa de a trage linie privind comportamentul acceptabil din partea Rusiei şi în alte regiuni, în afară de Ţările Baltice. în Asia Centrală şi alte zone de conflict din Caucaz, Occidentul a sprijinit, însă, tacit sfera de influenţă rusească. Aşa cum scria New York Times, în octombrie 1994, cu două luni înainte ca forţele ruse să pătrundă în Cecenia, Occidentul a refuzat să asigure trupe de menţinere a păcii pentru statele nou- formate, permiţându-le, astfel, militarilor ruşi să se amestece şi să gestioneze conflictele provocate chiar de ei.
Reagan şi politica sa externă morală arătaseră calea de urmat, dar această politică era acum complet abandonată. Ea nu era bazată pe ceea ce putea fi făcut unilateral. Nimeni nu şi-ar fi imaginat vreodată că Statele Unite sau

NATO i-ar ajuta direct pe separatiştii ceceni, de exemplu. Elementul important era însă relevarea, clară şi consistentă, a faptului că drepturile omului şi vieţile oamenilor erau importante. Clinton era atât de absorbit de a spera într-o „relaţie de cooperare mai intensă", încât, pur şi simplu, nu putea declara că masacrarea civililor şi ajutarea unui stat ce susţinea terorismul să-şi constituie un program nuclear erau inacceptabile.
Această dovadă de pasivitate imorală dezminte şi mai mult mitul umilirii Rusiei. Clinton l-a tratat pe Elţîn cu multă bună-credinţă şi bunăvoinţă, oferind Rusiei informaţii secrete despre Iran, începând să demilitarizeze masiv Europa şi chiar contribuind la dezarmarea altor state ex-sovietice, fapt care a garantat superioritatea Rusiei. în 1994, liderii Rusiei, Ucrainei, Statelor Unite şi Marii Britanii au stat alături la o masă foarte lungă, în Ungaria, pentru a semna ceea ce va fi cunoscut ca Memorandumul de la Budapesta privind garanţiile de securitate.
Acest scurt document e departe de a fi un tratat cuprinzător sau chiar de o garanţie de securitate, dar scopul său a fost clar. Prin el, Ucraina, a treia mare putere atomică, renunţa la arsenalul său nuclear sub presiunile continue ale Rusiei şi SUA. în schimb, preşedintele ucrainean, Leonid Kucima, dorea o declaraţie publică din partea lui Clinton, Elţîn şi John Major, prin care aceştia se angajau să „respecte independenţa, suveranitatea şi graniţele existente ale Ucrainei" şi „să se abţină de la ameninţări sau de la folosirea forţei împotriva integrităţii teritoriale sau a independenţei politice a Ucrainei".
Evident, Rusia a încălcat acordul atunci când a invadat şi, apoi, a anexat Crimeea, în martie 2014. Ceilalţi semnatari nu au reacţionat, întrucât documentul nu prevedea vreo măsură punitivă, în cazul violării înţelegerii, singura reacţie promisă fiind solicitarea intervenţiei Consiliului de Securitate al ONU, „dacă Ucraina ar deveni victima unui act de agresiune sau obiectul unei ameninţări cu folosirea armelor nucleare".
Când am discutat cu primul preşedinte ucrainean, Leonid Kravciuk, la Kiev, la finele lui 2004, el era indignat că Statele Unite trădaseră Ucraina în favoarea lui Puţin, renegând obligaţiile asumate de Clinton la Budapesta. El a declarat că Bill Clinton fusese acela care, mai mult decât Elţîn, exercitase presiuni asupra sa şi asupra preşedinţilor Kazahstanului şi Belarusului pentru a-şi preda arsenalele nucleare. Fără îndoială că acesta a fost un scop lăudabil şi a însemnat o realizare redutabilă la vremea respectivă. Dar ce se poate spune când, 20 de ani mai târziu, Ucraina este, practic, neputincioasă, în faţa

maşinăriei de război sprijinite pe focoase nucleare a lui Vladimir Puţin, iar Statele Unite îşi manifestă părerea de rău, deşi ar fi trebuit, mai bine, să citească documentul de la Budapesta?

Ca să răspund tot eu la această întrebare, se poate spune că promisiunile de securitate ale Americii nu valorează mai nimic (iar cele britanice, nici atât). Singurul scop al acordului de la Budapesta a fost să demonstreze oricărui potenţial agresor (şi, evident, era vizat ursul rusesc, de alături) că Statele Unite au luat Ucraina sub aripa protecţiei lor nucleare. Dacă asemenea manifestări sunt lipsite de sens, iar posesia de arme nucleare e singura modalitate de a te simţi în siguranţă în faţa agresiunii, nu va trece mult şi alte ţări vor încerca rapid să le dobândească. Japonia şi Taiwan contează pe America, pentru a ţine la respect China. Coreea de Sud mizează pe America, pentru a ţine la respect Coreea de Nord. Şi, fie că o recunosc sau nu, jumătate dintre ţările Orientului Mijlociu nu au dorit să intre în cursa nucleară, pentru a fi pe picior de egalitate cu Israelul, de teama umbrei lungi a Americii. E greu de crezut că asemenea reţineri vor mai dura prea mult, dacă preşedintele Obama continuă să se opună agresiunii militare ruseşti doar cu sancţiuni slabe, negocieri sterile şi exprimarea „profundei îngrijorări".

Deoarece este încă figură publică, Bill Clinton însuşi ar trebui întrebat ce crede despre atitudinea indiferentă a lui Obama în privinţa documentului pe care l-a semnat el la Budapesta. Mai ales că ei fac parte din acelaşi partid, iar Hillary Clinton a servit, în cabinetul lui Obama, ca secretar de stat. Probabil că nici unuia dintre jurnaliştii aflaţi la Budapesta nu i-a trecut prin minte să-l întrebe pe Clinton ce va face administraţia sa dacă Rusia va pătrunde cu tancurile în Ucraina, aşa cum deja a făcut, dar tare mi-ar plăcea să aud răspunsul lui astăzi.

*

Există o tendinţă irezistibilă de a examina doar momentele mari ale istoriei. Deşi asemenea momente există, direcţiile şi modelele cu derulare în timp contează, de obicei, mai mult decât o anume decizie sau decât un eveniment singular. Când discutăm despre colapsul democraţiei ruseşti şi împăciuitorismul occidental care a facilitat acest colaps, e important să observăm modul în care fiecare moment se încadrează într-un model general. Bush Sr. l-a sprijinit pe Mihail Gorbaciov, deşi acesta săvârşea o eroare şi se îndrepta spre un final dezastruos. Administraţia Clinton a avut o idilă asemănătoare cu Boris Elţîn şi l-a susţinut pe acesta, în detrimentul unei politici coerente şi consistente de presiune pentru impunerea reformelor eco-

nomice şi a democraţiei în Rusia. Aşa cum voi arăta în capitolul următor, Bush Jr. a săvârşit aceeaşi greşeală cu Puţin, punându-şi încrederea într-un singur individ, în loc să se bazeze pe instituţiile, politicile şi principiile democratice de care Rusia avea atâta nevoie. Occidentul a avut tendinţa de a găsi o persoană care-i era pe plac sau cu care credea că ar putea colabora şi s- a avântat, fără discernământ, în sprijinirea acesteia. Când rezultatele, în mod inevitabil, nu s-au ridicat la înălţimea aşteptărilor, era penibil sau imposibil să mai dai înapoi.

în acelaşi timp, autoritatea şi credibilitatea Statelor Unite pe scena mondială au început să se erodeze în anii 1990. America părea puternică la finalul Războiului Rece, ca vrăjitorul din Oz înainte să fie trasă cortina. în 1999, când Clinton s-a implicat, în sfârşit, în Kosovo, cortina fusese trasă, sfâşiată şi arsă în efigie. Catastrofa „Elicopter la pământ", din Somalia, genocidele din Iugoslavia şi Rwanda, concesiile făcute Rusiei în Cecenia şi limitarea expansiunii NATO: fiecare dintre acestea a reprezentat o lovitură pentru stabilitatea globală şi pentru prezumtivii săi garanţi din Statele Unite şi Uniunea Europeană.

Departe de expansiunea imperială şi de tendinţele hegemonice de care Rusia şi China nu au ezitat să o acuze, America a bătut mai curând în retragere. în 1998, credibilitatea personală a lui Clinton începea, şi ea, să se deterioreze rapid. Scandalul cu Monica Lewinsky a acaparat definitiv prima pagină a ziarelor, în ianuarie. Circul mediatic, procesul şi punerea sub acuzare a preşedintelui au provocat o uriaşă stare de confuzie în rândurile administraţiei şi ale opiniei publice americane. Mai târziu, Clinton a încercat să deturneze atenţia de la el, ordonând lansarea unui atac cu rachete asupra a ceea ce avea
să se dovedească a fi o inofensivă fabrică farmaceutică din Sudan.

Oricât ar fi de convenabil să-i atribuim lui Puţin întreaga vinovăţie pentru colapsul democraţiei ruseşti, adevărul e mult mai complicat. Revenirea Rusiei la dictatură nu a avut la bază o cădere bruscă a acestui sistem. Mulţi paşi mici, dar rapizi, în aceeaşi direcţie constituie, de fapt, o mişcare lentă, dar continuă într-acolo. La fel ca atunci când analizezi un meci de şah încheiat - ceea ce noi, şahiştii, numim „post-mortem" -, să discutăm ca şi cum totul ar fi perfect până la un anumit moment este, de obicei, absurd şi dăunător unei analize oneste. Desigur, au loc imense gafe izolate, în poziţii altfel favorabile, dar ele sunt chiar mai rare în diplomaţie decât la campionatul mondial de şah.

Acesta e un punct în care astăzi mă aflu, adesea, în dezacord cu prietenii mei mult mai versaţi în ale diplomaţiei. Ei privesc în urmă, la cei 20 de ani de relaţii dintre SUA şi Rusia, şi au impresia că aceştia nu au fost deloc răi, prin urmare privesc catastrofa totală din 2014 ca pe un şoc subit. Dar, aşa cum am avertizat în dese rânduri, în cel puţin 15 ani din această perioadă, cea mai recentă manifestare de represiune şi violenţă a lui Puţin a fost construită cu migală, neîncetat, fiind efectiv grăbită de anii în care Occidentul a acceptat compromisuri şi a pretins că totul e minunat. Nu a existat vreo schimbare majoră declanşată de Obama care să-l fi provocat pe Puţin sau vreo transformare dramatică în atitudinea lui Puţin, ori în destinul Rusiei, care să ceară invadarea Ucrainei. Atitudinea lui Puţin a evoluat mereu în aceeaşi direcţie şi singura întrebare a fost dacă liderii occidentali îşi vor schimba, la rândul lor, poziţia pentru a preveni manifestarea violentă. Din nefericire, după cum ştim acum, răspunsul la această întrebare a fost negativ.

Dacă drumul spre iad e pavat cu bune intenţii, compromisurile făcute asupra principiilor sunt, fără îndoială, felinarele care-l luminează. Aşa cum am recunoscut mai devreme, am sprijinit realegerea lui Elţîn în 1996, în ciuda atitudinii sale tot mai nedemocratice faţă de instituţiile Rusiei şi de libertatea alegerilor. Elţîn a abuzat de puterea statului pentru a contracara ascensiunea Partidului Comunist, care încă reuşea să-i înspăimânte pe reformişti. De asemenea, comuniştii preluaseră, în urma alegerilor parlamentare din 1995, controlul asupra Dumei de Stat, aşadar nu erau o simplă ameninţare închipuită. Elţîn era profund nepopular, având sub 10% din intenţiile de vot la începutul anului, la doar şase luni distanţă de alegerile din iunie.

Metoda administraţiei Elţîn de a acuza fiecare critic şi figură din opoziţie că ar dori să tragă Rusia înapoi, spre trecutul întunecat, a devenit tot mai puţin eficientă, pe fondul economiei şubrede. Nici lumea exterioară nu mai spera în şansele lui Elţîn. în februarie, liderul Partidului Comunist, Ziuganov, a fost tratat ca o adevărată celebritate la Forumul Economic Mondial de la Davos, care era însuşi buricul lumii capitaliste. Desigur, Ziuganov nu avea nici o idee asupra a ceea ce trebuia făcut şi ar fi fost un preşedinte catastrofal, dar în această direcţie păreau să se îndrepte lucrurile. Nu era, pur şi simplu, un caz în care oamenii, ajunşi la disperare, votau cu oricine le-ar fi promis să-i scoată din dificultate. în Rusia, exista un sentiment real de confuzie şi de trădare, iar ţinta firească era preşedintele.

Iar aici ajungem la unul dintre conceptele cel mai dificil de explicat străinilor, ca motivaţie pentru respingerea democraţiei de către ruşi. Când sovieticii au

reflectat la colapsul Uniunii şi la viitorul care aştepta Rusia, pentru majoritatea ruşilor democraţia nu era un concept bine definit sau bine înţeles. E adevărat, cu toţii ne doream libertate, drepturi şi toate celelalte lucruri aduse de o societate deschisă, dar pentru cei mai mulţi dintre oameni acestea sunt chestiuni abstracte. Ce invidiam, cu adevărat, la Occident, era oportunitatea; în special, oportunitatea de a sta mult mai bine în plan economic. Lumea liberă avea alegeri şi avea bani, lucruri pe care noi nu le aveam, deci evident că aceste lucruri mergeau împreună, ca un pachet de servicii în ofertă.

Aşadar, atunci când au luat cu asalt urnele de vot, în 1991, spre a-l vota prima oară pe Elţîn, majoritatea ruşilor s-au aşteptat ca acestea să funcţioneze ca nişte bancomate: băgai buletinul de vot şi din urnă ieşeau bani! Această neînţelegere conceptuală a uşurat, mai târziu, sarcina unui autocrat precum Puţin de a reprima drepturile civile, pretinzând că democraţia eşuase, că fusese doar un truc occidental pentru a exploata Rusia şi aşa mai departe. Iar situaţia economică nu a fost, nici ea, de vreun folos. Dacă există ceva mai rău decât nişte rafturi goale, atunci acel ceva e reprezentat de nişte rafturi pline de produse scumpe, pe care nu-ţi permiţi să le cumperi.

Ne-am mai trezit un pic în momentul alegerilor parlamentare anticipate, convocate în 1993, după o criză constituţională care a răsturnat aproape întregul guvern. Elţîn a încercat să dizolve Sovietul Suprem în septembrie, măsură pe care, potrivit Constituţiei, nu avea dreptul să o ia. în replică, Duma l-a pus sub acuzare pe preşedinte, care, desigur, a refuzat să recunoască acest act de sfidare. După săptămâni de proteste şi de violenţe stradale, Elţîn a făcut apel la trupele speciale, iar clădirea Parlamentului a fost luată cu asalt. Nu era sigur unde vor ajunge lucrurile. Pe străzile din apropierea clădirii guvernului, au avut loc încleştări sângeroase, aproape 200 de oameni au fost ucişi şi alte câteva sute, răniţi.

Alături de restul lumii, am urmărit desfăşurarea evenimentelor pe CNN, din străinătate. Meciul din 1993, pentru apărarea titlului mondial la şah împotriva lui Nigel Short, începuse la Londra pe 7 septembrie şi a durat, aşa cum se întâmpla cu meciurile pe atunci, şase săptămâni. La fel ca în 1990, mi-a fost greu să mă concentrez asupra tablei de şah când ţara mea se confrunta, din nou, cu o revoluţie. Din fericire, am reuşit să mă distanţez în primele meciuri şi am putut juca sub o presiune psihologică mai scăzută. M-

am simţit chiar destul de bine pentru a da câteva interviuri despre situaţia de la Moscova, în care am declarat că Elţîn lupta pentru viitorul liber al Rusiei. După zile de violenţă şi de negocieri intense, factorul decisiv s-a dovedit a fi ataşamentul armatei ruse faţă de Elţîn. într-o scenă incredibilă, pe 4 octombrie, o coloană de tancuri au deschis focul asupra Casei Albe (aşa se numea clădirea Parlamentului rus), iar etajele superioare au luat foc. Trupele speciale au luat cu asalt clădirea şi s-au năpustit asupra protestatarilor din stradă. Revenit la cârmă, Elţîn a reformat rapid Constituţia, slăbind puterile Parlamentului şi creând extrem de puternica funcţie prezidenţială, care ne bântuie şi azi. Desigur, Sovietul Suprem era o instituţie învechită, dar într-o ţară cu o astfel de societate civilă fragilă, e important ca puterea să fie cât mai larg distribuită.

în 1996, Elţîn nu se bucura de un larg suport popular, dar putea conta pe mulţi dintre oligarhii cărora le permisese să se îmbogăţească şi pe sprijinul financiar al Occidentului. în ciuda unei limite de finanţare a campaniei electorale, de trei milioane de dolari - pe care multe partide nici nu o puteau atinge, Elţîn a cheltuit, pentru campania lui, undeva între unu şi două miliarde de dolari, potrivit unor investigaţii ulterioare. Şi mai important a fost uriaşul împrumut acordat de Fondul Monetar Internaţional, în februarie. Cele 10,2 miliarde de dolari i-au permis guvernului lui Elţîn să plătească salariile şi
pensiile restante.

Şi, dacă totul s-ar fi redus la asemenea politici şi finanţări dubioase, prejudiciile s-ar fi limitat, poate, la mandatul lui Elţîn. Dar au existat şi influenţa media, şi fraudele electorale făţişe, arme care sunt greu de pus înapoi în rastel, odată ce le-ai folosit. Totul a fost suficient pentru a-i aduce lui Elţîn un mic avantaj faţă de Ziuganov, în primul tur de scrutin - diferenţa dintre ei fiind de doar trei procente (35% faţă de 32%). Elţîn a suferit însă un grav atac de cord între cele două tururi de scrutin, din 16 iunie şi 3 iulie, o situaţie potenţial riscantă, dar care a fost ascunsă, cu succes, de opinia publică, graţie complicităţii guvernului şi a presei. Elţîn a câştigat, în final, cu 54% la 40%, dovezi şi mai flagrante ale fraudei masive comise ieşind la iveală mai târziu.

La acel moment, chiar dacă aş fi ştiut pe de-a-ntregul ce se petrecea, tot mi-ar fi fost greu să doresc altceva decât realegerea lui Elţîn. în 1996, Ghenadi Ziuganov nu era doar o simplă marionetă, cum este azi pentru Puţin. Era un comunist revanşard, care luptase permanent împotriva reformelor liberale şi

care ar fi devenit un om primejdios având frâiele puterii, ca preşedinte. Exista o posibilitate reală ca un scrutin care l-ar fi adus la putere să fie ultimul scrutin democratic, pentru o bună bucată de vreme. Şi, totuşi, lecţia pe care o avem de învăţat, de la anul 1996, este că instituţiile trebuie să conteze mai mult decât oamenii politici. Campania lui Elţîn a subminat aproape fiecare aspect al unei societăţi democratice şi aceasta nu şi-a mai revenit niciodată. Succesorul lui avea să preia rapid instrumentele campaniei lui Elţîn - corupţia şi represiunea -, aplicându-le în guvernarea cotidiană. Puţin nu era comunist, însă era întru totul revanşard.

Simt, însă, că trebuie să aplic şi în cazul meu standardele impuse, de obicei, liderilor lumii libere, care atât de des pun afinităţile personale şi oportunităţile de moment deasupra dezvoltării instituţiilor democratice. Teama de necunoscut, de pierdere a unui aliat de încredere îi aruncă adesea pe liderii democratici în braţele celei mai mari ipocrizii. îi face să-i sprijine pe dictatorii „prietenoşi", împotriva propriilor popoare ale acestora, aşa cum s-a văzut, recent, în atitudinea indiferentă, chiar rece, manifestată de administraţia Obama şi de multe ţări vest-europene faţă de Primăvara Arabă. M-am ridicat de multă vreme împotriva acestei atitudini şi a felului în care a fost îmbrăţişat Puţin de statele din G7, în ciuda reprimării, cu brutalitate, a libertăţilor civile din Rusia, dar aceasta e departe de a fi doar o problemă rusească.

Mentalitatea mea, în această privinţă, a fost influenţată şi mai mult de activitatea pe care am depus-o ca preşedinte al Fundaţiei pentru Drepturile Omului şi al Forumului Libertăţii de la Oslo, organizat de Fundaţie şi de întemeietorul acesteia, Thor Halvorssen. Aici, invităm disidenţi din toată lumea să vorbească despre mişcările şi lupta lor pentru libertate. Discuţiile au un numitor comun: cât de periculoase şi de demoralizatoare pot fi minimalizarea sau ignorarea luptei pentru libertate, dacă nu chiar sprijinirea făţişă a autorilor represiunii de către aşa-numiţii „lideri ai lumii democratice". Adesea, oaspeţii noştri europeni şi americani sunt surprinşi să afle că guvernele lor sprijină activ unele dintre cele mai opresive regimuri ale planetei.

Poate că sunt idealist, dar sunt departe de a fi un naiv. înţeleg că fiecare şef de stat ales democratic va face ce este necesar pentru a proteja interesele poporului său. în politica externă, aceasta înseamnă uneori să dea mâna cu un dictator ce a săvârşit crime sau să aibă relaţii comerciale cu o ţară unde muncitorii sunt exploataţi în mod atroce. Totuşi, putem cere socoteală pentru

aceste înţelegeri şi putem cere ca ele să fie transparente. Nu trebuie să le aprobăm, desigur, şi putem să-i facem pe politicieni să înţeleagă că lucrurile trebuie schimbate.

Dictatorii lumii sunt conştienţi de puterea deţinută, astăzi, de lumea liberă. Iată de ce aproape toţi se joacă de-a democraţia, cu alegeri trucate şi teatru ieftin, pentru a rămâne în graţiile statelor cu cele mai puternice economii şi armate. Din nefericire, lumea liberă e prea neinformată, dezinteresată sau apatică, pentru a-şi folosi influenţa. Ea se bucură de beneficiile legăturilor cu dictaturile - petrol din Orientul Mijlociu, gaz din Rusia, orice altceva din China -, în vreme ce dictatorii folosesc banii obţinuţi pentru a finanţa aparatul represiv. Dar nu toate dictaturile sunt la fel.

Protestele paşnice prodemocraţie din Hong Kong, care au început în septembrie 2014, au dat naştere întrebării de ce nu s-au materializat mişcări ca Occupy şi cea împotriva dictaturii lui Vladimir Puţin, în Rusia. Ca să folosesc un termen cât mai puţin dur, comparaţia e de-a dreptul absurdă; studenţii din Hong Kong, care îşi amintesc încă de predarea statului lor de către Marea Britanie Chinei, au fost obişnuiţi cu statutul lor special de drepturi şi de democraţie, comparativ cu restul Chinei. Asta în vreme ce flacăra democraţiei ruseşti abia a pâlpâit puţin, înainte ca Puţin să o înăbuşe, iar amintirile haosului şi ale corupţiei din anii 1990 nu sunt deloc plăcute, pentru majoritatea ruşilor.

Un răspuns mult mai concret ar fi că dictatura comunistă din China are nevoie de oamenii ei, mai ales de cei tineri şi educaţi. Hong Kong este încă o piesă de importanţă strategică în economia chineză. Această economie depinde, de asemenea, aproape în întregime de consumatorii din lumea liberă, consumatori care au mult mai multe informaţii despre proteste decât aproape oricine în China, unde cenzura este drastică. Un masacru de genul celui din Piaţa Tiananmen, petrecut însă la Hong Kong şi transmis în toată lumea prin intermediul a milioane de iPhone-uri făcute de chinezi, ar putea transforma „Fabricat în China" într-o siglă sângeroasă. Boicoturile împotriva Chinei ar putea afecta economia acestei ţări suficient de mult pentru a genera tulburări la scară largă.

Pe de altă parte, Puţin nu se foloseşte de poporul Rusiei, cu atât mai puţin de tinerii educaţi. El şi junta lui au transformat ţara într-un stat petrolifer, iar exportul resurselor naturale către o piaţă globală nesăţioasă nu necesită antreprenori sau programatori, cu atât mai puţin scriitori şi profesori. De asemenea, boicotarea cumpărării de petrol şi gaze ar necesita o voinţă

politică coordonată, lucru care, după cum Puţin ştie bine, e mai rar în lumea liberă, decât sunt platina şi diamantele în Siberia.
A existat crezul că deceniile de legături economice şi politice cu Occidentul şi îmbunătăţirea nivelului de trai vor liberaliza aceste dictaturi şi vor oferi pârghii de acţiune împotriva lor. Dar pârghiile sunt utile doar când sunt aplicate şi nu trebuie uitat că ele au două capete. Europa cumpără patru cincimi din exporturile de energie ruseşti, ceea ce-i conferă o extraordinară pârghie economică în faţa lui Puţin, care a făcut ca economia Rusiei să fie total dependentă de petrol şi gaze. Dar, în loc să dezvolte agresiv rute alternative de aprovizionare, pentru a putea folosi această pârghie şi a rezista în faţa Rusiei, Europa şovăie şi protestează atunci când Puţin şantajează
Europa de Est, amenţinând să închidă conductele cu gaz în apropierea iernii.
China şi Rusia au pacte sociale similare cu regimurile lor dictatoriale: stabilitate economică în schimbul încălcării drepturilor omului. Ambele au o cenzură extinsă şi un aparat de propagandă dezvoltat în locul ştirilor, au alegeri fraudate şi o libertate minimă de exprimare şi de întrunire. Creşterea masivă a preţului petrolului, în anii 2000, i-a permis lui Puţin să-şi îndeplinească promisiunile de mărire a pensiilor şi salariilor (chiar dacă acesteau au vizat mai ales zonele Sankt-Petersburg şi Moscova). Aşa se explică şi de ce întreţinerea instabilităţii în Orientul Mijlociu - situaţie ce menţine preţul petrolului ridicat - constituie întotdeauna o prioritate pentru el. China a început de la un nivel mult mai scăzut şi a reuşit să scoată un miliard de oameni din sărăcie, transformând întreaga naţiune în fabrica planetei.
Globalizarea, integrarea economică şi comercială cu statele puternic industrializate au făcut posibile scenariile rus şi chinez.
Realitatea este că majoritatea consumatorilor din lumea dezvoltată preferă să nu ştie de unde vin telefoanele şi gazul lor, câtă vreme preţurile sunt mici. Dacă ar şti, ar trebui să acţioneze, deci e mai bine să nu ştie. Scandalurile ocazionale generate de condiţiile de muncă inumane, din fabricile chinezeşti, sau de condiţiile de trai ale femeilor din Arabia Saudită le permit unor liberali să se simtă mai bine atunci când Nike sau Apple anunţă o anchetă, care e rapid uitată, în momentul când iese pe piaţă următorul model de pantof sport sau următorul gadget.
Dar v-aţi putea întreba: este, oare, cazul Chinei un eşec atât de mare? Să fi condamnat Occidentul un miliard de suflete la sărăcie şi foame doar de

dragul politicii? Această atitudine denotă empatie faţă de nevinovaţi, dar arată şi falsa alegere pe care autocraţii doresc să o prezinte lumii. Este falsa alegere între libertate şi hrană, între represiune şi stabilitate. Nu există nici un motiv să credem că, dacă ar fi avut un regim mai liberal, China nu s-ar fi bucurat de un succes economic similar ori poate chiar mai mare. De fapt, există multe dovezi că ţările democratice se descurcă mai bine economic. Aşa că nu vă lăsaţi păcăliţi de falsa alegere. Represiunea poate începe ca un mijloc de a obţine un anumit scop, dar întotdeauna sfârşeşte prin a fi un scop în sine.

Protestele din Hong Kong au reprezentat şi respingerea a ceea ce am numit, ironic, „teoria genetică a democraţiei". Ani de zile mi s-a spus că ruşii (sau arabii, sau chinezii), pur şi simplu, nu sunt predispuşi la democraţie. Ei au nevoie de o „mână forte" sau trebuie „să iubească un lider dur". E doar una dintre numeroasele teorii pe care oamenii născuţi în lumea liberă o folosesc spre a-şi ascunde privilegiile, lipsa de acţiune şi ruşinea. Cum ar putea fi adevărată o asemenea teorie, când Taiwanul e populat tot de chinezi, dar are o democraţie înfloritoare? Dar Germania de Est şi de Vest, dar Coreea de Nord şi de Sud?

Există nenumărate cauze pentru care democraţia nu reuşeşte să prindă rădăcini sau pentru care unele puciuri militare reuşesc, iar altele eşuează. Nici una dintre aceste cauze nu e legată de genetică sau de geografie. Guvernele noastre sunt construcţii umane, ca şi tradiţiile şi credinţele noastre. Aşa cum spunea Milton Friedman: „Societatea nu are valori. Oamenii au valori."

Trebuie să hotărâm, aşadar, ce preţuim, să decidem pentru ce merită luptat şi apoi - e cea mai importantă parte - să luptăm pentru acel lucru. Dacă nu reuşim să îl obţinem, vom pierde în faţa celor care cred în alte lucruri, mai rele. Vom pierde în faţa celor care nu cred în valoarea vieţii umane sau a libertăţii şi care doresc să lupte pentru a-şi impune viziunea sumbră asupra omenirii.

Putem numi drepturile de care ne bucurăm „inalienabile" sau „universale", dar asta nu înseamnă că ele aparţin doar democraţiei sau drepturilor fundamentale

ale omului. Nu, pentru aceste lucruri trebuie să luptăm. Iar dacă bravii studenţi din Hong Kong au reuşit să reamintească lumii acest lucru, atunci protestul lor a constituit un succes, oricât de efemer ar fi fost

.Capitolul 4

Născut din sânge

Au existat două războaie în Europa, în 1999, ambele sechele ale conflictelor încheiate doar cu câţiva ani în urmă şi ambele cu un considerabil impact asupra viitorului Rusiei. Al doilea avea să înceapă în Cecenia şi a jucat un rol esenţial în ascensiunea la putere a lui Vladimir Puţin. Despre primul deja am discutat: Războiul din Kosovo, din Iugoslavia, unde majoritatea etnică albaneză a încercat să-şi proclame independenţa faţă de guvernul central, dominat de sârbi şi controlat de Slobodan Miloşevici, un lider nestăpânit şi fără regrete. Bombardamentele lansate de NATO îl obligaseră, în cele din urmă, pe Miloşevici să accepte Acordurile de la Dayton, din 1995, care au pus capăt Războiului din Bosnia. Dar în Kosovo albanezii se luptau încă împotriva represiunii şi erau nerăbdători să obţină independenţa.

Armata pentru Eliberare din Kosovo a început să atace forţele sârbe de securitate în mod constant, în 1998, fiind întâmpinată cu brutalitate şi prin folosirea fără discriminare a forţei, pentru care sârbii deveniseră notorii în Bosnia. în septembrie, un sfert de milion de albanezi fuseseră alungaţi din casele lor, mulţi rămânând fără nici un adăpost. Consiliul de Securitate al ONU a emis o rezoluţie conţinând faimoasa sintagmă din dicţionarul impotenţei diplomatice: „profunda îngrijorare". în octombrie, a sosit în zonă o misiune de menţinere a păcii a NATO, dar efectele obţinute nu au fost durabile, întrucât ambele tabere au încălcat acordul de încetare a focului aproape imediat.

Ca şi în Bosnia, a fost nevoie de masacrarea civililor pentru ca marile puteri să primească imboldul de a acţiona. în ianuarie 1999, în satul Racak, 45 de ţărani albanezi din Kosovo fuseseră aliniaţi şi executaţi. Acest măcel a provocat direct discursul lui Clinton în faţa poporului american şi aproape

trei luni de lovituri aeriene şi de atacuri cu rachete ale NATO împotriva trupelor iugoslave. (Şi, în urma unui incident tragic, şi la bombardarea ambasadei chineze din Belgrad, soldată cu trei victime. NATO a pus incidentul pe seama unei hărţi neactualizate.)
în aprilie, liderii statelor NATO au luat în calcul o invazie terestră, care ar fi schimbat multe lucruri. Rusia ţinea, în mod făţiş, partea iugoslavilor în conflict, iar vederea soldaţilor NATO, în special a celor americani, în teren, ca parte a unei ofensive, ar fi inflamat spiritele ruşilor. Rusia trimitea, de asemenea, iugoslavilor armament şi provizii. Rapoartele date ulterior publicităţii au demonstrat că principalul motiv pentru care Miloşevici s-a menţinut atât de mult pe poziţii a fost speranţa sa că Elţîn va interveni militar, spre a-l sprijini.
Calculele greşite ale lui Miloşevici au fost bazate pe convingerea că un conflict cu Occidentul i-ar fi întărit poziţia în Serbia şi că refugiaţii disperaţi vor destabiliza ţările vecine, inclusiv Albania, Macedonia şi Muntenegru şi, probabil, chiar şi Bosnia. Balcanii ar fi luat iarăşi foc, iar opinia publică occidentală s-ar fi opus iniţiativei celor de la NATO de a trimite trupe terestre în teatrul de război. Apoi, armata sârbă avea să joace un rol decisiv în rezolvarea situaţiei haotice şi, desigur, avea să culeagă prăzile.
Din fericire, însă, evenimentele nu s-au derulat aşa cum sperase Miloşevici. Prestigiul lumii libere a fost salvat de acţiunea unită a marilor puteri democratice. O impresionantă campanie aeriană şi organizarea eficientă a taberelor de refugiaţi au trimis un semnal clar, în toate colţurile lumii, că Occidentul era capabil să-şi susţină pretenţiile morale printr-o logistică avansată, pe care regimurile totalitare nu o deţineau.
Kosovo a mai demonstrat că ONU, în actuala sa formă, a fost şi este irelevantă în rezolvarea unor asemenea crize. Nu trebuie să fii Nostradamus ca să prezici care ar fi fost soarta kosovarilor, dacă, în ceea ce îl priveşte pe Miloşevici, totul ar fi depins de ONU, unde Rusia şi China au drept de veto.
Şi astfel revin la rolul jucat de Rusia în evenimentele din Balcani. în capitalele europene, creditarea lui Boris Elţîn şi a emisarului său special, Viktor Cernomîrdin, pentru succesul de a-l determina pe Miloşevici să accepte termenii NATO a părut ceva obligatoriu. (Iar transformarea, atât de rapidă, a G7 în G8 a dat, clar, de înţeles că era vorba de un fel de răsplată pentru ruşi.)
în opinia mea, această apreciere publică a avut serioase hibe. Dacă Miloşevici ar fi acceptat acordul de pace de la Rambouillet, cu câteva luni în

urmă, ar fi putut preveni apariţia a peste un milion de refugiaţi, uciderea a zeci de civili nevinovaţi şi distrugerea Serbiei. Preşedintele Miloşevici a torpilat acest acord având sprijinul deschis al Rusiei, care s-a opus categoric prezenţei unei forţe internaţionale de poliţie în Kosovo.
Mai târziu, după ce rezistenţa sârbă a fost zguduită de forţa aeriană a NATO, Rusia şi-a schimbat viziunea asupra trupelor străine din Kosovo şi a decis să joace rolul intermediarului „imparţial". Imaginaţi-vă pe cineva care sare în tren doar cu câteva secunde înainte de plecare şi apoi se ceartă cu conductorul în privinţa preţului biletului.
Dacă presupunem că Rusia avea o influenţă serioasă asupra deciziilor Belgradului, atunci guvernul lui Elţîn ar trebui făcut parţial responsabil pentru hotărârea de care a dat dovadă Miloşevici în derularea politicii sale criminale de purificare etnică. Dar, dacă influenţa Rusiei a fost supraestimată, atunci care să fi fost motivul „diplomaţiei de navetă" desfăşurate, cu atâta anxietate, de către secretatul de stat american Strobe Talbott?
Liderii europeni şi americani s-au dovedit, încă o dată, dornici să salveze ambiţia şi orgoliul de „mare putere" ale Rusiei, şi pentru ce? A fost o formă clasică de acceptare a unui abuz, chiar dacă sub Elţîn s-a putut vorbi mai mult de mici infracţiuni, decât de crime grave. Rusia era în faza de negare şi acţiona într-o manieră autodistructivă, fapt care avea impact şi peste graniţele ei. Dacă puterile occidentale ar fi fost ferme în privinţa adevăratului statut al Rusiei şi ar fi folosit asta ca pe o pârghie pentru a încuraja transparenţa şi reformele, lumea de azi ar fi fost mai bună.
în schimb, cu aliatul lor sârb distrus, şi cu Elţîn dat în vileag ca ucigaş în masă, administraţia şi media din Rusia au încercat cu disperare să creeze un alt punct de vedere, care să salveze demnitatea naţională. în timp ce ruşii din teritoriile de nord şi din Extremul Orient abia dacă se mai descurcau cu hrana şi combustibilul, în condiţiile în care iarna bătea la uşă, guvernul rus cheltuia fonduri însemnate pentru echiparea a zece mii de militari, pe post de trupe de menţinere a păcii în Kosovo.
în articolul scris pentru Wall Street Journal după rezolvarea crizei din Kosovo, nu am avut prea multe cuvinte de apreciere la adresa liderilor occidentali pentru acţiunea lor decisivă. Am încheiat cu un avertisment. Kosovo nu va fi, nici pe departe, ultima lor intervenţie, dacă nu-şi alătură forţele pentru crearea unei ordini mondiale mai stabile. ONU fusese creată în 1945 pentru a cimenta ordinea politică instaurată după victoria Aliaţilor. Dar,

foarte repede, instituţia a devenit un organ al compromisurilor, în care superputerile se puteau opune oricărei rezoluţii ce contravenea intereselor clientelei lor politice. Odată cu colapsul Uniunii Sovietice, acest sistem nu mai servea scopurilor păcii şi stabilităţii internaţionale.
Compromisurile realizate sub egida ONU nu mai erau necesare şi, adesea, erau chiar periculoase. De fapt, respectarea strictă a rezoluţiei ONU de către preşedintele Bush Sr, în 1991,1-a salvat în ultima clipă pe Saddam şi a prelungit, pe termen nedifinit, criza din Golf. Miloşevici a încercat să practice un joc similar, implicând Rusia ca mediator (ca o ironie a sorţii, Evgheni Primakov a servit ca emisar şi în Serbia, şi în Irak) şi solicitând autorizarea ONU pentru orice acţiune a Alianţei.
Toate acestea au relevat, clar, faptul că lumea avea nevoie de un mecanism internaţional de decizie, care să nu fie împovărat de bagajul ideologic al Războiului Rece. Scopul ONU de a păstra statu quo-ul dintre cele două superputeri nucleare devenise inutil. Democraţia era în ascensiune şi venise vremea ca acest lucru să fie recunoscut oficial şi să se profite de avantajele derivate de aici. Punerea sub acuzare a lui Slobodan Miloşevici de către un tribunal penal internaţional a fost un excelent prim pas către o asemenea nouă ordine mondială, dar, aşa cum ştim, puţini paşi au mai fost făcuţi după aceea.
în excelenta sa lucrare despre războaiele din fosta Iugoslavie, jurnalistul american David Halberstam are un pasaj memorabil despre ce a adus prăbuşirea şi, în cele din urmă, la moartea lui Miloşevici, în închisoare, în 2006, pe când era judecat pentru crime de război, la Haga.
Miloşevici reuşise să reţină viziunea multor figuri de dictatori de dinaintea lui. El credea că, dacă democraţiile acţionează lent, era un semn de slăbiciune; şi că, dacă erau bogate, atunci însemna că sunt şi decadente. în plus, fiindcă politicienii şi cetăţenii lor se temeau să plătească preţul unui război, ei puteau fi intimidaţi. Odată, Miloşevici i-a spus ministrului german de Externe, Joshka Fischer: „Eu pot să înfrunt
moartea oricât de mult, dar voi nu puteţi!"
în cele din urmă, s-a dovedit că n-a avut dreptate, dar asta numai după ce sute de mii de oameni au murit şi alte câteva milioane au fost răniţi sau traumatizaţi. Din păcate, putem adăuga, la prima frază a lui Halberstam, „viziunea multor figuri de dictatori de dinaintea lui şi după el". Puţin a realizat acelaşi calcul nemilos în dialogul lui cu lumea liberă, atât în cazul

Georgiei, în 2008, cât şi în al Ucrainei, astăzi. Teroriştii de orice fel folosesc un raţionament similar. Ei cred că democraţiile - democraţiile noastre îmbelşugate, domoale şi temătoare - nu pot rezista unor atentatori sinucigaşi sau unor masacre sângeroase. De asemenea, ei cred că valorile lumii moderne sunt nu doar slăbiciunea acesteia, ci şi o ameninţare la adresa propriei sale supravieţuiri. Teroriştii au dreptate în ambele privinţe. Provocarea care ne aşteaptă este de a ne depăşi slăbiciunile, fără a pierde valorile, de care duşmanii lumii libere se tem atât de mult.

Tipul de rău pe care Miloşevici l-a reprezentat a fost, întotdeauna, dificil de înţeles. Liderul sârb era inteligent, rafinat şi capabil să se înfăţişeze unor oameni diferiţi într-un mod care îi încânta pe aceştia şi îi făcea să aibă încredere în el. Echipa de politică externă a preşedintelui Bush Sr. a fost, se spune, „şocată" de felul cum „prietenul lor", Miloşevici, s-a transformat dintr-un bancher şi funcţionar manierat într-un naţionalist sârb înflăcărat, care promova campaniile de purificare etnică împotriva propriilor lui concetăţeni. Acest lucru stârneşte o întrebare crucială pentru cartea de faţă, dar şi pentru actuala ordine mondială: monştrii se nasc sau devin monştri?

Nu intenţionez să deschid o dezbatere de genul „natură contra educaţie" în privinţa alcătuirii genetice a psihopaţilor sau a impactului pe termen lung al unei copilării nefericite asupra personalităţii. Am petrecut prea mult timp din viaţa mea întrebând şi răspunzând la întrebări despre originea succesului meu în şah şi singura concluzie de care sunt sigur e că am fost norocos să găsesc, foarte devreme în viaţă, un joc potrivit pentru calităţile mele. Las bucuros teoriile în seama psihologilor şi a geneticienilor.

Mă refer, însă, la răul potenţial versus răul concret şi la rolul pe care îl are societatea în transformarea primului în cel de pe urmă. La ce moment trebuie să accepte ceilalţi o parte din responsabilitatea pentru crimele unui asasin, crime pe care le-ar fi putut preveni? Desigur, nu spun asta în sensul că un asasin nu este responsabil pentru acţiunile lui. Se găsesc deja prea multe circumstanţe atentuante pentru criminalii de orice fel, ca şi cum conceptul de responsabilitate personală ar putea fi suspendat, câtă vreme poate fi născocită o motivaţie pentru crimă. Invadarea Ucrainei de către Puţin nu e cu nimic mai tolerabilă dacă vom crede că el s-a simţit ameninţat de expansiunea NATO, decât dacă nu crezi într-o astfel de ameninţare. Să le spui ucrainenilor că ei l- au provocat pe Puţin, respingându-l şi orientându-se spre Europa, e ca şi cum i-ai zice unei femei hărţuite că ar fi trebuit să poarte rochii mai lungi. Să nu uităm cine este agresorul şi cine este victima! Dacă

nu reuşim să păstrăm acest echilibru moral şi o percepţie corectă asupra a ceea ce este drept şi a ceea ce e greşit, vom fi prea vulnerabili la propagandă.

Prevenirea face parte din partea practică a problemei. Ar fi o prostie să lăsăm garda jos împotriva unui atac doar fiindcă ştim că avem dreptatea de partea noastră, în cazul în care atacul ar veni. Agresorii trebuie condamnaţi, urmăriţi în justiţie şi pedepsiţi, ei nu trebuie să aibă viaţă uşoară. Fabula modernă a lui Orson Welles, cu scorpionul şi broasca, reprezintă o lecţie memorabilă. Broasca ia în spinare scorpionul şi îl trece râul, convinsă că logica scorpionului îl va împiedica să o înţepe, căci, dacă o va face, vor pieri amândoi. în mijlocul râului, scorpionul înţeapă broasca, iar aceasta concluzionează, murind: „Logica? Nu există nici o logică în asta!" Iar scorpionul îi răspunde: „Ştiu, dar nu m-am putut abţine. Asta mi-e firea." Morala practică e că nu trebuie să avem încredere într-un scorpion bazându-ne pe logică, iar să ai dreptate nu te ajută prea mult atunci când eşti mort. O altă lecţie ar fi că nu oricine acţionează în interesul reciproc şi nici măcar în propriul interes, iar adevărata natură poate copleşi logica şi instinctul de conservare. Mă gândesc la asta ori de câte ori îi aud pe diplomaţii europeni vorbind despre dorinţa lor de a ajunge cu Puţin la un scenariu „convenabil de ambele părţi" în privinţa Ucrainei.

O asemenea atitudine e admirabilă în unele privinţe, definiţia diplomaţiei fiind să susţii, cel puţin, că acesta îţi este scopul. Ar fi minunat dacă fiecare criză sau conflict s-ar încheia cu un beneficiu reciproc sau măcar cu o satisfacţie reciprocă. Dar să presupui că s-ar putea întâmpla aşa ceva când ai de-a face cu Puţin sau cu ISIS, înseamnă să ignori adevărata natură a inamicului. Singurul ţel al lui Puţin este de a rămâne la putere şi el deja a trecut peste necesitatea de a coopera cu lumea liberă pentru a şi-l duce la îndeplinire. Acum, el are nevoie de conflicte şi de ură, şi cum să negociezi cu un asemenea om fără să-ţi trădezi idealurile şi poporul? Al-Qaeda şi ISIS vor să distrugă din temelii lumea modernă a drepturilor şi libertăţilor. Cum ar putea o societate liberală şi pluralistă să negocieze cu indivizi având o asemenea viziune asupra lumii, în beneficiu reciproc? Pur şi simplu, nu e posibil.

Când logica beneficiului reciproc asumat eşuează, e timpul să încercăm altceva. Nu suntem condamnaţi să ne expunem spatele scorpionilor lumii, iar şi iar, în speranţa că, data viitoare, ei nu ne vor mai înţepa.

Puţini oameni sunt cu adevărat scorpioni - psihopaţi în toată puterea cuvântului. După sfârşitul epocii monarhiilor şi imperiilor, ascensiunea în politică, până la cele mai înalte ranguri, necesită cel puţin o oarecare subtilitate şi intuiţie. (Coreea de Nord reprezintă una dintre puţinele excepţii moderne, iar rezultatul e evident.) Esenţa discuţiei „născut sau făcut" o reprezintă potenţialul îmbinat cu oportunitatea. Probabil că Slobodan Miloşevici n-ar fi fost niciodată altceva decât un alt „aparatcic" de partid, dacă revoluţiile din 1989 nu i-ar fi dat şansa de a căuta mai multă putere prin incitare la ură. Lui Miloşevici i s-a permis să se dezvolte în acest rol cu mult înainte de a deveni responsabil pentru primul genocid pe pământ european, de la al Doilea Război Mondial încoace. El ar fi trebuit îndepărtat de la putere prin forţă în 1995, dar i s-a dat o altă şansă, pe care, firesc, a interpretat-o drept o slăbiciune a adversarilor săi şi, de aceea, a lovit iarăşi, câţiva ani mai târziu.

Aşa cum am spus la începutul acestui capitol, în 1999 se desfăşurau, în Europa, două războaie. Ambele erau războaie civile, aveau, în special, motivaţii etnice şi religioase şi ambele au generat oribile crime de război şi acte de teroare împotriva populaţiei civile. Şi atât în Kosovo, cât şi în Cecenia, războiul făcea parte din lupta pentru putere politică dintr-o capitală îndepărtată.

La finele verii lui 1999, un nou val de optimism privind Rusia putea fi detectat în politica şi în cercurile financiare occidentale. Administraţia Clinton şi instituţiile financiare internaţionale declaraseră că guvernul premierului Serghei Stepaşin era unul cu care „puteai discuta".

Nu doar că Rusia părea să fi evitat totala implozie economică de care mulţi se temuseră, în timpul crizei financiare, dar piaţa se redresase aproape până la nivelurile sale de dinainte de august 1998, iar creditorii internaţionali reveneau. Dar a patra cădere de guvern, în mai puţin de 18 luni, a dovedit că asemenea indicatori superficiali de sănătate economică erau, de fapt, înşelători.

De asemenea, a mai dovedit erorile politicii occidentale faţă de Rusia. Confundând indicatorii superficiali cu un progres real şi dovedind o încredere nejustificată în casta învechită a elitelor politice ruseşti, liderii vestici au urmărit politici care răsplăteau lipsa de reforme, sprijineau înrădăcinarea corupţiei şi a sistemului nedemocratic de guvernare şi, chiar şi involuntar, pedepseau, la urma urmei, poporul rus.

Plecarea lui Serghei Stepaşin nu a fost o măsură semnificativă. La fel ca predecesorii săi, guvernul Stepaşin nu reuşise să rezolve problemele structurale care împiedicau creşterea economică şi investiţiile să se dezvolte în beneficiul ţării, per ansamblu. Singura realizare cu care se putea lăuda era împiedicarea unui declin şi mai puternic al rublei.

Opt ani de aşa-zise reforme au produs un mic grup de elite uimitor de bogate, în vreme ce un segment uriaş şi potenţial exploziv al populaţiei Rusiei a rămas în sărăcie. Comunismul a suferit un colaps în Uniunea Sovietică atunci când majoritatea copleşitoare a cetăţenilor acesteia au conştientizat cât de groaznic era sistemul pentru bunăstarea lor. Exista pericolul real al unei noi revolte sociale, dacă dificultăţile continuau.

Nevoia de schimbare, care scosese milioane de sovietici în stradă, între 1989 şi 1991, era bazată pe credinţa că, în Occident, exista o alternativă mai atractivă. Sprijinul occidental acordat Rusiei era, totodată, considerat de mulţi dintre compatrioţii mei un imperativ. Dar acest sprijin nu a produs marele salt
în modernitate la care speraseră ruşii. Vina principală apasă, desigur, pe umerii liderilor ruşi: atât pe cei ai aşa-numiţilor reformişti, cât şi pe cei ai celor care au acţionat deschis pentru crearea unei noi elite ruseşti, cu aproape aceeaşi putere şi aceleaşi privilegii de care se bucuraseră predecesorii lor sovietici.

însă ceea ce Occidentul nu a reuşit să înţeleagă este că rusul de rând e mai înclinat să arate cu degetul către instituţiile financiare şi guvernele străine, pentru impunerea a ceea ce mulţi ruşi percep ca fiind un sistem capitalist corupt şi nefuncţional. Faptul că în Rusia nu funcţionează chiar un sistem capitalist nu a fost încă înţeles. Acest resentiment a fost clădit prin felul în care Elţîn (iar mai târziu, Puţin) şi alţi oficiali de frunte au desfăşurat, în mod obişnuit, o retorică antioccidentală, pentru a evita ca vinovăţia să rămână pe umerii lor. Toate acestea au contribuit la un sentiment antireformist care a făcut şi mai dificilă implementarea unui adevărat sistem economic de piaţă.

Reformatorii şi naţiunile vestice implicate în reforme au săvârşit o greşeală crucială prin felul în care au răspuns la critici. în loc să le spună lui Elţîn şi poporului rus adevărul despre corupţie şi despre adevăratele motive pentru care se oprise progresul, ei au încercat să pretindă că totul merge ca pe roate, în locul transparenţei şi a medicamentelor puternice, de care avea nevoie Rusia, am fost hrăniţi cu placebo şi ni s-a spus că totul va fi perfect. A fost o formă de tratament cu care eram familiarizaţi de pe timpul URSS. Din

nou, diferenţa dintre claritatea administraţiei Reagan şi timiditatea succesorilor săi s-a văzut din plin. Nu era nevoie de compromiterea principiilor doar de dragul de a avea un regim rus cu care „puteai discuta". în locul unei politici complexe referitoare la modul în care să acţioneze şi să discute cu poporul rus, aşa cum a existat în timpul Războiului Rece, Occidentul nu a tratat decât cu conducerea, tot mai coruptă, a Rusiei, chiar şi după ce era clar că ea nu mai reprezintă poporul. Anii 1990 au oferit o oportunitate prin care ruşii ar fi putut avea acces la o gamă largă de ştiri şi informaţii necenzurate. Am fi putut asculta dezbaterile şi am fi putut chiar lua parte la ele. în schimb, retorica antioccidentală a lui Elţîn şi Puţin şi avalanşa de minciuni referitoare la cauzele eşecului reformelor nu au fost deloc combătute.

Guvernele occidentale ar fi trebuit să arate clar că investiţiile şi creditele oferite de instituţiile comerciale în Rusia nu vor mai primi sprijinul contribuabililor din ţările lor. Mesajul rostit tare şi răspicat ar fi trebuit să fie că nu e nevoie ca liderilor Rusiei să li se spună de la Washington cum să cheltuiască fondurile publice. Indiferent de ce au făcut elitele ruseşti cu banii - dacă i-au furat, i-au transferat în conturi din bănci străine etc. -, la finalul petrecerii, ele ar fi trebuit să le dea socoteală oamenilor deziluzionaţi. în schimb, fiecare fir pe care Fondul Monetar Internaţional, Statele Unite şi Uniunea Europeană l-au legat de fondurile de ajutorare a fost folosit de oficialii ruşi pentru a face din Occident un ţap ispăşitor. Tăierea făţişă a acestor fire ar fi redeschis liniile de comunicaţii întrerupte, dintre ruşii de rând şi lumea liberă.

Au existat şi alte modalităţi mai modeste, dar, cu toate astea, importante, prin care Occidentul şi-ar fi putut exprima interesul faţă de poporul rus. Am avut de-a face cu atitudini ostile mai mult decât majoritatea concetăţenilor mei, dar orice rus care a îndurat tratamentul aplicat de ambasadele occidentale la Moscova, în procesul de obţinere a unei vize de intrare, sau care s-a simţit hărţuit de către oficialii vamali de pe aeroporturile din Occident poate fi iertat pentru că a dat crezare miturilor răspândite de comunişti şi de naţionalişti, despre o conspiraţie mondială antirusească. Colapsul imperiului sovietic nu a fost provocat de atitudinea îngăduitoare a Occidentului faţă de liderii sovietici, ci de o luptă durabilă şi principială pentru valorile democratice liberale. Acceptarea solicitărilor bătrânilor lideri sovietici nu a adus niciodată rezultate pozitive. Adevărata contribuţie au reprezentat-o eforturile consecvente de a ajunge la inima ruşilor, precum

activitatea posturilor Radio Europa Liberă/Radio Libertatea şi Vocea Americii, care au fost considerate, de mulţi sovietici, cele mai de încredere surse de informaţii despre ţara noastră.
în august 1991, când administraţia lui Boris Elţîn a preluat controlul, majoritatea ruşilor erau pregătiţi pentru un parteneriat cu lumea civilizată. Această stare de spirit dispăruse aproape total în 1999, în urma permanentelor campanii naţionaliste ale liderilor politici ruşi. O relaţie bună nu va fi niciodată revigorată prin prisma adulării ritualice a liderului rus aflat la cârmă, indiferent care ar fi acela. Occidentul a avut la îndemână puţine modalităţi de a influenţa luptele feudale ale elitei conducătoare din Rusia, la finele anilor 1990. Dar a avut şansa de a lupta pentru recâştigarea încrederii ruşilor obişnuiţi, pe umerii cărora stă, în ultimă instanţă, viitorul ţării, şi a ratat-o.
Atmosfera tensionată şi iritabilă întâlnită în Rusia, în august 1999, oferă contextul pentru evenimentele traumatice din septembrie. Trecuseră trei ani de la sfârşitul primului război major din Cecenia, în care fuseseră implicate trupe ruseşti, dar haosul şi violenţa nu dispăruseră complet din regiune. în primăvara lui 1999, Cecenia era, practic, un stat în plin război civil. Lideri militari locali controlau cea mai mare parte a regiunii din afara capitalei Groznîi, iar răpirile pentru răscumpărare deveniseră o sursă importantă de venituri. Răpirea şi asasinarea, în 1998, a patru ingineri străini - trei britanici şi un neozeelandez - au constituit o ştire difuzată pe toate canalele mediatice din lume. Cazul avea să fie un factor important în dispariţia oricărui sentiment de simpatie în plan extern pentru poporul cecen, în cursul ororilor ce aveau să vină.
Politicienii ruşi vorbeau adesea, pe un ton agresiv, despre necesitatea de „a le da cecenilor o lecţie" şi, mai târziu, s-a aflat că fusese deja trasat un plan de invazie de către premierul Stepaşin. Dar, abia la sfârşitul lui august, s-au precipitat lucrurile. Liderul cecen, Şamil Basaiev, a condus o mică armată, incluzând şi luptători străini, în Daghestanul vecin. Acolo, în luna septembrie, timp de aproape două săptămâni, au avut loc patru atentate cu bombe în blocuri de locuinţe din oraşe ruseşti, în urma cărora au murit aproape 300 de persoane. Deşi mai existaseră atacuri de anvergură mai mică şi înainte, acestea de acum erau opera unor profesionişti, fiind aproape identice şi total diferite de oricare altele întreprinse până atunci de ceceni.
Aşa cum vă puteţi imagina, opinia publică a fost îngrozită şi furioasă. Serviciul Federal de Securitate (FSB, principalul succesor al KGB) a dat vina

pe ceceni şi Elţîn a solicitat o acţiune în forţă. Dar omul căruia i s-a adresat nu a fost Stepaşin, ci înlocuitorul acestuia, Vladimir Puţin. Noul premier fusese, până în anul precedent numirii subite în această funcţie, şeful KGB, iar investirea lui avusese loc chiar înainte de începerea seriei de atentate. Anterior, într-o ordine cronologică inversă, Puţin fusese un membru cvasianonim al staffului prezidenţial al lui Elţîn, adjunct al Departamentului federal de management al proprietăţii şi membru al echipei de consilieri a primarului din Sankt-Petersburg. Şi, mai înainte, fusese ofiţer KGB de contrainformaţii, în Germania de Est, până la căderea Zidului Berlinului.
Pe 9 august 1999, aproape necunoscutul Puţin a fost, spre surprinderea celor mai mulţi, numit în fruntea guvernului rus. Iar surprizele n-aveau să se oprească aici. în acelaşi timp, Elţîn a anunţat că speră ca Puţin să-i succeadă şi în funcţia de preşedinte, în 2000, iar Puţin a declarat, oficial, că va candida. Acest lucru l-a făcut pe Puţin să se detaşeze de ceilalţi patru premieri anteriori, pe care Elţîn îi schimbase pe parcursul unui an şi jumătate. Rusia se confrunta, pe atunci, cu multe provocări, dar prioritatea absolută a noului guvern a fost să-l promoveze pe Puţin ca pe viitorul preşedinte, de necontestat, al ţării.
Lucrurile au evoluat rapid după aceea. Aşa cum ştiu mulţi şefi de stat, câştigarea unui război sau simpla ducere a unuia poate fi un excelent mod de a fi reales. Acesta a fost şi scenariul pentru Puţin, care era succesorul desemnat de Elţîn şi şeful guvernului. Puţin era, însă, complet necunoscut opiniei publice ruseşti şi cea mai bună soluţie, la această problemă, era ca el să devină figura publică a noului război din Cecenia şi omul care îi vâna pe teroriştii aflaţi în spatele atentatelor cu bombă. în următoarele câteva luni, Elţîn a dispărut, practic, din lumina reflectoarelor (un lucru deloc neobişnuit, ţinând seama de gravele sale probleme de sănătate), iar Puţin a început să fie, dintr-odată, pretutindeni.
Deşi prezumtivele ţinte ale ofensivei ruseşti în Cecenia erau militanţii care pătrunseseră în Daghestan în luna august, campania de bombardament a fost masivă şi n-a ţinut cont de nimic. în câteva săptămâni, sute de mii de ceceni au fost forţaţi să-şi părăsească locuinţele şi să fugă. în octombrie, Puţin a anunţat o ofensivă terestră şi zeci de mii de soldaţi ruşi au înaintat spre Groznîi. Bombele cu fragmentaţie şi artileria grea au provocat moartea altor mii de civili şi au generat nenumăraţi refugiaţi. Ceea ce se dorise a fi o operaţiune antiteroristă s-a transformat într-o campanie a pământului pârjolit.

Campania din Cecenia a avut efectul previzibil asupra celeilalte campanii, cea prezidenţială. A nega acest lucru înseamnă a nega evidenţele. Cu toate dramele sale, războiul a fost popular printre ruşi şi reformatori, precum Anatoli Ciubais, s-au alăturat liniei patriotice, sprijinind efortul de război. Pentru puţină vreme, până şi eu am simpatizat cu acţiunile guvernului. Este adevărat, oamenii nevinovaţi aveau de suferit, iar suspiciunile apărute atunci, potrivit cărora Rusia folosea excesiv forţa şi comitea crime de război, s-au confirmat mai târziu. Presa rusă era, în mare parte, controlată de oligarhii fideli lui Elţîn, care, de asemenea, îl sprijineau pe Puţin sau, s-ar putea spune, îl creaseră iar acum zugrăveau în roz evenimentele care se desfăşurau în Cecenia. Opinia publică rusă a acceptat povestea oficială care susţinea că, în spatele atacurilor de la Moscova şi Volgodonsk, din septembrie, s-ar fi aflat cecenii, deşi nu exista aproape nici o dovadă care să confirme ipoteza. (Mai multe despre aceasta, imediat.)

Dar, chiar şi cu ceea ce ştim acum, trebuie să admit că susţinerea acordată de ruşi soldaţilor lor din Cecenia nu era rezultatul unei spălări pe creier. Mulţi dintre liderii ceceni erau bandiţi care-şi făceau mendrele pe teritoriul rusesc şi ale căror metode nu puteau fi descrise altfel decât ca medievale. Activităţile lor nu se restrângeau la Caucaz şi la atacuri teroriste ocazionale, în exterior. Bandele de criminali ceceni erau active în toată ţara, deşi era clar că n-ar fi ajuns niciodată atât de puternice şi de periculoase, pe cât erau, dacă nu ar fi avut „parteneri de nădejde" în Moscova. Pentru majoritatea ruşilor, conflictul militar din Cecenia era parte a dorinţei lor de a stârpi plaga corupţiei şi a criminalităţii din oraşele în care trăiau.

în fiecare zi, ruşii care se zbăteau să-şi câştige existenţa citeau despre noi miliardari, creaţi prin afaceri veroase cu guvernul. Nu trebuia să înţelegi cum funcţionează lucruri precum bonurile de privatizare, împrumuturile contra acţiuni şi licitaţiile trucate, ca să realizezi că se petrece o escrocherie de proporţii. îngrijorată că reformele ar putea fi anulate de conservatori, echipa reformistă a lui Elţîn, condusă de Egor Gaidar şi de Anatoli Ciubais, a început să vândă activele într-un ritm frenetic, la valori absurd de mici. Mihail Hodorkovski şi Boris Berezovski, deja doi dintre cei mai bogaţi şi mai influenţi oligarhi, au achiziţionat uriaşele companii din domeniul energetic, Yukos şi Sibneft, pentru mai puţin de 10% din valoarea lor reală.

Desigur, asemenea jafuri avizate de guvern au continuat sub Puţin şi continuă şi azi. Diferenţa e că, în anii 1990, ruşii puteau afla despre ele. Diferitele facţiuni politice şi de afaceri aveau filiale mediatice prin care se războiau şi,

deşi se baza mult pe senzaţionalism, presa, cel puţin, prezenta opiniile mai multor părţi, astfel că adevărul era de găsit undeva la mijloc.
Când sunt întrebat dacă venirea la putere a lui Puţin era inevitabilă, răspund că lucrurile trebuie analizate nu de când a apărut el pe scena publică, ci din urmă cu zece ani ca numele lui să fi devenit cunoscut. în momentul la care Elţîn l-a desemnat ca urmaş pe Puţin, ruşii voiau stabilitate şi căutau un tip dur, pentru a se opune infractorilor şi influenţelor occidentale despre care li se spusese că prejudiciază ţara şi le afectează pensiile. Pentru a-l împiedica pe Puţin sau pe un Puţin să vină la putere, în anii 1990, ar fi trebuit aplicat un scenariu diferit, cu mai puţină îngăduinţă faţă de Elţîn şi de anturajul său şi un sprijin mai mare pentru instituţiile democratice.
în apropierea alegerilor, opinia mea era că un tehnocrat anonim ca Puţin putea fi exact ce avea nevoia Rusia în acea clipă. Credeam că guvernul rus trebuie să exprime forţă şi încredere în sine; doar atunci putând să câştige sprijinul popular necesar pentru a derula, în continuare, dureroasele reforme economice. După ani de jaf şi de înstrăinare a capitalului, era tot mai greu să se dea vina, la nesfârşit, pe Occident pentru felul dezastruos în care mergeau lucrurile. Popularitatea lui Elţîn atingea iar abisuri catastrofale - un alt motiv pentru care el şi oligarhii din spatele său doreau să găsească un chip proaspăt, pe care să-l prezinte frustratului popor rus.
Atentatele cu bombă care au terorizat ţara în septembrie i-au convins până şi pe cei care credeau că Rusia ar fi trebuit să-i permită Ceceniei să se proclame independentă, în 1991, că poporul cecen îşi primea pedeapsa cuvenită. Asedierea unui spital, aruncarea în aer a familiilor soldaţilor - acestea erau acte inumane, aşadar trebuia acţionat fără mănuşi. Opinia publică îl aplauda pe Puţin ca pe noul său gladiator şi se bucura de limbajul aspru, chiar grosolan, pe care el îl folosea uneori, atunci când discuta despre ce ar trebui să păţească aceia care ameninţă Rusia. „Vom găsi terorişti oriunde", a declarat el odată, „iar dacă îi găsim în veceul lor din curte, îi vom ucide chiar acolo."
Era o transformare reală şi deplină a birocratului fad şi plicticos, transformare sprijinită din plin de publicarea, în pripă, a unei biografii romanţate, care sublinia privaţiunile trăite de Puţin în copilăria lui grea, dar şi experienţa de tip dur, lucruri considerate mai presus de orice calitate ce l-ar fi putut recomanda pentru rolul de reformator politic. Acest lucru nu a fost întâmplător. Avantajul de a fi „un om fără chip" era că principalul sprijinitor

şi trăgător de sfori din spatele lui Elţîn, Boris Berezovski, putea scoate în faţă orice figură considera de cuviinţă.
Am fost obligaţi să asistăm la cât de departe puteau ajunge Elţîn, Puţin şi cei din spatele lor, pentru a asigura alegerea lui Puţin, în noaptea de 22 septembrie, când poliţia din oraşul Riazan a stopat ceea ce ar fi putut fi al cincilea atentat cu bombă într-un bloc de apartamente, din acea lună. Alertaţi de un locatar, poliţiştii nu i-au mai putut prinde pe terorişti, dar au găsit, în subsolul blocului, mai mulţi saci, plini cu 35 kg de pulbere albă şi conectaţi la un detonator. Analizele chimice făcute în dimineaţa următoare la locul faptei au identificat acelaşi explozibil militar pe bază de hexogen, folosit şi la atentatele anterioare.
în seara zilei următoare, pe 23 septembrie, Puţin a ţinut un discurs televizat, lăudând forţele de ordine locale şi cetăţenii vigilenţi care le solicitaseră intervenţia pentru că evitaseră o catastrofă. De asemenea, el s-a referit, în treacăt, şi la continuarea loviturilor aeriene asupra oraşului Groznîi. Nu a existat nimic care să contrazică dramatica ştire că un atac terorist fusese dejucat la Riazan. însă, a doua zi, s-a întâmplat ceva incredibil. Directorul FSB, Nikolai Patruşev, a dat publicităţii o declaraţie în care se spunea că plantarea unei bombe în subsolul din Riazan fusese doar un „exerciţiu de antrenament", pentru a testa vigilenţa forţelor locale de securitate şi a locatarilor! El a precizat că nu existase nici un fel de explozibil, iar sacii nu erau plini cu hexogen, ci cu zahăr.
Această poveste fantastică a fost necesară deoarece biroul FSB local şi oamenii legii din Riazan detectaseră şi dăduseră deja în vileag implicarea FSB în tentativa de atentat. Interceptările unor discuţii telefonice dubioase din noaptea atentatului fuseseră redirecţionate către sediul FSB din Moscova. Doi oameni arestaţi la Riazan aveau documente de identitate ce atestau apartenenţa lor la FSB şi au fost eliberaţi, fiind încredinţaţi custodiei unui demnitar de rang înalt din Moscova. Evident, Patruşev încerca să acopere urmele agenţiei sale, dar în povestea lui existau sincope uriaşe. însă, pentru a invoca doar cea mai pregnantă contradicţie de la vremea respectivă, ne putem întreba de ce, dacă sacii erau plini de zahăr, substanţa găsită la faţa locului a fost atestată ca hexogen şi de ce FSB a luat, imediat, sacii la Moscova, pentru testări suplimentare, dacă deja ştia că în ei este zahăr? Tot mai multe dovezi şi inadvertenţe s-au adunat, cât pentru a transforma o teorie infernală a conspiraţiei, despre agenţi din interiorul guvernului rus care asasinau în masă oameni în scopuri politice, într-un caz

foarte dificil de infirmat prin fapte. S-a dezvăluit, de pildă, că unii soldaţii descoperiseră, anterior, la o bază apropiată, saci plini cu o „substanţă ciudată", care se dovedise a fi hexogen.
O investigaţie detaliată a cazului s-a transformat într-o carte devastatoare, scrisă de fostul agent FSB, Aleksandr Litvinenko, Rusia explodează. Acelaşi Litvinenko, care devenise un critic acerb al lui Puţin, a fost asasinat la Londra cu o substanţă radioactivă rară, poloniu-210. Un investigator FSB independent al cazului, Mihail Trepaşkin, a fost arestat cu o săptămână înaintea începerii audierilor, fiind condamnat la patru ani de închisoare. în 2000, Duma a respins de două ori solicitările pentru derularea unei anchete parlamentare în cazul Riazan. Toate dovezile şi documentele interne referitoare la incident au fost, apoi, sigilate, pe temeiul secretului de stat, pentru 75 de ani. Deşi recunosc că posed acea paranoia sănătoasă dezvoltată de majoritatea oamenilor născuţi în state totalitare, toată această tevatură pare o exagerare, dacă ar fi fost vorba, într-adevăr, doar de trei saci de zahăr. Desigur, guvernul a condamnat ferm orice supoziţie că atentatele ar fi fost nişte operaţiuni de manipulare puse la cale special pentru a provoca furie şi spaimă. Teoria nu a pătruns în mediile largi de informare ale Rusiei de atunci; era prea oribilă pentru a fi luată în considerare. Ideea că un guvern şi-ar putea masacra propriii cetăţeni era prea şocantă în 2000. Da, în 2002, deja 40% dintre ruşi credeau că forţele de securitate fuseseră implicate în atentatele cu bombă. La acea dată deţineam deja mai multe informaţii despre cele întâmplate la Riazan şi, mai important, aveam mai multe informaţii despre Vladimir Puţin. Suspiciunea că regimul Puţin nu era alergic la sânge rusesc a fost confirmată de dezvăluirile despre dimensiunile distrugerilor din Cecenia şi apoi de brutalele intervenţii guvernamentale din incidentele cu ostatici din timpul spectacolului muzical „Nord-Ost" şi de la Beslan, din 2002, respectiv 2004.
în mod similar, deşi imensele discrepanţe din povestea oficială a atentatelor din Riazan au fost raportate în Occident, nimeni de aici nu a vrut să audă adevărul. E un model tipic de laşitate convenabilă. Căci, dacă ar fi recunoscut oribilul adevăr, guvernele occidentale ar fi fost obligate să acţioneze şi, prin urmare, le-a fost mai uşor să ignore faptele şi să pretindă că acestea sunt „controversate", dar că ei, guvernanţii, sunt „îngrijoraţi" de „speculaţiile făcute". Această şaradă este importantă, mai ales când te simţi obligat să te prefaci că făptaşul îţi este aliat şi acţionează cu bună-credinţă. De exemplu, naţiunile europene încă nu vor să admită că Puţin a declarat război Ucrainei.

Chiar şi atunci când forţele ruseşti au doborât, pe cât se pare, un avion civil de pasageri deasupra estului ocupat al Ucrainei, reprezentanţii UE au părut la fel de dornici precum Kremlinul să nege vinovăţia ruşilor. Pentru că, şi în acest caz, dacă ar fi admis adevărul, ar fi trebuit să acţioneze şi nimeni nu vrea să acţioneze.

Şi, astfel, popularitatea lui Puţin a continuat să crească. în octombrie 1999, el se situa deja în sondaje deasupra candidatului opoziţiei, Evgheni Primakov, unul dintre cei mai de succes foşti premieri ai lui Elţîn, sprijinit de Partidul Comunist şi de puternicul primar al Moscovei, Iuri Lujkov. Alegerile au fost programate pentru luna iunie 2000, dar Puţin n-a trebuit să mai aştepte atât de mult, pentru a ocupa scaunul de preşedinte.

Oricum, prima dată s-au desfăşurat alegerile parlamentare, în luna decembrie, iar, la acel moment, a existat impresia că, pentru prima oară, ruşii mergeau la urne ca oricare naţiune democratică, spre a vota, pur şi simplu, candidaţii care le întruchipau cel mai bine opţiunile. Toate alegerile precedente avuseseră loc într-o atmosferă de criză, mai ales bătălia disperată a lui Elţîn pentru supravieţuire politică, din 1996. Noul bloc politic „Unitatea", format de guvern cu doar trei luni înainte şi sprijinit de Puţin, a obţinut rezultate notabile, adică suficient de favorabile pentru a-i împiedica pe comunişti să controleze Duma.

Eram optimist, bazându-mă pe aspectul relativ normal al alegerilor. Campaniile politice au fost eficiente şi costisitoare, personalităţi faimoase şi membri activi ai Dumei au dominat sondajele, iar opinia publică a demonstrat un conservatorism sănătos, votând cu candidaţii cunoscuţi. Aşa cum glumeam, la vremea respectivă, apariţia reclamelor TV agresive şi a atacurilor sub centură ale politicienilor au demonstrat că noi, ruşii, învăţăm rapid să ne ridicăm la înălţimea standardelor campaniilor americane. îngrijorarea mea era că Occidentul încă nu dădea semne că ar dezvolta vreo strategie pe termen lung pentru Rusia. Avea el să-i trateze pe cetăţenii ruşi ca pe nişte adulţi capabili să audă adevăruri dureroase sau liderii occidentali aveau să continue să vorbească pe limba lor? Ajutorul şi înţelegerea în privinţa Ceceniei au fost importante, dar ele nu trebuiau acordate cu preţul acceptării practicilor antidemocratice şi a corupţiei generalizate.

Problemele grave ale Rusiei nu puteau să dispară peste noapte. Ca majoritatea observatorilor din interiorul şi din afara Rusiei, eram preocupat, în primul rând, de pericolele obişnuite ale corupţiei, ale ineficienţei şi ale birocraţiei excesive, care ar fi împiedicat orice regim să facă progrese. în

ciuda speranţelor mele că provocările mai primejdioase, legate de ideologie, fuseseră depăşite, mi-am exprimat unele dubii într-un articol apărut în Wall Street Journal cu doar câteva zile inainte de alegeri. Scriam: „Nu există nici o garanţie că naţionalismul poate fi ţinut sub control şi că nu se va ridica pentru a eclipsa reformele liberale. Originile kaghebiste ale domnului Puţin şi puternicul sprijin militar s-ar putea dovedi un pasiv prea dificil de depăşit."
Am avut, în fiecare privinţă, parţial dreptate, aşa cum urma să dovedească timpul. Puţin a renunţat la reformele liberale încă de la început şi apoi a reînviat naţionalismul, ca instrument politic, atunci când acest lucru a servit scopurilor sale. Armata nu a mai fost un factor important în politică, aşa cum fusese multă vreme, iar originile kaghebiste ale lui Puţin aveau să-l definească nu doar pe el, ci şi viitorul Rusiei.
Odată ce atentatele cu bombe au alimentat flăcările răzbunării, atacurile asupra Ceceniei s-au intensificat. în decembrie începuse deja asedierea oraşului Groznîi, care va dura două luni. La sfârşit, Groznîi avea să fie descris de jurnaliştii străini ca fiind mai devastat decât Berlinul în 1945. Nici măcar o singură clădire nu scăpase întreagă, fapt ce i-a adus aşezării nedoritul titlu de „cel mai distrus oraş de pe Pământ", acordat de ONU, în 2003.
Nici distrugerile umane nu erau mai mici. Refugiaţii se răspândiseră în toată regiunea, trăind în condiţii groaznice. Militarii ruşi luau prizonieri la întâmplare, iar torturarea sau uciderea prizonierilor devenise o obişnuinţă. Aşa cum scria uimitor de temerara jurnalistă rusă Anna Politkovskaia, care a vizitat Groznîi în fiecare lună, din cursul celui de-al doilea război, ce s-a întâmplat acolo a fost „o clară, evidentă şi incredibilă trădare a valorilor umanitare. Declaraţia Universală a Drepturilor Omului, născută în urmă cu o jumătate de secol, fusese masacrată în al doilea război cecen."
Afirmaţiile ei au fost confirmate când Curtea Europeană a Drepturilor Omului a început să emită decizii împotriva guvernului rus şi în favoarea familiilor unora dintre miile ce ceceni torturaţi sau dispăruţi după ce fuseseră arestaţi de ruşi.
Când Politkovskaia nu se afla în Cecenia, cercetând poveştile dramatice ale familiilor distruse de violenţele şi de crimele de război comise de militarii ruşi sau scriindu-şi articolele pentru Novaia Gazeta, ea călătorea prin toată lumea, căutând sprijin în vederea unei intervenţii umanitare care nu s-a produs niciodată. După ce a sfidat moartea în munţii Ceceniei ani de zile, după ce a fost hărţuită şi ameninţată din toate direcţiile, Politkovskaia a fost

împuşcată mortal în blocul în care locuia, pe 7 octombrie 2006, chiar de ziua de naştere a lui Vladimir Puţin.
Guvernul federal din Cecenia a fost desfiinţat în mai 2000, când preşedintele Puţin şi-a impus dominaţia directă. Luptele au continuat şi după ce acesta l-a numit pe Ahmad Kadîrov în fruntea guvernului local şi aveau să se desfăşoare mulţi ani, sub forma unor confruntări de gherilă. Atacuri teroriste, minore sau majore, aveau loc în toată ţara. Şi chiar când violenţa a fost redusă la „niveluri acceptabile", repercusiunile crimelor săvârşite de ruşi în Cecenia au continuat să stârnească ecouri în străinătate. Principalul produs al Ceceniei au devenit luptătorii şi teroriştii radicalizaţi, bine antrenaţi şi bine înarmaţi.

Da, am spus „preşedintele Puţin". El fusese instalat în funcţie pe 7 mai 2000, cu o lună înaintea alegerilor programate. Elţîn mai avusese un as în mânecă şi demisionase brusc pe 31 decembrie 1999, numindu-l preşedinte pe Puţin şi cerând noi alegeri într-un interval de trei luni. Pe moment, Puţin s-a preocupat de cele mai importante chestiuni, asigurând securitatea şi bogăţia lui Boris Elţîn şi a familiei acestuia. Un decret garantând imunitatea fostului preşedinte şi a tuturor rudelor acestuia, în faţa oricărei puneri sub acuzare, a fost semnat în aceeaşi zi în care Puţin a preluat funcţia, fapt ce a dezvăluit adevăratul motiv pentru care

Elţîn îl alesese drept succesor: instinctul de autoconservare

.Capitolul 5

Preşedinte pe viaţă

Ascensiunea subită a lui Puţin în funcţia de preşedinte a eliminat orice îndoială cu privire la rezultatul alegerilor. Nu doar că el avea la dispoziţie trei luni pentru a fi cea mai vizibilă şi mai puternică persoană din Rusia, cu un întreg aparat de stat gata să-l promoveze, dar alegerile urmau să se desfăşoare cu trei luni înaintea termenului stabilit, fapt ce i-a luat prin surprindere pe ceilalţi candidaţi. Puţin a apărut constant la televizor în lunile de dinaintea votului de pe 26 martie, cu o singură excepţie. Continuând o tradiţie inaugurată de Elţîn, el a refuzat să participe la vreo dezbatere cu restul candidaţilor.

Puţin a câştigat cu 53,4%, un scor aproape de două ori mai ridicat decât al lui Ziuganov, candidatul de pe locul al doilea. Astfel, s-a evitat un balotaj, inevitabil în cazul în care Puţin nu reuşea să obţină majoritatea simplă din primul tur. în noaptea alegerilor, am urmărit rezultatele la televizor, alături de câţiva oaspeţi americani, curioşi să vadă începuturile epocii post-Elţîn. Unul era Chris Cox, congresmanul de California, care devenise un puternic avocat al democraţiei ruseşti şi al relaţiilor bilaterale SUA-Rusia, precum şi un prieten de-al meu personal. Printre ceilalţi invitaţi, se numărau James Woosley, fostul director al CIA sub Bill Clinton, şi Alexander Haig, primul secretar de stat al lui Ronald Reagan. îmi amintesc că am urmărit foarte atent, în acea noapte, evoluţia lui Puţin. El adunase în jur de 47%, când, brusc, în mai puţin de o oră, cifrele au crescut la 53% şi nu au mai fluctuat. Ar fi fost stânjenitor pentru Puţin să treacă printr-un al doilea tur de scrutin. El era alesul, iar vremea incertitudinii trecuse.

Nu sugerez prin asta că Puţin n-ar fi câştigat, la vremea respectivă, un scrutin perfect liber. Ar fi făcut-o. Oamenii erau neliniştiţi şi tânjeau după stabilitate şi o guvernare de mână forte, adică exact ce le promitea Puţin. Diverse grupări liberale şi reformiste, în special Iabloko („Mărul"), partidul lui Grigori Iablinski, cu care votasem eu, au devenit simpli spectatori ai jocului politic. Ideea că un regim centralizat mai autoritar ar putea duce la pierderea

libertăţilor civile nu făcea parte din mentalitatea celor mai mulţi dintre ruşi. Aveam încă o presă în mare parte liberă, cu programe care criticau făţiş

politicienii şi iniţiativele lor. Excelenta emisiune de satiră politică cu marionete, Kukli, îl ironizase ani de-a rândul pe Elţîn la postul de televiziune NTV. Guvernul încă nu devenise un subiect tabu pentru media, aşa cum avea să se întâmple curând.
Combaterea terorismului şi siguranţa personală nu erau singurele priorităţi ale alegătorilor. Colapsul financiar din 1998 era încă în amintirea tuturor. Deşi a fost de scurtă durată, iar economia avea să-şi revină în 2000, atingând cea mai mare creştere a PIB-ului din istoria Rusiei, de peste 10%, existau îngrijorări serioase în privinţa încrederii în bănci şi în alte instituţii financiare, mai ales din cauza proprietarilor acestora.
Oligarhii care ajunseseră inimaginabil de bogaţi în anii 1990 prin alianţa cu Elţîn, reprezentau feţele publice ale corupţiei, care îl înfuriau pe rusul de rând. îi vedeam pe aceşti oameni la televizor şi în ziare, vedeam cum îşi expun, ostentativ, bogăţia, în vreme ce bandele lor de gangsteri şi de bodyguarzi purtau adevărate bătălii pe străzile Moscovei. O campanie de „lege şi ordine" constituie unul dintre cele mai vechi clişee din istoria alegerilor, dar a avut o rezonanţă reală în Rusia, în 2000.
Un alt element care influenţa starea de spirit a străzii, în Rusia acelor ani, a fost nostalgia după epoca fostei URSS. Oamenii nu tânjeau după comunism, ci aveau sentimentul vag că pierduseră ceva. E dificil de explicat, dar anii 1990 n-au reuşit să dea un nou sens vieţii, pentru a umple acea pierdere, şi nici nu reuşiseră să asigure suficientă prosperitate, spre a-i împiedica pe ruşi să se mai gândească la trecut. Puţin şi atitudinea sa de regret faţă de colapsul URSS erau, prin urmare, atractive, din acest punct de vedere, pentru populaţie. E o diferenţă subtilă, dar esenţială. Oamenii nu voiau să se întoarcă la epoca sovietică, voiau doar să nu se simtă vinovaţi că se gândesc cu nostalgie la ea.
Pe acest fundal, Puţin a apărut aproape nepătat de corupţia şi de ruina financiară asociate regimului Elţîn. Criza financiară din 1998 îl obligase pe Elţîn să înceapă curăţenia, dar el aruncase din casă nu doar mizeria, ci şi lucrurile bune. Echipa de economişti condusă de Anatoli Ciubais a fost demonizată, pe drept şi pe nedrept. Epurarea l-a vizat şi pe un tânăr elţînist din echipa lui Ciubais, Boris Nemţov. Cândva considerat un potenţial succesor al lui Elţîn, Nemţov va ajunge să devină una dintre cele mai puternice voci din opoziţia la Puţin şi la măsurile antidemocratice ale acestuia. Am colaborat îndeaproape cu Boris mulţi ani, prin mişcarea de

opoziţie împotriva lui Puţin, şi am fost îngrozit, dar nu surprins, de asasinarea lui la Moscova, pe 27 februarie 2015.
Nevoile lui Boris Elţîn erau mult mai personale. Acuzaţiile de corupţie se ridicau în jurul lui şi al membrilor familiei lui - iar termenul de „familie" nu se referea doar la rudele directe, ci şi la cercul de oligarhi şi de consilieri apropiaţi lui. Seismele guvernamentale din 1998 l-au zguduit puternic pe Elţîn, făcându-l conştient de vulnerabilitatea lui. Forţele din Dumă care doreau punerea lui sub acuzare se ridicaseră deja atunci când el a luat decizia înlocuirii, din funcţia de prim-ministru, a lui Cernomîrdin cu Primakov. Elţîn avea nevoie de un succesor la preşedinţie care să-i fie loial şi recunoscător, fără să aibă un electorat propriu, dar care să fie îndeajuns de puternic încât să se opună inamicilor lui Elţîn, când aveau să-i ceară acestuia socoteală.
Mezina lui Elţîn, Tatiana, era şi un apropiat sfătuitor al preşedintelui şi forţa majoră din spatele conducerii în ultimii ani ai regimului Elţîn. S-a spus că alegerea lui Puţin ca succesor ar fi fost făcută la instigarea ei. Există şi o paralelă istorică aici, dacă ne întoarcem în timp, în 1933, şi aflăm că bătrânul şi bolnavul preşedinte al Germaniei, Paul von Hindenburg, a fost convins de fiul lui, Oskar, să-l numească pe Adolf Hitler cancelar. în 1934, Hitler avea să acapareze toată puterea în stat, la doar câteva ore de la moartea lui von Hindenburg. Ca o ironie a sorţii, în 2010, pe blogul său, Tatiana Iumaşeva (numele ei după căsătorie) a încercat, cu precauţie, să-şi apere tatăl şi moştenirea acestuia împotriva tentativelor regimului Puţin de a rescrie istoria anilor 1990.
Pactul de nonagresiune dintre Puţin şi Familie a fost, în alte privinţe, respectat cu sfinţenie. De fapt, cred că Puţin nu a îndrăznit să demoleze de tot democraţia rusească până la moartea lui Elţîn. în ciuda greşelilor sale şi a pierderii popularităţii, ca preşedinte, Elţîn era un adevărat luptător pentru libertate. Dacă el s-ar fi simţit obligat să vorbească despre manevrele dictatoriale ale lui Puţin, repercusiunile asupra alegerilor prezidenţiale din 2008 ar fi fost majore. Dar, după ce Elţîn a murit, pe 23 aprilie 2007, Puţin nu a mai simţit nici un fel de constrângeri.
Elţîn merită să fie amintit nu doar pentru beţiile sale şi pentru faptul că s-a urcat pe un tanc în timpul tentativei de puci din august 1991. în decembrie 1991, lumea occidentală privea, suspicioasă, cum Mihail Gorbaciov era forţat să demisioneze din funcţie. Lui Elţîn i s-au recunoscut într-o măsură prea mică meritele avute în conducerea revoluţiei care a măturat, în cele din

urmă, instituţiile comuniste şi a dus la destrămarea imperiului sovietic. Nu Gorbaciov, ci Elţîn a fost acela care a scos Rusia din oglindă şi a adus-o în realitate. în timpul dureroasei perioade de tranziţie, ruşii şi-au pierdut iluziile privind un viitor iminent luminos. Corupţia, sărăcia, criminalitatea şi războiul din Caucazul de Nord au făcut ca viaţa cotidiană din Rusia să fie mizerabilă, iar pentru asta Elţîn a fost cel mai blamat.

Dar cine ar fi putut găsi o cale mai uşoară la sfârşitul lui 1991, când Uniunea Sovietică se prăbuşise şi însăşi existenţa statului şi a poporului rus era singura chestiune relevantă? Forţa de berbece a lui Elţîn a fost suficientă ca să distrugă zidurile închisorii trecutului, dar lui i-au lipsit pregătirea şi creativitatea pentru a făuri palatul viitorului.

în ciuda problemelor, prin anul 2000, ruşii trăiau în aceeaşi dimensiune ca restul lumii civilizate şi noi măsurăm succesul şi eşecul din vieţile personale după aceleaşi standarde. Ca mulţi dintre compatrioţii mei, l-am sprijinit întotdeauna pe Elţîn şi l-am votat - cu mari speranţe în 1989 şi 1993, cu inima grea între 1994 şi 1996, când singura lui mare virtute era că reprezenta un obstacol în calea comunismului revanşard.

Dezamăgirea crescândă din ultimii doi ani ai mandatului a fost cauzată de incapacitatea lui Elţîn de a duce mai departe reformele necesare şi de a elimina corupţia din viaţa politică şi economică a Rusiei. Dar, sincer vorbind, noi nu am avut o alternativă reală. Judecând după plusurile şi minusurile guvernării lui Elţîn, s-ar putea spune că el n-a reuşit să smulgă seminţele comunismului şi ale KGB-ului din pământul rus, dar, cel puţin, le-a împiedicat să mai dea rod.

Trupul lui Lenin se află încă în Piaţa Roşie, iar cele două interdicţii aplicate (în 1991 şi 1993) Partidului Comunist aflat sub flamurile lui Lenin şi Stalin au fost doar temporare. Ca un anticomunist convins, sunt ultimul care ar putea găsi vreo scuză pentru blândeţea manifestată faţă de aceste relicve ale statului sovietic criminal. Şi, totuşi, înţeleg dificultatea lui Elţîn în a aplica lovitura de graţie unui regim care-l propulsase în vârful nomenclaturii.

Poate cel mai important lucru pe care l-a făcut Elţîn a fost ceva ce n-a făcut, de fapt, atunci când a preluat puterea. După ce cele mai negre pagini din istoria Rusiei postcomuniste fuseseră parcurse în octombrie 1993, şi după câteva zile sângeroase la Moscova, Elţîn a refuzat să facă ceea ce, cu siguranţă, adversarii săi ar fi făcut: să anihileze tabăra adversă. Pentru prima oară în toată istoria Rusiei, noul conducător nu i-a eliminat pe învinşi spre a-şi consolida controlul. Mai mult decât atât, în cele din urmă, aceştia au fost

integraţi în procesul politic. Elţîn a convocat imediat alegeri şi a acceptat un Parlament independent.
Ca din senin, acest birocrat de carieră a ţâşnit, efectiv, în prima linie a frontului, înarmat doar cu instinctul său de a dărâma bariere şi de a deschide uşi multă vreme închise. Şi, totuşi, lipsa de consecvenţă a lui Elţîn a fost nemărginită. El le-a permis liderilor regionali să acumuleze mai multă putere, dar apoi a plonjat în tragicul război din Cecenia. A purtat lupte contra privilegiilor speciale ale elitelor, dar, mai târziu, a dat cale liberă oligarhilor să prade ţara. A promovat alegerile libere, dar la final nu a putut accepta ca voinţa populară să decidă cui să încredinţeze puterea supremă.
Era clar că Elţîn nu se putea menţine la putere prin alegeri libere şi, de aceea, abuzurile au început să-şi facă loc rapid şi să se intensifice. Din acel moment şi până la statul poliţienesc al lui Puţin, totul a fost aproape predestinat. Puţin n-a trebuit decât să-şi urmeze propriile instincte şi să asigure funcţionarea unei maşinării care deja se pusese în mişcare. Elţîn a picat ultimul şi cel mai important test. Fragilele structuri democratice a căror formare el o permisese nu au putut supravieţui propriei nevoi de putere şi de siguranţă. El n-a reuşit să creeze instituţii durabile. Structura bazată pe conducerea lui şi libertăţile acordate în acea perioadă au existat doar pentru că el le-a acceptat. Nu exista, însă, posibilitatea ca un asemenea sistem să supravieţuiască ieşirii din scenă a conducătorului care-l făurise.
Cel mai grav dintre toate a fost faptul că eşecul lui Elţîn a intoxicat minţile ruşilor, stârnindu-i împotriva a ceea ce ei considerau de acum, în mod greşit, că însemna democraţia şi capitalismul. Ruşii nu au văzut nici un beneficiu în presupusele binecuvântări ale alegerilor şi pieţei libere. O nouă elită conducătoare s-a format din vechii birocraţi de partid şi din noii tehnocraţi, uniţi prin indiferenţa lor faţă de valorile democraţiei liberale. Conflictele dintre ei, de la finele anilor 1990, pentru a-i găsi un succesor lui Elţîn, ar fi putut evolua diferit, dar, în mod cert, singurul perdant a fost democraţia. Aceşti oameni au înţeles rapid că alegerile şi o media liberă nu puteau decât ameninţa controlul asupra frâielor puterii. Nu a fost deloc o coincidenţă faptul că Elţîn şi-a ales un succesor provenit din rândurile KGB.
Oportunităţile ratate erau inevitabile, dacă luăm în considerare magnitudinea schimbărilor şi a problemelor cu care s-a confruntat Elţîn. E încă devreme să analizăm ce anume ar fi putut face el mai bine, dar e relativ simplu să comparăm cum au evoluat lucrurile de când a preluat Puţin puterea în 2000. Pe atunci era haos, dar Elţîn n-a atacat niciodată libertăţile individuale. Puţin

şi-a construit întregul mandat în totală opoziţie cu perioada Elţîn şi a avut un succes imens. întregul guvern a fost adus sub controlul direct al preşedintelui. Parlamentul a încercat de două ori să-l pună sub acuzare pe Elţîn; acum, e doar un spectacol de marionete. Corupţia oligarhilor s-a mutat în interiorul zidurilor Kremlinului, unde s-a extins, atingând proporţii incredibile. Media, care era liberă să-l critice pe Elţîn, e acum în întregime în serviciul regimului Puţin. în economie se vede cel mai clar diferenţa, deşi principalul merit trebuie atribuit, pur şi simplu, faptului că, în mandatele lui Puţin, preţul barilului de petrol a ajuns de la 10 dolari la peste 100. Dar, chiar şi în ciuda acestor bogăţii energetice fabuloase, rusul de rând nu vede vreo îmbunănăţire majoră în standardul său de viaţă.
Boris Elţîn îşi are mai mult decât partea sa de vină, dar el a fost o personalitate adevărată. Era un om în carne şi oase, cu virtuţi şi vicii. L-am schimbat pe umbra unui om care nu doreşte decât să ne ţină într-un întuneric perpetuu. Şirurile lungi de ruşi care aşteptau să vadă sicriul lui Elţîn şi să-i aducă un ultim omagiu la o catedrală din Moscova au demonstrat că, în ciuda numeroaselor lui eşecuri, oamenii au simţit că a fost mânat de bune intenţii. Acesta reprezintă un contrast flagrant cu ce găsim azi la succesorul lui.
După 15 ani de când conduce Rusia, comunitatea de analişti şi de experţi care discută adevărata natură a lui Vladimir Puţin este încă foarte mare. Ne putem
aştepta la multe presupuneri, ţinând cont de lipsa documentelor referitoare la cea mai mare parte a copilăriei şi a tinereţii lui şi de rapoartele şi datele biografice divergente, privindu-l pe el şi cariera lui. Chiar şi propriile declaraţii şi interviuri par menite să inducă în eroare şi să ascundă adevărul şi chiar reuşesc cu prisosinţă asta.
Povestea începuturilor lui Puţin nu mă interesează aici personal, nici pentru această carte. Investigarea dificultăţilor cu care s-a confruntat în copilăria petrecută la Leningrad şi încercarea de a despărţi adevărul de ficţiune în ceea ce priveşte biografia lui au fost realizate în alte părţi, de cei care consideră asemenea lucruri mult mai profitabile decât mine. Cred însă că mai sunt multe de aflat şi nu le vom afla decât după ce Puţin nu va mai fi la putere - dacă le vom afla vreodată. Aşa că mă voi mulţumi să citez câţiva autori ale căror opinii şi analize le respect şi voi trece direct la perioada de când Puţin e la putere. Jurnalista rusă Maşa Gessen ştie cam tot ce ar putea şti cineva despre Puţin şi scrie cu obişnuita-i acuitate despre caracterul lui în excelenta biografie publicată în 2013, Omul fără chip:

Ca majoritatea cetăţenilor sovietici din generaţia lui, Puţin nu a fost niciodată un idealist politic. Poate că părinţii lui au crezut sau nu într-un viitor comunist pentru întreaga omenire, în triumful suprem al justiţiei pentru clasa muncitoare sau în oricare alt clişeu ideologic care îşi pierduse influenţa atunci când Puţin se maturiza; el nu a cochetat nici măcar o dată cu aceste idealuri (...) Ca şi alţi membri ai generaţiei lui, Puţin a înlocuit credinţa în comunism, care nu mai părea plauzibil şi nici posibil, cu credinţa în instituţii. îi era loial doar KGB-ului şi imperiului pe care acesta îl slujea şi apăra: URSS.

O nouă biografie, pe care nu am avut încă şansa să o studiez temeinic, este Mr. Puţin: operative in the Kremlin, de Hill şi Gaddy. Un paragraf de la începutul cărţii mi-a atras atenţia, fiind o explicaţie relevantă pentru atitudinea manifestată, de obicei, de Puţin în apariţiile sale publice. Ea se potriveşte bine cu descrierea pe care i-am făcut-o eu lui Puţin, ca un jucător de poker expert în „citirea" adversarilor. Ţineţi minte această descriere, întrucât vom discuta şi despre ceea ce au crezut alţi lideri mondiali despre Puţin, atunci când l-au întâlnit. După toate probabilităţile, au crezut exact ce-şi dorea Puţin.

Puţin e mai puţin interesat să prezinte o anumită versiune a realităţii, îl preocupă mai mult să vadă cum reacţionează ceilalţi la acea informaţie. Pentru Puţin, ceilalţi sunt participanţi la un joc pe care el îl dirijează. El alege ce oferă, ei reacţionează. El decide. Răspunsurile celorlalţi la ofertele sale îi spun ce gândesc aceştia despre el - dar, răspunzându-i, îi dezvăluie şi cine sunt ei, ce doresc şi ce anume îi preocupă. în ceea ce-l priveşte, Vladimir Puţin nu dezvăluie mai nimic despre el. în schimb, duce discuţia pe alte făgaşe, pentru a le distrage atenţia celorlalţi participanţi la ea. Ca preşedinte şi premier, el a afişat o infinitate de chipuri. Din 2000, domnul Puţin este supremul artist din politica internaţională.

Aş adăuga, totuşi, că adevăratul caracter şi performanţele actoriceşti ale lui Puţin au început să se contopească abia sub presiunea resimţită în ultimii câţiva ani. Când a fost obligat să-şi schimbe atitudinea, de la cea de curtare a liderilor naţiunilor democratice, pentru a le câştiga favorurile, la cea de furie dezlănţuită la adresa lor, în vederea obţinerii de sprijin intern, adevăratul Puţin a ieşit la suprafaţă şi măştile lui au putut cădea. Dar problema nu e că

Puţin şi-a dezvăluit adevărata natură, ca scorpionul de pe spatele broaştei, ci că i s-a permis să-şi dezvolte această natură şi să-şi îndeplinească scopurile. Acesta este răspunsul final la întrebarea dacă dictatorii se nasc sau se fac. La fel ca şi în cazul celor mai multe întrebări din sfera „natură contra educaţie", şi aici putem vorbi de o combinaţie, în diverse grade, ale celor două variante, în 2000, Puţin nu ştia că vrea să devină dictator. (Spre deosebire de Hitler şi Stalin, ale căror scrieri şi declaraţii din tinereţe relevau foarte clar năzuinţele lor.) Surse din interior afirmă chiar că, în 1999, Puţin a fost realmente îngrozit de propunerea lui Elţîn de a demisiona mai devreme şi de a-i încredinţa lui puterea.

Instinctul l-a făcut pe Puţin să se ataşeze de putere şi s-o acapareze. Orice nu putea controla era ceva în care nu putea avea încredere. Iar soluţia lui a fost să încerce să controleze totul. Spre deosebire de totalitarismul sovietic, care oferea toate pârghiile sistemului, Puţin a ţintit spre totalitarismul unei singure persoane: el însuşi.

Când a preluat preşedinţia, în 2000, s-a văzut înconjurat de multe alte forţe puternice. Diferiţi consilieri ai lui Elţîn (inclusiv fiica acestuia) şi oligarhi deţineau încă puterea în interiorul şi în exteriorul Kremlinului. Printre aceştia se numărau şi longeviva eminenţă cenuşie a lui Elţîn, Boris Berezovski, şi colaboratorii lui, Aleksandr Voloşin şi Roman Abramovici. Berezovski îl cunoştea de ani buni pe Puţin şi există convingerea că el l-a ridicat din rândul birocraţiei spre a-l instala în postul de premier.

Deşi reformele lui Elţîn slăbiseră considerabil influenţa Dumei, comparativ cu a preşedintelui, această instituţie era încă un factor ce nu putea fi complet ignorat. Media a fost supusă unei puternice influenţe guvernamentale, dar existau încă destule alternative şi discuţiile politice, deşi părtinitoare şi caustice, erau permise fără restricţii.

Cum m-am lăudat adesea cu intuiţia mea, ar trebui să-mi asum, totuşi, şi greşelile. La două zile după ce Puţin a preluat funcţia, am scris un articol laudativ la adresa mandatului lui Elţîn şi am încercat să imprim un ton optimist în privinţa viitorului lui Puţin. Articolul meu din 3 ianuarie 2009, din Wall Street Journal, nu făcea nici o referire la trecutul kaghebist al lui Puţin sau la oribilele încălcări ale drepturilor omului din Cecenia. Obiectivul meu era moştenirea lui Elţîn şi orice predicţie era dificil de făcut, de vreme ce nimeni nu ştia mai nimic despre Puţin. în plus, ca orice patriot, speram la ce e mai bun pentru ţara mea. Sprijinul şi investiţiile străine erau încă

importante pentru Rusia, lucru de care eram conştient când am scris articolul. Acolo spuneam:

Sunt convins că domnul Elţîn a crezut sincer în necesitatea de a construi în Rusia o democraţie autentică şi a dorit să fie sigur că un nou lider puternic la Kremlin va putea să apere preţioasele reforme democratice. Doar timpul ne va spune dacă domnul Puţin poate fi un bun preşedinte.

Dar, astăzi, putem afirma că, în circumstanţele existente, domnul Elţîn a pariat pe calul corect... întrebarea evidentă care se pune e cum va face faţă echipa domnului Puţin problemelor economice tot mai grave ale Rusiei, dar, fără îndoială, că se vor căuta soluţii în cadrul constituţional trasat de domnul Elţîn. Procedând astfel, vor contribui la triumful istoric deplin al primului preşedinte al Rusiei.

Ulterior, aveam să înţelegem că Elţîn dorea un lider puternic la Kremlin pentru a proteja averea uriaşă acumulată de el, familia şi asociaţii lui, şi nicidecum reformele democratice. Iar eu pur şi simplu, nu mi-am putut imagina că însuşi cadrul constituţional va putea fi atacat atât de rapid şi de brutal. Ca majoritatea ruşilor, mi-am închipuit că Puţin îşi va favoriza propriii prieteni şi că va fi mai disciplinat, dar nu că va îndrepta imediat întreaga ţară spre un regim totalitar.

Şi, apoi, ajungem la forţele din exteriorul Rusiei, la regimurile şi la investitorii occidentali, care, practic îşi pierduseră orice speranţă că Rusia îşi va reveni, pe măsură ce deceniul se apropia de sfârşit. în loc să folosească pârghiile solide de care dispuneau spre a sprijini reformele şi instituţiile democratice, principalele state libere ale planetei şi-au limitat investiţiile la dezarmarea nucleară şi la alte arii de cooperare, relativ minore. Deşi ar trebui să fie deja clar că nu cred în mitul umilirii Rusiei, trebuie să accept că s-ar fi putut face mult mai multe, dacă ar fi existat un interes sincer al Occidentului în privinţa viitorului Rusiei.

George Soros a fost participant şi martor la multe dintre evenimentele legate de tentativele de reformare şi de reconstruire a economiei ruseşti în epoca postsovietică. Fondul său de investiţii a constituit, în multe privinţe un factor la fel de important ca Fondul Monetar Internaţional. Şi el a fost foarte dezamăgit de angajamentul fragil şi ipocrit al Occidentului de la finele anilor 1990. în momentul când Puţin a preluat puterea, Soros a avut intuiţia a ceea ce urma să se întâmple. Mult mai devreme decât majoritatea observatorilor,

el a înţeles că Puţin va acapara ţara. în februarie 2000, faimosul investitor a scris un articol în Moskovskie Novosti. Cea mai mare parte a textului era dedicată bătăliei epice date în culise între Ciubais şi Berezovski şi criticării Occidentului, care, în opinia autorului, nu sprijinise Rusia aşa cum ar fi trebuit. Printre altele, el a spus următoarele despre viitorul regim al lui Puţin:

Dar e puţin probabil că statul construit de Puţin va fi edificat pe principiile unei societăţi deschise. El va continua să exploateze sentimentul de teamă apărut după atentatele cu bombă. Acest stat va încerca să-şi impună puterea asupra vieţii private şi va lupta pentru superioritatea mondială a Rusiei. Va fi un stat autoritar şi naţionalist. E imposibil de prevăzut cum se vor desfăşura lucrurile, dar e, de asemenea, clar că această perspectivă se întrevede, iar ea ar fi putut fi evitată dacă societatea liberă occidentală ar fi urmat principiile unei societăţi libere.

în ceea ce priveşte o înţelegere corectă a lui Puţin - şi încă o înţelegere timpurie a acestuia -, cele mai mari merite le are Andrei Piontkovski. Una dintre cele mai agere minţi ale analizei politice, Andrei are şi unul dintre cele mai ascuţite condeie. în ianuarie 2000, el îl considera pe Puţin a fi „stadiul final şi suprem al capitalismului banditesc" şi „lovitura de graţie" dată naţiunii ruse. Articolul scris de Piontkovski în februarie 2000, în Russia Journal, merită să rămână în anale, pentru că a intuit extrem de clar lucruri de care cei mai mulţi dintre noi doar ne temeam. El începe articolul cu o întâmplare petrecută la Forumul Economic Mondial de la Davos, în luna ianuarie a acelui an, când a asistat, amuzat, la un forum de discuţii al oficialilor ruşi, care încercau să răspundă la întrebarea aflată pe buzele tuturor: „Cine este Puţin?".

Distinşii domni, care pe coridoare îşi promovaseră agresiv produsul sub numele de brand „Vladimir Puţin, următorul preşedinte al Rusiei", s-au simţit, dintr-odată, încurcaţi - nici unul dintre ei nu dorea sau nu îndrăznea să vorbească în public. Era ca şi când ai vorbi despre morţi - „ori îi vorbeşti doar de bine, ori nu mai zici nimic despre ei". Doar că Puţin e încă foarte viu şi extrem de activ politic.

Piontkovski relatează apoi cum, a doua zi, la sesiunea sa de discuţii, a încercat să răspundă el însuşi la întrebare. Ca întotdeauna, a vorbit pe şleau:

„Nu vă prefaceţi că nu ştiţi cine este Puţin!", a fost răspunsul meu. Sunteţi doar nepregătiţi să înfruntaţi adevărul. Despre Puţin eu nu deţin mai multe informaţii decât voi. Dar ceea ce ştiu e suficient pentru a-mi forma o părere, ca alegător rus obişnuit, despre acest candidat la postul de preşedinte. Şi părerea este că acest om e primejdios pentru ţara mea şi pentru lumea întreagă.

Acesta e un om care a manifestat un dispreţ total pentru viaţa umană, a dat dovadă de cinism şi ipocrizie şi de dorinţa de a folosi războiul şi moartea a mii de soldaţi ruşi şi de civili nevinovaţi ca instrument de PR în campania lui electorală. E omul care a ţinut un toast la aniversarea naşterii lui Stalin, a ordonat ca placa comemorativă dedicată fostului şef al KGB, Iuri Andropov, să fie repusă pe zidul Lubiankăi - sediul Serviciului Federal de Securitate - şi visează ca statuia măcelarului Feliks Dzerjinski, întemeietorul poliţiei secrete sovietice, să se înalţe din nou în centrul Moscovei.

Piontkovski s-a referit, apoi, la calvarul îndurat de jurnalistul Andrei Babitski, care fusese răpit de militarii ruşi în Cecenia şi, mai târziu, acuzat de Puţin însuşi de trădare, deoarece reportajele lui de pe front i se păruseră preşedintelui rus prea favorabile militanţilor ceceni. Andrei şi-a încheiat astfel articolul:

Acest joc este, totodată, plin de semnificaţii politice. Nu doar Babitski a fost torturat în „taberele de detenţie" din Cecenia. Cu toţii suntem închişi într-o uriaşă tabără de detenţie aflată dincolo de Minunata Lume Nouă, de tip STASI, a lui Puţin. Ei ne testează nivelul de pregătire

pentru această lume care ne aşteaptă. Cât vom putea să tăcem şi să înghiţim? Cât de repede şi de lesne ne va fi sfărâmată rezistenţa? Cei care nu vor promova testul, vor fi eliminaţi fără milă, ca nişte rebuturi.

Nu mă întreba cine este Puţin! Şi nu mă întreba pentru cine trage clopotele Puţin. Le trage pentru tine!

în 2005, un bust al lui Feliks Dzerjinski a fost reinstalat pe locul unde se aflase cândva, într-o curte interioară din spatele clădirii poliţiei moscovite, pe strada Petrovka nr. 39. Statuia lui gigantică din Piaţa Lubianka, dărâmată în 1991, aşteaptă încă să revină pe soclu.

Puţin a fost învestit în funcţie pe 7 mai 2000 şi s-a văzut confruntat cu o serie întreagă de influenţe exterioare, pentru a nu mai vorbi de dificultăţile legate de o economie şubredă şi de un război nesfârşit în Cecenia. Dovedind o impresionantă putere de concentrare, el a început imediat să acţioneze pentru supunerea sau eliminarea a absolut tot ce-i putea limita puterile. Primul lui decret s-a referit la asigurarea protecţiei lui Elţîn, aşa cum, fără îndoială, promisese. Decretele emise în succesiune rapidă, în zilele următoare, au fost dedicate fie întăririi armatei, fie dezmembrării instituţiilor democratice ale Rusiei.

Oligarhii care se situaseră de partea greşită a luptei pentru putere au aflat rapid ce înseamnă să pierzi în faţa lui Puţin. Vladimir Gusinski, magnatul media al cărui post, NTV, fusese primul canal independent de televiziune din Rusia, a fost considerat prea apropiat de primarul Moscovei, Iuri Lujkov, ale cărui ambiţii prezidenţiale le crease şi le stimulase. Gusinski a fost considerat neloial şi potenţial periculos de către Puţin, iar consecinţele au fost dure. La doar câteva zile după ce Puţin a preluat funcţia, compania de media a lui Gusinski a fost ţinta unui raid al poliţiei. în iunie, el a fost arestat pe baza unor acuzaţii bizare şi a stat trei zile în închisoare. După ce a fost eliberat pe cauţiune, a plecat în Spania, unde, mai târziu, în cursul aceluiaşi an, avea să fie arestat de Interpol, pe baza unui mandat emis de guvernul rus. (Un prim exemplu al acestei tactici - abuzarea de instituţiile internaţionale, pentru persecuţii politice.) Imperiul mediatic al lui Gusinski a fost, în cele din urmă, confiscat de stat, o formă punitivă de renaţionalizare, care, de asemenea, avea să devină un model familiar.

Nici Berezovksi n-a mai rezistat mult. Acum membru al Dumei, el a publicat o scrisoare deschisă, protestând împotriva propunerilor legislative prin care Puţin dorea să reducă puterile guvernatorilor, făcându-i dependenţi de autoritatea guvernului central. Berezovski considera că o asemenea măsură constituia o ameninţare la adresa democraţiei ruseşti şi, de fapt, chiar acesta era scopul lui Puţin. Şase săptămâni mai târziu, pe 17 iulie, Berezovski demisiona din Dumă, aparent ca protest faţă de introducerea legislaţiei antidemocratice. După ce el şi Puţin s-au criticat şi ameninţat prin intermediul presei, în octombrie a fost redeschisă o anchetă mai veche, privitoare la o fraudă fiscală pe care Berezovksi ar fi comis-o. Acesta a fost indiciul că era momentul ca magnatul să plece din ţară, iar el a înţeles avertismentul şi s-a stabilit la Londra. Ca şi în cazul lui Gusinski, toate

proprietăţile lui Berezovski din Rusia au fost confiscate sau acesta a fost obligat să le vândă altor oligarhi, mai fideli lui Puţin.
Poate că Puţin a considerat că Berezovski acumulase prea multă putere şi ştia prea multe lucruri pentru a-l mai ţine în preajma lui. Oligarhul ştia unde sunt îngropate o sumedenie de „cadavre", pentru că el însuşi înhumase multe dintre ele. De asemenea, el controla câteva ţinte foarte valoroase, precum compania petroliferă Sibneft sau postul TV ORT, ulterior numit Pervîi Kanal. Puţin a înţeles rapid că era mult mai eficient să controleze media total, decât s-o cenzureze, aşa că a renunţat la intermediari.
Canalele mediatice au fost preluate de forţe loiale lui Puţin şi de cei mai apropiaţi asociaţi ai acestuia. Această „cenzură prin confiscare" a fost însoţită de măsuri de cenzură mai convenţionale, precum alcătuirea de liste cu persoanele non grata sau cu subiectele interzise. Puterea mediatică a fost centralizată la fel ca puterea politică şi în acelaşi scop: jefuirea ţării fără a declanşa o revoltă populară. Corupţia din epoca lui Elţîn a rămas întipărită în memoria colectivă a Rusiei doar fiindcă am putut afla despre ea din presa vremii. în anii 1990, oligarhii aflaţi în competiţie se războiau unii cu alţii prin canalele lor mediatice. Nu a fost o luptă dusă cinstit sau decent, dar o mulţime de fapte au ieşit la lumină şi mii de ziarişti oneşti au căutat să prezinte adevărul opiniei publice ruseşti.
Obsesia lui Puţin pentru media a răbufnit după accidentul care a dus la scufundarea submarinului nuclear Kursk, în Marea Barents, în luna august. Au murit atunci 118 marinari, doar 23 dintre ei reuşind să supravieţuiască exploziei iniţiale şi rezistând apoi doar câteva ore, poate chiar mai mult, într-un compartiment izolat, aşteptând echipele de salvare, care n-au ajuns însă la ei decât după mai multe zile. Kursk era mândria flotei ruseşti, fiind lansat în 1994 şi considerat, ca şi Titanicul, „nescufundabil". Din cauza reducerilor bugetare, însă, submarinul nu prea fusese folosit şi întreţinerea lui lăsa de dorit, ca şi a întregii armate ruseşti, la acel moment. Pregătirea insuficientă şi echipamentul corodat au dus la dezastru, atunci când o torpilă de antrenament veche a explodat la bord, scufundând submarinul la 100 m adâncime, în apa îngheţată.
Puţin se afla, atunci, în vacanţă la Soci şi a decis să rămână acolo pe perioada crizei. Probabil n-ar fi putut face nimic pentru a-i salva pe marinarii captivi la bordul submarinului; dar, în mod clar, el nu avea de unde să ştie asta la momentul respectiv, aşa că a acceptat promisiunile făcute de conducerea Marinei Militare ruse, care l-a asigurat că operaţiunea de salvare era în curs.

Mai târziu, Puţin va recunoaşte că imaginea lui a avut mult de suferit în acest context - el se bronza pe ţărmul Mării Negre, în vreme ce în Marea Barents avea loc un dezastru. Timp de aproape o săptămână, nimeni nu a ştiut dacă existau supravieţuitori. Reportajele de televiziune variau între imaginile cu familiile disperate ale marinarilor, adunate la baza navală Vidiaievo, şi grătarele făcute de preşedinte la Soci. Marina Militară rusă a refuzat ofertele de ajutor venite, imediat, din partea Statelor Unite, Franţei, Germaniei, Norvegiei şi a altor ţări.

Abia după cinci zile şi mai multe tentative eşuate de salvare întreprinse de ruşi, Puţin a acceptat ajutorul internaţional. O navă norvegiană a sosit la locul dezastrului pe data de 19 august, adică la exact o săptămână de la scufundarea submarinului Kursk. A fost nevoie de alte două zile pentru a străpunge blindajul submarinului şi a se confirma faptul că nu existau supravieţuitori. Marina Militară rusă, inclusiv câţiva dintre superiorii săi, începuseră să vehiculeze ipoteze despre motivul dezastrului aproape imediat după producerea acestuia. Scenariul favorit era că accidentul se produsese în urma coliziunii cu un submarin NATO, teorie a conspiraţiei în favoarea căreia nu exista, însă, nici o dovadă. Oficialii au continuat să susţină teoria coliziunii chiar şi după ce a fost adusă dovada producerii a două explozii la bordul submarinului. (Presa controlată de Kremlin susţine încă validitatea acestei teorii, deşi raportul oficial din 2002 a confirmat că explozia unei torpile defecte a provocat dezastrul.)

Media rusă, mai ales postul de televiziune al lui Boris Berezovski, au criticat replica guvernului rus ca fiind tardivă şi eronată, ceea ce era purul adevăr. Secvenţe cu Puţin şi huliţii săi demnitari fiind ocărâţi de familiile îndoliate l-au făcut pe Puţin să înţeleagă, încă de la începutul regimului său, ce ameninţare putea constitui media la adresa popularităţii lui. în loc să recunoască faptul că instinctele sale totalitare erau mult mai puternice decât dorinţa de reformă, în loc să reorganizeze aparatul militar care provocase oribilul accident şi zădărnicise salvarea sau în loc să pedepsească public ofiţerii incompetenţi, Puţin s-a năpustit asupra presei, care dezvăluise adevărul.

Prin urmare, în mai puţin de şase luni de când Puţin devenise preşedinte, doi dintre cei mai influenţi oligarhi ruşi se aflau în exil, structura constituţională de putere a ţării fusese modificată radical în beneficiul Kremlinului, iar canalele de media libere se prăbuşeau ca piesele de domino. în şase luni! Principalul mit construit în jurul acestor evenimente susţinea că Puţin doar

curăţa oraşul, asemenea unui bun şerif. Poporul rus îi ura pe oligarhi, considerându-i nişte infractori care se credeau mai presus de lege. Şi, atunci, intervenise Puţin, mâna forte din serviciile de securitate, arătându-le tuturor că nimeni nu mai poate fi deasupra legii. Deloc rău! Chiar dacă, prin asta, forţa limitele legii, ce altceva ar fi putut face - suna refrenul.

Nu era nici o problemă că Puţin confiscase bunurile private ale lui Gusinski şi Berezovski şi că le încredinţase altor oligarhi, mult mai loiali, sau că le pusese sub controlul direct al statului. De fapt, regimul lui Puţin nu sfărâma corupţia, ci o sanctifica. Era o metodă unică de a curăţa oraşul, care implica alegerea unei garnituri de „antreprenori" şi demonizarea alteia.

Pentru a nu exista dubii, trebuie să precizez că nu am avut nici o simpatie pentru prima generaţie de oligarhi care a jefuit Rusia, imediat după colapsul URSS. Ei şi partenerii lor politici şi mafioţi au exploatat lipsa de control a lui Elţîn şi, împreună, au irosit cele mai bune şanse pe care le-a avut Rusia în privinţa instaurării democraţiei şi a economiei de piaţă. Nivelurile dramatice ale corupţiei au făcut ca misiunea deja dificilă a implementării reformei să devină de-a dreptul imposibilă şi, în plus, au făcut ca standardul minim de viaţă necesar stabilităţii economice să ajungă de neatins pentru îndeajuns de mult timp, ca Puţin sau cineva ca el să fie primit cu braţele deschise.

Ceea ce resping sunt laudele aduse lui Puţin de către cei care îl compară cu Elţîn în privinţa progreselor contra corupţiei, reformelor economice constituţionale şi a creşterii economice. Atunci când se pune problema „luptei contra corupţiei" duse de Puţin, nu cred că legalizarea hoţiei şi apoi asumarea unei scăderi a nivelului infracţionalităţii ar trebui considerate progrese. De fapt, rata criminalităţii din Rusia a continuat să crească din 2002, când veniturile obţinute din vânzarea petrolului la preţuri uimitor de mari au început să aibă un impact mai larg. Puţin avea să se bazeze pe o manevră de pacificare similară în Cecenia, când a conferit statut oficial şi recompense uriaşe unui proeminent lider militar, Ahmad Kadîrov.

Există şi o raţiune practică aflată la baza acestor iniţiative împăciuitoriste, dar o găsesc cinică şi imorală, precum şi dăunătoare interesului naţional pe termen lung. Reducerea violenţei şi a conflictelor stradale prin adoptarea unui clan mafiot şi eliminarea celorlalte s-a produs cu costuri uriaşe. Fără o presă liberă, fără un sistem juridic de care să se teamă şi fără concurenţă, oligarhii favoriţi ai lui Puţin s-au comportat ca nişte animale dăunătoare ai căror duşmani naturali au fost eradicaţi. învingătorii aleşi au dobândit sprijinul întregii puteri a statului şi trezoreria Rusiei le-a fost larg deschisă.

Dacă Puţin ar fi venit şi ar fi amenințat să le facă tuturor ceea ce le-a făcut, selectiv, numai câtorva, dacă el ar fi aplicat ca la carte litera legii, povestea ar fi fost cu totul diferită. El ar fi putut pune capăt jafului, avertizându-şi prietenii şi duşmanii, deopotrivă, că petrecerea pe cheltuiala poporului rus s-a încheiat. Inițial, s-a părut că se dădea un exemplu cu Gusinski şi Berezovski exact în acest scop. La urma urmei, dacă putuse elimina atât de rapid doi dintre cei mai influenți şi mai bogați oligarhi, ceilalți aveau să se supună imediat voinței sale. însă, dimpotrivă, mesajul lui Puţin către ceilalți oligarhi s-a dovedit a fi cel al unei căpetenii mafiote: fie juri credință lui capo di tutti capi, pentru a fura în cadrul sistemului creat de el, fie libertatea şi averea ta dispar peste noapte. Aşa cum a devenit tot mai clar, în timpul primului an de mandat al lui Puţin, ceea ce era bun pentru el şi prietenii lui era mult mai important decât ce era bun pentru Rusia. Şi, în general, aşa stau lucrurile şi astăzi.

Multe reforme legate de mediul de afaceri, care au fost votate, nu au fost luate în considerare şi nici nu s-au aplicat. Prin urmare, afirmația că, în anii 2000, s-au produs reforme instituționale de succes este cu totul falsă, deşi ea rămâne şi azi o legendă fundamentală a liberalilor din cadrul sistemului - liberali dintre care mulți sunt, în mod remarcabil, şi astăzi la guvernare. Ei ne spun că au fost votate legi importante, care au scăzut taxele, au facilitat deschiderea unei afaceri şi aşa mai departe. Dar, în opinia mea, „reformele instituționale" sunt doar nişte simple documente pe hârtie purtând antetul Dumei, care avizează orice decizie venită de sus. într-o dictatură, conținutul oficial al legii nu e important. Important este cum se aplică legea. Reformele sunt instituționale doar dacă au un efect real asupra nivelului de trai al oamenilor.

Şi, în cazul în care nu a fost destul de clar încotro îndrepta Puţin Rusia, ajungem la unul dintre acele momente simbolice care pot spune la fel de multe ca legislația şi persecuțiile. în toamna lui 2000, aparent în replică la solicitarea sportivilor ruşi care se plângeau că noul imn rusesc din 1990

era deranjant, întrucât nu avea versuri de cântat, Puţin a repus în drepturi vechiul imn sovietic. Desigur, nu cu versurile originale, care datau de pe vremea lui Stalin, sau cu cele modificate în 1977, pe care le ţineam minte foarte bine. Cu alte cuvinte, în loc să fie scrise noi versuri pentru un imn rusesc, a fost refolosit vechiul imn sovietic, la care s-au adaptat versuri noi, din acelaşi autor. Şi, deşi prefer, evident, noul „Credinţa noastră faţă de Patrie ne dă putere", în locul „îi vom zdrobi pe barbarii năvălitori", din 1944, sau „Victoria idealului nemuritor al comunismului", din 1977, simbolismul reînvierii muzicii sovietice a fost relevant şi, totodată, şocant. Cuvintele s-au schimbat, dar cântecul a rămas acelaşi

.Capitolul 6

în căutarea sufletului lui Putin

Oricine spune, în acest moment, că are încă dubii în privinţa naturii lui Puţin fie glumeşte, fie e un nătâng, fie încearcă să ne păcălească. Nu avem nici un motiv să ne pierdem timpul cu jokeri sau bufoni, oricât de utili ar putea fi ei în pachetul cu cărţi măsluite al lui Puţin, dar trişorii trebuie urmăriţi cu atenţie. De cel puţin un deceniu, cei care-l apără pe Puţin fie au ceva de

câştigat din asta, fie sunt periculos de ignoranţi. Oamenii pot fi scuzaţi că lasă optimismul şi diplomaţia să-i orbească, pentru o vreme, în privinţa caracterului şi a ambiţiilor lui Puţin. Una dintre puterile, dar şi dintre slăbiciunile societăţilor democratice liberale este că acordă prezumţia de nevinovăţie chiar şi adversarilor. Dacă Puţin era, cu adevărat, un bandit antidemocratic, el avea să o dovedească.

Şi a dovedit-o cu vârf şi îndesat, an după an, pe măsură ce apărătorii lui din Occident au migrat, unul câte unul, din tabăra „ignoranţilor" în cea a „profitorilor". De la companiile energetice, care încercau să obţină o părticică din rezervele de petrol ale Rusiei, până la premieri şi cancelari europeni dornici să vândă interesele strategice ale ţărilor lor pentru a face afaceri dubioase, Puţin nu a întâmpinat probleme în a-şi extinde fan clubul internaţional, în ciuda turnurii dictatoriale pe care au luat-o lucrurile în Rusia.

De îndată ce Puţin a apărut pe scena internaţională, fiecare lider şi expert străin a fost obligat să aibă o opinie despre el. Această literatură, apărută sub formă de ştiri sau de memorii, reprezintă o capodoperă a artei de a spune ceva drăguţ fără a spune absolut nimic şi, totodată, o elocventă angajare în cel mai dur dintre sporturile politice: apărarea spatelui cuiva. Inutil să mai precizez că memoriile scrise cu avantajul privirii retrospective sunt mult mai critice la adresa lui Puţin decât comentariile contemporane. Doar puţini au onestitatea de a admite că l-au judecat greşit pe Puţin sau, mai grav, că acesta i-a păcălit.

Impresia generală e că toţi au ştiut că Puţin avea deranjante tendinţe autocratice, dar nu au crezut că merita să le înfrunte mai devreme, când ar fi fost mult mai uşor s-o facă. Ei judecă în felul următor: la urma urmei, relaţiile Rusiei cu Occidentul erau deja reci, iar ruşii căutau, oricum, un lider dur. Aşa că de ce să nu sperăm la un început proaspăt, cu tipul cel nou?

Liderii occidentali s-au aflat într-o poziţie dificilă. Puţin vorbea limbajul reformei, cunoştea foarte bine dificultăţile Rusiei postsovietice şi nu avea nici una dintre poverile care apăsau asupra lui Elţîn şi nici ieşirile furioase ale acestuia. Dar, uitându-se la acţiunile lui, liderii occidentali au văzut o imagine foarte diferită. L-am întrebat recent pe prietenul meu, Steve Sestanovich, cu state vechi în Secretariatul de Stat american, ce l-a surprins sau l-a îngrijorat cel mai mult în privinţa lui Puţin la începuturile mandatului acestuia. Replica lui este o excelentă prezentare a felului în care s-a străduit Occidentul să-l înţeleagă pe noul lider rus şi ce însemna el pentru Rusia:

încă de la bun început, „putinismul" a fost un pachet dificil, pe care, sincer să fiu, nu ştiam cum să-l mânuim. Pe de o parte, existau vederile reformiste din platforma sa electorală şi declaraţiile sale tranşante despre cât de în urmă rămăsese Rusia faţă de Vest. Toate acestea păreau încurajatoare. Dar, pe de altă parte, exista cenzurarea şi închiderea canalelor mediatice independente şi politica pământului pârjolit, aplicată în Cecenia. Acesta era un lucru incomod şi deranjant. Cine era acest tip? îmi amintesc o discuţie pe care Madeleine Albright a avut-o în biroul ei, în primăvara lui 2000, cu un oaspete rus, una dintre cele mai influente figuri ale epocii lui Elţîn. Ea m-a invitat să iau loc. Oaspetele ne-a spus: „Vreau să ştiţi că Rusia are, acum, cel mai bun succesor al lui Elţîn la care am fi putut spera. De asemenea, avem un preşedinte care va demola unele dintre cuceririle noastre democratice. El va ataca, mai întâi, libertatea presei. în această privinţă, noi, cei care-l sprijinim, contăm pe voi că veţi încerca să-l opriţi." Am ieşit de la acea întâlnire întrebându- mă cum am putea îndrepta lucrurile.

Aş putea încerca să ghicesc identitatea acelui rus care s-a aflat în acea zi în biroul lui Albright, dar nu acesta e scopul celor consemnate. Oaspetele a avut perfectă dreptate, intuind ceea ce urma să facă şi felul în care trebuiau să reacţioneze Statele Unite la ceea ce se pregătea. Puteţi înţelege lesne dilema cu care Sestanovich şi întreaga administraţie americană s-au confruntat, mai ales dacă vă mai amintiţi că Bill Clinton era încă preşedinte pe atunci.

Ultimul an de mandat al lui Clinton devenise complicat. Abia scăpase de procedura de suspendare legată de scandalul sexual cu Lewinsky, care-l costase aproape toată energia şi toată credibilitatea care-i mai rămăseseră. „Bula internetului" s-a spart în februarie, ducând cu ea o bună parte a optimismului legat de evoluţia economiei americane. Era, de asemenea, an electoral, iar vicepreşedintele Al Gore îl înfrunta pe George W. Bush pentru titlul de succesor al lui Clinton.

Şi politica externă îi dădea bătăi de cap lui Clinton. Fiecare preşedinte american încearcă să rezolve problema israeliano-palestiniană în ultimul lui an de mandat, iar Clinton nu a făcut excepţie. El nu reuşise să facă prea mult de la asasinarea, în 1995, a premierului israelian Yitzhak Rabin, care oprise procesul de pace demarat prin Acordul de la Oslo. în iulie 2000, însă, Clinton a organizat summitul de la Camp David, între Ehud Barak şi Yasser Arafat.

Spre surprinderea acelora care nu ştiau nimic despre istorie, nu s-a ajuns la nici un acord. Câteva săptămâni mai târziu, a izbucnit o nouă intifadă după ce Ariei Sharon a vizitat Muntele Templului. în urma unei acţiuni ce anticipa atentatele de proporţii de mai târziu, teroriştii sinucigaşi ai al-Qaeda au atacat nava americană USS Cole, ucigând 17 marinari.

Pe scurt, Clinton nu se afla în situaţia de a adopta o atitudine decisă faţă de noul lider, dur şi dificil, de la Kremlin. Casa Albă a continuat să aibă o atitudine conciliantă pentru a mai atenua impactul atrocităţilor din Cecenia, având, de fiecare dată, grijă să sublinieze că, aşa cum se exprima premierul britanic Tony Blair, „Cecenia nu e Kosovo". Rusia resimţea încă modul tranşant în care Statele Unite şi NATO trecuseră peste interesele ruseşti în fosta Iugoslavie, în 1999, fapt la care Puţin se va referi în repetate rânduri. în cursul ultimei vizite a lui Clinton, ca preşedinte, la Moscova, pe 3 iunie 2000, cei doi lideri au abordat obişnuita listă de subiecte comune ruso-americane: chestiunea nucleară, comerţul şi scuturile antirachetă americane, care aveau să devină unul dintre subiectele favorite ale lui Puţin de-a lungul anilor. Administraţia Clinton merită recunoştinţă cel puţin pentru că a abordat problema libertăţilor civile în timpul discuţiilor. Madeleine Albright a vizitat redacţia de la Radio Libertatea, a cărei abordare curajoasă şi corectă în privinţa războiului din Cecenia dusese la răpirea jurnalistului său, Andrei Babitski.

Clinton a acordat un interviu de o oră postului de radio Ecoul Moscovei, aparţinând concernului Media-MOST, deţinut încă de Vladimir Gusinski, ale cărui canale mediatice refuzaseră să-l sprijine pe Puţin. Clinton a fost surprins atunci când a fost întrebat dacă folosise vreodată poliţia politică împotriva criticilor sau a presei. „N-am făcut niciodată aşa ceva, e ilegal!" La exact o săptămână după ce Clinton a plecat de la Moscova, Gusinski a fost arestat.

Cea mai mare parte a Europei era la fel de dornică să muşamalizeze îngrijorările legate de măcelul din Cecenia şi să-l accepte necondiţionat pe Puţin. Cei doi principali lideri europeni, britanicul Tony Blair şi germanul Gerhardt Schróder, aveau o aversiune constituţională faţă de confruntare, mai ales când în joc erau atâtea afaceri, iar pe piaţă intrau atât de mulţi bani ruseşti. (Silvio Berlusconi, care va deveni cel mai bun prieten şi cel mai înverşunat apărător al lui Puţin, avea să revină în funcţia de premier al Italiei în 2001.) Unele laude se cuvin liderului francez Jacques Chirac, al cărui guvern a protestat vehement, la data respectivă, împotriva atrocităţilor din

Cecenia, primind, chiar în Adunarea Naţională, un reprezentant al preşedintelui cecen. Dar această victorie a fost extrem de efemeră, iar la data în care Puţin avea să viziteze Parisul, în octombrie, Chirac va toasta deja în onoarea oaspetelui său şi a soţiei acestuia, Liudmila, spunând: „De noi depinde să scriem o nouă pagină în istoria relaţiilor ruso-franceze". Cum se spune „apasă butonul de reset" în franceză?
La data respectivă, Blair impusese un standard foarte înalt al cocoloşirii lui Puţin, printr-o manevră bizară - vizita particulară pe care i-o făcuse lui Puţin la Sankt-Petersburg, în martie 2000, în ajunul alegerilor prezidenţiale din Rusia. Organizaţiile de apărare a drepturilor omului şi presa britanică au atacat sprijinul acordat de Blair lui Puţin, în timp ce sub conducerea acestuia din urmă aveau loc „execuţii în masă ale civililor, arestări arbitrare, bătăi şi torturi sistematice sau violuri". în loc să vorbească despre toate acestea, Blair şi soţia lui au vizitat Muzeul Ermitaj, Palatul de Vară al ţarilor şi „au asistat la un spectacol de operă, participând alături de familia Puţin la premiera creaţiei lui Serghei Prokofiev, Război şi pace". Blair a refuzat să se întâlnească şi cu alţi candidaţi sau cu alte figuri din opoziţie, în cursul acestei vizite.
Anul 2000 nu a fost unul grozav nici pentru mine. Petrecusem o bună parte din ultima jumătate a lui 1999 pregătind lansarea unui vast site de şah, Kasparov Chess Online, care îşi făcea apariţia chiar pe când se spărgea balonul dot.com. Era încă o perioadă incitantă şi sunt mândru de unele dintre proiectele pe care am reuşit să le ducem la îndeplinire, dar, ca multe alte întreprinderi de pe internet, şi aceasta a eşuat, după doar câţiva ani. în octombrie a trebuit, pentru prima oară în ultimii cinci ani, să îmi apăr titlul mondial în faţa compatriotului meu, Vladimir Kramnik. Am sosit la Londra în mare formă, plin de idei şi de încredere. O lună mai târziu, eram învins, pentru prima oară, într-un meci pentru titlu, fără să câştig o singură partidă. Kramnik se pregătise mult mai bine şi mă depăşise şi recunosc că am fost victima propriei complezenţe, după 15 ani petrecuţi în vârful clasamentului mondial. A fost o experienţă devastatoare şi, la 37 de ani, m-am gândit, în treacăt, pentru prima oară, la retragere. Dar dorinţa mea de a dovedi că sunt încă numărul unu în lume a fost prea puternică şi aveam să-mi recapăt poziţia până la retragerea definitivă, în 2005.
Pe când îmi lingeam rănile, pregătindu-mă pentru revenire, am avut timp suficient să examinez rezultatele lui Puţin în primul an de mandat. Multe dintre gândurile de mai jos, referitoare la acel prim an, au fost incluse în

articolul apărut pe 4 ianuarie 2001, în Wall Street Journal, şi intitulat „The Russian President Trades in Fear", care, spre regretul meu, e foarte actual şi astăzi. Aş fi vrut să pot spune mai degrabă că m-am înşelat despre acesta decât despre articolul optimist publicat cu un an în urmă. Puţin a reuşit să facă din mine un profet foarte exact, dar un rus foarte dezamăgit.
Demisia bruscă a lui Boris Elţîn, pe 31 decembrie 1999, m-a făcut să-mi petrec ajunul Anului Nou scriind despre rolul lui în istoria Rusiei. Cum preşedintele demisionar îşi desemnase succesorul (ceea ce, în politica rusă, înseamnă o garanţie a câştigării alegerilor), am încercat să prezic parametrii politicii lui Vladimir Puţin. Din nefericire, previziunea mea, bazată pe presupunerea că un lider rus tânăr şi pragmatic va întări procesele democratice din interiorul ţării, va combate corupţia şi va echilibra fluctuanta politică externă a lui Elţîn, s-a dovedit a fi doar o dorinţă de Anul Nou.
Totul a devenit mult mai clar după un an. Puţin avusese toate avantajele pe care şi le-ar fi putut dori un preşedinte nou. Nivelul de încredere a populaţiei în el ne-a amintit de primele zile, euforice, ale lui Elţîn la Kremlin - şi pe atunci rezultatele alegerilor din Rusia puteau fi considerate oarecum corecte, spre deosebire de cele de azi. Devalorizarea galopantă a rublei, după intrarea Rusiei în incapacitate de plată, a dat un impuls economiei ruseşti, orientată masiv spre export. Iar preţurile mai mari la petrol au creat o rezervă de valută pe care nici un guvern rus postcomunist nu o avusese.
Dar această uriaşă încredere s-a risipit. Din păcate, originile kaghebiste ale lui Puţin au generat un stil de guvernare care nu era nici reformist, nici democratic. Ameninţarea comună în politica sa internă şi externă a constituit- o efortul lui permanent de a exploata teama - teama ruşilor că ţara lor e atacată de forţe ostile din exterior (cecenii, NATO sau adepţii pieţei libere, dar, de obicei, toţi aceştia la un loc) şi temerile occidentalilor că, dacă nu ar avea în frunte un lider puternic şi pragmatic, Rusia ar putea deveni iar instabilă, neguvernabilă sau potenţial agresivă. După 15 ani, tactictile intimidante ale lui Puţin rămân aceleaşi şi sunt la fel de eficiente.
în loc să combată adevăratele forţe ostile din Rusia - corupţia, ignoranţa, un aparat birocratic supradimensionat - Puţin a schimbat, cu viclenie, regulile jocului. Sub pojghiţa succeselor aparente ale economiei ruseşti, se ascunde o situaţie dramatică, întrucât schimbările structurale absolut necesare n-au fost efectuate. în afara unor reforme fiscale, reformele interne, dureros de necesare, au fost îngropate de forţele puternicului lobby făcut de nomenclatură, casta de birocraţi şi oficiali ai statului, a căror soartă depinde

de puternicii lor patroni. Corupţia a înflorit, iar sistemul juridic a rămas prea ineficient, pentru a constitui o forţă stabilizatoare. Mii de soldaţi ruşi au murit în conflictul din Cecenia, care a produs un număr incalculabil de victime în rândurile civililor ceceni, a transformat oraşele şi satele cecene în ruine şi a lăsat în pragul foametei şi al sărăciei sute de mii de refugiaţi. Numindu-l „operaţiune antiteroristă", Puţin a continuat războiul, care s-a dovedit o altă aventură profitabilă pentru generalii ruşi şi omologii lor ceceni. Noua politică a lui Puţin faţă de regiunile ruseşti a reprezentat un amestec straniu între atitudinea sovieticului Politburo şi cea a regimului ţarist al Rusiei. Pentru a-şi păstra privilegiile puterii, guvernatorii ruşi s-au supus autorităţilor centrale, obţinând, în schimb, atribuţii sporite asupra autonomiei municipale, care şi aşa era, în mod tradiţional, slabă în Rusia. Urmându-le exemplul, aproape toţi liderii politici ruşi s-au grăbit să sprijine orice iniţiativă prezidenţială. Un exemplu: ideea lui Putin de a reintroduce vechiul imn sovietic a primit sprijinul a peste 80% dintre membrii Dumei. (în mod tipic, Putin a acţionat însă ca şi cum el n-ar fi făcut altceva decât să se supună voinţei poporului. „Şi eu, şi poporul, putem face greşeli", acesta a fost răspunsul lui, când a fost întrebat despre oportunitatea reintroducerii imnului sovietic.)

Doctrina de politică externă a lui Putin a fost, în mod esenţial, o versiune mai extinsă a strategiei interne şi a relevat modul oportunist în care el avea să acţioneze în următorii 15 ani. Ambele strategii ar putea fi numite, pe scurt, „managementul statului totalitar". Oriunde pe glob apăreau puncte fierbinţi sau „ameninţări" la adresa liniştii interne a Rusiei, noul preşedinte intervenea rapid. Era pretutindeni! Existau îngrijorări privind programul nuclear nord- coreean? Preşedintele rus stabilise deja relaţii personale cu Kim Jong-il şi era gata să joace rolul de intermediar în Peninsula Coreeană. Saddam Hussein, Muammar Gaddafi sau Bashar al-Assad - Putin era gata să-şi ofere, cu generozitate, ajutorul tuturor acestor lideri iluştri. Dacă ajutorul lui s-a dovedit vreodată a avea vreo valoare rămâne însă o altă discuţie.

Pe terenul familiar din Afghanistan, Putin a trimis maşinăria de război a Rusiei să ajute la capturarea lui Osama bin Laden. Nu mai contează că această prezenţă le-a permis generalilor ruşi să preia controlul asupra rutelor majore ale traficului de droguri dintre Afghanistan şi Europa, prin statele Asiei Centrale. Ca principal furnizor de arme convenţionale şi de tehnologii nucleare, Rusia deţinea cheile ambiţiilor militare iraniene, iar

Putin avea să le scuture, în mod repetat, pe sub nasul negociatorilor americani şi europeni.
Strategia iniţială a lui Putin a fost bazată pe interpretarea dată de el istoriei. Atitudinea pe care o avusese Occidentul în timpul Războiului Civil din Rusia, în 1919, şi acordul de pace încheiat de britanici cu Hitler la München, în 1938, au pavat calea pentru unele dintre cele mai şocante tragedii ale secolului XX. în 1961, J.F. Kennedy a împiedicat avioanele americane să-i sprijine pe militanţii anti-Castro, lăsându-i să fie masacraţi de armata cubaneză, instruită de sovietici. încurajată de această dovadă de slăbiciune, Uniunea Sovietică a trimis rachete nucleare în Cuba. Criza rachetelor cubaneze, din octombrie 1962, a adus omenirea în pragul unui Armaghedon nuclear.
Mai sunt şi alte exemple, mai recente, ale implicării timide şi limitate a Occidentului în momentele cruciale ale unor crize: abordarea, iniţial pasivă, a planurilor agresive manifestate de Saddam, în 1990, şi sprijinul pentru integritatea teritorială a Iugoslaviei, în 1991, pentru a aminti doar două dintre ele. în fiecare caz, morala poveştii a fost aceeaşi: o ripostă rapidă la aceste jocuri periculoase instigate de duşmanii democraţiei ar fi redus considerabil preţul plătit pentru învingerea acestora.
Vizita efectuată de Puţin în 2009, în Cuba, pentru a revigora prietenia Rusiei cu dictatura lui Castro, a demonstrat strategia sa geopolitică şi abilităţile lui tactice. în anul următor, după ce provocase îngrijorare la Washington, Puţin a anunţat închiderea bazei de spionaj Lourdes din Cuba, cea mai mare bază militară rusească din străinătate. Puţin avea nevoie disperată să mai taie din cheltuieli şi aceasta a constituit o nouă şansă de a obţine bile albe din partea noii administraţii Bush, fără a renunţa, totodată, şi la planurile sale. Puţin a procedat la fel închizând baza din golful Cam Ranh, în Vietnam, o bază care deranja atât SUA, cât şi următoarea ţintă a interesului lui Puţin, China. (în iulie 2014, când Puţin căuta o modalitate de a înfrunta SUA, din cauza susţinerii acordate de americani Ucrainei, el a revenit în Cuba, pentru a anunţa că iartă guvernul de la Havana de plata a 90% din datoria către Rusia şi că va redeschide baza de la Lourdes.)
în ciuda slăbiciunii demonstrabile a Rusiei, Puţin putea împunge cu degetul oriunde dorea, apăsând, în special, în punctele slabe sau pe vechile răni. El recurgea permanent la ameninţări şi făcea promisiuni pe care nimeni nu putea fi sigur că şi le va îndeplini, chit că ar fi vrut. Rusia avea încă locul ei în cadrul Consiliului de Securitate al ONU şi găsea, adesea, un aliat în China,

atunci când căuta să zădărnicească iniţiativele americane. Cred că Andrew Ryvkin, de la Guardian, a caracterizat perfect, cu o remarcă inteligentă, această tehnică a lui Puţin, numind-o „politică de sabotaj".
Unele dintre primele manevre ale lui Puţin pot fi comparate, pur şi simplu, cu jocul la cacealma al unui pocherist, dar ele relevă şi priorităţile lui reale, în acei primi ani. Politica externă s-a aflat în plan secund, fiind aproape irelevantă, căci scopul primordial era consolidarea puterii în plan intern. Puţin nu-şi putea permite să piardă timp sau influenţă înfruntând presiunile din exterior. Deschiderea şi amiciţia arătate liderilor puternici ai lumii l-au ajutat să obţină timpul necesar pentru a renunţa la puterea externă în schimbul libertăţii de a zdrobi opoziţia internă. închiderea bazelor militare ruseşti din străinătate i-a înfuriat pe comuniştii şi naţionaliştii ruşi, dar aceştia nu constituiau încă un factor politic important, iar Puţin a reuşit, curând, să recâştige încrederea multora dintre ei. Cu o economie fragilă şi o armată slăbită, Rusia nu avea cum să facă mai mult în acel moment, dar atitudinea lui Puţin a fost eficientă în a face Rusia să pară şi să se simtă din nou o putere pe scena mondială.
Neplăcerile rămase nerezolvate s-au transformat în probleme reale. Creşterea preţurilor petrolului avea să continue timp de şapte ani, punând la dispoziţia lui Puţin trilioane de dolari; el va folosi banii pentru a zdrobi opoziţia internă, a cumpăra influenţă în exterior şi a-şi moderniza armata. încurajat de amiciţia dovedită de liderii marilor democraţii ale lumii, Puţin a devenit liderul de facto al naţiunilor care cunoscuseră democratizarea, în condiţiile de incontestabilă dominaţie a SUA din anii 1990. Fereastra oportunităţii de a remodela lumea în favoarea democraţiei se închidea, însă. Puţin, lăsat să acţioneze după bunul plac, şi-a consolidat puterea în plan intern şi apoi a trecut de la stadiul de sabotaj al politicii mondiale la cel de bombardament propriu-zis.
Cele mai semnificative apeluri telefonice ale secolului XXI au fost făcute pe 11 şi 12 septembrie 2001. Vladimir Puţin i-a telefonat în două rânduri lui George W. Bush, după atacurile al-Qaeda de la World Trade Center şi Pentagon. Primul apel, survenit la doar câteva ore de la atentate, a fost primit de consiliera pentru securitate naţională a lui Bush, Condoleezza Rice, într-un buncăr de sub Casa Albă, căci Bush, aflat la bordul Air Force One, nu putuse fi contactat. Aceasta e descrierea făcută de Rice apelului, aşa cum a fost publicată în cartea ei de memorii din 2011, No Higher Honor:

Am cerut să vorbesc cu Serghei Ivanov, dar Puţin a luat receptorul.
„Domnule preşedinte", am spus, „preşedintele nu poate să preia apelul chiar acum, fiindcă este transportat în altă locaţie. Vreau să ştiţi că forţele americane au intrat în alertă." „Ştim deja şi ne-am anulat exerciţiile, coborând nivelul nostru de alertă", a răspuns el. „Mai e ceva ce putem face pentru voi?" I-am mulţumit şi, pentru o clipă, un gând mi- a trecut prin minte: Războiul Rece chiar se încheiase [cu italice, în textul original]."
Puţin a discutat cu Bush a doua zi. Iată transcrierea dialogului, din cartea lui Bush, Decision Points (2010): „Când am vorbit cu Vladimir, a doua zi, m-a anunţat că semnase un decret pentru ţinerea unui minut de reculegere, spre a dovedi solidaritarea Rusiei cu Statele Unite. A încheiat spunând: «Binele va triumfa asupra răului. Vreau să ştiţi că, în această luptă, noi vom sta alături unii de alţii.»"
Prin aceste două convorbiri, care nu duraseră mai mult de 60 de secunde din viaţa lui şi nu-l costaseră absolut nimic, Puţin reuşise să cimenteze definitiv relaţia cu administraţia lui Bush Jr., în calitate de prieten şi aliat. Comentariul pe care îl făcuse Bush în urmă cu trei luni, când afirmase că îl privise pe Puţin în ochi şi îi simţise sufletul, îl pusese, retoric vorbind, într-o poziţie penibilă, dar iată că, acum, Puţin dovedise o solidaritate autentică. Sau, cel puţin, aşa fusese ea percepută de Bush, iar această percepţie a contat - şi încă mai mult decât ar fi putut-o face orice cooperare reală.
Puţin a văzut oportunitatea exact aşa cum era aceasta şi nicidecum altfel. Primul apel a fost cel mai important, în ciuda faptului că Puţin n-a putut vorbi cu Bush. Dar a reuşit să se insinueze în vâltoarea momentului, în mintea lui Bush şi în istorie, devenind „primul lider străin care l-a sunat pe Bush pe 11 septembrie". La a doua convorbire, fostul kaghebist, de o răceală proverbială, a vorbit cu multă căldură, exact pe tonul de care avea nevoie emotivul şi sensibilul Bush în acele clipe traumatizante. Solidaritate, luptă, un minut de reculegere, bine şi rău... A fost o scenă jucată perfect, care avea să-i aducă o răsplată înzecită în următorii şapte ani.
Rapoartele contemporane privind convorbirile şi presupusa semnificaţie a acestora pentru noua ordine mondială nu au fost mai puţin entuziaste. „Războiul Rece s-a încheiat cu adevărat" şi acum adversarii istorici se vor uni în acest nou mare război, războiul împotriva terorii: acesta era consensul.

Puţin a fost primul care a înţeles cât de preţios şi de greu de definit putea fi acest război nesfârşit, deşi şi alţii aveau să priceapă asta destul de repede. Puţin n-a ezitat să profite de şansa de a înfăţişa atentatele de la 11 septembrie ca pe un nou front pe războiul împotriva terorii, pe care Rusia îl purta de mulţi ani în Cecenia. Faptul că nu exista nici un fel de dovadă că luptătorii ceceni ar fi făcut parte dintr-un jihad global nu a împiedicat Kremlinul să susţină asta în repetate rânduri. Anterior, Bush şi Rice se pronunţaseră ferm împotriva gravelor încălcări ale drepturilor omului în Cecenia, dar aceste luări de poziţie au încetat după 11 septembrie. Mihail Kasianov, care era, atunci, premierul lui Puţin, a declarat ulterior că apelurile fuseseră un fel de glonţ magic, făcând toate criticile să dispară.
Promisiunea de ajutor a lui Puţin a fost reală în acest caz, Rusia avea expertiza şi conexiunile locale utile americanilor în efortul lor de război contra talibanilor. Nerăbdători în a ajuta s-au dovedit şi câţiva autocraţi din republicile Asiei Centrale, care au realizat aproape la fel de repede ca Puţin că aceasta era o şansă de a scăpa de presiunile americane în privinţa încălcării drepturilor omului. După ce al-Qaeda şi talibanii au fost anihilaţi în Afghanistan, iar ochii administraţiei Bush s-au îndreptat spre Saddam Hussein şi Irak, Puţin şi-a reluat obstrucţionismul obişnuit.
Ce este greşit în solidaritatea şi cooperarea împotriva unui duşman comun, după un dezastru oribil? Nimic, desigur. Dar nici nu cred că administraţia Bush a fost atât de naivă, încât să nu îşi dea seama că Puţin doreşte să obţină avantaje pentru el. Aşa cum administraţia Bush a sugerat, la acea vreme - iar membrii ei au dat clar de înţeles asta, prin teancul de lucrări memorialistice scrise -, totul a fost, de fapt, o chestiune de priorităţi. Dacă Puţin îi ajuta în Afghanistan şi le oferea informaţii secrete care puteau salva vieţile unor americani, acest lucru, fără nici un dubiu, era mult mai important decât a-l forţa să respecte libertăţile civile în Rusia.
E greu de imaginat că mulţi ar dezaproba o asemenea poziţie şi, dacă acest târg era singura opţiune posibilă, aş fi fost eu însumi de acord cu el. Dar ar fi absurd să spunem că orice cooperare cu un regim despotic necesită trecerea cu vederea a respectării drepturilor omului. O politică externă morală înseamnă că poziţiile unui stat, în anumite chestiuni, sunt clare, indiferent de situaţie, şi că el nu va le va neglija nici măcar atunci când i se pare convenabil să o facă. Acest lucru e esenţial, fiindcă, altfel, drepturile omului şi chestiunile morale devin doar nişte pioni pe tabla de şah a geopoliticii internaţionale. Nu e o coincidenţă că exact aşa tratează Puţin şi alţi dictatori

drepturile omului. Ei se agaţă de orice şansă de a obţine pârghii de forţă, de a se face utili pe termen scurt, pentru a-şi consolida regimurile opresive şi pentru a scăpa de cenzura internaţională. Lumea liberă trebuie să-şi impună sieşi nişte standarde mai ridicate, dacă vrea să-i încurajeze şi pe alţii să procedeze la fel.

O idee la fel de falsă şi de absurdă susţine că punerea problemei drepturilor omului la masa negocierilor ar slăbi politica externă sau chiar ar periclita securitatea internă. Pentru a privi, mai întâi, tabloul de ansamblu, să stabilim, de la bun început, că vom fi cu atât mai în siguranţă cu cât vor exista, pe planetă, mai multe democraţii liberale. „Niciodată" e un cuvânt riscant în orice dispută, dar e în regulă să afirmăm că democraţiile sănătoase nu vor porni niciodată război una împotriva alteia. Pe termen lung, politicile care promovează crearea şi succesul mai multor democraţii îmbunătăţesc securitatea naţională. E fundamental greşit să crezi că poţi atinge scopurile politicii morale prin intermediul compromisului moral. Nu poţi merge spre nord, indiferent cât sunt de mici paşii pe care-i faci spre sud.

în anul 2014, am comemorat un sfert de veac de la moartea marelui fizician Andrei Saharov, un susţinător al drepturilor omului. Redescoperind unele dintre discursurile şi articolele sale, am fost extrem de impresionat de claritatea gândirii pe care a dovedit-o în acest domeniu nebulos. Ştiam, desigur, că fusese o persoană foarte curajoasă; el însuşi vorbea ca un om care dusese cele mai dificile confruntări morale pe care le poate duce cineva. „Părintele bombei cu hidrogen sovietice" a devenit un factor important al luptei împotriva proliferării nucleare. Erou al Uniunii Sovietice, el a devenit prizonier în propria ţară şi cel mai eficient critic al acesteia. Dispariţia lui prematură, în 1989, a schimbat cursul lumii, întrucât am convingerea că prezenţa lui ar fi ghidat Rusia pe o cale mai bună, decât cea pe care am pornit fără el. Saharov a fost un Mandela rus şi, fără el, a fost foarte uşor să ne
prefacem că putem da uitării crimele Uniunii Sovietice, fără să le înfruntăm cu adevărat.

Cei trei ani de libertate de care s-a bucurat Saharov înaintea morţii s-au datorat mai ales genului de rezistenţă morală pentru care a pledat el. în octombrie 1986, la summitul de la Reykjavik dintre Mihail Gorbaciov şi Ronald Reagan, preşedintele american l-a dezamăgit pe Gorbaciov afirmând susţinerea, în continuare, de către SUA a Iniţiativei de Apărare Strategice. O serie de propuneri şi contrapropuneri îndrăzneţe, de a reduce drastic sau

chiar de a elimina complet arsenalul nuclear al celor două superputeri, au eşuat. Reagan a fost criticat de mulţi în momentul respectiv şi a fost deranjat până şi el de rezultat, dar, aşa cum ştim, privind retrospectiv, refuzul său categoric de a da înapoi la Reykjavik a constituit o lovitură serioasă dată speranţelor lui Gorbaciov de a salva Uniunea Sovietică.
Gorbaciov a revenit la Moscova dându-şi seama că, dacă Reagan nu îi aruncă un colac de salvare, reformele dramatice în politica internă erau singura cale prin care URSS putea supravieţui. Astfel a început perestroika. Unul dintre primele gesturi ale lui Gorbaciov, de un puternic simbolism, a fost rechemarea lui Andrei Saharov, după şase ani de exil şi abuzuri. Saharov a fost ales în noul parlament sovietic în martie 1989, dar a murit în urma unui infarct, nouă luni mai târziu.
Saharov nu a fost un idealist, un visător cu ochii deschişi. El a promovat principiile universale, dar a fost conştient de limitările existente în privinţa încercării de a influenţa regimul sovietic. Când a trimis o scrisoare Congresului american, solicitând să voteze ceea ce, ulterior, se va numi amendamentul Jackson-Vanik, în 1973, Saharov s-a referit doar la chestiunea în discuţie - să li se acorde evreilor din URSS dreptul de a emigra -, în loc să ţină discursuri grandioase. Era un abil tactician verbal. Ştiind că nu putea pleda deschis pentru o legislaţie ce era văzută ca punitivă pentru propria lui ţară, Saharov a scris că Uniunea Sovietică fusese „dezvoltată în condiţii de izolare intolerabilă" şi a explicat că amendamentul ar atenua această izolare, fiind, astfel, benefic şi pentru URSS.
Era o manevră ironică şi inteligentă, de vreme ce amendamentul Jackson-Vanik era menit să-i preseze pe sovietici să relaxeze controlul emigraţiei, ameninţându-le relaţiile comerciale, şi constituia, în mod evident, un instrument de izolare a regimului sovietic, nicidecum de dialog. Dar amendamentul angaja poporul sovietic şi îi întindea direct acestuia o mână a libertăţii şi prieteniei, ceea ce reprezenta o distincţie profundă. Ce critică la adresa Uniunii Sovietice ar fi putut fi mai eficientă, decât solicitările venite din partea a milioane de cetăţeni sovietici de a fi liberi? Când a vorbit despre amendament, în memoriile sale, ambasadorul sovietic Antoli Dobrînin a scris că orice solicitare de emigrare era „o dojană adusă paradisului nostru socialist" şi că „îndrăzneala oricui şi-ar fi dorit să plece era considerată o insultă".
Scrisoarea lui Saharov către Congres a folosit şi tactica disidentă a „nesupunerii civice", solicitând ca guvernul sovietic să respecte propriile legi

şi legislaţia internaţională. „Amendamentul nu reprezintă un amestec în treburile interne ale statelor socialiste, ci, pur şi simplu, o apărare a dreptului internaţional, fără de care nu poate exista încredere reciprocă." Mişcarea anti- Putin a adoptat, şi ea, această tactică. Protestele noastre au fost, adesea, bazate pe solicitarea ca guvernul să se supună Constituţiei ruse, care, în teorie, garanta libertatea de întrunire şi de exprimare pe care regimul Puţin o încălca în mod constant.

Scrisoarea lui Saharov a fost publicată câteva zile mai târziu, pe o pagină întreagă a ziarului Washington Post, făcându-l pe Leonid Brejnev să aibă o criză de furie şi să declare, în mod bizar, că scrisoarea era „nu doar o faptă antistatală şi antisovietică, dar şi o iniţiativă troţkistă". Ironia sorţii a făcut ca şi administraţia Nixon să fie la fel de înfuriată de scrisoare.

Saharov era un adversar al destinderii, termen pe care el şi alţi disidenţi îl considerau doar un eufemism pentru împăciuitorism. Colegul său de disidenţă şi colaboratorul său, Natan Şaranski, a estimat că rezistenţa faţă de mişcarea lor venea din tabăra „realistă", condusă de secretarul de stat al lui Nixon, Henry Kissinger, care vedea în disidenţii sovietici o pacoste capabilă să ameninţe echilibrul acelei realpolitik pe care ea încerca să o edifice. Şaranski notează: „Kissinger a văzut amendamentul Jackson ca pe o tentativă de a submina planurile de creare delicată a unui tampon geopolitic între superputeri. Şi chiar aşa era. Jackson considera că sovieticii trebuie înfruntaţi, nu împăcaţi."

Şaranski, care a vorbit şi a scris el însuşi, cu multă elocvenţă şi autoritate, despre politica morală, continuă, îşi cita prietenul: „Un mesaj pe care (Saharov) îl transmitea permanent acestor străini era că drepturile omului nu trebuiau niciodată considerate doar o chestiune de umanitarism. Pentru el, erau şi o problemă de securitate internaţională. Aşa cum se exprima, succint: «O ţară care nu respectă drepturile propriilor cetăţeni nu le va respecta nici pe cele ale vecinilor»." Rusia lui Puţin exemplifică perfect acest adevăr.

Viziunea asupra politicii morale a fost împărtăşită şi de un alt renumit disident, scriitorului exilat Aleksandr Soljeniţîn, care a folosit exemplul Părinţilor Fondatori pentru a-şi ilustra punctul de vedere. La o prelegere ţinută la New York, pe 9 iulie 1975, Soljeniţîn a spus: „Oamenii care au făurit ţara voastră nu au uitat niciodată direcţiile lor morale. Nu au râs de natura absolută a conceptelor de bine şi de rău. Politicile lor practice s-au orientat după această busolă morală. Şi cât e de surprinzător să vedem că o politică

practică bazată pe consideraţii morale s-a dovedit a fi cea mai salutară şi vizionară!"
Dacă mi-aş putea permite să contopesc cuvintele lui Soljeniţîn într-un aforism, aş spune că politica cea mai morală se dovedeşte a fi şi cea mai eficientă. Crezând altceva, ajungem la compromisuri false, care primejduiesc libertatea, fără a ne spori securitatea.
După ani de zile de discuţii, în 2011, Statele Unite au decis, în sfârşit, să revoce amendamentul Jackson-Vanik, eu ridicând obiecţii faţă de momentul ales. Graniţele Rusiei erau deschise, deci scopul original al amendamentului era depăşit. Dar să abrogi această piatră de hotar a legislaţiei în domeniul drepturilor omului în timp ce Vladimir Puţin readucea în Rusia bezna totalitarismului mi s-a părut o idee groaznică. Mai presus de orice, amendamentul reprezenta o atitudine de înfruntare a URSS, nu de împăciuitorism, şi spunea tare şi răspicat că libertatea individuală conta. Jackson-Vanik era o relicvă a unei epoci apuse, dar un simbol puternic. Să-l elimini fără să pui nimic în loc ar fi însemnat să trimiţi fie mesajul că Statelor Unite nu le mai păsa de aceste drepturi universale, fie că americanii nu considerau Rusia lui Puţin un regim autoritar.
în 2011, m-am alăturat campaniei globale lansate de Bill Browder pentru promovarea legii Magniţki, în parte ca înlocuitoare a amendamentului Jackson-Vanik legând din nou politica externă americană (şi, ulterior, europeană) de încălcările drepturilor omului în Rusia. Am ţinut câteva prelegeri în Washington DC şi am scris articole în care le solicitam Congresului şi lui Obama să nu-l recompenseze pe Puţin pentru distrugerea societăţii civile ruseşti şi persecutarea celor care îi dădeau în vileag crimele. Pe când pregăteam aceste discursuri, am devenit un mare fan al lui Henry „Scoop" Jackson, senatorul de Washington care a reprezentat forţa primordială a unei politici externe morale a Americii, în anii 1970. Aş putea umple lejer câteva pagini cu puternicele declaraţii ale lui Jackson privitoare la motivele pentru care Statele Unite trebuie să se ridice la înălţimea idealurilor lor de libertate şi democraţie, promovându-le şi apărându-le activ pe plan extern. Partea mea favorită o reprezintă finalul pasionalului său discurs ţinut pe 27 septembrie 1972, în Senat, în sprijinul amendamentului care avea să-i poarte numele: „Putem şi trebuie să ne păstrăm credinţa în cele mai elevate tradiţii ale noastre. Nu trebuie să acceptăm tirania din alte ţări, aşa cum am mai făcut în trecut, câtă vreme, în acele ţări, există oameni mai primejduiţi decât noi, care îndrăznesc să reziste." Jackson a citat şi din

discursul lui Soljeniţîn de acceptare a Premiului Nobel, în 1972 - „Pe planeta noastră aglomerată nu mai există AFACERI INTERNE".
Când am fost invitat la Colegiul Hillsdale, să vorbesc despre Rusia, la un eveniment desfăşurat în statul natal al lui Jackson, Washington, în 2013, am profitat de prilej. Hillsdale reprezintă o instituţie foarte conservatoare din punct de vedere politic, o „Harvard conservatoare", aşa că mi-a plăcut să mă joc de-a contrariile, invocându-i pe Jackson şi pe colegul său democrat, Harry Truman, în prelegerea mea. Amândoi erau avocaţi vehemenţi ai folosirii puterii şi autorităţii morale ale Americii pentru a apăra popoarele lumii de dictatură. Din nefericire, cu câteva excepţii notabile, această poziţie a fost complet abandonată de actuala generaţie de democraţi. După discurs, am fost abordat de o doamnă în vârstă, care îşi amintea perfect că-l sprijinise pe Scoop Jackson (şi poate chiar şi pe Truman!), numindu-l „singurul democrat cu care am votat vreodată".
Administraţia Bush Jr. a promovat deschis o „agendă a libertăţii" (numită şi „doctrina Bush"), de care Scoop Jackson ar fi fost mândru. Ea recomanda avansarea activă a libertăţilor democratice în exterior - o agendă cu care, apropo, sunt de acord aproape în totalitate. Dar chiar şi acest guvern a căzut în capcana compromisurilor şi a inconsecvenţei, când a fost vorba de Rusia. Cuvintele lui Rice din momentul în care a fost sunată de Puţin, pe 11 septembrie 2001 - „Războiul Rece chiar s-a încheiat" - spun totul. Războiul Rece se sfârşise doar pentru un deceniu!
Acest comentariu întăreşte ceea ce a declarat odată Rice, în emisiunea lui Charlie Rose, în anul 2009, dacă nu mă înşel, despre „ruşii care trăiesc mai bine acum, decât în timpul URSS", dând, din nou, impresia că anii 1990 nici nu existaseră. Să cântăreşti gradele de represiune într-o dezbatere istorică sau teoretică este una, dar s-o faci atunci când oamenii din Rusia sunt întemniţaţi sau chiar ucişi este cu totul altceva, înseamnă un lucru imoral. Chiar dacă apele s-au mai retras, o adâncime de câţiva metri e suficientă ca să te îneci, mai ales dacă ai mâinile legate.
Da, Războiul Rece era încheiat, dar Puţin declanşase deja următorul război - nu în Cecenia şi nici împotriva terorii. Războiul lui Puţin era împotriva democraţiei ruseşti şi împotriva tuturor care ar fi stat în calea misiunii lui. Acele apeluri telefonice din 11 septembrie către Bush au fost, de fapt, lovituri preventive, o manevră vizată de Puţin pentru a submina influenţa potenţială a Americii împotriva abuzurilor lui pe plan intern.

Din nefericire, tactica lui a funcţionat de minune şi abia când Puţin a invadat Georgia, în 2008, administraţia Bush şi-a admis eroarea şi şi-a înăsprit politica. Dar Bush era deja pe cale să-şi încheie mandatul, democraţia rusească se afla pe patul de moarte, fără să fi beneficiat de ajutorul pe care presiunile externe i l-ar fi putut acorda atunci când Puţin era încă vulnerabil, la începutul deceniului.

Privind la ce s-a întâmplat în Rusia după 11 septembrie 2001, avem şansa să examinăm unul dintre cele mai critice modele ale regimului Puţin: cu cât a simţit mai puţină presiune din exterior, cu atât a devenit mai tiranic în interior. în ciuda retoricii şi a atitudinii sale de dur, Puţin a fost, mai ales în primii ani de mandat, foarte sensibil la presiunile externe pe tema încălcării libertăţilor civile şi a altor abuzuri. Abia mai târziu, când banii din petrol au început să curgă în vistierie şi toţi potenţialii săi rivali din Rusia fuseseră eliminaţi, Puţin a început să etaleze o atitudine de impunitate la presiunile externe.

în zilele întunecate ale URSS-ului, lumea a înţeles că oameni precum Andrei Saharov, Serghei Kovalev şi Natan Şaranski au fost eroi prin rezistenţa lor nonviolentă. Stilul modern de opresiune al lui Puţin este diferit şi are mulţi sprijinitori în Occident, care refuză să facă deosebirea între regimul lui Puţin şi poporul rus pe care îl oprimă acesta. De pildă, după ce am apărut într-o emisiune de dezbateri la postul BBC, în 2006, emisiune înregistrată la Moscova, dar nedifuzată, desigur, şi în Rusia, un telespectator britanic s-a arătat uimit de cât de liberi ne exprimam anumite puncte de vedere, care, spunea el, ar fi dus la executarea noastră, nu cu mult timp în urmă. Această atitudine, că „ruşii o duc mai bine acum" şi că ar trebui să se simtă binecuvântaţi, a fost foarte dăunătoare cauzei noastre democratice. Ea validează represiunea, relativizând, în mod absurd, lucrurile.

Războiul Rece şi ameninţarea cu distrugerea nucleară au concentrat atenţia tuturor asupra fiecărei mutări pe care o făcea Rusia. De îndată ce ameninţarea s-a diminuat, liderii occidentali au preferat să ignore semnele pericolului şi să pretindă că totul este în ordine, mai ales că, după 11 septembrie 2001, au început să aibă probleme mai urgente şi mai vizibile de rezolvat. A fost nevoie de o generaţie de ameninţări existenţiale şi de ameninţarea reală şi imaginată a comunismului, pentru ca, în Occident, să apară grupuri cetăţeneşti dornice să sprijine activ o politică externă bazată pe morală. A fost nevoie doar de câţiva ani ca guvernele să externalizeze problema drepturilor omului, lăsând-o în seama unor ONG-uri ca Amnesty

International. Drepturile omului au încetat să fie o problemă care să preocupe guvernele.
în acest timp, nemaiavând a se teme de nimic dinspre exterior, Puţin a avut cale liberă să acţioneze. El a continuat să „consolideze" presa, închizând posturile de televiziune independente şi atenţionând, cât se poate de clar, că anumite subiecte sunt tabu. Hărţuirea opoziţiei politice a devenit, tot mai mult, o rutină. Nici măcar politicienii cu vechime şi oamenii de afaceri de succes nu se mai puteau opune principiilor sau politicilor lui Puţin, fără să-şi asume riscul de a-şi pierde cariera, libertatea sau viaţa.
Orice îndoială privind disponibilitatea regimului Puţin de a vărsa sânge s-a risipit în timpul crizei ostaticilor de la teatrul moscovit Dubrovka, din 2002. Un comando de militanţi ceceni au luat ostatici, timp de patru zile, aproape 850 de oameni, în cadrul aşa-zisului „asediu Nord-Ost", după numele musicalului rusesc care era prezentat pe scenă în noaptea atacului, pe 23 octombrie.
Nu e nevoie să amintesc, aici, detaliile cumplite ale asediului, mai ales că fiecare dintre acestea este controversat şi azi. Vreau, în mod special, să elimin orice aparenţă de empatizare cu teroriştii ceceni, în ciuda acuzelor pe care le aduc felului în care a acţionat guvernul rus. Teroriştii sunt ca scorpionii; le cunoaştem caracterul şi îi condamnăm în deplină cunoştinţă de cauză. Dar adevărata natură a regimului lui Puţin era încă sub semnul întrebării şi constituie un subiect de discuţie.
Teroriştii au cerut retragerea imediată a trupelor ruseşti şi au declarat că vor să-i facă pe moscoviţi „să simtă ce se întâmplă zilnic în Cecenia". Erau înarmaţi până-n dinţi, cu mitraliere, grenade şi bombe artizanale. în prima noapte, teroriştii au eliberat un mare grup de ostatici, între 150 şi 200 de oameni, majoritatea copii, femei, musulmani şi străini. A doua zi, au acceptat negocierile cu unele figuri publice, inclusiv cu politicianul din opoziţie Boris Nemţov şi cu jurnalista Anna Politkovskaia, multă vreme corespondentă de război în Cecenia.
în ciuda faptului că teroriştii îşi reafirmau, cu fiecare discuţie, hotărârea fermă de a muri, ei au eliberat încă un grup numeros de ostatici, majoritatea străini. în ziua de 25, au acceptat hrana, sucurile şi medicamentele trimise de Crucea Roşie pentru ostatici. Liderul teroriştilor, Movsar Baraiev, a dat interviuri presei, reiterându-şi dorinţa de a muri şi afirmând că „suntem aici cu scopul precis de a pune capăt războiului". Cu un asemenea comando

numeros şi bine pregătit de militanţi experimentaţi şi cu atât de mulţi ostatici, se părea că avea să urmeze un lung impas.
Pe atunci, jucam încă şah la nivel profesionist şi, la finele lui octombrie, am condus, pentru ultima oară, echipa Rusiei către obţinerea medaliei de aur la Olimpiada de Şah din oraşul slovac Bled. Vestea crizei ostaticilor de la teatrul Dubrovka i-a şocat pe toţi participanţii la competiţie, dar cel mai tare, desigur, pe noi, cei născuţi în Uniunea Sovietică şi pentru care cuvântul „Cecenia" era mai mult decât un termen geografic puţin familiar.
îmi amintesc bine discuţiile aprinse, înfiripate pe holuri, în privinţa tragicei situaţii, când, privindu-se unii pe alţii în ochi, oamenii exprimau aceeaşi speranţă: „Guvernul nu va hotărî folosirea forţei, nu va lăsa sute de oameni să moară".
în dimineaţa zilei de 26, forţele speciale ruseşti au luat cu asalt clădirea teatrului. Simultan, un gaz toxic a fost pompat în clădire. Potrivit supravieţuitorilor şi unui apel disperat trimis de unul dintre ostatici, ei şi teroriştii erau conştienţi de introducerea gazului, iar unii dintre atacatori aveau chiar măşti. Teroriştii au deschis focul împotriva forţelor ruseşti, în loc să execute ostaticii, un alt fapt care a devenit clar abia mult mai târziu şi care contrazicea rapoartele oficiale iniţiale, potrivit cărora majoritatea victimelor muriseră împuşcate.
Toţi cei 40 de ceceni au fost ucişi în cursul raidului, împreună cu 130 de ostatici: cu excepţia unei singure persoane, ostaticii muriseră din cauza gazului, fie direct, fie indirect, sufocându-se în stare de inconştienţă, fără a putea primi, la timp, îngrijiri medicale. Spitalele locale au fost umplute cu ostatici intoxicaţi, pe care nu au ştiut cum să-i trateze, întrucât autorităţile ruse au refuzat să dezvăluie ce tip de gaz folosiseră. Imediat după aceea, oficialii au declarat că atacul fusese provocat de informaţia că teroriştii începuseră să execute ostatici. Acest lucru s-a dovedit a fi un fals abia câteva zile mai târziu, când alţi oficiali au mărturisit că atacul fusese plănuit şi programat încă din prima zi a luării de ostatici.
în ciuda rapoartelor controversate, potrivit cărora cel puţin unul dintre teroriştii ceceni era un cunoscut agent FSB, nu există nici o modalitate de a şti dacă forţele speciale cunoşteau că majoritatea substanţelor explozive plasate de terorişti în teatru erau false, ceea ce însemna că lansarea gazului, înainte de luarea cu asalt a clădirii, n-ar fi fost cu adevărat necesară. Parlamentul rus a refuzat să lanseze o investigaţie asupra măsurilor luate de guvern în cursul asediului, motiv pentru care există, până astăzi, atâtea

necunoscute în acest caz. Politica guvernului după atac, de blocare a informaţiilor sau chiar de lansare a unor informaţii false despre fiecare aspect al operaţiunii, nu te poate împiedica să nu te gândeşti la cele mai sumbre scenarii.
Este uşor să afirmi, cu cinism, că e mai bine să ai vreo sută de nevinovaţi ucişi de guvern, decât 700 asasinaţi de teroriştі. Matematica este incontestabilă, chiar şi privind retrospectiv. Nu avem de unde să ştim ce s-ar fi întâmplat într-o variantă alternativă, în care negocierile ar fi continuat. Singura concluzie clară care s-a putut desprinde din teribila tragedie a fost că războiul din Cecenia nu era încheiat, indiferent de ce pretindea Puţin, şi că regimul Puţin manifesta acelaşi dispreţ ca şi teroriştii pentru vieţile oamenilor - un aspect pe care se pare că guvernul chiar a vrut să-l sublinieze. Dacă scopul intervenţiei rapide şi letale a fost, într-o oarecare măsură, transmiterea unui mesaj de intimidare către ceceni, dându-le acestora de înţeles că guvernul rus nu e dispus să negocieze, atunci acest scop nu s-a concretizat. Doi ani mai târziu, asediul şcolii din Beslan avea să ducă la o intervenţie militară şi mai violentă şi mai catastrofală împotriva cecenilor care luaseră ostatici, provocând moartea a aproape 400 de oameni, dintre care 186 de copii. (Un rezultat care poate fi, cu siguranţă, atribuit asediului Nord- Ost a fost sfârşitul cvasiindependenţei postului NTV, după ce Puţin şi-a manifestat nemulţumirea faţă de felul în care acoperise acesta criza.)
Rusia lui Puţin nu consideră moartea propriilor cetăţeni ca fiind o infracţiune serioasă, pentru care oficialii vinovaţi să merite a fi pedepsiţi. Mai mult, decorându-i şi promovându-i, tacit, pe mulţi dintre organizatorii asaltului de la Dubrovka, regimul Puţin a mers mai departe, dovedind indulgenţă faţă de toţi cei care-i îndeplinesc ordinele imorale. în lipsa unui feedback organizat din partea societăţii, regimul autoritar „moale" de la început a dezvoltat treptat, pe parcursul deceniului ce a urmat, trăsăturile sinistre ale unei dictaturi fasciste.
între asediile din timpul spectacolului Nord-Ost şi de la Beslan s-a mai produs un eveniment hotărâtor, prin care regimul de la Kremlin şi-a extins dominaţia şi forţa. Pe 25 octombrie 2003, cel mai bogat om din Rusia, Mihail Hodorkovski, a fost arestat şi acuzat de fraudă. în cadrul unei scheme care avea să se dovedească un model pentru acţiunile viitoare, Hodorkovski a fost întemniţat, iar compania lui, gigantul petrolier Yukos, a fost desfiinţată rapid. Bunurile sale au fost confiscate şi încredinţate, la preţuri de chilipir, companiilor controlate de cei mai buni amici ai lui Puţin. La momentul când

el a fost eliberat, în decembrie 2013, după o a doua condamnare, care a fost şi mai absurdă decât prima, Yukos nu mai exista.
Aşa cum am spus mai devreme, cu greu ai fi putut găsi ruşi care să-şi exprime simpatia pentru oligarhii care-şi strânseseră averile enorme în zilele tulburi de la începutul procesului de privatizare. Dacă zicala „în spatele fiecărei mari averi se află o mare hoţie" e adevărată pentru economiile de piaţă, relativ transparente, din Occident, ea este cu atât mai veridică în cazul „Estului Sălbatic" din Rusia şi al altor foste republici sovietice, din anii 1990. Oligarhii au fost consideraţi, în cel mai fericit caz, antreprenori fără scrupule şi, în cel mai rău, infractori puşi pe jaf, oameni care-şi folosiseră conexiunile politice spre a face averi imense, în vreme ce ruşii de rând se luptau pentru supravieţuire. în mare, aceste lucruri erau adevărate, cu amendamentul că nu este constructiv să-i acuzi pe învingători de încălcarea regulilor, într-un joc care aproape că nu avea nici un fel de reguli.
Mulţi dintre oligarhii persecutaţi erau şi evrei, iar antisemitismul, de obicei, subtil şi prezentat încifrat în media, dar susţinut făţiş de naţionalişti, a jucat un rol în campaniile politice şi publice îndreptate împotriva lor. Faptul că unii dintre oligarhii loiali lui Puţin erau, de asemenea, evrei, a mai diminuat, cumva, opiniile privind epurările, dar nu există nici o îndoială că originea etnică a fost folosită împotriva oligarhiilor evrei vizaţi de regimul de la Kremlin.
Această revigorare a unei alte tradiţii sovietice oribile nu m-a suprins aproape deloc. în ciuda numeroaselor mele succese sportive, dedicate gloriei Maicii Rusia, etnicitatea mea a fost, deseori, pomenită în întrebări legate de loialitatea mea, în cursul rivalităţii cu Karpov, care era „de origine sănătoasă", din inima Rusiei, în vreme ce eu reprezentam „o combinaţie explozivă". Iar, de când am devenit activ în mişcarea anti-Putin, s-au înmulţit considerabil momentele când mi s-a spus Weinstein, după numele de familie al tatălui meu, care fusese schimbat cu numele de familie armean al mamei mele, curând după ce a murit tata, pe când aveam doar şapte ani.
Nu sunt sigur dacă e ironic sau doar dezgustător faptul că acest cor antisemit şi-a ridicat iar vocea, din străfundurile internetului rusesc, după ce Puţin a declanşat războiul cu Ucraina, în 2014. Potrivit propagandei Kremlinului, noul guvern democratic de la Kiev e plin de fascişti şi de nazişti, aşa cum este catalogat oricine care e declarat duşman de către Rusia, aceasta trebuind să intervină spre a-i proteja nu doar pe etnicii ruşi, ci şi pe sărmanii evrei! în replică, Asociaţia Organizaţiilor şi Comunităţilor Evreieşti din Ucraina a

răspuns printr-o scrisoare deschisă, susţinând că afirmaţiile preşedintelui Puţin, cu privire la ascensiunea antisemitismului în ţara lor, „nu corespund realităţii" şi „ar putea confunda Ucraina cu Rusia, unde organizaţiile evreieşti au înregistrat, într-adevăr, o creştere a antisemitismului, în ultimul an". Ucraina a avut, de altfel, o rată mai scăzută a incidentelor antisemite decât aproape oricare altă ţară din Europa unde există statistici în acest sens, inclusiv decât Franţa şi Germania. De asemenea, poveştile despre oligarhii evrei care „conduceau Ucraina" au făcut parte tot din războiul informatic declanşat de Kremlin, aparent în încercarea de a-i provoca pe confraţii slavi din Ucraina să se ridice împotriva lor sau, poate, să-l lase pe Puţin să o facă. Aceste acuzaţii perfide au dus la apariţia unui banc bun, pe care l-am auzit când am vizitat Ucraina, în decembrie 2014. Un rus se uită la ştiri şi îl sună, panicat, pe prietenul lui evreu din Ucraina: „Moise, e adevărat că ţara voastră a fost cucerită de fascişti şi ultranaţionalişti?" „Da", îi răspunde prietenul, „sinagoga noastră e plină de ei!"

Revenind la anul 2003 şi la arestarea lui Hodorkovski, aceasta a fost prezentată ca un succes pentru justiţie, ca o reformă şi ca o răzbunare pentru oamenii de rând. De fapt, a fost exact opusul, din toate cele trei puncte de vedere. La data respectivă, puţini şi-au pus întrebarea de ce acele lucruri s-au petrecut în 2003, de vreme ce infracţiunile de care el era vinovat avuseseră loc, din câte se zicea, la începutul anilor 1990. O privire asupra activităţilor lui Hodorkovski din interiorul şi din exteriorul Yukos, la vremea aceea, dezvăluie adevăratele motive din spatele întemniţării sale.

Gusinski şi Berezovski fuseseră alungaţi din ţară cu doi ani înainte de arestarea lui Hodorkovski. Ei continuau, însă, să constituie un pericol pentru Puţin, din cauza influenţei politice şi a concernelor media pe care le deţineau. Dimpotrivă, Hodorkovski şi compania sa petrolieră înfloriseră în primii ani ai guvernării Puţin. Yukos a fost gata să exploateze creşterea spectaculoasă a preţului petrolului, pentru a moderniza echipamentele învechite, din epoca sovetică, pe care le moştenise, şi să exploreze parteneriate internaţionale, căutând, astfel, să devină prima mare companie multinaţională din Rusia. În concepţia lui Puţin, acest lucru reprezenta, însă, o ameninţare. El voia să se asigure că giganţii petrolului şi ai gazelor naturale, „campionii naţionali", erau aduşi sub controlul strict al Kremlinului.

Hodorkovski mai comisese şi păcatul de a se implica în politică şi în societatea civilă, dar nu dorea să-i jure credinţă lui Puţin şi nici să încerce să concureze direct cu acesta, în jocul electoral fraudat. Hodorkovski a

întemeiat fundaţia „Rusia deschisă" şi a folosit-o pentru a sponsoriza zeci de programe şi de opere de caritate în toată ţara, refuzând să ceară aprobarea Kremlinului pentru toate aceste activităţi. El a declarat chiar public că va sprijini candidaţii opoziţiei, în vreme ce oligarhii îşi puneau valizele cu bani în slujba cauzelor politice ale lui Puţin.
Universitatea de Stat pentru Ştiinţe Umaniste din Rusia este o mare instituţie culturală din Moscova care a semnat un contract cu Yukos pentru a primi burse educaţionale în valoare de 100 de milioane de dolari. După arestarea lui Hodorkovski, aici a fost instalată, brusc, o altă conducere, iar noul rector a refuzat să mai primească bani de la Yukos. Hodorkovski nu şi-a folosit averea pentru a cumpăra un club de fotbal în Anglia, cum făcuse amicul lui Puţin, Roman Abramovici, în iunie în acel an, cu Chelsea Londra. Chiar dacă gestul lui de a investi în Rusia se datora, în parte, dorinţei de a-şi consolida reputaţia, Hodorkovski a devenit, prin activităţile sale, o ameninţare legitimă pentru Puţin; legitimă din toate punctele de vedere. El nu era un om pe care Puţin să-l poată controla.
Hodorkovski a dat dovadă, de asemenea, de un curaj vecin cu nebunia, în 2003. Apropiatul său partener de afaceri, Platon Lebedev, a fost arestat în iulie şi nu exista nici o îndoială în privinţa următoarei persoane aflate pe listă. Un alt partener, Leonid Nevzlin, a luat decizia de a se muta în Israel, în acea vară. în loc să plece sau să tacă, Hodorkovski a ridicat cu şi mai multă tărie glasul, condamnând public corupţia statului şi a corporaţiilor, care împiedicau Rusia să progreseze. Consecinţele au fost brutale.
Hodorkovski a fost pus sub acuzare pentru fraude şi evaziune fiscală - reţeta obişnuită a Kremlinului. Procesul lui a fost dovada supremă de care ar fi avut nevoie cineva pentru a demonstra că sub regimul Puţin nu era nevoie de nici o dovadă. Ca o ironie a sorţii, Yukos plătise mai multe taxe pe barilul de petrol decât orice altă companie petrolieră. Nu cunosc toate tertipurile legale şi financiare de care au profitat câteva zeci de oameni, în anii 1990, pentru a deveni miliardari într-un timp record. Dar, evident, au fost puţini cei care s-au
îmbogăţit în mod curat, după standardele restului lumii. La început, Hodorkovski n-a fost prea diferit de ceilalţi. Dar viziunea lui despre viitor era atât de radicală, încât l-a speriat nu doar pe Puţin, dar şi pe restul oligarhilor. Dacă fiecare oligarh ar fi fost luat la bani mărunţi şi făcut să plătească pentru fraudele comise, rezultatul ar fi fost unul sănătos pentru legea şi ordinea din Rusia.

în loc de asta, am avut parte de un proces-spectacol împotriva unui om pe care Puţin îl considera duşmanul lui personal. Dacă natura ad hoc a procesului în sine n-a fost suficientă pentru a confirma asta, merită notat că mulţi alţi oameni legaţi de Yukos şi de proces au fost persecutaţi şi aduşi în faţa judecătorilor. Lebedev a fost condamnat şi abuzat în închisoare, în ciuda bolilor grave de care suferea. Mulţi alţi angajaţi ai Yukos au fost hărţuiţi şi puşi sub acuzare. Chiar şi avocata apărării a lui Hodorkovski, Karinna Moskalenko, a fost ameninţată cu excluderea din barou de către procuratură. Aceasta a devenit cartea de vizită a regimului mafiot al lui Puţin: dacă îndrăzneşti să-l provoci, el nu doar că va încerca să pună mâna pe tine şi pe bunurile tale, dar îi va urmări şi pe angajaţii, prietenii, familia ta şi pe oricine îndrăzneşte să te apere.

în mai 2005, Hodorkovski şi Lebedev au fost condamnaţi la 19 ani de detenţie şi au fost transportaţi la închisoare. Răspunsul restului lumii a fost aceeaşi pălăvrăgeală despre „îngrijorările" legate de independenţa sistemului judiciar rusesc şi „solicitările" făcute guvernului rus de a respecta anumite standarde. în această privinţă, sunt sigur că Guvernul SUA are un document standard prin care îşi exprimă aceste îngrijorări, astfel încât tot ce are de făcut este să modifice în el, după caz, doar numele şi datele. Documentul, de obicei emis fără prea mare tam-tam, de un funcţionar inferior, va fi de mare folos în anii ce urmează, întrucât abuzurile comise de Puţin în Rusia se tot înmulţesc, în vreme ce liderii lumii libere insistă să-l îmbrăţişeze cu căldură pe preşedintele rus, pe scena internaţională.

Arestarea lui Hodorkovski a dus la un comentariu relevant din partea ambasadorului american la Moscova, Alexander Vershbow: „Sperăm că va fi un proces corect, după standardele legale ruseşti". (Italicele sunt ale mele.) Când un articol din Financial Times a criticat practicile procurorului general al Rusiei, ministrul de Finanţe, vicepremierul Aleksei Kudrin, a minimalizat situaţia, declarând că fuseseră doar „unele neregularităţi".

Pentru a mă face auzit de cei din America şi Europa, voi enumera câteva dintre aceste „neregularităţi": percheziţionarea birourilor avocaţilor care-şi vizitaseră clienţii la închisoare, percheziţionarea birourilor unor membri ai Dumei şi refuzul accesului membrilor Dumei în celula lui Hodorkovski, ceea ce reprezintă o încălcare a legilor ruseşti. Nici un tribunal din Occident n-ar fi acceptat judecarea cazului, deoarece dovezile fuseseră obţinute prin mijloace ilegale, dar acestea sunt „standardele legale ruseşti". Ca şi alte două

expresii favorite ale lui Puţin, „democraţie controlată" şi „dictatura legii", şi acesta este un oximoron elocvent.
Dincolo de a fi îndepărtat un critic şi un rival primejdios de pe scenă, întemniţarea lui Hodorkovski a reprezentat un avertisment pentru comunitatea de afaceri din Rusia: jucaţi după regulile impuse de Kremlin şi nu vă amestecaţi în politică. A fost un punct de cotitură în Rusia, când guvernul a renunţat, oficial, să-i mai urmărească pe cei care încălcau legea, devenind el însuşi unul dintre aceştia. Situaţia s-a modificat radical: de la indivizii malefici, cu legături la nivel înalt, care abuzau de puterea guvernului pentru a fura, la iniţiative de hărţuire, încarcerare şi jefuire dirijate de stat şi vizând pe oricine îndrăznea să nu fie loial centrului.
Cazul Hodorkovski-Yukos a ilustrat modul în care regimul lui Puţin a stabilit legături între putere şi drepturile de proprietate. Dacă nu erai de partea puterii, nu-ţi puteai controla proprietatea. Acest lucru, la rândul său, a semnalat sfârşitul democraţiei. Alegerile erau condamnate să fie fraudate de către cei de la putere, fiindcă, dacă aceştia îşi pierdeau autoritatea politică, îşi pierdeau şi averile. La momentul alegerilor prezidenţiale din 2004, Puţin şi acoliţii săi aveau prea multe de pierdut pentru a risca să fie eliminaţi de la Kremlin prin ceva atât de uşor de fraudat, precum votul.
Sfârşitul democraţiei ruseşti şi centralizarea totală a puterii la Kremlin au fost, în unele privinţe, doar efecte secundare ale obiectivului primordial, adică jaful. Atacul asupra Yukos a fost menit să redistribuie proprietatea în favoarea companiilor petroliere deţinute de ciracii lui Puţin. în locul redistribuirii socialiste, de modă veche, acesta s-a făcut pe principiul „luăm de la bogaţi şi dăm la şi mai bogaţi". întreaga ţară a fost transformată într-un aspirator de bunuri care a folosit puterea statului pentru a atrage toate lucrurile de valoare spre Moscova, unde au fost împărţite companiilor şi aliaţilor bine conectaţi, la bugetul de stat mergând bani doar cât să împiedice lumea să iasă în stradă de foame, iar economia să se prăbuşească de tot. Bineînţeles, la buget s-au găsit întotdeauna fonduri generoase pentru propagandă şi pentru forţele de securitate internă.
Modul de o eficienţă brutală în care Yukos a fost desfiinţată şi jefuită a făcut ca licitaţiile trucate şi escrocheriile cu firme-fantomă din anii 1990 să pară isprăvile unor amatori. Regimul Puţin avea să-şi extindă, în curând, operaţiunea de consolidare asupra drepturilor cetăţenilor de rând. Dacă poporul rus fusese jefuit în anii 1990, anii 2000 aveau să ne demonstreze că încă nu văzuserăm nimic.

în 2009, existând perspectiva eliberării la termen a lui Hodorkovski, procurorii ruşi au emis noi acuzaţii împotriva lui, şi mai absurde decât cele iniţiale. El a fost învinuit că ar fi furat tot petrolul pentru care fusese acuzat, anterior, că nu plătise taxe! Cazuri ca acesta explică de ce ruşii şi alte popoare care trăiesc sub regimuri totalitare nu consideră scrierile lui Gogol, Kafka sau Bulgakov simple fantezii şi nici măcar lucruri suprarealiste. Statul nu trebuie să fie logic sau rezonabil, el trebuie doar să-şi atingă scopurile. Dictaturile simt nevoia perfidă de a îndeplini protocoalele, de a avea alegeri şi procese, chiar dacă rezultatul acestora e dinainte ştiut. Lumea liberă răsplăteşte, adesea, aceste şarade alungându-şi voit neîncrederea în astfel de regimuri. Rusia se preface că are alegeri libere şi un sistem juridic independent; lumea liberă se preface, şi ea, că este preocupată, exprimându-şi, ocazional, îngrijorările simbolice, citând nereguli şi încercând să le bată obrazul unor neobrăzaţi. Dictatorii iau toate aceste zgomote de fond ca pe nişte jalnice manifestări de împăciuitorism - ceea ce, de fapt, şi sunt - şi îşi fac, mai departe, de cap. Cum spunea abilul observator al mentalităţii totalitare, scriitorul polonez Stanislaw Jerzy Lec: „Se poate vorbi despre progres când canibalul foloseşte furculiţa?"
încheierea noului proces, în noiembrie 2010, i-a dat lui Hodorkovski oportunitatea de a prezenta o declaraţie clară şi puternică despre starea de moment şi viitorul Rusiei. Aceasta a fost, practic, o punere sub acuzare, un document important nu doar pentru perioada respectivă, ci şi pentru istorie. Voi cita doar câteva fragmente aici, dar vă rog să căutaţi şi să citiţi întregul document.
Mi-e ruşine să văd ce se întâmplă cu ţara mea.
Cred că înţelegem cu toţii perfect că semnificaţia procesului nostru se extinde dincolo de orizonturile destinului meu şi al lui Platon şi chiar dincolo de destinele tuturor acelora care au suferit, fără să aibă vreo vină, în urma distrugerii companiei Yukos, cei pe care n-am fost capabil să-i mai apăr, dar la care mă gândesc în fiecare zi.
Să ne punem întrebarea: ce-ar putea gândi un antreprenor, un organizator de nivel înalt al producţiei sau, pur şi simplu, orice persoană educată şi creativă, privind, azi, la procesul nostru şi ştiind că rezultatele lui sunt absolut predictibile?
Concluzia evidentă la care orice om cu capul pe umeri va ajunge este înfiorătoare prin însăşi simplitatea ei: birocraţia siloviki-lor*

poate face orice. Nu mai există dreptul la proprietate privată. Oricine intră în coliziune cu „sistemul" nu mai are nici un drept. Deşi sunt înscrise în lege, drepturile nu sunt protejate de tribunale. Şi asta pentru că judecătorii fie se tem, fie sunt ei înşişi parte a „sistemului". Să fie, atunci, surprinzător că oamenii inteligenţi nu mai aspiră să se poată realiza vreodată aici, în Rusia?...

Speranţa este principalul motor al marilor reforme şi transformări, garantul succesului acestora. Dacă speranţa moare, dacă ajunge să fie înlocuită de o profundă dezamăgire, cine şi ce va mai putea scoate Rusia noastră dintr-o nouă stagnare?

Nu exagerez spunând că milioane de oameni din Rusia şi din lumea întreagă aşteaptă rezultatul acestui proces. îl privesc cu speranţa că Rusia va deveni, în final, o ţară a libertăţii şi a legalităţii, în care legea se va afla deasupra birocraţiei oficiale. O ţară în care simpatia pentru partidele de opoziţie va înceta să mai fie un motiv de represiune. în care serviciile speciale vor proteja cetăţenii şi legea, iar nu birocraţia de cetăţeni şi de lege. în care drepturile omului nu vor mai depinde de toanele ţarului, fie ele bune sau rele. în care, dimpotrivă, puterea va depinde întru totul de cetăţeni, iar justiţia - doar de lege şi de Dumnezeu. Sau de conştiinţă, dacă vreţi.

Cred că aşa trebuie să stea lucrurile.

Nu sunt nici pe departe un om perfect, dar sunt un om călăuzit de o idee. Mie, ca şi oricui altcuiva, mi-e greu să trăiesc la închisoare şi nu vreau să mor acolo.

Dar, dacă va trebui să o fac, nu voi ezita. Merită să mor pentru lucrurile în care cred. Cred că am dovedit asta...

Oricine înţelege că verdictul, în acest caz - indiferent care va fi el -, va deveni parte a istoriei Rusiei. Mai mult, va forma Rusia pentru următoarea generaţie. Toate numele - cele ale procurorilor şi judecătorilor - vor rămâne în istorie, aşa cum au rămas şi după infamele procese staliniste.

Onorată curte, îmi imaginez perfect că o asemenea perspectivă nu e deloc uşoară - poate e chiar înspăimântătoare - şi vă doresc curaj!

Cuvintele şi visurile unui om măreţ, indiferent de păcatele lui din trecut sau de activităţile din viitor. Cinci săptămâni mai târziu, judecătorul prelungea condamnarea lui Hodorkovski şi Lebedev până în 2017, reducând-o, ulterior, până în 2016 şi apoi, la apel, până în 2014. Dar, desigur, Puţin mai avea destui aşi în mânecă.

Trei ani mai târziu, Puţin i-a surprins pe toţi, inclusiv pe Hodorkovski, anunţând că-l va elibera, ceea ce a şi făcut, pe 20 decembrie 2013. Probabil gestul a venit ca urmare a presiunilor germane - Hodorkovski i-a mulţumit fostului ministru de Externe al Germaniei, Hans-Dietrich Genscher, pentru ajutorul dat cu privire la eliberarea lui - şi a dorinţei lui Puţin de a-şi mai îmbunătăţi imaginea înainte de începerea Jocurilor Olimpice de iarnă de la Soci, în februarie 2014. Hodorkovski atrăsese prea mult atenţia lumii, fiind declarat „prizonier de conştiinţă" de către Amnesty International, iar media occidentală ar fi găsit în el un subiect tentant. A fost şi o oportunitate pentru Puţin de a-şi juca rolul favorit, de „ţar bun", dovedind milă faţă de un duşman căzut şi având şansa de a primi ceva în schimbul costului minor al eliberării acestuia, cu unsprezece luni mai devreme. De asemenea, au fost evitate astfel, discuţiile legate de un al treilea proces, care ar fi escaladat, probabil, până la acuzaţii de crimă, pentru a mai justifica menţinerea lui Hodorkovski după gratii.

Hodorkovski a plecat în Germania chiar în ziua eliberării, spre a-şi vizita mama grav bolnavă. După eliberare, el a păstrat, pentru o vreme, tăcerea, dar, la scurt timp după aceea, a început să cuvânteze iarăşi împotriva regimului Puţin şi a reluat programul Rusia deschisă.

Deocamdată, povestea lui Hodorkovski nu are epilog. Ca şi în cazul multor poveşti ruseşti, ea nu poate fi scrisă până la capăt câtă vreme Puţin e încă la putere. în privinţa ambiţiilor lui Hodorkovski, când am vorbit cu el, la puţin timp după eliberare, mi-a spus, în şoaptă, dar cu

voce sigură: „Dacă aş fi fost Puţin, nu l-aş fi eliberat pe Hodorkovski"

.Capitolul 7

Peste bord, în bătaia puştii

Există o lungă listă de lucruri despre care bunicul meu, un comunist sovietic adept al liniei dure, n-ar fi crezut că s-ar putea întâmpla în cursul vieţii mele, iar faptul că am devenit campion mondial la şah nici măcar nu se numără printre primele zece. în schimb, ţinerea unui discurs asupra importanţei „valorilor americane" ale capitalismului şi libertăţii, în faţa unui auditoriu erudit, în Manhattan, s-ar afla pe un loc fruntaş în această listă. La fel şi faptul că am purtat o pălărie de cowboy împrumutată, în Wyoming, după o prelegere referitoare la ameninţarea reprezentată de Rusia lui Puţin.

însă pe primul loc s-ar situa, probabil, evenimentul derulat pe 17 august 2012, la un tribunal din Moscova. Şi nici măcar în interiorul tribunalului, ci în afara lui. Aceea a fost ziua când am fost arestat şi bătut de poliţişti, în vreme ce protestam împotriva condamnării celor trei membre ale trupei de punk Pussy Riot, trimise la închisoare fiindcă filmaseră un protest anti-Putin într-o biserică moscovită. Sentinţa a fost dată de acelaşi tribunal din districtul Hamovniceski, care-l condamnase şi pe Mihail Hodorkovski în urmă cu doi ani. Neputând să mă strecor prin mulţime, am rămas pe trotuarul de lângă tribunal, vorbind calm cu câţiva jurnalişti, când poliţia a intervenit şi m-a luat, efectiv, pe sus.

Potrivit legii, cel puţin teoretic, poliţia trebuie să te informeze de ce eşti arestat. Au existat o mulţime de martori şi chiar filmări cu răpirea mea, deci nu poate susţine nimeni că n-a avut loc. Poliţiştii m-au ridicat în aer, în timp ce strigam: „Pentru ce sunt acuzat? Care sunt acuzaţiile?" (Alături de câteva cuvinte, pe care nu doresc să le explic fetiţei mele.) M-au înghesuit într-o dubă de poliţie care aştepta în stradă şi au închis uşa, însă fără să o încuie. Cu o mişcare pe care, imediat după aceea, aveam să o regret, am deschis uşa şi am cerut iar să ştiu pentru ce eram tratat astfel. Atât am apucat să spun, căci apoi m-am prăbuşit în mijlocul grămezii de poliţişti de lângă dubă. Braţele mi-au fost sucite la spate şi mai multe lovituri s-au abătut asupra capului şi corpului meu, înainte ca poliţiştii să mă ridice şi să mă arunce iar în dubă. Un fotograf olandez a fost suficient de rapid pentru a imortaliza momentul în care eram împins în partea din spate a dubei de doi poliţişti, unul îndoindu-mi braţul, celălalt apăsându-mă pe beregată.

Desigur, am o părere subiectivă despre evenimentele din ziua aceea, dar nu cred că un şahist neînarmat, în vârstă de aproape 50 de ani, reprezenta un asemenea pericol pentru o armată de poliţişti. Dar, deşi m-am ales cu zgârieturi şi julituri, am avut norocul să nu mă aleg cu vreo problemă de sănătate permanentă în urma acestei altercaţii. Am fost chiar în stare să pufnesc în râs aflând că poliţia a dat publicităţii un comunicat prin care îşi rezerva dreptul de a mă da în judecată, fiindcă îl muşcasem pe un ofiţer de deget în timpul asaltului. Nu sunt încă vegetarian, dar, după ce am împlinit 50 de ani, am mai renunţat la carnea roşie, la sugestia medicului meu. Pot spune cu certitudine că, dacă aş face o pasiune pentru carnea de om, aşa cum se spune că au tigrii din Bengal, n-aş muşca pe nimeni care să nu aibă cel puţin rang de general.

Ştiind că martorii şi toate dovezile din lume n-ar conta în faţa unui tribunal din Moscova, eu şi prietenii mei ne-am agitat să adunăm cât mai multe poze, filme şi mărturii, publicându-le la scară largă, înaintea procesului meu. Speranţa noastră era că, dacă ar fi fost evident pentru întreaga lume că nu încălcasem nici o lege, ar fi fost stânjenitor pentru guvern să mă condamne, sub acuzaţia de „participare la un protest neautorizat". Lucrurile acestea se petreceau însă în 2012, când mai puteai să-ţi imaginezi că guvernul Puţin ar fi putut să fie stânjenit de ceva.

Recunosc că sunt foarte norocos să mă bucur de o oarecare protecţie, graţie faptului că am un nume celebru. Vestea şi imaginile cu arestarea şi agresarea mea au ajuns la ştiri în câteva minute. Graţie puterii reţelelor de socializare, mii de oameni ne-au putut ajuta pe mine şi pe prietenii mei să studiem sute de fotografii şi filmuleţe, pentru a dovedi că ofiţerul care voia să mă dea în judecată era deja tăiat la deget înainte de arestarea mea. Spre deosebire de majoritatea ruşilor care au fost agresaţi cum am fost eu sau chiar mai rău, am avut cunoştinţele şi resursele necesare pentru a pregăti o campanie de apărare.

O săptămână mai târziu, după nouă ore petrecute la tribunal, am fost achitat, spre surpriza generală, inclusiv a mea. Era, poate, prima oară în Rusia lui Puţin când cineva era achitat astfel de acuzaţiile aduse. Ca o ironie a sorţii, fusesem unul dintre primii oameni condamnaţi în conformitate cu noile şi draconicele legi anti-protest, atunci când fusesem închis, în 2007. în declaraţia pe care am dat-o după achitare le-am mulţumit tuturor celor care mă sprijiniseră şi i-am rugat să continue să se implice.

„Acest rezultat demonstrează puterea solidarităţii. Solidaritate înseamnă mai mult decât să donezi bani şi să iei atitudine contra tiraniei. E un sentiment împărtăşit de oamenii care cred că libertatea e importantă pretutindeni, pentru fiecare persoană de pe planetă, nu doar din ţara ta. E esenţial să rămâneţi implicaţi. Cu cât mai mulţi oameni, începând de la primele niveluri, acordă atenţie şi fac presiuni asupra unui regim tiranic, cu atât mai multe cazuri se vor încheia cum s-a încheiat al meu şi mai puţine se vor încheia precum cel al fetelor de la Pussy Riot. Găsiţi o cale prin care să cotaţi!"

A fost un moment dulce-amar. Deşi eu fusesem arestat în afara tribunalului, împreună cu mulţi alţi protestatari, cele trei tinere din grupul Pussy Riot fuseseră condamnate, înăuntru, la doi ani de închisoare într-o colonie penitenciară. Maria Aliohina, de 24 de ani, Nadejda Tolokonnikova, de 22, şi Ekaterina Samutsevici, de 30 de ani, făcuseră o scurtă „rugăciune punk" în Catedrala Hristos Mântuitorul, din Moscova, menţionând numele lui Puţin în clipul pe care-l filmaseră acolo. Vă las să ghiciţi care dintre sacrilegii a fost considerat mai grav de către autorităţi.

Voi reveni mai târziu la aceste tinere curajoase şi la povestea lor, care a făcut senzaţie în plan internaţional şi i-a confirmat întregii lumi că regimul Puţin se transformase într-un despotism iremediabil. Dar mi-ar plăcea, mai întâi, să explic cum am ajuns să stau în afara acelui tribunal şi să fiu stâlcit în bătaie, într-un mod care nu i-ar fi trecut niciodată prin cap bunicului meu. Din această cauză, a trebuit să părăsesc Moscova şi să plec în Spania, în orăşelul andaluz Linares.

în 1975, la vârsta de 12 ani, am participat la primul eveniment şahistic major din viaţa mea - Campionatul de Juniori al Uniunii Sovietice. Zece ani mai târziu, la Moscova, deveneam cel mai tânăr campion mondial la şah din istorie. Pe 10 martie 2005, în Spania, jucam ultima partidă ca şahist profesionist, câştigând, pentru a noua oară, superturneul de la Linares. După trei decenii petrecute ca şahist profesionist, în ultimele două fiind numărul 1 în topuri, am decis să mă retrag.

Nu este un lucru obişnuit, în zilele noastre, să te retragi în plină glorie, dar eu sunt un om care are nevoie de un obiectiv şi care vrea să aibă ceva de spus în această lume. Realizările şi contribuţia mea la istoria acestui sport le vor judeca alţii; eu simţeam că nu mai pot avea un rol esenţial în lumea şahului. Organizarea unui campionat mondial unic era imposibilă, din cauza haosului din lumea şahului, prin urmare repetam mereu şi mereu aceleaşi dispute, care nu-mi mai produceau nici o satisfacţie.

întotdeauna mi-am propus ţeluri ambiţioase, fiind suficient de norocos cât să le îndeplinesc pe cele mai multe dintre ele. Obţinusem tot ce puteam obţine în arena şahului mondial. în acelaşi timp, simţeam că există alte domenii în care încă puteam face ceva semnificativ, impunându-mi noi scopuri şi găsind noi căi de a-mi canaliza energiile. Printre noile mele proiecte se numărau scrierea unei cărţi despre procesul de luare a deciziilor, intitulată How Life Imitates Chess, ca şi ţinerea de prelegeri şi seminare asupra acestui subiect. Un alt proiect era promovarea şahului în educaţie. Fundaţia de Şah (Kasparov), cu sediul în SUA, sprijină introducerea şahului în şcoli şi a întocmit un plan pentru predarea acestui sport în sălile de clasă. Fundaţia are acum filiale în Bruxelles, Johannesburg, Singapore şi Ciudad de Mexico, cu mii de şcoli participante şi o gamă largă de evenimente şi de programe de pregătire.

Dar toate aceste lucruri puteau să mai aştepte. Principalul motiv de la baza deciziei mele de a lăsa şahul în urmă definitiv a fost, desigur, politica - sau orice-ar însemna asta într-o autocraţie. Susţineam de multă vreme democraţia în Rusia şi participasem şi la activităţi politice pe vremea când campaniile, sprijinul politic şi voturile contau cu adevărat. în 2005, aceste lucruri deveniseră deja, în bună măsură, irelevante pentru structura de putere din Rusia, dar aveam încă speranţe. Graţie limitei de două mandate, anul 2008 avea să aducă sfârşitul preşedinţiei lui Puţin - asta dacă nu cumva el ar fi vrut să rişte să devină un paria politic, abrogând complet Constituţia. Dacă Puţin nu mai candida, scopul nostru era să realizăm un impact suficient de puternic pentru a aduce la urne o alternativă cu adevărat democratică. Nu aveam habar cum urma să se întâmple asta, dar ştiam că trebuie să încerc. Aşa cum scriam în Wall Street Journal, la câteva zile după retragere, implicarea mea în activismul politic a avut şi ceva personal:

Când mă uit la fiul meu, în vârstă de opt ani, ştiu că mizele acestei bătălii sunt cum nu se poate mai mari. Mulţi ruşi înstăriţi îşi trimit copiii la şcoli străine, departe de pericolele create de conducerea noastră autoritară. Majoritatea compatrioţilor mei nu au, însă, această opţiune. Eu o am, dar vreau ca fiul meu să crească în ţara în care s-a născut. Nu vreau să se îngrijoreze că va fi chemat să servească sub arme într-un război ilegal sau să se teamă de represaliile dictaturii. Vreau ca fiul meu să trăiască într-o ţară liberă şi să fie mândru de ea şi de tatăl lui (...) Sunt milioane de oameni asemenea mie în Rusia care doresc o presă

liberă, domnia legii şi alegeri corecte. Noua mea slujbă va fi să lupt pentru aceşti oameni şi pentru aceste lucruri.

Fiul meu, Vădim, are acum 18 ani şi nu ştie cum este să trăieşti într-o Rusie liberă. Despre democraţie şi libertăţi civile a învăţat, ca şi mine, în adolescenţa petrecută în URSS, călătorind peste hotare şi citind ştiri străine. Dar, cel puţin, el şi generaţia lui au internetul, care este încă relativ liber în Rusia. Anul 2005 a fost şi cel în care m-am căsătorit pentru a treia oară, iar soţia mea, Daşa, continuă să joace un rol crucial în transformarea acestei noi faze din viaţa mea într-una fericită şi reuşită. Fiica mea, Aida, şi fiul nostru, Nickolas, s-au născut şi cresc într-o ţară liberă. Dar, contrar a ceea ce prevăzusem, această ţară e Statele Unite, nu Rusia.

Cu câteva luni înainte de retragerea mea, criza ostaticilor de la şcoala din Beslan a zguduit conştiinţa întregii omeniri. Plasez acest eveniment aici, în afara cronologiei, din cauza impactului pe care l-a avut asupra deciziei mele de a abandona şahul şi a experienţei pe care am trăit-o vizitând acel oraş în 2005.

Pe 1 septembrie 2004, separatiştii ceceni au luat peste 1 100 de ostatici la o şcoală din Osetia de Nord, o regiune rusă din Caucaz, de la graniţa cu Georgia. Era ceea ce numim „Primul Clopoţel", sau Ziua învăţăturii în Rusia, debutul anului şcolar, când părinţii şi alţi membri ai familiei îi însoţesc pe micuţi la şcoală. Treizeci de terorişti bine înarmaţi au ocupat şcoala şi au mânat ostaticii spre sala de sport. Clădirea a fost minată cu dispozitive explozive (de data aceasta reale, spre deosebire de cele din timpul spectacolului „Nord-Ost") şi mai mulţi ostatici au fost ucişi imediat.

în mod previzibil, situaţia din afara şcolii a devenit haotică, grupările disparate de forţe de securitate regionale şi naţionale formând tabere distincte. Părinţii şi alţi localnici au refuzat să părăsească zona, mulţi fiindcă voiau să împiedice un asalt militar asupra şcolii. Amintirile masacrului în timpul „Nord-Ost" erau încă foarte proaspete. Solicitările atacatorilor erau similare celor din 2002: retragerea trupelor ruseşti din Cecenia şi recunoaşterea independenţei acesteia. Alte rapoarte au susţinut că teroriştii voiau şi recunoaşterea Ceceniei de către ONU.

De asemenea, ei au solicitat prezenţa mai multor politicieni regionali, pentru a servi ca intermediari, inclusiv a preşedintelui Osetiei de Nord, Aleksandr Djasokov, şi a preşedintelui Inguşeţiei vecine, Murat Ziazikov. Nici unul dintre aceştia n-a venit, însă, la Beslan. Ulterior, Djasokov a spus că fusese împiedicat să vină, declarând revistei Time că „un general de rang foarte

înalt din Ministerul de Interne l-ar fi avertizat că are ordin să-l aresteze, dacă pleacă la Beslan".
Anna Politkovskaia, jurnalista, care era unul dintre puţinii ruşi credibili pentru ceceni, a fost, de asemenea, invitată. Ea a plecat imediat spre Beslan, dar n-a mai ajuns la destinaţie. Ceaiul i-a fost otrăvit în avion, iar jurnalista a intrat în comă şi, după ce a fost la un pas de moarte, în micul centru medical din Rostov, s-a întors la Moscova, spre a-şi reveni. A susţinut că era sigură că forţele de securitate ruseşti „m-au neutralizat, pentru că ştiau că voi merge la Beslan, să iniţiez negocieri".
Hulitul lider al mişcării pentru independenţa Ceceniei, Aslan Maşkadov, pe capul căruia Moscova pusese o recompensă de 10 milioane de dolari, a condamnat atacul prin purtătorul lui de cuvânt şi a dat impresia că doreşte să intervină personal. Mai târziu, Djasokov a declarat că fusese gata să negocieze, oferind liberă trecere teroriştilor şi eliberarea unor luptători de gherilă, în schimbul garantării securităţii ostaticilor rămaşi.
Dar, pe când negocierile erau în curs, inimaginabilul s-a întâmplat. Pe 3 septembrie, a treia zi a asediului, două explozii au zguduit sala de sport, chiar când medicii se apropiau de clădire, pentru a scoate de acolo 20 de cadavre. Una dintre explozii a declanşat un incendiu la acoperiş. Şi în acest caz au existat câteva teorii privitoare la ce anume a declanşat explozia iniţială şi chiar mai multe în privinţa bătăliei ce a urmat, jumătate dintre ele venind de la aceiaşi oficiali, ale căror poveşti s-au schimbat peste noapte. Unele rapoarte afirmă că unele dintre dispozitivele explozive ale teroriştilor ar fi sărit în aer accidental. Alţii afirmă că un lunetist rus ar fi împuşcat un terorist, care detonase o bombă.
La fel de confuză este povestea privitoare la cine controla operaţiunile afară şi cine şi când a dat ordinul de deschidere a focului; povestea a devenit şi mai confuză pe măsura trecerii timpului. Pe măsură ce tiruri de toate calibrele izbucneau în interiorul şi în exteriorul sălii de sport pline de ostatici, mulţi dintre aceştia fiind prea deshidrataţi şi slăbiţi pentru a mai fugi, forţelor locale de poliţie şi militarilor dotaţi cu armament greu li s-au alăturat civili înarmaţi. A fost un haos mortal. Doar după ce vecinii au descoperit enorme tuburi de proiectile pe acoperişurile din apropiere s-a dezvăluit că militarii ruşi trăseseră cu aruncătoarele de flăcări în sala plină de copii.
Practic, de îndată ce s-a încheiat lupta, buldozerele şi camioanele au venit să îndepărteze molozul (inclusiv unele rămăşiţe umane) şi orice ar fi putut să servească drept dovadă cu care să se poată reconstitui oribilele evenimente

ale zilei. Mărturiile localnicilor din afară şi ale ostaticilor dinăuntru au contrazis, în mod repetat, declaraţiile oficialităţilor privind cele întâmplate. Guvernanţii au fost prinşi cu minciuna de atâtea ori prin afirmaţii uşor de demontat, referitoare la ce arme fuseseră folosite şi când, încât e imposibil de acceptat, cu bună credinţă, vreuna dintre declaraţiile oficiale.
Spre deosebire de drama din timpul spectacolului „Nord-Ost", la Beslan aveau să se desfăşoare câteva investigaţii oficiale. Una a fost încheiată în 2005, de membrii parlamentului din Osetia de Nord, care s-au aflat la faţa locului în ziua în care a fost luată şcoala cu asalt. Parlamentul federal a publicat două rapoarte extinse în 2006. Duma era controlată de partidul Rusia Unită, al lui Puţin, iar raportul controlat de reprezentantul acestuia a devenit
şi cel oficial. Un alt raport a fost, însă, redactat de Iuri Saveliev, membru al partidului naţionalist rus Rodina (Patria) şi, întâmplător, expert recunoscut în rachete şi explozibili. Raportul lui Saveliev se potriveşte mult mai bine cu declaraţiile martorilor din afara clădirii şi ale ostaticilor din interiorul acesteia, cu privire la armele utilizate şi la cronologia evenimentelor. El şi un alt coleg au întocmit un raport propriu, refuzând să-l semneze pe cel oficial, în 2007, cei doi au rupt tăcerea, denunţând raportul oficial drept o tentativă de muşamalizare a faptelor.
Un articol scris în 2006 de David Satter a examinat dovezile:
Versiunea părinţilor de la Beslan a fost întărită de concluziile unei comisii a parlamentului din Osetia de Nord. într-un raport dat publicităţii pe 29 noiembrie 2005, comisia a concluzionat că prima explozie a fost produsă fie de un aruncător de flăcări, fie de un lansator de grenade acţionat din afara clădirii.
Dar cea mai clară confirmare a venit prin intermediul unui raport publicat de Iuri Saveliev, membru al comisiei de investigaţie a Dumei federale şi un reputat expert în fizica combustiei (...) Saveliev a stabilit că prima explozie a fost rezultatul unui tir de aruncător de flăcări, lansat de la etajul cinci al unei clădiri situate în apropierea şcolii, la ora 1:03 PM. A doua explozie s-a produs la 22 de secunde după aceea, fiind provocată de o grenadă de fragmentaţie puternic explozivă - echivalentul a 6,1 kg de dinamită -, grenadă lansată dintr-o altă clădire cu cinci etaje, de pe aceeaşi stradă. Potrivit lui Saveliev, exploziile au provocat un incendiu catastrofal şi prăbuşirea

acoperişului sălii de sport, care a dus la moartea majorităţii ostaticilor. Ordinul de a stinge incendiul a venit abia după două ore. Ca urmare, ostaticii care ar fi putut fi salvaţi au ars de vii.
Chiar şi numărul victimelor este controversat şi a fost modificat de multe ori în decursul săptămânilor următoare. Interviurile cu membrii familiilor şi cu supravieţuitorii au ajutat la umplerea lacunelor din înregistrările oficiale. Numărul final a fost de 334 de ostatici ucişi, dintre care 186 erau copii. Peste 700 de persoane au fost rănite, multe necesitând amputări, din cauza rănilor provocate de şrapnele. Mulţi dintre cei ucişi au ars de vii. Numărul teroriştilor vii şi morţi este, şi el, disputat. Cifrele oficiale susţin că ar fi fost 32 de atacatori, dintre care unul singur a supravieţuit. Alte rapoarte pretind că au fost mult mai mulţi atacatori, până la 75, mulţi dintre ei reuşind să scape. Cel puţin 10 membri ai forţelor de securitate şi-au pierdut viaţa, inclusiv toţi cei trei comandanţi ai grupului de asalt.
Responsabilitatea privind atacul de la Beslan a fost atribuită comandantului cecen Şamil Basaiev, care a pretins că, iniţial, dorise să atace o şcoală din Sankt-Petersburg sau din Moscova. El a promis şi alte astfel de atacuri, care nu s-au întâmplat; Basaiev a murit într-o explozie, în 2006. Nimeni nu ştie exact cum şi-a pierdut viaţa, dar, în acest caz, puţini oameni au fost interesaţi să afle adevărul, câtă vreme temutul terorist era mort.
Guvernul a fost singura ţintă disponibilă pentru familiile îndoliate de la Beslan. Nu poţi cere răspunsuri de la terorişti sau de la morţi. Singurul atacator capturat, Nur-Paşi Kulaiev, a fost condamnat rapid, dispărând în sistemul penitenciar rusesc. Grupul intitulat „Mamele din Beslan" a făcut, în instanţă, apeluri în numele lui, cu speranţa obţinerii de informaţii privind atacul, în cursul unui proces public. Deşi suferinţa şi doleanţele lor au rămas fără răspuns din partea guvernului, după Beslan au avut loc, totuşi, unele reforme dramatice. Din nefericire, puţine dintre ele au avut ca rezultat sporirea siguranţei poporului rus.
La doar două săptămâni după tragedia de la Beslan, Puţin i-a convocat pe toţi cei 89 de guvernatori de provincie din Rusia, împreună cu miniştrii din cabinetul său, şi a discutat cu ei timp de câteva ore. După o scurtă introducere privind cele întâmplate la Beslan, Puţin a afirmat că riposta trebuie să dovedească o mai mare eficacitate şi unitate la nivelul guvernării şi al ţării. Asemenea cuvinte sunt alarmante pentru oricine studiază dictaturile şi acest caz nu a constituit o excepţie. Dincolo de câteva replici naturale în privinţa înăspririi legislaţiei antiteroriste şi a extinderii puterii

forţelor poliţieneşti, reformele au vizat îndeosebi restrângerea şi mai pronunţată a instituţiilor democratice din Rusia. De acum, nu aveau să mai existe alegeri: Puţin urma să numească el însuşi guvernatorii. Alegerile pentru Dumă s-au modificat, de asemenea, de la vot direct la vot pentru partid, garantându-le, astfel, parlamentarilor deja consacraţi că-şi păstrau locul pe viaţă. Alte reforme au atacat fundaţiile sistemului democratic, făcând mai dificilă înregistrarea partidelor. Desigur, aceste lucruri nu aveau nimic de-a face cu Beslan sau cu lupta împotriva terorismului, ci era vorba de o simplă oportunitate întrevăzută de Puţin, pentru a centraliza şi mai mult puterea în mâinile lui, la Kremlin.
Ca persoană publică, am avut avantaje în noua carieră de activist politic, dar m-am confruntat şi cu obstacole. Eram vulnerabil la acuzaţii că aş fi un neofit, un diletant deloc interesat de dificila activitate de construire a alianţelor şi de ascultare a oamenilor simpli. Eram, însă, decis să contrazic cât mai aprig această percepţie şi, de aceea, am pornit într-un turneu prin Rusia, pentru a afla ce gândesc oamenii despre starea ţării şi a răspândi mesajul că era posibil şi un altfel de viitor.
Nu uitaţi că opoziţia nu avea acces la mass-media, aşa încât trebuia să acţionăm în persoană, pentru a ne face auziţi. Un sportiv faimos care renunţă la carieră pentru a intra în politică ar fi fost o ştire de senzaţie în orice parte a lumii. Dar, cum vederile mele despre Puţin erau deja bine-cunoscute, retragerea mea a fost tratată, de presa rusă, din perspectivă pur sportivă. Ba chiar câţiva faimoşi hocheişti ruşi, ca Fetisov şi Tretiak, care-l sprijineau pe Puţin, s-au bucurat de mult mai multă atenţie. Nu exista nici o şansă să ajung la televiziune şi să discut despre planurile mele viitoare. Dincolo de faptul că, în primul rând, nici nu eram invitat, emisiunile în direct fuseseră, practic, interzise, pentru a evita orice posibil conţinut politic deranjant.
Ştiam că n-avea să fie uşor. Deja eram supus supravegherii de care aveau parte toate figurile proeminente ale opoziţiei din partea gangsterilor aflaţi în slujba Kremlinului şi a mandatarilor lor. Aceste grupuri cuprindeau de la indivizi enervanţi la criminali periculoşi, toţi aflaţi în solda celor însărcinaţi să reprime imediat orice mişcare de opoziţie apărută de la cel mai mic nivel. Grupurile de tineri pe care noi le numeam „Puţin-Jugend", după predecesorii lor nazişti, erau însărcinate să mă hărţuiască verbal şi să arunce în mine cu diverse obiecte pe oriunde mergeam să ţin discursuri şi, desigur, aceste grupuri nu erau, niciodată, deranjate de poliţie. în aprilie, la un miting ţinut la Moscova, am fost lovit cu o scândură în cap de un tânăr. Şi, desigur, eram

urmărit şi înregistrat de membri, mult mai serioşi, ai serviciilor secrete. în aceştia se încrede un sistem totalitar.
Dar nu eram dispus să cedez uşor. Pentru mine, era important să călătoresc şi fiindcă electoratul opoziţiei era grupat mai ales în Moscova şi, într-o mai mică măsură, în Sankt-Petersburg. Sprijinul de care se bucura Puţin era mult mai puternic dincolo de periferiile Moscovei, în regiunile unde economia depindea într-o măsură mai mare de guvern şi unde singurele surse de informare erau canalele de televiziune controlate de Kremlin. Am vizitat oraşul Vladivostok, situat la 6 200 km est de Moscova. Am mers la Rostov şi apoi în sud, în Caucaz. Am discutat cu pescari, cu muncitori feroviari şi cu studenţi. Şi am ajuns şi la Beslan.
Mai întâi, am vizitat cimitirul, Cimitirul Nou, cum îi spuneau localnicii. Lucrările la el erau încă în desfăşurare, la zece luni de la atac. Am depus flori pe fiecare mormânt, plimbându-mă pe alei, în stare de şoc, la gândul ororilor prin care trecuseră acei oameni şi al suferinţei prin care treceau supra-vieţuitorii în fiecare zi. Imaginaţi-vă şiruri întregi de morminte având înscrisă, pe cruci, aceeaşi dată a morţii: 3 septembrie 2004, 3 septembrie 2004, 3 septembrie 2004, 3 septembrie 2004, iar şi iar, de peste 330 de ori. Rânduri-rânduri de morminte cu date de naştere din anii 1990 şi unele chiar din 2000. A fost cea mai dureroasă zi din viaţa mea.
Şi, totuşi, eram aşteptat să ţin un discurs în oraş, aşa încât am încercat să mă adun şi m-am îndreptat spre Casa de Cultură locală. Deloc surprinzător, uşile erau încuiate, iar luminile, stinse. Totul făcea parte din obişnuitul pachet de hărţuire şi de izolare aplicat împotriva oricărei figuri din opoziţie. Pe oriunde mergeam, sălile de conferinţe sufereau, brusc, probleme inexplicabile în alimentarea cu apă sau electricitate. Avionului în care ne aflam nu i se permitea să aterizeze, iar autobuzele soseau în locaţii greşite. Localnicii mă înştiinţau că fuseseră ameninţaţi cu bătaia sau cu pierderea serviciului dacă veneau să mă asculte. Prin urmare, am vorbit mai mult în stradă sau în sălile hotelurilor şi ale restaurantelor. Dar chiar şi hotelurile primeau ordine să nu ne ofere cazare mie şi colegilor mei.
Aşa s-a întâmplat şi la Beslan, un loc ce merită pacea şi sfinţenia mai mult decât oricare altul pe lume. Din acest motiv, nu voisem să merg, dar, în acelaşi timp, simţeam că trebuia să o fac. Nu venisem să fac politică, ci să văd cu ochii mei ce se întâmplase şi să le demonstrez familiilor că nu fuseseră uitate. în acel moment, aproape toţi localnicii învinuiau guvernul că se preocupase mai mult de uciderea teroriştilor, decât de salvarea ostaticilor.

Jurnalista rusă Maşa Gessen m-a însoţit în această etapă a călătoriei şi m-am bazat pe reportajul ei despre vizită spre a-mi reîmprosăta memoria, întunecată de emoţiile copleşitoare ale zilei. Aici voi cita exact două paragrafe, primul pentru a arăta că nu exagerez în privinţa acelor hărţuiri penibile şi al doilea pentru a nu fi nevoit să scriu chiar eu şi să retrăiesc durerea acelei zile.

Chiar atunci s-a auzit un pocnet sec, foarte asemănător cu un foc de armă, iar femeile au ţipat: „Garry! Garry!" Mulţimea s-a împrăştiat, iar gărzile de corp ale lui Kasparov au încercat, cu dificultate, să-l protejeze, împiedicând oamenii care voiau să iasă din pridvorul casei să se îmbulzească unii în alţii. Un tânăr care stătea în faţa clădirii a scos, deodată, o sticlă cu ketchup, pe care a agitat-o violent, apoi a îndreptat-o spre Kasparov, storcând-o cu putere. Kasparov a fost împroşcat peste tot - pe cap, pe piept, iar umărul drept al sacoului său albastru era acum roşu şi lipicios. Pridvorul se golise şi singurul obiect pe care-l mai adăpostea era o pungă de plastic cu câteva ouă sparte, care lovise acoperişul înainte să ajungă jos: aceasta provocase pocnetul de mai devreme. O bătrână, care stătea lângă noi, a încercat să cureţe faţa lui Kasparov cu o batistă. „Iartă-mă, iartă-mă", repeta el întruna, cerându- şi scuze pentru că declanşase acel incident într-un oraş deja răvăşit de spaimă şi tristeţe.

Treptat, mulţimea a crescut, pe măsură ce oamenii ieşeau din case şi din blocuri, pentru a se alătura plimbării noastre. Oamenii au pătruns în şcoală prin uriaşele găuri din pereţii a ceea ce fusese, cândva, sala de sport (...) Kasparov a oftat atunci când a intrat în sală. „Doamne, Dumnezeul meu", a şoptit el. Femeile au mers în diferite colţuri ale spaţiului devastat şi au început să jelească; în curând, sala era plină de sunete ascuţite, dar înăbuşite. Kasparov părea devastat: avea ochii roşii, gura întredeschisă şi scutura întruna din cap. Era clar că nu putea ţine un discurs aici: încăperea era suprasaturată de jale. A cerut să fie condus într-un tur al şcolii şi, pe când mergea odată cu mulţimea, ajunsă acum la aproape o sută de oameni, a început să vorbească: „Străbat această şcoală, gândindu-mă: cum pot oamenii de la Moscova să o ocolească şi să spună vorbe goale sau

să continue să mintă? Printre ei se află şi cineva care a dat ordinul să se tragă aici. Dacă acea persoană rămâne nepedepsită, vina ne va aparţine tuturor!"

Doar trei oficiali au fost, până în prezent, puşi sub acuzare pentru ce s-a întâmplat la Beslan. Toţi erau ofiţeri de poliţie din Osetia de Nord, acuzaţi de neglijenţă, pentru că nu au fost capabili să-i împiedice pe teroriştii să pătrundă în şcoală. Dar poate că această condamnare a părut până şi unui tribunal din sistemul juridic al lui Puţin o încercare prea stridentă de găsire a unor ţapi ispăşitori, aşa încât cei trei au fost amnistiaţi. Când judecătorul a citit decizia de amnistiere, în mai 2007, un grup de 25 de mame din Beslan au luat cu asalt sala în care se desfăşura procesul. Ofiţerii nu erau, cu siguranţă, principalii vinovaţi de cele întâmplate, dar erau singurele ţinte pentru furia neputincioasă a familiilor îndoliate.

Acesta e punctul din care ne putem revărsa oroarea şi furia asupra celor vinovaţi - teroriştii criminali care au plănuit şi au lansat atacul şi autorităţile care nu şi-au făcut datoria de a proteja şi salva vieţi, refuzând, apoi, să-şi asume responsabilitatea pentru acele eşecuri. Desigur, confuzii, greşeli, crime şi mușamalizări au loc şi în ţările democratice. Oamenii comit erori şi săvârşesc lucruri oribile pe tot globul; din păcate, părem incapabili să împiedicăm producerea unor asemenea tragedii (deşi s-ar putea argumenta că dictaturile perfide le zămislesc pe majoritatea). Iată de ce adevărata probă de curaj, pentru instituţiile noastre, este modul în care abordează aceste greşeli şi orori, pentru a menţine încrederea şi a îmbunătăţi securitatea. Replica guvernului, la atacurile teroriste din timpul spectacolului „Nord-Ost" şi de la Beslan şi la deznodămintele acestora, a demonstrat, foarte clar, că regimul Puţin nu are nici un interes să dobândească încrederea şi să asigure siguranţa poporului rus. Puţin n-are nevoie nici de oameni, nici de încrederea lor. El are petrol, gaze, controlul total asupra mijloacelor mediatice şi a guvernului, precum şi o forţă de securitate tot mai viguroasă. Spre deosebire de democraţie, unde pierderea încrederii populare în administraţia partidului tău te va costa rapid funcţia, într-o dictatură nu eşti niciodată obligat să spui că îţi pare rău, ba nici măcar să încerci să rezolvi problema.

Celălalt motiv al turneului meu a fost stabilirea de contacte cu alţi activişti din ţară. Existau încă diverse partide de opoziţie şi ONG-uri care luptau împotriva valului tot mai mare de marginalizare. în condiţiile în care Puţin strangula tot mai mult societatea civilă, nici un grup nu era prea mic sau prea inofensiv pentru a fi persecutat. Cum regimul era mereu în alertă

împotriva oricărei posibile „revoluţii portocalii", au fost votate legi prin care se limita finanţarea externă a ONG-urilor şi au crescut pedepsele pentru protestatari. O mulţime de proiecte de lege „antiextremiste" au intrat în vigoare, prevederile lor fiind atât de largi şi de vagi, încât, practic, orice critică la adresa guvernului putea fi considerată un act extremist, pasibil de mulţi ani de închisoare.

Opoziţia rusă din anii 2005-2008 a fost un amestec de politicieni liberali, tineri activişti din toate culorile spectrului politic şi apărători ai drepturilor omului din vechea gardă. Câţiva politicieni fugiseră în exil, temându-se de regimul Puţin, inclusiv fostul lui premier, Mihail Kasianov, şi consilierul economic Andrei Ilarionov. în ţară se mai aflau Boris Nemţov, fostul vicepremier al lui Elţîn, şi Vladimir Rîjkov, unul dintre ultimii membri independenţi ai Dumei. Ghiorghi Satarov era un alt fost consilier al lui Elţîn, care contribuise la redactarea noii Constituţii a Rusiei. Era un grup de oameni puternici, singura lor problemă fiind că nu aveau, de fapt, nici o putere.

Pe o orbită mai îndepărtată se aflau politicienii „respectabili" din epoca Elţîn, care încercau să dobândească importanţă în guvern, pe când lumea politică li se năruia sub picioare. Aceşti oameni, precum foştii candidaţi la preşedinţie Irina Hakamada şi Grigori Iablinski, fondatorul Partidului Iabloko, au încercat să protesteze din interiorul sistemului, rămânând, însă, în termeni amiabili cu Puţin. în cele din urmă, ei şi-au dat totuşi seama că Puţin nu avea nevoie de ei, nici măcar pe post de opoziţie loială. Unii au cedat şi s-au alăturat, pentru interese materiale, şaradei democratice a lui Puţin, alţii au renunţat total la politică. Doar câţiva ni s-au alăturat nouă, opoziţia „radicală", sau „externă". Cadrul apărătorilor drepturilor omului o includea şi pe venerabila Ludmila Alekseeva, membră fondatoare a Grupului Helsinki de la Moscova şi unul dintre puţinii disidenţi sovietici încă activi. Lev Ponomariov a fost unul dintre întemeietorii Memorialului - o grupare reprezentând una dintre printre primele organizaţii ruseşti pentru respectarea drepturilor omului. Printre „lupii tineri" se numărau Serghei Udalţov, preşedintele Avangardei Tineretului Roşu, şi Ilia Iaşin, un charismatic activist din tabăra liberală. Câţiva ani mai târziu, fostul activist din Iabloko, Alexei Navalnîi, avea să devină cel mai important dintre noi, graţie acidelor şi bine documentatelor investigaţii anticorupţie, care au cucerit un vast public în mediul online. Şi, apoi, mai erau „naţionaliştii necredincioşi", radicalii, majoritatea tineri, din grupuri precum Partidul Naţional Bolşevic, al scriitorului Edvard

Limonov, care, în anii 2000, nu era atât de înspăimântător pe cât reieşea din denumirea sa, părând însă suficient de suspect pentru a speria opoziţia liberală respectabilă. Dar ei erau dornici să demonstreze contra lui Puţin, pentru libertatea cuvântului şi alegeri libere, şi asta era tot ce conta pentru mine.

Pe lângă politicieni, organizatori şi activişti, exista şi o forţă considerabilă, alcătuită din nenumăraţi scriitori, jurnalişti şi intelectuali ruşi dezamăgiţi de revenirea Rusiei la o epocă întunecată. Existau avocaţi inimoşi, care-şi dedicau multe ore apărării protestatarilor şi activiştilor împotriva acuzaţiilor false, pentru sume simbolice sau chiar gratuit. Directorii politici şi personalul multor grupări din opoziţie, inclusiv din Frontul Civil Unit, condus de mine, au organizat proteste, seminare de training şi comunicare pentru sume derizorii şi, adesea, asumându-şi riscuri imense.

Şi, deodată, iată-mă prins în mijlocul acestui vârtej. Mă simţeam foarte bine în compania unor liberali ca Nemţov şi Ilarionov, care îmi împărtăşeau viziunea privind piaţa liberă şi alinierea strânsă la Europa, dar realizam, de asemenea, că opoziţia faţă de Puţin ţinea prea puţin de ideologie, în acel moment. Nu conta aproape deloc ce fel de politică sprijineai, dacă nu aveai nici un fel de şansă de a transpune în practică politica respectivă. Dezbaterile din rândurile candidaţilor opoziţiei semănau cu discuţiile unui grup de flămânzi fără un sfanţ, care nu se înţeleg ce să comande la un restaurant de lux.

Făceam deja tot ce-mi stătea în putinţă în plan internaţional, vorbind în faţa parlamentelor străine şi scriind editoriale, pentru a încuraja liderii occidentali săi sporească presiunile asupra lui Puţin în privinţa atitudinii lui antidemocratice. în Rusia, speram să pot folosi faptul că nu eram afiliat politic ca pe un avantaj, umplând golurile dintre mişcările de opoziţie disparate, pentru a ne uni cu toţi şi a rezolva singura problemă cu adevărat importantă: încheierea, cât mai curând posibil, a regimului Puţin.

înainte de retragerea mea din şah, contribuisem la formarea Comitetului „Alegerea Liberă 2008" şi a Congresului Civic Panrusesc, în 2004. Observasem lipsa de satisfacţie a activiştilor din fiecare parte. Oamenii obosiseră să danseze după muzica lui Puţin, privindu-şi liderii de partid cum încheie târguri contra unor privilegii meschine. Congresul Civic fusese conceput ca o platformă unificatoare, dar el s-a destrămat repede, căci forţele din ambele părţi ale spectrului politic s-au dovedit incapabile să lase

în urmă mentalitatea de război civil din epoca lui Elţîn şi să colaboreze cu adversarii lor ideologici tradiţionali.
în 2005, mi-am format propriul grup de acţiune socială, Frontul Civil Unit, pentru a putea avea o bază de operaţiuni şi o adresă. Apoi am început să caut ţinte strategice, pentru ca opoziţia să poată folosi la maximum resursele sale limitate. Era important să avem ţinte precise, pentru a putea împărtăşi un sentiment de ideal comun şi de speranţă. Când am intrat, pe deplin, în arena politică rusească, am avut impresia că asist la un joc de şah în plină desfăşurare, cu jucătorul favorizat de mine fiind permanent ameninţat cu matul, indiferent de strategia folosită. Mi-am dat seama că prima noastră sarcină, ca forţă de opoziţie, era, pur şi simplu, să supravieţuim, să transmitem mesajul că existăm, că ne opunem regimului Puţin şi că luptăm. Cum toate posturile de televiziune şi ziarele mari se aflau sub controlul statului, misiunea era extrem de dificilă, după cum, probabil, vă şi imaginaţi. Opoziţia era dezorganizată şi dezbinată, singurul lucru pe care îl aveam în comun fiind înţelegerea faptului că democraţia e unica noastră salvare. în 2006, liberalii, activiştii pentru drepturile omului, chiar şi comuniştii - acceptasem cu toţii că, dacă i s-ar fi dat o şansă la alegeri libere, poporul rus ar fi respins tentativa lui Puţin de a transforma iarăşi ţara într-un stat totalitar. Nu mai conta faptul că, ulterior, aveam să ne aflăm pe poziţii divergente. Mai întâi de toate, era necesar să ne salvăm democraţia. Această combinaţie de grupări de opoziţie a avut şi câteva efecte secundare pozitive. Stângiştii şi cei care încă regretau Uniunea Sovietică au ajuns să recunoască importanţa democraţiei liberale şi a libertăţii politice, acum, când fuseseră scoşi din peisajul politic. Liberalii, care, în Rusia, sunt consideraţi a fi aceia apreciind, asemenea mie, piaţa liberă şi o societate deschisă, prooccidentală, au învăţat să accepte nevoia de programe axate pe stabilitate economică şi politică, susţinute de stânga. Unitatea nu doar că a întărit opoziţia faţă de Puţin, dar a şi clarificat şi a avansat obiectivele specifice ale grupurilor membre. Nu aş putea spune că eram ca o mare familie fericită, dar, cel puţin, eram împreună.
Am simţit că, pentru a avea un impact real, era necesar să fim la unison în privinţa unei chestiuni cruciale: ori colaborai cu Kremlinul, ori te dedicai desfiinţării regimului. Era deja clar, în acel moment, că nu exista nici o şansă a schimbării regimului din interior. într-un fel, pasul-cheie fusese inspirat chiar de Kremlin: formarea unei mişcări situate dincolo de o anumită ideologie. Forţe din întreg spectrul politic se adunaseră laolaltă. în vara lui

2006, dobândisem un avânt suficient pentru a trece la ofensivă, găzduind Conferinţa „Cealaltă Rusie", la Moscova, înainte să se întrunească G8 la Sankt-Petersburg.
Conferinţa a adus activişti din toată Rusia la un schimb de idei. De asemenea, am invitat jurnalişti străini şi oratori din toată lumea, care nu se temeau să pledeze cu convingere în favoarea democraţiei, în umbra Kremlinului, împreună cu copreşedinţii Congresului Civic, am scris nenumărate invitaţii, făcând apeluri la bunăvoinţă sau chiar presiuni, când a fost necesar. în cele din urmă, multe personalităţi proeminente ne-au trimis declaraţii de sprijin, deşi puţine administraţii din ţările incluse în G8 au avut curajul să ne sprijine deschis. Am ales denumirea de „Cealaltă Rusie" pentru conferinţă în scopul de a spune lumii că Rusia stabilă şi democratică pe care Puţin voia să o înfăţişeze nu era o realitate.
Autorităţile ruse făceau eforturi pentru a ne hărţui de fiecare dată; poate eram iraţional de optimişti, dar noi percepeam asta ca pe un semn de progres: „Le- am dat bătăi de cap!", gândeam. Dacă aceasta era, într-adevăr, o măsură a succesului, trebuie să fi fost mândru că umilul meu Front Civil Unit a avut birourile percheziţionate de forţele de securitate cu câteva zile înainte de marşul nostru din 16 decembrie, de la Moscova, prima dintr-o serie de manifestări ce vor fi numite, ulterior, „Marşurile nemulţumirii". Mii de oameni au venit să ni se alăture, demonstrând paşnic sub pancartele pe care scria: „Nu suntem de acord!", în ciuda faptului că forţele de poliţie erau de cinci ori mai numeroase.
Situaţia a generat un Marş al nemulţumirii de o amploare şi mai mare, la Sankt-Petersburg, pe 3 martie 2007. Ni s-a refuzat cererea de a organiza un miting, dar peste 6 000 de oameni au sfidat interdicţia, realizând cel mai mare protest politic din era lui Puţin, de până la acea dată. Ştiu că pare un lucru neînsemnat, dar gestul nostru era nou şi riscant şi a declanşat un uriaş val de energie. în ţările democratice, protestele sunt ceva obişnuit, genul de manifestări pe care le poţi face din motive sociale, chiar dacă nu eşti prea dedicat cauzei. Dar ieşirea în stradă, într-o ţară ca Rusia, era asociată cu revolta şi cu o situaţie dramatică. Era un mare pas înainte pentru mulţi dintre participanţi, care se „radicalizau" astfel, trecând printre cordoanele trupelor OMON (forţe paramilitare din cadrul poliţiei) şi scandând: „Rusia fără Puţin!" Am simţit eu însumi energia care deborda din stradă şi mi-a plăcut. Când m-am retras din lumea şahului, mi se prezisese că firea mea sălbatică, deloc diplomată, nu mă recomanda pentru a fi un bun activist politic. Fusesem

adeptul atacurilor agresive pe tabla de şah, şi un rebel pus pe frondă în lumea şahului, chiar şi după ce devenisem campion mondial, prin urmare, cum aş fi putut să mă adaptez la lumea subtilă a alianţelor şi a diplomaţiei? Mi-ar plăcea să cred că am ajuns la un compromis cu politica. Adesea, am ascultat cu răbdare şi am manifestat respect. Am polemizat cu colegii care ştiau şi făcuseră mai multe, fiindcă doream să ne ridicăm, cu toţii, la un nivel superior de cooperare şi de dialog. Era singurul mod de a construi o coaliţie ce includea un fost premier şi bolşevici nostalgici. Şi, când a venit timpul să ieşim în stradă, vocea mea puternică şi încăpăţânarea caracteristică au constituit avantaje, nu slăbiciuni.

Zeci de demonstranţi au fost atacaţi de poliţie în acea zi, acestea fiind singurele violenţe care au avut loc atunci. E foarte important de subliniat că, în decursul numeroaselor noastre marşuri, nu s-a spart nici măcar un geam, nu s-a vandalizat nici o maşină. Dar, desigur, am fost demonizaţi de presa controlată de Kremlin ca fiind huligani violenţi, iar reporterii şi-au îndreptat camerele asupra celor câteva încăierări cu poliţiştii, încăierări provocate, fireşte, de aceştia din urmă. Circa douăsprezece Marşuri ale nemulţumirii au avut loc în toată ţara în 2007, deşi majoritatea s-au desfăşurat la Moscova şi la Sankt-Petersburg.

în noiembrie, am fost arestat la un miting din Moscova, fiind, de data aceasta, condamnat la cinci zile de închisoare, potrivit noii legislaţii anti-demonstraţii. Nu a fost plăcut, deşi m-am bucurat de o captivitate relativ uşoară, dându-le autografe gardienilor şi poliţiştilor şi auzind, din partea lor, opinii care coincideau cu ale mele, în privinţa situaţiei din ţară. Vechiul meu rival, Anatoli Karpov, a încercat chiar să mă viziteze. A fost împiedicat să o facă, dar am apreciat foarte mult gestul, cu atât mai mult cu cât eram opuşi în plan politic, nu doar ca stiluri şahistice.

Pe măsură ce prăpastia dintre Rusia lui Puţin şi guvernele Europei şi ale Statelor Unite devenea tot mai clară, Occidentul a adoptat, încet, o nouă poziţie diplomatică. După ce ani întregi încercaseră să-l accepte pe Puţin ca pe un egal, vesticii au început să spună că, deşi există diferenţe între Rusia şi Occident, aceste diferenţe sunt minore şi „într-o măsură acceptabilă", după cum afirma un oficial al Uniunii Europene.

Pentru mine şi pentru mulţi dintre colegii cu care mărşăluisem în scopul democraţiei, acea „măsură acceptabilă" nu avea nici măcar doisprezece metri pătraţi. Aceasta e suprafaţa celulei pe care câţiva dintre noi am ocupat-o timp de cinci zile, drept pedeapsă pentru „nerespectarea ordinelor unui ofiţer

de poliţie", la mitingul opoziţiei din Moscova. Aceasta a fost acuzaţia adăugată după incident de un tribunal districtual din Moscova, acuzaţie care nu era, însă, menţionată în declaraţia scrisă a poliţiştilor care ne arestaseră. Acesta a fost cel mai puţin flagrant dintre numeroasele aspecte ilegale legate de arestarea şi de procesul meu.

După ce ne-am strâns, câteva mii de oameni, la miting, am încercat să facem joncţiunea cu un alt grup, aflat la o întrunire condusă de renumitul Lev Ponomariov, lider şi activist pentru drepturile omului. Ulterior, intenţionam să înmânăm o petiţie de protest la sediul Comitetului Electoral Central (CEC). Poliţia blocase pasajul subteran pentru pietoni, astfel încât am fost obligaţi să traversăm bulevardul larg, unde am fost rapid blocaţi de forţele de ordine. Când poliţiştii au ajuns lângă noi, am vorbit cu comandantul lor, generalul-maior Viaceslav Kozlov, cu care mai discutasem şi înainte. El ne-a somat să ne întoarcem, precizând că nu ni se va permite să ne apropiem de clădirea CEC. I-am propus să trimitem o mică delegaţie, compusă din 20 de oameni, pentru a înainta petiţia, dar el ne-a spus, din nou, să ne întoarcem, aşa încât ne-am supus.

Desigur, ar fi inexact să spun că el era singurul om aflat la comandă. Ofiţeri ai FSB în haine civile conduceau, în mod evident, operaţiunea, chiar de la secţia de poliţie, iar arestul în sine a fost unul dinainte regizat, ca şi procesul ce avea să urmeze. Când trupele speciale ale OMON au năvălit peste demonstranţi pentru a mă aresta, am auzit cu toţii, în aparatele lor de emisie-recepţie, ordinul: „Asiguraţi-vă că-l prindeţi pe Kasparov!"

Din momentul în care am fost reţinuţi, nu ni s-a permis să ne vedem avocaţii, nici măcar atunci când am fost puşi sub acuzare, la secţia de poliţie. După trei ore de proces, judecătoarea a decis să amâne dezbaterile pentru a doua zi. De fapt, alţi zece manifestanţi au fost reţinuţi la secţia de poliţie, fără consiliere juridică, timp de două zile, înainte de a fi audiaţi de judecători, în loc să fie eliberaţi, aşa cum ar fi trebuit să se întâmple în cazul unor contravenţii administrative. Judecătoarea s-a ridicat de la prezidiu şi a plecat, dar a revenit imediat, spunându-ne că n-am înţeles bine ce a spus şi că procesul continuă! Fără îndoială, un alt exemplu tipic de „justiţie prin telefon", în Rusia. Cu alte cuvinte, înainte de a da un verdict, judecătorul merge în culise, dar nu pentru a delibera, ci pentru a primi un telefon de la persoane sus-puse.

La fel ca în stradă, şi la secţia de poliţie agenţii FSB şi forţele OMON deţineau controlul. Apărării nu i s-a permis să sune nici un martor şi nici să

prezinte vreun material, precum imaginile filmate sau fotografiile făcute în timpul marşului, care arătau cum se desfăşuraseră lucrurile. După ce s-a încheiat acest proces-spectacol, am fost dus în arestul poliţiei, pe strada Petrovka nr. 38, din Moscova, unde încălcările procedurii au continuat. Nu în privinţa tratamentului la care am fost supus, care a fost cât se poate de respectuos şi de ospitalier - pe cât pot fi de ospitaliere o cutiuţă cu decoraţiuni metalice şi o gaură în duşumea, pe post de toaletă. Nu mi s-a permis să sun pe nimeni şi tuturor celor care voiau să mă viziteze li s-a interzis accesul. Chiar şi avocatei mele, Olga Mihailova, şi membrului Dumei, Vladimir Rîjkov, li s-a interzis să mă viziteze, în ciuda faptului că aveau autoritatea legală să o facă.
Cealaltă preocupare a mea era hrana, întrucât nici nu se punea problema să mănânc ceva oferit de personalul închisorii. (Nu zbor nici cu avioanele Aeroflot, în afara cazurilor în care nu am încotro şi în care îmi aduc apa şi alimentele de acasă. Ceea ce părea, cândva, paranoia, a devenit un concept bine înrădăcinat în rândurile opoziţiei.) Duminică, graţie presiunilor externe tot mai intense, mi s-a permis să primesc pachetele de mâncare aduse de mama mea.
Ca o concluzie pe măsură, până şi eliberarea mea s-a desfăşurat ilegal. în loc să mă lase să mă întâlnesc cu zecile de susţinători şi de jurnalişti care mă aşteptau la poarta închisorii, autorităţile i-au hărţuit sau arestat pe mulţi dintre aceştia, pe motiv că pichetau fără autorizaţie zona. Am fost dus, în secret, la secţia de poliţie unde fusesem reţinut pentru prima oară. De acolo, am fost luat cu automobilul unui colonel şi condus direct acasă. Ar putea părea un serviciu amabil, dar era evident că autorităţile doreau, de fapt, să evite scena festivă care ar fi avut loc în faţa închisorii, la eliberarea mea. Când mai fusesem arestat, în urmă cu un an, în luna aprilie, şi amendat cu echivalentul a 40 de dolari, unii oameni au râs de această sumă neînsemnată. Iar cinci zile într-o închisoare din Moscova nu e, în nici un caz, cea mai grea pedeapsă posibilă. Unii comentatori au suspectat chiar că mi-aş fi înscenat arestarea pentru publicitate, o strategie şahistică având bătaie lungă. Mai întâi că nu pedeapsa a fost esenţială, ci principiul pentru care am fost pedepsit. Aveam sau nu să dispunem de o domnie a legii în Rusia? în al doilea rând, nu aveam nici o intenţie să devin martir sau să conduc mişcarea de opoziţie din închisoare. Nu-mi făcusem iluzii nici înainte de arestare, iar după am putut confirma că închisoarea nu era cel mai plăcut loc în care să te afli, nici măcar pentru o şedere de scurtă durată.

Iar aici nu mai era vorba de şah, ci de calcule făcute cu sânge rece. Era o luptă pentru onoare şi moralitate. Nu le puteam cere oamenilor să iasă în stradă ca să protesteze, dacă eu n-aş fi fost alături de ei. La mitingul de sâmbătă, propusesem ca deviza noastră să fie: „Trebuie să ne învingem teama" şi eram obligat să fiu fidel eu însumi, în primul rând, acestor cuvinte.
Este, de asemenea, esenţial de subliniat că aceste arestări au constituit doar vârful aisbergului, mica fracţiune care poate fi văzută. Asemenea lucruri aveau loc în toată Rusia, zilnic. Activiştii opoziţiei sau, pur şi simplu, cei care se întâmplau să stea în calea administraţiei erau hărţuiţi şi arestaţi cu regularitate, pe baza unor acuzaţii false de extremism, posesie de droguri sau, mai nou, pentru deţinerea de software ilegal.
în timpul celor cinci zile petrecute în închisoare, am avut ocazia să vorbesc cu mulţi dintre „consumatorii de rând" ai propagandei Kremlinului. în general, mă priveau cu simpatie şi nu păreau să creadă numeroasele minciuni pe care Kremlinul şi grupările de tineri pe care acesta le sponsoriza le răspândeau în privinţa opoziţiei. Pentru ei, eu eram încă un campion sovietic şi ideea că aş fi fost un „agent american" li se părea de-a dreptul absurdă, cum şi era.
Aşadar, de ce era domnul Puţin atât de speriat, dacă lucrurile mergeau aşa de bine? El este sau, cel puţin, era încă, pe atunci, un individ raţional şi pragmatic, deloc înclinat spre melodramă. Ştia procentele din sondaje, deci din ce cauză manifesta atâta brutalitate şi ducea o campanie atât de dură, dacă avea informaţii certe că el şi partidul său, Rusia Unită, aveau să câştige lejer?
Răspunsul este că Puţin devenea tot mai conştient de fragilitatea structurii lui de putere. în loc să pară un ţar deasupra mulţimii, el începea să aducă, mai curând, a autocrat paranoic, înconjurat de duşmani. Aşa cum scria, cândva, George Bernard Shaw: „Cel mai înspăimântat om dintr-o închisoare este chiar directorul ei".
Prin urmare, el era şi a continuat să fie un demagog. Un grup de tineri care-l susţineau agresiv pe Puţin, Naşi, tipărise deja un un afiş celebrând „victoria zdrobitoare" a lui în alegerile parlamentare de pe 2 decembrie. De asemenea, grupul atenţiona în privinţa tentativei „duşmanilor poporului rus", printre care şi eu, de a nega rezultatele. Aceşti termeni se potriveau de minune cu retorica lui Puţin, de ameninţări şi teamă. Terenul era pregătit pentru marea opresiune.

Pe lângă protestele publice, „Cealaltă Rusie" lucra la înfiinţarea unei structuri de comunicare aflată dincolo de puterea acaparatoare a Kremlinului. Doream să dezvăluim infracţiunile care se petreceau zilnic şi să oferim aceste informaţii oamenilor potriviţi din presă şi din guvernele lumii libere. Pe
măsură ce timpul trecea, iar represiunile îndreptate împotriva societăţii civile şi a protestelor publice se intensificau, am ajuns să cred că această extindere internaţională constituia cea mai promiţătoare cale de atac. Puţin beneficia atât de mult de angajamentele politice şi economice cu Occidentul, încât era, practic, inatacabil în plan intern. Desprinderea lui din îmbrăţişarea cu liderii străini era o prioritate. Din nefericire, liderii aşa-numitelor „mari democraţii" ale lumii nu manifestau aproape nici un interes de a se ridica la înălţimea idealurilor trâmbiţate.
Nimic nu a arătat mai mult lipsa voinţei de a i se opune lui Puţin decât summitul G8 organizat la Sankt-Petersburg, desfăşurat între 15 şi 17 iulie 2006. G7 era mai mult un grup informai, decât o organizaţie, o asociaţie ciudată care-i reunea pe liderii principalelor state democratice industrializate. (Marea Britanie, Canada, Franţa, Germania, Italia, Japonia şi Statele Unite au înfiinţat organizaţia în 1976. Brazilia şi India au depăşit, recent, Canada şi Italia, în privinţa PIB-ului, sau o vor face curând.) Boris Elţîn a fost invitat ca un fel de participant onorific, în 1998, tradiţie care a fost continuată cu Vladimir Puţin. Găzduirea de către Rusia, în 2008, a întrunirii clubului a reprezentat intrarea ei oficială în rândurile acestuia, mulţi numind instituţia G8 deja de ani de zile, în locul denumirii penibile de „G7+1".
Distribuţia a fost următoarea: Stephen Harper, Canada; Jacques Chirac, Franţa; Angela Merkel, Germania; Romano Prodi, Italia; Junichiro Koizumi, Japonia; Tony Blair, Marea Britanie; George W. Bush, Statele Unite ale Americii. Preşedintele Comisiei Europene era, de asemenea, invitat, ca de obicei, iar Jose Manuel Barosso a asistat la întrunirea de la Palatul Constantin din Sankt-Petersburg.
A fost un moment măreţ pentru Puţin şi unul trist pentru democraţia rusească. Lui Puţin îi plăcea să se vadă şi să fie văzut cu aceste modele de democraţie, deşi dispreţuia profund idealurile lor. Ar fi fost un gest frumos ca Elţîn să fie invitat să participe, în speranţa că angajamentele adiţionale în privinţa Rusiei aveau să fie favorabile pentru toţi. în schimb, G8 a devenit un exemplu perfect al răului pe care l-ar fi putut face dialogul cu un autocrat.

Puţin a profitat de fiecare oportunitate pentru a fi fotografiat şi de fiecare strângere de mână pentru a se împăuna cu aceste acreditive democratice în plan intern. Era
destul de dificil să-i comunici poporului rus mesajul opoziţiei despre democraţie, în timp ce acesta îl vedea pe Puţin pe toate posturile TV, îmbrăţişându-se cu liderii lumii libere, ca un egal al acestora. îmi păstram speranţa că Occidentul îşi va recăpăta coloana vertebrală colectivă şi că participarea Rusiei avea să fie condiţionată de respectarea democraţiei de către regimul de la Kremlin. în schimb, abia invadarea Ucrainei de către Puţin, în 2014, a făcut ca, în cele din urmă, calitatea de membră în G8 a Rusiei să fie suspendată.
în timp ce preşedintele se afla la Sankt-Petersburg, Bush s-a întâlnit cu un grup de directori de ONG-uri şi de lideri ai opoziţiei ruse - cel puţin, asta i s-a spus. Dar, fie că Bush cunoştea sau nu acest aspect la momentul respectiv, fiecare participant la întâlnire a trebuit să primească aprobarea prealabilă a Kremlinului. Nimeni dintre cei convocaţi nu putea fi considerat, în opinia mea, ca personalitate a opoziţiei, poate cu excepţia doamnei Alekseevna, fostă disidentă sovietică. Oricât de ridicolă ar fi fost această şaradă, Tony Blair n-a vrut să facă nici măcar un gest simbolic precum cel făcut de soţia lui, Cherie Blair, care s-a întâlnit cu un grup de lideri de ONG-uri pe parcursul summitului.
Observând atitudinea conciliatorie a Occidentului faţă de Rusia, în această perioadă, îmi vine în minte unul dintre citatele favorite din Winston Churchill: „Oricât de frumoasă ar fi strategia, trebuie să te mai uiţi, din când în când, şi la rezultate". Timp de cinci ani, preşedintele Bush discutase despre menţinerea unui dialog deschis cu Puţin şi despre cât de mult se străduise el să-l convingă pe liderul rus că „este în interesul lui să adopte valorile stilului occidental şi pe cele universale". O asemenea atitudine părea destul de rezonabilă, dar n-ar fi trebuit să ne rezumăm la teorie. Supravegherea comportamentului Kremlinului fusese aplicată şi era deja clar că strategia discursurilor împăciuitoriste faţă de Rusia eşuase.
La momentul încheierii summitului G8, trecuse de mult timpul ca liderii occidentali să adopte o poziţie mai fermă, dacă doreau ca retorica privitoare la promovarea democraţiei în Rusia să mai aibă vreo credibilitate. Reuniunea de la Sankt-Petersburg a fost un prilej pentru ca şefii statelor occidentale prezenţi să vadă cât de mult se agravaseră lucrurile. Dacă ar fi deschis ochii,

liderii care vorbeau atât de des despre „semnale amestecate" din partea Rusiei
ar fi văzut că singurul amestec care conta era cel de petrol, bani şi putere. Aparent, Bush şi liderii europeni credeau că e mai bine să desconsidere asemenea lucruri, în scopul obţinerii cooperării Rusiei în domeniile securităţii şi energiei. Dar, aşa cum prevăzuse Soljenițîn, această poziţie cinică şi respingătoare, din punct de vedere moral, s-a dovedit a fi una total ineficientă. Ca şi odinioară, Moscova a devenit un aliat al conducătorilor antidemocratici şi turbulenţi din întreaga lume. Ea acorda sprijin nuclear Iranului, furniza tehnologie pentru fabricarea rachetelor nucleare Coreei de Nord, echipament militar Sudanului, Myanmarului şi Venezuelei, îi arăta o prietenie făţişă organizaţiei Hamas; aşa răsplătea Puţin Occidentul pentru faptul de a fi tăcut mâlc în privinţa abuzurilor comise împotriva drepturilor omului în Rusia timp de opt ani.
Şi, totuşi, liderii din G7 refuzau să recunoască absurditatea gestului de a ajuta Rusia, în condiţiile în care aceasta, la rândul său, sprijinea Iranul, Coreea de Nord şi Hamasul, iar preţul ridicat al energiei, necesar administraţiei Puţin pentru a se menţine la putere, era generat de tensiunile apărute odată cu fiecare lansare de rachetă nord-coreeană şi cu fiecare ameninţare nucleară iraniană. Rusia a continuat să blocheze sancţiunile ONU împotriva acestor state malefice; singurul mister era de ce continua Occidentul să trateze Rusia lui Puţin ca pe un aliat.
Europenii, în special, pretindeau că Puţin ar fi un fel de democrat, şi asta doar cu scopul de a promova interesele economice ale ţărilor lor. Desigur, e de aşteptat ca liderii să susţină interesul naţional, până la anumite limite. În Franţa, Sarkozy a promovat Renault şi compania petrolieră Total. În Germania, Merkel a promovat Mercedes-Benz şi Deutsche Telekom. Şi, desigur, Berlusconi a promovat companiile lui... Berlusconi.
înţelegerile economice i-au permis lui Puţin să strângă miliardele necesare extinderii aparatului represiv în plan intern. în loc ca aceste contacte să contribuie la liberalizarea şi modernizarea practicilor de afaceri ruseşti, fluxul a curs într-un sens opus. Cel mai important produs rusesc pentru export era corupţia, nu petrolul sau gazele naturale. Oligarhii lui Puţin au invitat investitorii şi companiile străine să participe la schimburi avantajoase în Rusia şi şi-au spălat banii murdari la bursele din Londra şi New York, cu ajutorul nerăbdătorilor bancheri şi politicieni, care abia aşteptau să încaseze o

parte din profit.
După şase ani de represiuni care nu stârniseră nici o reacţie de condamnare din partea liderilor occidentali, putinismul ajunsese în a doua fază. Când a luat puterea în Rusia, în 2000, întrebarea care se punea era: „Cine este Puţin?" în 2007, întrebarea devenise deja: „Care e natura Rusiei lui Puţin?". Regimul său fusese deosebit de consecvent în toţi aceşti ani şi, totuşi, liderii străini şi presa occidentală încă păreau surprinşi de dispreţul total manifestat de Puţin faţă de opiniile lor. El avusese nevoie de ajutorul şi de susţinerea Occidentului cât timp îşi consolidase puterea în Rusia. Când această misiune a fost îndeplinită, Puţin n-a mai avut de ce să pretindă că i-ar păsa de ceea ce gândeşte restul lumii.
Auzeam, iar şi iar, voci indignate: „Oare Puţin nu-şi dă seama cât de rău se prezintă situaţia?" De fiecare dată când un jurnalist rus de marcă era asasinat, când un om de afaceri ostil Kremlinului era întemniţat, când o companie străină era împiedicată să mai investească în Rusia, când demonstranţii prodemocraţie erau bătuţi de poliţie, când gazele şi petrolul erau folosite ca arme politice şi când armele şi tehnologia nucleară rusească erau vândute unor state ce sponsorizau terorismul, ca Iran şi Siria, liderii occidentali se plângeau în cor: „Puţin a greşit". De ce? Spre deosebire de politicienii din ţările democrate, lui Puţin nu-i pasă cât de rău se prezenta situaţia, câtă vreme ştie că nimeni nu va încerca să îl oprească. Singura imagine de care îi păsa era cea pe care o avea în plan intern, de conducător autoritar, iar ignorarea sfidătoare a plângerilor abia auzite ale liderilor occidentali nu făcea decât să îl ajute în acest sens.
întrebarea care trebuia, de fapt, pusă era ce fel de guvern ar continua să aibă un asemenea comportament şi cum putea el sfârşi. Regimul lui Puţin acţiona pe o scară amorală, ceva cu totul diferit faţă de atitudinea morală a naţiunilor vestice care încercau să înţeleagă ce se întâmpla dincolo de zidurile roşii, medievale, ale Kremlinului. în 2007, devenisem deja un fel de „ghid" asupra comportamentului lui Puţin, prin articolele şi prelegerile mele.
Guvernarea lui Puţin, în timpul perioadei de tranziţie de la democraţie fragilă la dictatură totală, a fost unică în istorie. A fost parţial oligarhie, beneficiind de serviciile unei mici bande, bine conectate, de conducători bogaţi. A fost, însă, şi un sistem feudal, cu o ţară împărţită în fiefuri semiautonome, în care dările feudale erau strânse de la iobagi, care nu aveau drepturi, în vreme ce boiernaşii plăteau către boierii mai puternici. Peste toate acestea exista o

spoială de democraţie, suficient de groasă cât să-i aducă Rusiei pătrunderea în G7 şi să ţină banii oligarhiei în siguranţă, prin băncile occidentale.
Aşa cum scriam în iulie 2007, în Wall Street Journal, dacă doreşti cu adevărat să înţelegi în profunzime regimul lui Puţin, e suficient să intri într-o librărie. Nu pentru a cumpăra lucrările lui Karl Marx sau Adam Smith. Nu-ţi trebuie nimic nici din Montesquieu sau Machiavelli, deşi autorul pe care-l cauţi e tot de origine italiană. Treci, deocamdată, peste Doctrina fascismului, a lui Mussolini (deşi o să revii la ea mai târziu) şi peste întreaga secţiune de ştiinţe politice. Mergi direct la raionul de ficţiune şi cumpără tot ce găseşti de Mário Puzo. Trilogia Naşul este un punct bun de start, dar nu uita de Ultimul Don, Omerta şi Sicilianul.
Ascensiunea lui Vladimir Puţin şi a clanului său din Sankt-Petersburg a fost descrisă drept machiavelică, dar este mai bine subliniată dacă o compari cu fărădelegile lui Don Vito Corleone: reţeaua de trădări, secretomania şi liniile estompate dintre ce înseamnă afaceri, guvernare şi infracţiune - toate se regăsesc în cărţile lui Puzo.
Un istoric care ar studia Kremlinul anului 2007 ar desluşi, aici, elemente din statul corporatist al lui Mussolini, din juntele latino-americane şi din maşinăria pseudodemocratică a Partidului Revoluţionar Instituţional din Mexic. Un fan al lui Puzo ar vedea guvernul lui Puţin mult mai clar: o ierarhie strictă, extorcare de bani, intimidare, imaginea unui tip dur, o lungă reţea de morţi convenabile în rândurile principalilor critici, eliminarea trădătorilor, codul secretomaniei şi al loialităţii şi, mai presus de toate, obligaţia de a asigura fluxul neîngrădit al profiturilor. Cu alte cuvinte, o mafie.
Câtă vreme îi eşti loial lui capo, el te va proteja. Dacă însă cineva din cercul de putere al acestuia se ridică împotriva lui, îşi semnează, practic, condamnarea la moarte. Imediat ce Mihail Hodorkovski, cel mai bogat om din Rusia, a dorit să conducă Yukos, compania sa petrolieră, ca pe o corporaţie legitimă şi nu ca pe o altă filială a concernului KGB al lui Puţin, el s-a trezit aruncat într-o închisoare siberiană, cu compania destrămată şi jefuită, iar piesele ei absorbite de aparatul mafiot de stat al Rosneft şi
Gazprom. Companiile private au fost înghiţite de stat, în vreme ce, concomitent, bunurile companiilor de stat se mutau în conturi particulare. Puterea statului şi cea a corporaţiilor s-au contopit, producându-se, astfel, o perversă combinaţie între viziunile lui Adam Smith şi Karl Marx, în care profiturile erau privatizate, iar cheltuielile erau naţionalizate.

Aleksandr Litvinenko a fost un agent KGB care a încălcat codul loialităţii, fugind în Marea Britanie. Mai grav, nu a respectat nici omerta impusă de autorităţile ruse, făcând declaraţii presei şi chiar scriind cărţi despre faptele murdare ale lui Puţin şi ale ciracilor săi. în loc să fie pedepsit în demodatul stil mafiot descris în Naşul, în noiembrie 2006, el a fost ucis la Londra, în urma primului caz de terorism nuclear înregistrat vreodată. Kremlinul a refuzat să-l predea pe principalul suspect de crimă şi, în cele din urmă, Marea Britanie a clasat cazul, doar spre a-l redeschide în 2014, când invadarea Ucrainei de către Puţin i-a convins, în sfârşit, pe britanici, că dialogul cu regimul lui nu mai era posibil.

Timp de şapte ani, de la alegerea lui Puţin până în momentul asasinării lui Litvinenko, Occidentul a încercat să trateze Kremlinul cu înţelegere şi cuvinte amabile. Occidentalii credeau că i-ar putea integra pe Puţin şi pe banda acestuia în sistemul lumii libere, de comerţ legal şi diplomaţie onestă, în schimb, s-a întâmplat exact opusul. Kremlinul nu şi-a modificat standardele, ci le-a impus asupra lumii exterioare. Mafia corupe orice atinge. Trocul cu drepturile omului a început să le pară acceptabil occidentalilor. Şi, ca un avantaj în plus, Puţin şi ciracii lui au primit ştampila legitimităţii din partea liderilor şi a oamenilor de afaceri occidentali, făcându-i complici la crimele lor.

Cum preţurile la energie erau atât de ridicate, tentaţia de a face afaceri cu Kremlinul era aproape o ofertă de nerefuzat şi mulţi nici măcar n-au încercat să o refuze. Schroder şi Berlusconi nu au putut rezista şi s-au pomenit total compromişi. Apoi am asistat la spectacolul dat de Nicolas Sarkozy, când acesta a început să promoveze interesele companiei energetice franceze Total în câmpul petrolifer Ştokman. Şi în această privinţă am încercat să avertizăm pe toată lumea că investitorii şi companiile străine nu sunt imune. Shell avea să simtă asta pe propria piele, când Kremlinul o va alunga din câmpurile de gaz natural Sahalin 2, în 2006, iar British Petroleum avea să primească
aceeaşi lecţie dură în 2008, când directorul ei fugea din Rusia, temându-se să nu fie asasinat. Desigur, ambele corporaţii s-au întors, dornice de mai mult. Dacă doreşti să investeşti în concernul KGB, trebuie să ştii însă de la început că acolo există acţionari foarte, foarte activi.

în caz că aţi uitat de povestea Gazprom, a lui Gerhard Schröder şi a bunului său prieten, Vladimir, detaliile ei merită reamintite. Nu din pricină că ar trebui să-i pese cuiva cum îşi petrece Schröder zilele, ci fiindcă această

poveste a fost expusă de Kremlin în văzul lumii, fără nici un pic de jenă. Un aşa-zis mic pas al lui Putin s-a dovedit un uriaş salt al corupţiei în Occident. Iar când Putin a invadat Ucraina, în 2014, afacerile ca aceasta şi ca încă alte câteva mii de aceeaşi factură nu au permis Europei să renunţe la angajamentele cu Rusia, cu atât mai puţin să organizeze un boicot eficient.
La doar câteva zile de la părăsirea funcţiei de cancelar al Germaniei, în noiembrie 2005, Schröder a vrut să se asigure că nu va îngroşa numărul şi aşa mare de şomeri pe care îl lăsa în Germania. A acceptat un post de conducere în gigantul energetic rusesc Gazprom, compania care avansase un controversat proiect de conductă de gaze, sprijinit din toate puterile de Schröder în timpul mandatului său. Etica dubioasă a acestei mutări şi viteza cu care a fost făcută i-au determinat pe mulţi să-şi pună întrebări fireşti în privinţa unui posibil abuz în serviciu comis de Schröder pentru încheierea acestei afaceri, mai ales că se prăbuşea în sondaje în faţa Angelei Merkel.
Dar terenul noii slujbe a lui Schröder fusese pregătit în avans, ca parte a unei operaţiuni bine organizate, care a importat capitalul înaintea personalului. Matthias Warnig, şeful operaţiunilor cu Rusia, din cadrul companiei germane Dresdner Bank, a iniţiat, mai întâi, o afacere vizând cumpărarea a 33% din Gazprombank în august (tot Dresdner ajutase Kremlinul să acapareze şi să dezmembreze Yukos). Ca atare, lui Warnig i s-a oferit o funcţie înaltă în compania North European Gas Pipeline. în cele din urmă, totul a fost gata pentru sosirea domnului Schröder.
Totodată, afacerea păstra totul în familie, întrucât Warnig fusese un spion al temutei poliţii secrete est-germane, STASI, în acelaşi timp în care Putin conducea agenţii KGB din Dresda. Aşa cum spunea Putin însuşi, nimic nu se compară cu un fost agent KGB. în realitate, aceasta era doar partea mai puţin importantă a poveştii: că şi cei mai puternici politicieni şi oameni de afaceri din Germania puteau fi cumpăraţi, la fel cum un oligarh rus ar fi putut cumpăra un domeniu aristocratic în Bavaria, pentru a căpăta acces la înalta societate. Povestea mai amplă şi mai sumbră se referea, însă, la felul cum transformase Putin resursele energetice ale ţării în averea personală a clicii sale conducătoare. Aceşti oameni şterseseră complet graniţele dintre puterea şi bunurile publice şi cele private.
în Rusia, toată lumea se întreba: „Oare statul conduce Gazprom sau Gazprom conduce statul?" Putin a făcut o prioritate din întărirea legăturii indecente dintre obiectivele interne şi externe ale regimului său şi compania care asigură cea mai mare parte a gazului natural pentru Europa Centrală şi de

Est. Companiile nu sunt conduse de stat; ele sunt însuşi statul. Preşedintele Gazprom era, la data respectivă, Dmitri Medvedev, ce tocmai fusese numit viceprim-ministru. Adjunctul lui Putin, Igor Seşin, conducea celălalt gigant energetic rusesc, Rosneft. Dar acesta nu a fost principalul motiv pentru care Rosneft nu a fost supus unei investigaţii privind felul dubios în care a acaparat principala componentă a Yukos, Yuganskneftegaz, printr-o licitaţie trucată. Şi, pentru a vedea că termenul la famiglia fusese adoptat şi la propriu, nu doar la figurat, trebuie să precizăm că fiica lui Seşin era căsătorită cu fiul procurorului general al Rusiei de la acea vreme, Vladimir Ustinov.

Ca atare, Schröder nu s-a alăturat unei simple companii ruseşti, ci, efectiv, s-a alăturat administraţiei Putin. Prin Schröder, Gazprom şi regimul lui Putin şi- au cumpărat legitimitatea în ochii Occidentului. Afaceri ca aceasta i-au oferit lui Putin şi nepreţuite rezerve propagandistice. El a putut să se împăuneze, astfel, cu lovitura pe care o dăduse, băgându-şi, practic, în buzunar un fost cancelar german, în vreme ce, concomitent, presa controlată de Kremlin a prezentat cazul ca pe un exemplu al lăcomiei Occidentului după bani şi petrol.

Regimurile totalitare de pretutindeni adoră să le spună propriilor cetăţeni că, în ciuda sprijinului declarat pentru democraţie şi respectarea drepturilor omului, americanii şi vest-europenii sunt la fel de corupţi ca şi propriii lor lideri. Faptul că o figură precum Schröder, fostul conducător al Germaniei, a treia cea mai mare putere industrială şi democratică a lumii, se aliază, entuziast, cu nişte bandiţi totalitarişti aduce grave prejudicii cauzei prodemocratice din Rusia. Folosirea energiei ca armă politică constituie o tactică reală şi testată, iar angajarea lui Schroder a permis companiei Gazprom să acţioneze cu şi mai multă îndrăzneală.

Aceasta era noua strategie a Kremlinului: să coopteze şi să liniştească Occidentul, recrutând personalităţi cunoscute. Când toţi sunt vinovaţi, de fapt nu e nimeni vinovat, spune logica. Văzusem deja preţul plătit pentru aceste politici de tip „nu văd, nu aud, nu vorbesc" în cazul libertăţilor civile şi al Ceceniei. Cu această nouă tactică, liderii occidentali se vedeau nevoiţi să reziste şi chemării exercitate de propriile conturi bancare, nu doar celei exercitate de propria conştiinţă. Cu toţii erau prinşi în acelaşi nor toxic de petrol, gaz, politică, intimidare şi represiune.

Noi, cei din opoziţia rusă, avertizasem de mult timp că, deşi Puţin era doar problema noastră, o asemenea problemă, nerezolvată, avea să devină una a

întregii lumi. Dar avertismentele noastre au fost, de obicei, ignorate. După ani de puternice semnale de avertizare, când ameninţările s-au materializat, în 2008, sub forma tancurilor ruseşti care pătrundeau în Georgia, liderii lumii libere erau total nepregătiţi să le facă faţă. Dialogul cu Puţin eşuase, iar ei nu mai ştiau ce alte soluţii să încerce. Expulzarea diplomaţilor şi limitarea vizitelor oficiale n-aveau să aibă nici un impact. Propunerea făcută de mine, atunci, a fost aceeaşi pe care o fac şi azi: întreruperea simultană a dialogurilor cu Puţin şi folosirea pârghiilor economice ale angajamentelor existente pentru a face presiuni asupra beneficiarilor lor din Rusia.
în mod ironic, elitelor lui Puţin le plăcea să-şi păstreze banii în locuri unde puteau avea încredere în domnia legii şi, după declaraţiile de dragoste de la G8, din Sankt-Petersburg, Puţin şi bogaţii săi susţinători au avut toate motivele să creadă că banii lor erau în siguranţă în Vest. Limitarea accesului la conturi sau simpla ameninţare cu aceasta ar fi avut un efect teribil de descurajare pentru regimul Puţin. în schimb, s-a optat pentru continuarea afacerilor şi pentru aceeaşi politică împăciuitoristă. Miturile principale ale teoriei menţinerii dialogului sunt că (1) acesta liberalizează statele totalitare şi (2) asigură pârghii de presiune asupra lor, dacă statele nu acceptă liberalizarea. Primul mit s-a dovedit fals. Al doilea s-a prăbuşit, deoarece lumea liberă refuză să-şi folosească pârghiile pe care le deţine, în vreme ce dictatorii n-au nici o ezitare în a le folosi pe ale lor.
Şi, apropo, nu am pledat niciodată pentru un boicot împotriva Rusiei. Lumea liberă face afaceri de miliarde cu China, Ar abia Saudită şi cu alte autocraţii, fără să le atribuie liderilor acestora acreditive democratice, aşa cum a făcut-o cu Puţin. Şi e greu să-ţi imaginezi elitele conducătoare ale unui alt stat malefic trăind în lux în capitalele occidentale. Slujbaşii mărunţi şi oligarhii îi sunt fideli lui Puţin fiindcă el este capo di tutti capi şi le oferă protecţie. Ei pot face orice doresc în Rusia şi, câtă vreme îi rămân loiali, se pot îmbogăţi, ducându-şi banii în America, la Londra sau oriunde vor. Iată de ce am propus o legislaţie care să întrerupă această conductă a bogăţiei şi să afecteze abilitatea lui Puţin de a-şi proteja banda - şi iată de ce Rusia se străduieşte din răsputeri să împiedice adoptarea unei asemenea legislaţii.

Nu a existat nici un motiv pentru ca lumea liberă să înceteze să facă afaceri cu Rusia. Dezamăgirea a fost că s-ar fi putut face

mai mult decât atât. Mafia acaparează şi acaparează întruna bunuri şi averi şi dă câte ceva înapoi doar după ce te-a prins într-un hăţiş de obligaţii

.Capitolul 8

Operaţiunea Medvedev

Boris Elţîn a murit pe 23 aprilie 2007. Am adus deja omagiul cuvenit, lui şi moştenirii lui, în capitolul 5, dar mi-ar plăcea să mă opresc aici asupra unui aspect trecut cu vederea şi care are legătură cu dispariţia lui. Aşa cum îi cerea atât starea lui de sănătate, cât şi tratatul de pace încheiat cu Puţin, Elţîn nu a ieşit aproape deloc în evidenţă după ce a părăsit funcţia, pe 31 decembrie 1999. Sigura dată când am văzut numele lui la ştiri a fost atunci când, alături de Mihail Gorbaciov, a criticat, cu blândeţe, reformele prin care acapara Puţin puterea, după Beslan.

Şi Puţin a părut să-şi respecte partea lui din înţelegere. Nici una dintre rudele lui Elţîn şi nici „familia" extinsă, compusă din aliaţii şi ciracii acestuia, nu a fost, vreodată, pusă sub urmărire penală de regimul Puţin. Deşi Elţîn a rămas în afara luminii reflectoarelor, cred că prezenţa lui a contat în ceea ce priveşte atitudinea lui Puţin. Poate că Puţin devenise Naşul, dar Elţîn rămânea părintele fondator al independenţei şi al democraţiei ruseşti. Distrugerea totală a moştenirii lui Elţîn câtă vreme acesta trăia era un gest riscant, chiar şi pentru Puţin. Odată ce Elţîn a murit, însă, a fost retezată încă una dintre funiile subţiri ce-l ţineau pe Puţin departe de totalitarism. Elţîn îşi limitase puterea la două mandate şi, cu siguranţă, s-ar fi aşteptat ca şi succesorul lui să procedeze la fel.

Acest lucru a fost important, deoarece, în 2007, Puţin s-a confruntat cu cea mai importantă decizie din viaţa lui. Al doilea mandat de preşedinte urma să se încheie în anul următor şi, potrivit Constituţiei ruse, el nu mai avea dreptul să candideze. Alegerile urmau să se desfăşoare pe 2 martie. Mai întâi, a fost problema alegerilor pentru Dumă, pe 2 decembrie 2007. Finalul era dinainte ştiut, că partidul Rusia Unită, al lui Puţin, avea să obţină o victorie zdrobitoare, dar am făcut tot posibilul pentru a da în vileag „neregularităţile" care aveau loc oricum. Arta fraudării alegerilor constă în a face ca însuşi procesul electoral să pară lipsit de sens. Nu trebuie să-ţi faci

griji legat de cine votează şi nici măcar de cine numără voturile, dacă tu controlezi întregul
proces, începând cu numele înscrise pe buletinele de vot.
Rusia Unită, cu preşedintele în funcţie în capul listei sale de candidaţi, s-a bucurat de toate avantajele imaginabile, atât legale, cât şi ilegale. Grupărilor de opoziţie, printre care se număra şi coaliţia noastră, Cealaltă Rusie, li s-a refuzat prezenţa pe liste cu ajutorul unor noi legi electorale, făcute anume în acest scop. în acea zi de duminică, votanţii aveau de ales între suporterii lui Puţin şi partide care acceptaseră să nu i se opună lui Puţin, în schimbul rămânerii pe buletinele de vot şi al accederii lor în Parlament.
în prima categorie se afla Partidul pentru o Rusie Dreaptă, a cărui primă acţiune, după alegeri, a fost să propună extinderea mandatului lui Puţin. Halal opoziţie! în a doua categorie se găseau comuniştii, care au primit sau, dacă preferaţi, cărora „li s-a permis" să aibă 11,6% dintre voturi (în jur de 20%, potrivit unei numărători independente), obţinând 57 dintre cele 450 de locuri în Dumă. Această cifră scăzută l-a înfuriat pe liderul comunist Ghenadi Ziuganov, căruia, potrivit zvonurilor, i se promiseseră cel puţin 90 de locuri de către Kremlin, în schimbul loialităţii sale. Aşa cum afirmam în glumă, într-un articol publicat după alegeri: „Urăsc să ţi-o spun, Ghenadi, dar te-am avertizat!" Şi, în continuarea glumei, afirmam că democraţia şi sistemul lui Puţin puteau fi comparate cu două scaune, doar că unul era de piele, iar celălalt era electric.
Nu că ar fi contat, dar cele mai condamnabile statistici oficiale veneau din locuri ca Daghestan sau Cecenia, unde monitorizarea scrutinului fusese foarte slabă. în condiţiile unei prezenţe la vot greu de imaginat - de 99,5% - 99% dintre ceceni votaseră cu Rusia Unită. Nu uitaţi că acesta era partidul lui Puţin, autorul celui de-al doilea război cecen, care distrusese din temelii capitala Groznîi. Ca de obicei, adevărul iese la iveală prin acţiunile lacheilor, prea dornici să-şi mulţumească stăpânii de la Kremlin. Soţia mea comenta, cu umor negru, că singurii oameni care nu votaseră în Cecenia fuseseră cei care muriseră în ziua alegerilor.
Ne putem imagina ce au gândit şefii Rusiei Unite atunci când au auzit că Hugo Chavez pierduse un referendum la diferenţă de doar un procent, în aceeaşi zi. Ce amator! între timp, însă, cu toată absenţa alternativelor relative în alegeri şi în ciuda şicanelor, Rusia Unită abia a reuşit să obţină 50% dintre voturile exprimate, la Sankt-Petersburg şi Moscova. Şi asta pentru că locuitorii acestor oraşe aveau cel mai larg acces la ştiri din surse

independente, graţie amplorii internetului şi a Ecoului Moscovei, singurul post de radio la care mai puteau fi auzite opinii divergente.
Faptul că Puţin considera importante aceste alegeri a devenit clar în momentul în care a ţinut câteva discursuri înflăcărate, pentru a obţine votul poporului. Limbajul murdar pe care l-a folosit cu greu ar putea fi numit codat, de vreme ce a avertizat împotriva „duşmanilor dinăuntru" şi a „şacalilor" sprijiniţi de Occident. El vorbea mai puţin în rusă şi mai mult într-o limbă pe care am putea-o numi „putineză", cu un autentic accent austro-german.
De ce se obosea Puţin să facă un asemenea efort, când controlul lui asupra Kremlinului era, aparent, absolut? Mai întâi, ar trebui să ne reamintim că până şi Stalin organizase alegeri în 1937, în timpul Terorii. Rezultatele scrutinului din acea duminică nu au fost, nici ele, puse la îndoială, confirmând revenirea Rusiei la domnia unui singur partid-stat, atotputernic.
Dar alegerile erau importante pentru regimul lui Puţin din câteva motive, începând, desigur, cu cele financiare: ale lui Puţin. Relaţiile apropiate dintre Puţin şi liderii occidentali serveau ca o garanţie pentru oligarhii aflaţi alături de el la putere, garanţie că banii lor erau în siguranţă. Dacă el renunţa la ultimele vestigii ale democraţiei într-un mod prea brutal, în acel moment, această situaţie confortabilă ar fi luat sfârşit, un risc pe care Puţin încă nu era pregătit să şi-l asume.
Primele semne au fost rele. Nicolas Sarkozy se considera un tip dur, dar se pare că i se înmuiaseră genunchii după câteva păhărele băute cu Puţin. Preşedintele francez n-a ezitat să-l sune imediat pe omologul său şi să-l felicite pentru măreaţa victorie. Puţin privea întotdeauna cu mare grijă semnalele venite dinspre Occident, căutând indicii ale unei presiuni autentice. Majoritatea comentariilor despre alegerile grosolan fraudate nu îi erau favorabile, mai ales în media, dar cât de mare putea fi pericolul, dacă Sarkozy şi vechiul amic al lui Puţin, Tony Blair, îl sunaseră să-l felicite?
Celălalt scop al campaniei Kremlinului era să-i asigure regimului o acoperire pseudodemocratică a maşinaţiunilor la care ar fi putut să recurgă, pentru a-şi păstra puterea şi după alegerile prezidenţiale din 2 martie. Puţin nu mai avea dreptul să candideze, sau cel puţin aşa spunea Constituţia, iar el promisese să o respecte - dacă puneţi vreun preţ pe cuvântul unui locotenent-colonel din
KGB.
După opt ani binecuvântaţi cu preţuri record la petrol şi un Occident pus pe compromisuri şi tulburat de „războiul împotriva terorii", regimul Puţin

ajunsese într-un punct critic. Candidatul prezidenţial al Kremlinului urma să fie numit curând. Avea să fie o marionetă docilă, conducând „prin voinţa populară", sau o soluţie de urgenţă, până la revenirea lui Puţin? Sau poate aveau să găsească pe cineva suficient de stupid, încât să facă pasul înainte şi să rişte asumarea vinovăţiei, atunci când economia şi infrastructura neglijate ale Rusiei aveau să intre, în final, în colaps? Sau aveau să schimbe sistemul, eviscerând, cumva, Constituţia, pentru ca Puţin să-şi păstreze puterea, în vreun rol nou?

După vizita de prietenie a lui Puţin în Iran, din octombrie 2007, am scris, într-un articol, că poate el lua în considerare asumarea vreunei alte titulaturi, una mai presus de responsabilităţile mărunte ale unui prim-ministru sau chiar de vechea grandoare a funcţiei de secretar general al Partidului. „Liderul suprem, ayatolahul Puţin" nu suna deloc rău, scriam eu, fiind sigur că Puţin visase întotdeauna să dirijeze lucrurile din culise, fără să mai intre în rolul ingrat de preşedinte. Gluma mea a fost mai aproape de adevăr decât mi-aş fi putut imagina.

Am fost tentat să reproduc, în această carte, un fel de protest pe care mi l-am asumat într-un articol despre starea Rusiei în 2009, când nu am pomenit numele lui Dmitri Medvedev nici măcar o singură dată. Ignorarea lui completă ar fi un tratament potrivit pentru acest om care a deţinut preşedinţia Rusiei între 2008 şi 2012, an în care i-a înapoiat-o lui Vladimir Puţin, aşa cum un câine îi aduce băţul înapoi stăpânului. Nu aş vrea să eclipsez firul epic al acestei cărţi, de dragul unui protest personal, dar voi face, pe scurt, câteva remarci despre Medvedev.

Omul Medvedev a fost şi este complet irelevant. Dar ideea unui Medvedev, ideea unui preşedinte tânăr şi liberal care ar fi putut să întoarcă ţara pe drumul către modernitate a fost extrem de utilă. Aproape îţi vine să-i invidiezi pe Puţin şi pe cei din laboratoarele puterii de la Kremlin, care au proiectat un Medvedev ideal. El trebuia să fie un chip proaspăt, jovial, cu ochi strălucitori

şi capabil să vorbească limbajul reformist, pentru intelectualitate, şi să recunoască, fără să clipească, faptul că în Rusia nu toate mergeau strună, dar că lucrurile aveau să se îmbunătăţească. Totodată, acest Medvedev ideal nu trebuia să aibă o gândire, o ambiţie sau o bază de putere proprie, pentru orice eventualitate. în fine, el trebuia să fie mai scund decât Puţin şi cu şi mai puţină charismă - o combinaţie extrem de rară, într-adevăr. Din fericire

pentru Puţin, întâmplarea făcea să aibă un asemenea om chiar în cabinetul lui.

Pe 10 decembrie 2007, Puţin a anunţat, cu surle şi trâmbiţe, că-l sprijină pe primul său vicepremier, Dmitri Medvedev, pentru funcţia de preşedinte al Rusiei. Acesta a fost rapid nominalizat de Rusia Unită şi de partidele-marionetă ale lui Puţin şi, la o săptămână după obţinerea binecuvântării preşedintelui, Medvedev a devenit candidatul oficial. Prioritatea lui absolută a fost să anunţe că, dacă va avea norocul să devină preşedinte, îl va numi prim-ministru pe Puţin. Puţin a acceptat, elegant, şi asta a fost tot. (Medvedev a demisionat, de asemenea, şi din funcţia de preşedinte al Gazprom, pentru a putea participa la alegeri, dând naştere la glume, potrivit cărora ar fi fost retrogradat în postul de preşedinte al Rusiei.)

Unul dintre răspunsurile venite din partea liderilor occidentali, la vestea candidaturii lui Medvedev, avea să fie edificator, majoritatea celorlalte reacţii înscriindu-se în aceeaşi notă. Imediat ce Puţin şi-a declarat sprijinul pentru Medvedev, secretarul de stat Condoleeza Rice a participat la o masă rotundă alături de echipa editorială a revistei USA Today. S-a discutat despre Irak, Iran şi apoi s-a trecut la fosta arie de expertiză a lui Rice, Rusia. Ea a făcut câteva remarci solide despre cum „procesele democratice au făcut un pas înapoi în Rusia", subliniind că această ţară „nu este un mediu în care să poţi vorbi despre alegeri libere şi corecte". Dar apoi a continuat, spunând că îl cunoştea pe Medvedev şi că acesta era „inteligent" şi „din altă generaţie", ca şi cum aceste lucruri, indiferent dacă ar fi fost sau nu adevărate, ar fi contat cumva.

Cel mai relevant moment, în comentariile doamnei Rice, a venit atunci când a fost abordat, pentru prima oară, subiectul accederii lui Medvedev la funcţia prezidenţială. Stenograma oficială consemnează:

Secretar de stat Rice: Ei bine, presupun că măcar o să aibă alegeri în martie. (Râsete.)

Sunt sigur că toţi cei din sală s-au amuzat copios referindu-se la inevitabila instalare a lui Medvedev în funcţia de preşedinte ca la un „scrutin popular". Şi, la drept vorbind, alegerile noastre erau de tot râsul. Dar de ce următoarea întrebare către Rice nu a fost: „Atunci de ce mai este Rusia încă în G7, dacă alegerile ruseşti sunt doar o glumă?" Sau: „De ce administraţia Bush a cheltuit timp, sânge şi bani încercând să construiască democraţia în Irak şi în alte părţi, în vreme ce a ignorat ce a făcut Puţin din cel mai mare exportator mondial de petrol, care are, de asemenea, şi cel mai mare arsenal nuclear din

lume?" Desigur, asta nu însemna ca să fi pledat cineva sau să se fi aşteptat ca Bush să invadeze Rusia, dar puţină constanţă ar fi fost, totuşi, necesară, din partea unui om care promovase atât de activ ceea ce el numea „agenda americană a libertăţii".

Cu câteva zile înainte de interviul lui Rice, revista Time l-a desemnat pe Puţin „Omul anului 2007". Editorii au trebuit să depună eforturi considerabile pentru a explica faptul că premiul nu era „o formă de susţinere" şi că el mersese către persoana care făcuse subiectul celor mai multe ştiri, „fie ele bune sau rele". Cu toate astea, articolul din Time îl lăuda pe Puţin fiindcă readusese Rusia în prim-plan, pe arena internaţională, stopând „anarhia" şi redându-le ruşilor mândria naţională. Revista îşi exprima totuşi temerile legate de dovezile „îngrijorătoare" privind nerespectarea drepturilor omului de către Puţin.

La fel putea fi spus şi despre Adolf Hitler în 1938, când acesta a fost desemnat, la rândul său, „Omul anului", de către Time. „Fascismul", scria atunci revista americană, „a descoperit că libertatea - a presei, a cuvântului, a asocierii - reprezintă un potenţial risc pentru propria sa securitate." Asemenea cuvinte s-ar putea aplica, la fel de bine, şi laureatului din 2007. Revista scria că majoritatea reproşurilor la adresa lui Puţin priveau „pretinse" abuzuri sau veneau direct din partea criticilor cunoscuţi. în opinia mea, acest articol a reprezentat o abdicare de la rolul jurnalistului de a prezenta faptele obiectiv. Şi nu uitaţi momentul când a apărut articolul: imediat după alegerile parlamentare trucate, care încununaseră eforturile lui Puţin de a eradica democraţia în Rusia.

Desigur, articolul din Time a fost ridicat în slăvi de propaganda de la Kremlin, ca pe o altă dovadă de susţinere a lui Puţin şi a politicii sale. Focalizarea s-a făcut pe mitul potrivit căruia Puţin construise „o Rusie puternică", când, de fapt, el şi ciracii săi măcinaseră statul din interior.

Pe 2 martie a avut loc încoronarea lui Medvedev ca rege al nimicului şi, astfel, ultimul element al democraţiei din Rusia, rotaţia oamenilor la putere, a fost distrus. Cum era de aşteptat, alegerile, în sine, au fost o ruşine deplină, iar Kremlinul nici nu s-a mai sinchisit să-şi ascundă frauda. Candidaţii opoziţiei au fost obligaţi să iasă din cursa electorală. Media dirijată de regim l-a promovat pe Medvedev, defăimându-i sau chiar ignorându-i total pe ceilalţi candidaţi. Câteva birouri electorale locale, ultra entuziaste, au raportat că Medvedev primise peste 100% din voturi, potrivit primelor estimări.

Procentul reuşit de Medvedev - 70% dintre voturi - era ceva mai mic decât cel de 71% înregistrat de Puţin în 2004, un alt indiciu asupra persoanei care ţinea, de fapt, frâiele puterii, în caz că mai trebuia reamintit acest lucru. V-aţi putea întreba de ce mai era nevoie ca regimul să măsluiască rezultatele, când dispunea deja de atâtea avantaje necinstite. Totul a fost, de fapt, o manifestare a loialităţii bine pusă la punct de politicienii şi birocraţii locali, pentru a dovedi că pot să aducă şi chiar aduc rezultatele cerute de Kremlin. Acesta nu este modul în care funcţionează democraţia, dar aduce foarte mult cu metodele după care se ghidează mafia.

Noi, cei din opoziţia rusă, am aşteptat, cu nerăbdare, să vedem ce va spune restul lumii despre revenirea Rusiei la despotismul făţiş. Speram ca liderii lumii libere să lanseze măcar acum critici dure, după ce îi permiseseră Rusiei să se alăture G7 şi îl trataseră pe Puţin ca pe un omolog democrat. Desigur, ei ar fi trebuit să fie furioşi pe faptul că fuseseră păcăliţi. Poate, speram noi, avea să se producă o presiune externă suficient de intensă pentru a slăbi laţul cu care Kremlinul sufoca democraţia rusească.

Dar ce s-a întâmplat, în schimb, cu greu ar fi putut fi mai dezolant şi mai devastator. Administraţiile occidentale s-au aliniat să aplaude victoria copleşitoare a lui Medvedev, deşi majoritatea liderilor vestici au lăsat această sarcină neplăcută pe seama purtătorilor de cuvânt. Doar într-una sau două declaraţii au reuşit să se strecoare câteva cuvinte despre „incidente" neplăcute survenite în cursul procesului electoral rusesc.

Francezul Nicolas Sarkozy nu a manifestat asemenea remuşcări. El i-a telefonat lui Medvedev spre a-l felicita şi a-l invita la Paris (sunt convins că şi vechii parteneri de afaceri ai lui Puţin, Silvio Berlusconi şi Gerhardt Schroder, au trimis note personale). Acceptarea, de către Occident, a lui Medvedev, ca un lider democratic ales, a fost un alt punct de cotitură. A semnalat că Statele Unite şi Uniunea Europeană erau dispuse să accepte până şi cea mai absurdă şaradă pentru a evita confruntarea. Pentru opoziţia rusă, reacţia Occidentului a însemnat un dezastru. Coaliţia noastră de naţionalişti, stângişti şi liberali avea puţine lucruri în comun, în afara credinţei în puterea procesului democratic. Neavând acces la mass media şi persecutaţi constant, membrii noştri au încercat să se adreseze unui auditoriu cât mai larg despre importanţa acestui principiu. Dar, printr-o singură lovitură, lumea liberă dădea de înţeles că democraţia era doar o escrocherie, o acoperire pentru interesele de afaceri, aşa cum susţinuseră întotdeauna Puţin şi aliaţii lui.

Cinci luni mai târziu, în luna august, în cursul a ceea ce am numit, atunci, apogeul sentimentului de invincibilitate şi de impunitate al lui Puţin, forţele ruse au invadat Georgia vecină, sub pretextul rezolvării crizei din Osetia de Sud. Puţin nu avea nici un motiv să creadă că va avea probleme din cauza unui lucru atât de neînsemnat ca pedepsirea unei ţări învecinate, conduse de duşmanul lui personal, preşedintele georgian Mihail Saakaşvili. Puţin a avut mereu o uimitoare capacitate de a-i „citi" corect pe liderii lumii democratice - şi nu s-a înşelat nici de data aceasta.
Ordinea mondială are reguli, dar majoritatea acestora se bazează pe principiile onoarei şi sunt, rareori, puse la încercare. Puţin şi-a dat seama că metodele brutale ale lumii sale kaghebiste sunt la fel de eficiente şi la scară globală. în 2008, violenţa a revenit în Caucaz, unde Puţin îşi clădise pentru prima oară reputaţia de tip dur, atunci când apăruse pe scena politică rusă, în 1999. Poate că a fost un cadou pentru Medvedev. Un război este, întotdeauna, util pentru clădirea reputaţiei unui nou preşedinte al Rusiei, în plan intern.
Adevărata catastrofă, cea care i-a dat lui Puţin încrederea că poate vărsa, nepedepsit, sânge şi peste graniţele recunoscute internaţional, s-a produs însă
pe 3 martie 2008, la o zi după alegeri. A fost data când comunitatea ţărilor libere a avut şansa de a da alarma în privinţa dictaturii lui Puţin, şansa de a trimite un mesaj clar că democraţia conta. Dar nu a sunat nici o alarmă. Alegerile nu au fost importante. Reacţia lumii însă era.
După ce confruntările violente dintre Rusia şi Georgia, în privinţa Osetiei de Sud, s-au mai potolit, mi-am amintit de o conversaţie pe care o avusesem în 2005, la Moscova, cu un înalt oficial al Uniunii Europene. Rusia era, pe atunci, mult mai liberă decât este azi, dar asaltul lui Puţin asupra drepturilor democratice lua amploare cu rapiditate.
„Ce-ar trebui făcut", l-am întrebat pe oficial, „ca Europa să înceteze a-l mai trata pe Puţin ca pe un democrat? Poate ca regimul să interzică toate partidele de opoziţie? Sau să înceapă să împuşte oameni de pe stradă?"
Oficialul a ridicat din umeri şi a replicat că UE nu putea face prea multe nici măcar în asemenea cazuri, adăugând că „să rămânem în dialog cu Puţin va reprezenta întotdeauna cea mai bună soluţie pentru popoarele din Europa şi Rusia". Pun pariu că locuitorii din Georgia şi Ucraina n-ar fi de acord cu asta.
Invadarea Georgiei de către trupele ruse a fost rezultatul direct a aproape un deceniu de neputinţă şi autoamăgire din partea Occidentului. Faptul că

nimeni nu l-a pedepsit pentru invazia în Georgia a fost cea mai bună invitaţie pe care o putea primi Puţin pentru a invada, şase ani mai târziu, şi Ucraina. în replică la invazia rusă în Georgia, UE a organizat primul summit de urgenţă, de la izbucnirea conflictului din Irak. Uniunea a declarat, imediat, că amâna întâlnirile în privinţa acordului de parteneriat cu Rusia, până când Kremlinul îşi muta trupele pe poziţiile ocupate înainte de 7 august. Declaraţia făcută de UE, slăbită şi mai mult de un Berlusconi dominat de trufie, a inclus şi fraza: „Ne aşteptăm ca Rusia să se comporte într-o manieră responsabilă, onorându-şi toate angajamentele", pe lângă eternele sintagme „suntem serios îngrijoraţi" şi „condamnăm ferm". îmi închipui cât trebuie să se fi amuzat Puţin, oligarhii şi ciracii săi din KGB, la auzul unui asemenea limbaj preţios. Pe 7 mai, Dmitri Medvedev a depus jurământul, ca preşedinte al Rusiei, în spatele uşilor închise. Puţin a fost întrebat dacă avea să agaţe, potrivit tradiţiei, un portret al noului preşedinte în biroul său. Puţin a refuzat să răspundă, dar o glumă care a circulat atunci afirma că el avea, într-adevăr, un
tablou pe perete, cu imaginea lui Medvedev stând în biroul preşedintelui, dar privind la un portret al lui Puţin. Potrivit Constituţiei ruse, Medvedev deţinea acum frâiele puterii. Dar, cum nu a existat niciodată vreo dovadă a independenţei şi a autorităţii sale, era mai sigur să se presupună că Medvedev avea încă nevoie de permisiunea lui Puţin pentru a folosi toaleta de la Kremlin. Adevăratul „transfer lin de putere", prin cuvintele de o ironie perfectă, ale cancelarului german Angela Merkel, a fost rocada făcută de Puţin, de la preşedinte la premier.
în ultimii zece ani, am avut peste o mie de apariţii publice şi aproape în toate am discutat despre Rusia şi Puţin. Adesea, producătorii emisiunilor te întreabă, înainte de intrarea în direct, cum preferi să ţi se adreseze şi ce ai vrea să apară pe burtieră, în dreptul numelui tău, la televizor. Doar rareori nu întreabă. Am un CV complicat şi, de aceea, sunt obişnuit să aud tot felul de lucruri în asemenea situaţii. Ceva similar se întâmplă şi la primirile de care am parte la prelegerile mele politice sau de afaceri. Oamenii sunt, întotdeauna, drăguţi şi mă flatează, dar adesea prezintă tot felul de informaţii false despre mine, luate de pe internet. Deseori, trebuie să fac, rapid, corecturile necesare şi glumesc, spunând că sunt mereu interesat de aceste prezentări, deoarece astfel pot afla mereu lucruri noi despre mine!
„Garry Kasparov, activist rus pentru drepturile omului şi fost campion mondial la şah" n-ar trebui să fie o prezentare prea greu de făcut, nu? Sunt,

de asemenea, preşedinte al Fundaţiei Drepturilor Omului, cu sediul la New York, şi profesor asociat la Oxford Martin School, din cadrul Universităţii Oxford, unde ţin cu regularitate seminare şi prelegeri. De asemenea, sunt foarte mândru să fiu şi preşedinte al Fundaţiei de Şah „Kasparov", o organizaţie globală non-profit, şi un modest autor şi orator popular. Dar caracterizările acestea sunt prea lungi pentru a fi afişate pe ecranele televizoarelor.

Singurul titlu care nu îmi plăcea deloc era însă tocmai unul pe care-l întâlneam frecvent: „Garry Kasparov, fost candidat la preşedinţia Rusiei". Acest lucru nu era doar inexact, ci şi înşelător, într-un mod care mă afecta. Da, Cealaltă Rusie şi alte grupări de opoziţie organizaseră alegeri interne primare pentru a avansa candidaţii anului electoral 2008, şi am participat la aceste alegeri. Da, am avut scrutinuri online şi în viaţa reală, pentru a selecţiona candidaţii şi am fost unul dintre câştigători. Da, câţiva dintre noi au încercat să-şi înregistreze candidatura şi m-am numărat printre ei. Dar am fost, oare, cu adevărat un candidat la preşedinţie?

Când oamenii din ţările democratice îmi vorbesc despre sondaje, platforme, campanii şi alte elemente normale ale alegerilor dintr-un stat liber, mă simt nevoit să îi întrerup. Nici unul dintre aceste lucruri nu au existat cu adevărat în Rusia - nici în 2008 şi cu atât mai puţin azi. în Rusia, opoziţia nu încearcă să câştige alegerile; noi încercăm să avem alegeri. Am început plini de optimism, în 2004, sperând că plecarea lui Puţin ar putea deschide calea către un scrutin disputat. în 2007, după înăbuşirea Marşurilor nemulţumirii şi după ce activităţile noastre au devenit tot mai dificile, ne-am dat seama că speranţele se năruiesc. Până când Puţin şi Medvedev nu au făcut acel anunţ, pe 10 decembrie, nu am fost siguri cum şi când va cădea ghilotina, deşi ştiam că ea e foarte ascuţită şi că se află chiar deasupra capetelor noastre.

Puţin l-a uns pe Medvedev cu ceea ce un prieten mexican numea el dedazo, atingerea de-a dreptul divină, similară celei a Dumnezeului lui Michelangelo, din scena Genezei, de pe tavanul Capelei Sixtine, în care Creatorul îi dăruieşte viaţă lui Adam. La acel moment, nici nu se mai putea pune problema rezultatului alegerilor. Sistemul n-ar fi permis niciodată ca un om destinat să câştige să nu o facă într-o manieră zdrobitoare. Era, de asemenea, clar că Kremlinul nu dorea ca buletinul de vot să fie aglomerat cu prea multe nume. Campaniile candidaţilor opoziţiei au devenit un joc straniu, autorităţile fiind nevoite să imagineze modalităţi diferite de a ne descalifica.

Obstacolele din calea noastră nu lipseau, iar Comisia Electorală Centrală (CEC), condusă de lacheul lui Puţin, Vladimir Şurov, era decisă să facă în aşa fel încât nimeni, în afara candidaţilor aprobaţi, să nu ajungă pe liste. Principala barieră era, aparent, insurmontabilă. Un candidat independent trebuia să adune 2 milioane de semnături în doar cinci săptămâni şi maximum 40 000 trebuiau să fie dintr-o singură regiune. Prin urmare, la Moscova, indiferent de câţi suporteri aveai, nu puteai contabiliza mai mult de 40 000; trebuia să aduni semnături din cel puţin 50 de regiuni. Apoi, două dintre cele cinci săptămâni disponibile erau o perioadă de vacanţă generală. în fine, când veneai cu semnăturile, nu puteai depune decât cel mult 2,2 milioane, nu mai mult, iar dacă 10% dintre ele nu erau luate în considerare, dintr-un motiv sau altul, erai scos din joc.
Dar şi să ajungi la acest stadiu era dificil. Fiecărui candidat i se cerea să organizeze o convenţie de nominalizare cu cel puţin 500 de susţinători adunaţi într-o sală, pentru a semna o declaraţie, iar de faţă trebuia să fie un reprezentant al Ministerului de Justiţie. Dar, la fel ca în timpul deplasărilor mele electorale prin ţară, nimeni din Moscova nu a vrut să-mi închirieze vreo sală în acest scop. De fapt, a acceptat cineva, până la urmă, întrucât am semnat un contract pentru închirierea unei săli pe 13 decembrie şi chiar am plătit un avans. Dar, cu două zile înaintea convenţiei, am fost informaţi că, „din motive tehnice, sala nu va mai fi disponibilă la data respectivă". Desigur, pe 14 decembrie, aceeaşi sală era gata să-l găzduiască, fără probleme, pe un candidat de paie al Kremlinului, Bogdanov.
Şi, astfel, n-am reuşit nici măcar să fiu nominalizat, până la încheierea termenului-limită, pentru a avea plăcerea, împărtăşită de alţi colegi din opoziţie, de a-mi vedea teancurile de semnături respinse de domnul Şurov. Fostul premier Mihail Kasianov nu s-a dat bătut şi a apelat la Curtea Supremă, după ce CEC a decis că multe dintre semnăturile adunate de el erau falsificate. Evident, apelul lui a fost respins.
Prin urmare, pe buletinele de vot au apărut aceleaşi personaje cu care eram obişnuiţi: naţionalistul de mucava Jirinovski, brutalul comunist Ziuganov şi Puţin, reprezentat prin marioneta sa, Medvedev. Pentru a mai condimenta puţin reţeta, a fost lăsat şi Andrei Bogdanov să apară pe liste, ca o falsă alternativă liberală. Lui i s-a permis chiar să adune 1,8% dintre voturi, înainte de a dispărea în anonimatul din care venise.
Cealaltă Rusie şi alte organizaţii ale opoziţiei organizaseră alegeri primare interne, în încercarea de a dezvolta şi de a împărtăşi o experienţă

democratică autentică, într-o ţară aproape complet lipsită de asemenea tradiţii. Voluntarii au înfiinţat puncte de votare pe oriunde au putut, în licee, în cafenele şi la domicilii particulare şi adesea au fost nevoiţi să o facă în grabă, înainte ca poliţia să-i aresteze şi să le confişte echipamentul. Am avut declaraţii politice, platforme ideologice argumentate şi chiar dezbateri reale sau în mediul virtual. Toate acestea existau complet în afara proceselor politice oficiale, la orice nivel.

Celălalt scop al nostru era să dăm în vileag, cât mai clar şi mai puternic, faptul că alegerile oficiale erau o mascaradă. Ne săturaserăm de observatori occidentali şi de miniştri de Externe străini care regretau, cu jumătate de gură, „neregularităţile raportate" şi „atitudinea părtinitoare a presei" cu privire la alegerile din Rusia. Puţin devenise un dictator şi punct. Şi venise vremea să spunem asta. El nu era preşedinte, prim-ministru sau orice altceva care să sugereze vreo legătură cu legitimitatea sau democraţia. Ştiam că lucrul acesta nu avea să fie raportat de media rusă şi nici scos în evidenţă de vreun politician rus.

în mod tragic, nici în afara Rusiei lucrurile nu stăteau mai bine. Şefii de stat nu aveau nici un interes să-l provoace pe Puţin - fapt deja evident de mai multă vreme. Mai puţin evident, şi atunci, şi acum, era de ce majoritatea instituţiilor mediatice importante din lumea liberă acceptau să închidă ochii faţă de această şaradă. Din nou, am auzit despre „unele probleme existente în cadrul sistemului" şi „accesul inegal la media", din partea observatorilor şi a presei străine. Consiliul Europei s-a exprimat critic, dar a refuzat să condamne alegerile. Când preşedintele delegaţiei membrilor Parlamentului European a afirmat că „alegerile nu au fost nici libere, nici corecte", el a simţit, însă, nevoia să adauge că „totuşi ele au reflectat, în mare, voinţa oamenilor". Da, voinţa câtorva oameni de la Kremlin.

Ajungând la această remarcă referitoare la „voinţa oamenilor", profit pentru a prezenta o serie de argumente pe care le-aş putea rosti pe dinafară, după ce le-am dezminţit de zeci de ori în apariţiile mele mediatice. Eu le numesc „Miturile Rusiei lui Puţin" şi în vârful listei se află afirmaţia că „Puţin este popular".

Acum, când Puţin se află la putere de mai bine de 15 ani, după ce a invadat a doua ţară europeană în decurs de şase ani şi apare la televizor pentru a ameninţa cu armele nucleare ruseşti, unora le-ar fi greu să-şi aducă aminte cât de diferit era văzut el nu cu mult timp în urmă. Până în 2010, opiniile

mele dure despre Puţin erau încă privite cu surprindere de consumatorii cu o educaţie rezonabilă ai fluxurilor internaţionale de ştiri.
„Dar Rusia e o democraţie şi el a fost ales, nu-i aşa?" „Bine, poate că alegerile sunt măsluite, dar Puţin e foarte popular şi le-ar câştiga oricum." „Ruşilor şi-aşa le plac liderii cu mână forte şi, la urma urmei, el a zdrobit criminalitatea şi a îmbunătăţit economia, nu?"
Despre criminalitate şi economie am discutat deja. Puţin nu i-a zdrobit decât pe cei care nu i-au fost loiali: cei fideli au fost atraşi în sistem ca parteneri. El a lăsat, clar, să se înţeleagă: ori furi cu el, ori eşti împotriva lui. Este extrem de dificil să măsori cu acurateţe activitatea economică a unei naţiuni care dezmembrează lent un paradis socialist corupt şi inert. Dar înainte ca Puţin să preia puterea, PIB-ul Rusiei crescuse într-un ritm pronunţat, pe măsură ce dureroasele reforme ale economiei de piaţă îşi făceau efectul. Industria sovietică nu era nici pe departe capabilă să concureze cu Occidentul sau cu Extremul Orient, dar exista încă o importantă capacitate industrială în funcţiune. în 2000, creşterea PIB-ului era de peste 10%, chiar mai mare decât ratele, de obicei ridicate, ale fostelor ţări din blocul sovietic, care trăiau tranziţia către economia de piaţă.
De asemenea, important e faptul că preţul petrolului, în 1999, scăzuse la 13 dolari barilul, prin urmare, noua industrie bazată pe export a Rusiei era încă departe de a reprezenta o forţă. Puterea economiei ruse sub Puţin este văzută, în cel mai elocvent mod, nu în funcţie de cifrele PIB-ului, ci în funcţie de graficul reprezentând creşterea preţului la petrol. Aproape din momentul în care a preluat Puţin puterea, preţul petrolului a urcat la peste 100 de dolari barilul, scăzând doar în timpul crizei financiare din 2008-2009.
Rusia e cel mai mare producător de petrol din lume, în ciuda faptului că a modernizat doar în mică măsură infrastructura sovietică. Acest şuvoi de bogăţie, care a transformat Rusia într-o petro-dictatură, i-a permis lui Puţin să creeze iluzia stabilităţii în plan intern şi să-i cumpere ori să-i amenințe pe criticii de peste hotare. Unii susţin că sursa banilor nu contează, câtă vreme pensionarii şi poliţiştii îşi primesc pensiile şi salariile, iar asta e exact ceea ce pare să creadă şi Kremlinul - pentru o vreme.
Fără un sector industrial sau tehnologic în expansiune, fără o vibrantă comunitate de afaceri şi fără antreprenoriat, fără o bază fiscală compusă dintr- o clasă de mijloc puternică, Rusia decade demografic. Cei care nu au relaţii sau resurse pentru a se îmbogăţi, fie se luptă pentru subzistenţă, fie pleacă din ţară. Strălucitoarele centre urbane din Moscova şi din Sankt-

Petersburg se află într-un contrast izbitor cu regiunile mărginaşe, tot mai împovărate de sărăcie. Adăugaţi, la ecuaţie, şi o lipsă totală de răspundere politică şi
rezultatul e o criză socială în creştere.
Puţin şi banda lui s-au dovedit ostili cu privire la gestionarea unei economii reale şi incompetenţi când au încercat să o pună în practică. Ultimul lucru pe care l-ar face ei este chiar ceea ce trebuie făcut cu adevărat: slăbirea controlului strict, pentru ca economia rusească să poată experimenta un capitalism autentic, în locul unei găşti de oligarhi prieteni la cataramă între ei. Hodorkovski a fost doar cel mai elocvent exemplu privitor la ce li se poate întâmpla, în Rusia, patronilor care încearcă să facă afaceri fără să aibă aprobarea regimului, dar ca el sunt alte mii de oameni de afaceri.
Cât despre povestea cu popularitatea lui Puţin, încă aud mai tot timpul acest argument. Sunteţi siguri? Şi, atunci, de ce cheltuieşte atâta timp şi face atâtea eforturi pentru a controla media, a-şi elimina rivalii şi a instala un complicat sistem de fraudare a alegerilor? Dacă Puţin e atât de popular, de ce nu avem alegeri libere şi corecte şi o media liberă? Persecutarea bloggerilor şi arestarea unui protestatar care stă, singur, în piaţa din centrul oraşului, ţinând în mâini o pancartă anti-Putin, nu mi se par a aduce prin nimic cu comportamentul unui lider popular.
Ceea ce înţelegem prin aprobarea şi popularitatea unui lider democratic nu are nici o aplicabilitate într-o autocraţie. Când în oraş există un singur restaurant şi are un singur fel de mâncare în meniu, iar altor restaurante nu li se permite să funcţioneze, se cheamă că restaurantul acela e popular? Cincisprezece ani de propagandă au creat un puternic cult al personalităţii, care susţine că Puţin e singura persoană ce poate conduce şi proteja Rusia. Potrivit acestui cult, toţi criticii lui Puţin ar fi nişte trădători primejdioşi, care trebuie închişi sau asasinaţi (aşa cum, adesea, chiar sunt). Oricine se afirmă ca rival al liderului este demonizat şi doborât.
Ajungem, astfel, la un alt mit, cel al opoziţiei care nu este suficient de competentă sau de charismatică spre a-l înfrunta pe Puţin. Cine ştie? Pun această problemă nu pentru a-mi apăra propriul rol sau propria poziţie, ci pentru a ilustra absurditatea celor care vorbesc despre opoziţia rusă ca despre un partid mic şi inept, într-o democraţie autentică. Membrilor noştri li s-a interzis accesul în presă, au fost calomniaţi, împiedicaţi să ţină adunări şi mitinguri, agresaţi fizic în mod frecvent, hărţuiţi de poliţie şi împiedicaţi să

candideze în alegeri. Ce mesaj strălucitor şi coerent, ce lider transcendent ne- ar fi putut conduce la putere, în asemenea circumstanţe?
Aşa cum a început să devină tot mai clar, după 2008, singurul mod prin care Puţin putea să mai plece de la Kremlin era cu picioarele înainte, fie într-un sicriu, fie târât afară de mulţime. Câtă vreme el se bucura de contacte economice cu lumea liberă şi putea să împiedice milioane de ruşi să se revolte în Piaţa Roşie, nu avea să plece nicăieri. Acest prim ingredient, angajamentul cu Occidentul, era de o importanţă covârşitoare pentru apariţia celui de-al doilea. Atâta timp cât banii continuau să intre în visteria lui Puţin, în schimbul imenselor bogăţii naturale ale Rusiei - petrol, gaze, metale, lemn - el îşi putea permite să dea salarii mari, să asigure beneficii şi armate de zbiri care să împiedice poporul să iasă în stradă.
în privinţa sondajelor, Rusia nu e Franţa sau Statele Unite. Când un anonim îl sună pe un cetăţean rus oarecare la telefon, acasă, şi îi cere opinia faţă de omul care domină ţara, cetăţeanului respectiv îi trebuie un curaj nebunesc să manifeste altceva decât un sprijin entuziast. La drept vorbind, tocmai un astfel de curaj, din partea unora dintre compatrioţii mei, l-a împiedicat pe Puţin să aibă, în alegeri, scoruri zdrobitoare de 99% din voturi, aşa cum au înregistrat Saddam Hussein şi Muammar Gaddafi până în clipa în care nu au mai avut putere de viaţă şi de moarte asupra propriilor cetăţeni.
în timpul războiului din Ucraina, numărul celor care îl aprobă a ajuns, în mod oficial, la 90%, iar propaganda de-a dreptul fascistă şi-a turat la maximum motoarele; mă întreb dacă media străină va înceta să citeze aceste cifre cu la fel de multă credulitate. Conducătorul despotic al Kazahstanului, Nursultan Nazarbaiev, aflat la putere din 1989, a fost „reales", în aprilie 2015, cu 97,7% dintre voturi (la o prezenţă la urne de 95%, firește). Sunt bucuros să observ, după o simplă şi scurtă privire asupra titlurilor referitoare la remarcabila lui performanţă electorală, că foarte puţine canale mediatice occidentale dau crezare popularităţii copleşitoare a lui Nazarbaiev. Oare Puţin trebuie să ajungă, şi el, la 98% dintre voturi, pentru ca presupusa lui popularitate să fie întâmpinată de ziariştii străini cu acelaşi scepticism?
Faptul că lideri precum Nazarbaiev, Puţin sau Khamenei se mai deranjează încă să organizeze alegeri e un mister ce merită studiat. Dictatorii de azi şi-au însuşit lecţiile predecesorilor lor şi le-au îmbinat cu metodele moderne de informare şi de control al imaginii. Ei înţeleg simbolismul votului chiar dacă nu doresc deloc să se supună autorităţii acestuia. Faptul că încă resimt nevoia de a organiza alegeri, indiferent de cât de fraudate ar fi acestea,

relevă, într-o oarecare măsură, succesul presiunilor externe, ca şi nevoia de legitimizare a dictatorilor respectivi, dorinţa lor de a fi văzuţi ca membri ai clubului liderilor aleşi legal.
Conducătorii acestor ţări - le-am putea numit „ipocraţii" sau, pentru a folosi termenul unui bun cunoscător al realităţilor din Rusia lui Puţin, jurnalistul german Boris Reitschuster, democratura - sunt doar parţial preocupaţi de a-şi păcăli propriii cetăţeni, dându-le iluzia că participă la actul guvernării. O extrem de puternică forţă de securitate şi dominarea totală a mass mediei servesc, de asemenea, scopurilor dictatorilor. Puţini oameni din Rusia cred, cu adevărat, în şarada electorală, în acest moment. Sondajele sunt făcute doar pentru comunitatea internaţională şi pentru câştigătorii dinainte stabiliţi ai alegerilor.
Revin, aici, cu exemplul anterior, al ruşinosului sau, mai curând, neruşinatului apel telefonic dat de Sarkozy pentru a-l „felicita cu căldură" pe Medvedev după victoria acestuia la prezidenţialele din 2008. Media rusească a acordat spaţii largi acestei convorbiri telefonice şi altor elogii venite din străinătate, un nou indiciu asupra importanţei pe care o are şarada pentru Puţin şi aliaţii săi.
Desigur, în acest joc miza nu o reprezintă doar orgoliile şi invitaţiile la summituri. Oligarhia conducătoare din Rusia îşi păstrează averile în străinătate, iar răcirea relaţiilor cordiale dintre liderii ruşi şi Occident ar putea primejdui nenumăratele miliarde din conturile lor. Sarkozy a promovat agresiv companiile franceze, precum Alcatel, Total şi Renault, în Rusia, cu oarecare succes. Dacă ne gândim la asta, telefonul dat de Sarkozy ar putea fi unul dintre cele mai profitabile din istorie.
Aşadar, nu, nu mă consider un fost candidat la preşedinţia Rusiei. A fost un protest pentru respectarea drepturilor civile, o campanie de denunţare a corupţiei şi o modalitate de a-i ajuta pe oameni să descopere cum ar trebui să fie adevărata democraţie. Nu poţi avea candidaţi reali fără o democraţie reală.
„Cum de mai sunt vie? Când mă gândesc cu adevărat la asta, mi se pare un miracol." Acestea au fost cuvintele Annei Politkovskaia, jurnalista rusă de investigaţii, care, timp de ani întregi, a scos la iveală, fără teamă, cele mai obscure realităţi din Cecenia devastată de război. Ea rosteşte aceste cuvinte cutremurătoare în filmul documentar Letter to Anna, al regizorului elveţian Eric Bergkraut. Filmul a avut premiera în Statele Unite, pe 26 iunie 2008, la Festivalul Human Rights Watch de la New York, un moment potrivit, în

cronologia noastră, pentru a aminti iarăşi numele şi curajul acestei femei deosebite. Ea a fost, fără îndoială, nu doar jurnalistă, ci şi cruciată şi partizană şi nu a încercat să ascundă asta. Pasiunea cu care s-a dedicat meseriei a făcut ca acţiunile ei să rămână de neuitat.
Reportajele Annei Politkovskaia despre atrocităţile comise în Cecenia au luat forma unor discuţii cu familiile distruse de război. Ea a fost un fel de confesor şi pentru soldaţii ruşi, chiar şi pentru ofiţeri, ruşinaţi de ce li se ordonase să facă în Cecenia, în numele Rusiei. Asemenea acţiuni au făcut din ea inamicul numărul unu pe lista unui mare număr de persoane şi de grupări de potentaţi, care-şi arătaseră deja brutalitatea în repetate rânduri. Totuşi, vestea asasinării jurnalistei de 46 de ani, în octombrie 2006, a constituit un şoc sfâşietor.
Pentru obiectivitate, voi expune aici două opinii, una din partea KGB şi cealaltă aparţinând unui faimos dizident. La două zile de la asasinarea doamnei Politkovskaia, întrebat la o conferinţă de presă în Germania (evident, nu în Rusia, unde asemenea întrebări n-ar fi fost niciodată permise) ce crede despre acest asasinat, Puţin a răspuns că „moartea ei a dăunat guvernului rus mai mult decât articolele ei". Fostul preşedinte ceh, Văclav Havel, a spus, la premiera filmului menţionat anterior, la Praga: „Ar fi bine ca acest film să fie văzut de cât mai mulţi oameni. Mai ales de politicieni, care se îmbrăţişează călduros cu politicienii ruşi, aproape ameţiţi de mirosul lor de petrol şi de gaze!" Filmul nu e uşor accesibil - l-am găsit pe YouTube doar în limbile rusă şi germană, dar nu şi în engleză -, însă merită urmărit. Este o rară introspecţie asupra unei specii dispărute. La momentul asasinării Annei, jurnalismul independent, de tipul celui practicat de ea, era deja extinct în Rusia.
La Congresul Mondial al Presei Ruseşti, desfăşurat pe 11 iunie 2008, la Moscova, Medvedev a promis că va sprijini „libertatea mediatică". Se întrevedea vreo schimbare? Semnele nu erau favorabile. El a vorbit despre necesitatea unui „internet chirilic" şi a criticat închiderea trusturilor media de limbă rusă din fostele republici sovietice, unde limbile locale se reafirmau, după restricţiile epocii comuniste. Medvedev a adăugat şi că televiziunea rusă e „una dintre cele mai bune calitativ din lume".
Paranoia Kremlinului privind cine şi ce apărea la televiziunea rusă atinsese, în acel moment, noi culmi. Vladimir Posner, preşedintele Academiei Ruse de Televiziune, a mărturisit că îi trimitea directorului Canalului 1 o listă cu invitaţii pe care îi dorea la emisiunea sa şi conducerea decidea cine putea fi

primit în platou şi cine nu. Inutil de precizat, oameni ca Nemţov, Navalnîi sau ca mine nu au apărut niciodată în emisiunea lui Posner.
Subjugarea presei ruseşti de către Kremlin a fost, alături de creşterea preţului la petrol cu peste 700%, principalul motiv de la baza pretinsului succes al regimului lui Puţin. Oligarhii din anii 1990 jefuiseră, poate, Rusia, pe nesimţite, dar, cel puţin, puteam afla despre isprăvile lor din presă. Acele zile erau, însă, apuse şi cercul elitist de oligarhi din jurul lui Puţin avea, acum, o putere şi o bogăţie cum anturajul lui Elţîn nici nu visase. în 2000, când Puţin a preluat frâiele, nu exista nici un rus pe lista miliardarilor planetei, întocmită de Forbes. în 2005, erau deja 36. în 2008, erau 87, mai mult decât aveau Germania şi Japonia la un loc. Şi toate astea în Rusia, o ţară unde 13% din populaţie trăia sub pragul naţional de sărăcie, de 150 de dolari pe lună. Puţin şi susţinătorii lui din străinătate lăudau, în acest timp, creşterea PIB-ului Rusiei, dar era ca şi cum ar fi luat temperatura tuturor pacienţilor dintr-un spital, pentru a obţine o valoare medie, şi nu una alarmantă.
Potrivit cifrelor din 2015, chiar şi la un an după impunerea sancţiunilor occidentale şi scăderea dramatică a preţului petrolului, mai există încă 88 de miliardari ruşi pe lista celor de la Forbes, care nici măcar nu-i enumeră pe Puţin şi pe câţiva dintre cei mai apropiaţi ciraci ai lui. Mi-e imposibil să cred că un om ca Puţin, care deţine dreptul de viaţă şi de moarte asupra a 88 de miliardari, nu ar fi cel mai bogat dintre ei. Dezvăluirile ocazionale despre misterioasele vile de pe malul Mării Negre şi enormele transferuri bancare către nicăieri adaugă noi şi noi dovezi circumstanţiale în sprijinul afirmaţiei că Puţin este, probabil, acum, cel mai bogat om al planetei.
Pe 25 octombrie 2011, am ţinut o prelegere despre Rusia la Fundaţia Heritage din Washington D.C. Georgia era supusă unor mari presiuni din partea SUA şi a altor ţări, pentru a-i permite Rusiei intrarea în Organizaţia Mondială a Comerţului, în ciuda faptului că două largi fâşii din teritoriul naţional georgian erau încă ocupate de trupele ruseşti, după invazia din 2008. Mulţi oameni din media şi chiar unele guverne se refereau încă la Abkazia şi la Osetia de Sud ca la nişte „teritorii disputate", nu ocupate, ignorând faptul că ele îi fuseseră smulse Georgiei, prin puterea armelor, de către Rusia.
în ciuda presiunilor masive făcute de Rusia după invazie, inclusiv a unor boicoturi economice, micuţa Georgie rămăsese sfidătoare, prodemocraţie şi prooccidentală, sub preşedintele Saakaşvili, şi totuşi era clar că intrarea

Rusiei în Organizaţia Mondială a Comerţului avea o importanţă mai mare pentru Europa şi SUA, decât protejarea drepturilor şi a teritoriilor unui aliat. Regimului Puţin îi plăcea să se laude că reuşise să împiedice intrarea Ucrainei şi Georgiei în NATO, în timpul administraţiei lui Bush Jr., iar dobândirea calităţii de membru al Organizaţiei Mondiale a Comerţului ar fi fost un nou motiv de fală.

Ca parte a prezentării mele, am expus un panou cu imaginea unui set de foldere de calculator etichetate ca dosarele KGB. Prima dată am prezentat folderele „Operaţiunea Yukos" şi „Operaţiunea Kadîrov". Cazul lui Hodorkovski fusese deja popularizat pe larg. Ramzan Kadîrov este liderul militar cecen care se mândrea că ucisese primul soldat sovietic pe când avea doar 15 ani şi care fusese instalat de Puţin la cârma regiunii devastate, în 2007. Agenţii lui Kadîrov i-au asasinat pe inamicii lui Puţin atât în străinătate, cât şi pe pământ rusesc. Ce a făcut Puţin în Caucaz nu are comparaţie cu nimic. El nu s-a dovedit interesat de a-i integra mai bine pe localnicii de aici, care sunt, în definitiv, cetăţeni ruşi. Kadîrov se află încă la putere în Cecenia şi a devenit cel mai fidel soldat al lui Puţin. Cât de loial va mai fi el, când fluxul de bani proveniţi de la Moscova se va opri, rămâne de văzut.

Următorul folder a fost numit „Operaţiunea Medvedev". Am descris-o ca fiind cea mai de succes acţiune întreprinsă vreodată de Puţin. A fost o variaţie a vechiului joc sovietic, menită să facă Occidentul să creadă că exista o şansă de promovare a moderaţilor sau chiar posibilitatea unei falii în ierarhia Kremlinului. Toată lumea se dădea de ceasul morţii să afle ce se întâmpla în interiorul Kremlinului, pierzând timp şi energii preţioase. Anunţul inevitabil al lui Puţin, potrivit căruia acesta avea să candideze iar la preşedinţie în 2012, a dat clar de înţeles că Medvedev nu fusese decât păcăleala asupra căreia noi avertizasem, astfel spus o simplă umbră. Dar Statele Unite au pierdut mult timp încercând să întărească imaginea unei „facţiuni Medvedev", visând la o ruptură între Puţin şi Medvedev şi făcându-şi iluzii asupra declanşării unor reforme liberale, în ciuda tuturor evidenţelor care demonstrau exact contrariul.

Am avut o scurtă întâlnire cu preşedintele Bush, în septembrie 2008, la un prânz de gală organizat de el pentru disidenţii din lumea întreagă, la New York. El a rostit, atunci, cuvinte dure la adresa lui Puţin, dar acest lucru se petrecea imediat după invadarea Georgiei de către Rusia, în august, fapt care, potrivit tuturor relatărilor - inclusiv propriei mărturisiri a lui Bush - îl înfuriase pe preşedintele american. în cartea lui de memorii, Bush scrie:

„îngrijorarea mea cea mai mare era că ruşii aveau să-şi croiască drum, cu tancurile, spre Tbilisi şi să-l răstoarne pe Saakaşvili, preşedintele ales democratic. Era clar că ruşii nu puteau accepta o Georgie democratică, având un preşedinte prooccidental. M-am întrebat dacă ei ar fi fost la fel de agresivi dacă solicitarea Georgiei de aderare la NATO ar fi fost acceptată." Răspunsul la această întrebare este, aproape cert, negativ, dar nu vom şti niciodată sigur asta, de vreme ce liderii occidentali au evitat, în mod constant, chiar şi să încerce să i se opună lui Puţin. Şi, totuşi, greşeala lor avea să se repete şase ani mai târziu, în Ucraina, cealaltă ţară de pe lista de ţinte a lui Puţin, care, de asemenea, eşuase în a obţine intrarea în NATO, în 2008, din cauza opoziţiei manifestate de Germania şi Franţa. Aceste două ţări nu avuseseră reţineri în a recunoaşte, voalat, că opoziţia lor se datora dorinţei de a nu supăra Rusia. (într-o altă declaraţie memorabilă făcută în carte, Bush afirma: „La un dineu al G8 desfăşurat la Sankt-Petersburg, majoritatea liderilor l-au criticat pe Puţin pentru poziţiile sale anti-democratice. Jacques Chirac nu a făcut-o. El a declarat că Puţin făcuse lucruri bune de când conducea Rusia şi că nu era treaba noastră să întrebăm cum le făcuse." în mod clar, preşedintele francez era ataşat mai curând de fraternité decât de liberté.)

Mai departe, în cartea sa, Bush dedică un spaţiu considerabil agendei libertăţii şi variatelor sale dezamăgiri şi satisfacţii. El încheie acest capitol scriind: „M-am întâlnit cu peste o sută de disidenţi în decursul mandatului meu. Situaţia lor poate părea sumbră, dar nu este fără speranţă. Aşa cum am spus în al doilea discurs de inaugurare, agenda libertăţii necesită efortul concentrat al mai multor generaţii."

Cu siguranţă, aşa stau lucrurile, dar orice speranţă într-un sprijin american îndrăzneţ faţă de respectarea drepturilor omului în străinătate s-a năruit brusc, odată cu alegerile prezidenţiale americane din 2008

.Capitolul 9

îndrăzneala de a spera în zadar

Berlinul reprezintă un loc ideal din care un preşedinte american - şi chiar un candidat la preşedinţia Americii - îi poate vorbi lumii despre libertate şi valori comune. Vizita candidatului prezidenţial Barack Obama, din 24 iulie 2008, a evocat faimoasele discursuri ţinute aici de compatrioţii lui, John F. Kennedy şi Ronald Reagan, discursuri care au apărat linia frontului, reală şi metaforică, dintre lumea liberă şi tirania reprezentată de Uniunea Sovietică în Europa de Est. Deşi această linie, Zidul şi URSS însăşi dispăruseră acum, dictaturile care aveau arme nucleare reprezentau încă un pericol - fapt pe care senatorul american a refuzat să-l menţioneze la Berlin.
Scena pentru spectacolul oferit de Obama fusese pregătită cu câteva săptămâni în urmă, când senatorul de Illinois respinsese propunerea adversarului său, senatorul John McCain, de a elimina Rusia din G8 şi de a împiedica aderarea Chinei. Răspunsul lui Obama a sugerat că era, practic, imposibil să colaborezi cu Rusia şi China în domeniul economiei şi al nonproliferării nucleare şi, în acelaşi timp, să susţii cauza democraţiei şi a drepturilor omului.
Nu doar că o asemenea viziune este falsă, dar s-a dovedit, în repetate rânduri, că tocmai opusul este adevărat. Acordurile comerciale, controlul armamentului şi alte proiecte reciproc avantajoase pot fi urmărite şi fără a sprijini tacit dictaturile. Senatorul Obama a vorbit despre includerea Chinei în rândul statelor care ar putea contribui la scrierea „legislaţiei internaţionale a omenirii". Este aceeaşi logică strâmbă care a făcut ca ONU să includă China, Cuba, Rusia şi Arabia Saudită în Consiliul pentru Drepturile Omului. Chiar dorim să trăim după reguli create cu aprobarea unor asemenea regimuri?
în vreme ce Obama vorbea despre contribuţia importantă pe care ar fi putut-o avea Rusia la temperarea ambiţiilor nucleare ale Iranului, Reuters raporta că Teheranul achiziţionase sofisticatele rachete sol-aer S-300 de la ruşi. Dacă acela era nivelul de cooperare obţinut de Occident prin includerea Rusiei în G8, e dificil de imaginat de ce se temea Obama că s-ar putea întâmpla în eventualitatea excluderii Rusiei. Ca un ecou întâmplător, în aprilie 2015, programul nuclear iranian şi rachetele ruseşti S-300 menite să-l apere au apărut iar în prim-planul ştirilor. în mod alarmant, preşedintele Obama nu pare mai îngrijorat în această privinţă decât era, în 2008, candidatul Obama. La Berlin, Obama s-a referit, de mai multe ori, la „podul aerian" creat în 1948 pentru aprovizionarea părţii vestice a oraşului. în plus, într-un interviu anterior el declarase că i-ar plăcea „să reînvie politica externă ce

caracterizase administraţia Truman, cu oameni ca Marshall, Acheson şi Kennan". A fost o declaraţie stranie, de vreme ce preşedintele Truman, un mare erou, în opinia mea, s-a luptat din răsputeri pentru a nu da înapoi nici măcar un pas în faţa comuniştilor, oriunde în lume. Iar „Omul din Missouri" avea de înfruntat un monstru precum Iosif Stalin, care nu-şi ascundea dorinţa de a domina lumea. Nu doar că Truman salvase Berlinul occidental, dar Coreea de Sud, Taiwanul şi Europa Vestică aveau toate motivele să-i mulţumească. (în lumina evenimentelor actuale, merită notat că Truman l-a obligat pe Stalin şi să pună capăt ocupaţiei sovietice asupra Iranului, în 1946.) Comparaţi această abordare dură cu atitudinea consilierilor de campanie ai lui Obama, Madeleine Albright şi William Perry, Secretar de Stat, respectiv al Apărării, sub Bill Clinton, care au criticat propunerea lui McCain de a riposta ferm faţă de abuzurile la adresa drepturilor omului comise de mari puteri, ca Rusia sau China.

Tot în cadrul discursului de la Berlin, Obama a întrebat dacă Occidentul s-ar ridica să apere „drepturile omului pentru disidentul din Birmania, bloggerul din Iran sau alegătorul din Zimbabwe". O atitudine vrednică de laude, dar de ce nu a spus nimic şi despre deţinuţii politici din China sau despre bloggerul condamnat din Rusia? Atât Mugabe, cât şi Medvedev au venit la putere în urma unor alegeri fraudate masiv. Ipocrizia asociată condamnării dictaturilor slabe şi aprobării celor puternice distruge credibilitatea Europei şi a Americii şi subminează orice tentativă de conducere globală din partea Americii; de fapt, se pare că-i încurajează şi pe autocraţii mai mici să aspire la obiective mai mari. Marii lideri se formează doar prin depăşirea unor provocări pe măsură. Aceia dintre noi care au trăit în spatele Cortinei de Fier au fost recunoscători că Ronald Reagan nu a mers la Berlin, în 1987, pentru a denunţa lipsa libertăţilor din Angola, de exemplu.

Cu excepţia poziţiei faţă de Irak, Obama dădea foarte mult de înţeles că va perpetua dublele standarde distructive ale administraţiei lui Bush Jr. în acest timp, John McCain, un candidat considerat îngust şi lipsit de viziune, sugera, în mod foarte firesc, că, dacă un lucru este stricat, ar trebui să-l repari. Faptul că Rusiei şi Chinei li se dădea undă verde pentru încălcarea drepturilor omului, în scopul de a le păstra „la masa tratativelor", a dus la un ajutor militar şi nuclear sporit către Iran, la înarmarea nucleară a Coreei de Nord şi a amestecului celor două mari puteri în tragediile din Darfur şi Zimbabwe. Oare s-ar mai fi petrecut toate aceste lucruri, dacă Statele Unite

şi Europa ar fi ameninţat cu represalii concrete? Nu putem şti, dar, McCain cel puţin, ar fi dorit să afle.
în 2008, ca şi astăzi, în locul ideologilor comunişti, la Kremlin şi Beijing se află naţionalişti şi capitalişti mercantili. Ei nu reprezintă o ameninţare existenţială precum cea cu care s-au confruntat preşedinţii Truman, Kennedy şi Reagan. Şi, totuşi, Obama e ezitant în a-i înfrunta pe inamicii democraţiei, pentru a apăra valorile pe care le proclamă cu atâta ardoare în discursurile lui. Războiul Rece s-a încheiat şi democraţia a devenit standardul global nu pentru că liderii occidentali şi-au apărat, efectiv, valorile, ci pentru că le-au promovat în mod agresiv.
Pe 11 septembrie 1858, un alt politician din Illinois, care avea să candideze la preşedinţie, Abraham Lincoln, spunea: „Apărarea noastră constă în păstrarea spiritului care preţuieşte libertatea ca moştenire a tuturor oamenilor, în toate ţările, pretutindeni". Nu unde e convenabil. Nu în ţările care nu dispun de mari rezerve energetice şi de arme nucleare. Ci pretutindeni.
Dar cel mai aplaudat a fost Obama la Berlin în momentul în care a sugerat că unilateralismul şi aventurismul militar din epoca Bush Jr. aveau să ia sfârşit sub mandatul său. în acel moment al campaniei electorale, nimeni nu se îndoia că Obama putea ţine un discurs măreţ. Dar reacţiile auditoriului berlinez şi ale electoratului american au dat clar de înţeles că adunarea fusese, mai mult decât orice, un miting anti-Bush. în 2008, americanii şi mai-marii lumii erau epuizaţi, după două îndelungate campanii militare, în Afghanistan şi Irak, campanii fără obiective precise sau linii de finiş vizibile. La drept vorbind, Obama îşi reprezenta electoratul. Chiar şi cei mai aprigi suporteri ai agendei libertăţii promovate de Bush Jr. înţelegeau că ţelul lor fusese grav prejudiciat de costurile extraordinare şi de durata războaielor din Afghanistan şi Irak, de nesfârşitele operaţiuni ulterioare de securizare şi de reclădire a statelor respective. America îşi cheltuise capitalul uman şi financiar, dar, şi mai important, îşi cheltuise şi capitalul politic.
Catastrofa tot mai mare din Irak a distras singura superputere a lumii de la scopurile ei mai ample şi a slăbit politic şi militar Statele Unite. Cu o conducere a Congresului care risca să facă aceeaşi greşeală, nereuşind să vadă Irakul doar ca pe o piesă dintr-un puzzle, venise vremea reîntoarcerii la fundamentele planificării strategice.
Treizeci de ani de şah profesionist m-au făcut să înţeleg importanţa de a nu pierde niciodată din vedere imaginea de ansamblu. Dacă acorzi prea multă atenţie unei singure zone de pe tablă, îţi rişti întreaga poziţie. America şi

aliaţii ei au fost atât de concentraţi asupra Irakului, încât au cedat teritorii pe tot restul hărţii. Coreea de Nord a fabricat bomba nucleară, iar cursa înarmărilor s-a declanşat în America Latină, în vreme ce petro-dictaturile din Rusia, Venezuela şi Iran erau pe cai mari, graţie preţului tot mai ridicat al petrolului. În 2006, până şi obiectivele vagi ale dubiosului război împotriva terorii, declanşat de preşedintele Bush, fuseseră date deoparte de criza de la Bagdad.

Era momentul să fie recunoscut eşecul politicii externe duse de America după 11 septembrie 2001. Atacurile preventive şi detronarea dictatorilor, chit că fuseseră sau nu bune, cel puţin constituiseră nişte planuri. Dacă ataci Irakul, posibilitatea de a continua cu implicarea în Iran şi Siria trebuie, de asemenea, luată în calcul. Lipsa de consistenţă este o deficienţă strategică aproape imposibil de depăşit. Statele Unite s-au văzut supervizând un război civil în vreme ce făceau, neputincioase, concesii în alte părţi ale lumii. Această situaţie sumbră a fost rezultatul singurului lucru mai grav decât o strategie eşuată: incapacitatea de a recunoaşte că strategia a dat greş.

La mai puţin de patru ani de când fusese invadat Irakul, în martie 2003, Coreea de Nord a testat o bombă atomică. Iranul se lăuda, făţiş, cu programul său de îmbogăţire a uraniului, în vreme ce pompa bani în Hezbollah şi Hamas. Talibanii cunoşteau un reviriment în Afghanistan. Aproape în afara radarului, Somalia devenea un refugiu pentru teroriştii al-Qaeda. Mai grav decât orice, America eşuase în misiunea ei de bază, aflată la originea tuturor
acestor implicări: de a le asigura propriilor cetăţeni o siguranţă mai mare ca înainte.

Aşa cum se întâmplă adesea, seminţele acestei catastrofe extinse fuseseră semănate de singurul succes avut de Occident. Atacul asupra talibanilor şi a reţelei al-Qaeda din Afghanistan reuşise să-şi îndeplinească atât de bine scopul iniţial, de a alunga al-Qaeda şi susţinătorii săi talibani, încât Statele Unite şi aliaţii săi nu puteau înţelege motivele acestui succes. Aproape fiecare jucător de pe scena mondială a beneficiat de pe urma atacului în Afghanistan. Alungarea talibanilor sunniţi a încântat Iranul. Rusia şi China nu agreau deloc prezenţa unor extremişti religioşi la graniţele lor. India era fericită să vadă SUA lansând un atac direct contra teroriştilor musulmani. Doar Pakistanul a fost supus unor presiuni deloc plăcute, deşi acolo preşedintele Musharraf a reuşit să joace la două capete suficient de convingător, încât să pară un aliat al Occidentului, în vreme ce închidea ochii

la traficul de arme şi de terorişti de pe teritoriul lui. Musharraf a perfectat formula păstrării lui în chip de ultimă redută împotriva extremiştilor, spre a obţine imunitate pentru dictatura sa, un truc folosit şi de mulţi autocraţi arabi.
Se crease o confluenţă de opinii, facilitată de simpatia pentru Statele Unite, după sângeroasele atentate de la 11 septembrie, dar proverbialii „băieţi răi" erau, fără îndoială, răi, şi acum ştiam unde se află. Aşa cum au dovedit evenimentele ulterioare, bombardarea eficientă a teroriştilor constituie o oportunitate rară.
Aliaţii au căzut victime a ceea ce eu numesc „forţa de atracţie a succesului trecut". Este evident că putem învăţa din propriile eşecuri, dar adesea nu reuşim să apreciem motivele succeselor noastre, luându-le ca atare. SUA s-au lansat în Irak fără să aprecieze dificultatea mult mai mare a sarcinilor postbelice de aici şi modul în care situaţia putea fi complicată de ostilitatea tot mai accentuată a opiniei publice mondiale, în privinţa aventurilor militare ale Americii. Ceea ce ar fi fost relativ uşor în 1991-1992 a devenit mult mai dificil 12 ani mai târziu, fără sprijin global.
Aceasta este lecţia iniţiativei. în şah se spune că, dacă jucătorul care deţine iniţiativa - poziţia din care poate declanşa atacul, nu reuşeşte să o utilizeze, atunci contraatacul adversarului e inevitabil şi va fi extrem de puternic. Lumea liberă a avut o poziţie ideală de atac după căderea URSS-ului, în orice fel imaginabil, mai ales psihologic. Dacă agenda promovării libertăţii a lui George W. Bush ar fi existat între 1992 şi 1999, când băieţii răi erau deja bulversaţi, ar fi avut un efect pozitiv remarcabil.
în 2008, promisiunea lui Obama de a aduce soldaţii acasă şi de a-i păstra acolo îi transmitea poporului american (sau, cel puţin, majorităţii lui) ceea ce îşi dorea acesta să audă. Desigur, aceasta e doar o mică parte din fişa postului unui politician, dar în zilele noastre este, de fapt, singura parte relevantă din fişa postului unui candidat.
Nu există nici o îndoială că alegerea lui Barack Obama, ca preşedinte al Statelor Unite, a avut un impact real asupra modului în care percepea o bună parte a lumii America. Obama reprezenta o nouă generaţie de lideri, el părea şi vorbea foarte diferit de predecesorii lui.
în Rusia, apariţia lui Obama - el a devenit primul lider de culoare al vreunei puteri mondiale, nu doar al Americii - s-a bucurat de cea mai mare atenţie. Victoria lui a marcat finalul viziunii despre America pe care încă o promovau mulţi ruşi, viziune caracterizată prin replica dată de sovietici, în chip de

contraargument la acuzaţiile aduse dictaturii comuniste: „Da, dar şi americanii linşează negri!" Există o convingere populară deja convenţională, şi nu doar în Rusia, potrivit căreia „în America, albii protestanţi bogaţi şi evreii îi exploatează pe negrii şi pe hispanicii săraci". Brusc, lucrurile se schimbaseră, ca şi cum toţi ar fi văzut că Pământul este, în mod incontestabil, rotund.

Oportunitatea lui Obama de a profita de curiozitatea şi de bunăvoinţa lumii a fost foarte mică. Crizele cu care ne-am confruntat în 2008 au fost prea grave pentru a-i da noului preşedinte o perioadă de graţie mai lungă.

Celălalt avantaj al lui Obama a fost, pur şi simplu, că el nu era George W. Bush, care, pe bună dreptate uneori, iar alteori în mod eronat, ajunsese să întruchipeze fiecare problemă pe care o avea oricine de pe planetă cu America, cu americanii şi cu puterea globală a SUA. Clişeele referitoare la Bush, personal, erau o serie de stereotipuri americane, pe care o mare parte din lume le lua de bune: bogat, confuz, neinteresat de problemele omenirii, bigot religios şi pripit. Obama a exploatat aceste stereotipuri, dar, aşa cum am scris a doua zi după victoria lui împotriva lui McCain: „Nemulţumirea acumulată de lume faţă de Bush va fi îndreptată rapid spre Obama, dacă nu reuşeşte să-şi susţină retorica inspirată prin acţiune decisivă."

Chit că noul preşedinte avea de rezolvat chestiuni importante, precum criza financiară sau situaţia din Irak, Iran şi Afghanistan, el trebuia totuşi să-şi facă timp şi curaj pentru a înfrunta o anume autocraţie nucleară, care controla mare parte din rezervele de gaze şi de petrol ale planetei. în articolul meu, îi ceream noului preşedinte „să sublinieze clar că el nu consideră poporul rus un inamic al Statelor Unite". Ca în majoritatea statelor totalitariste, regimul Puţin nu reprezintă interesele majorităţii cetăţenilor săi (dacă ar fi făcut-o, n-ar fi trebuit să fie atât de autoritar pentru a se menţine la putere). Propaganda Kremlinului face eforturi pentru a înfăţişa America drept un adversar al Rusiei. Cu debutul său înviorător, Obama avea şansa de a da o lovitură acestei imagini, vorbind împotriva liderului dictatorial din Rusia şi făcând cauză comună cu poporul pe care îl oprima Puţin.

Desigur, au existat chestiuni complexe legate de modul în care Obama trebuia să discute cu preşedintele oficial al Rusiei, Dmitri Medvedev, şi cu adevăratul conducător al ţării, Vladimir Puţin. Dar alegerea principală era una directă. Obama îi putea trata ca pe nişte lideri democraţi sau putea fi onest. El se putea baza pe faptul că primise aproape 70 de milioane de voturi, în vreme ce Medvedev avusese nevoie doar de unul singur, al lui Puţin. Dacă

Obama îl eticheta pe Puţin dictator, în mod clar şi deschis, încă din start, ar fi putut naşte speranţa într-o schimbare pentru un electorat total diferit: 140 de milioane de ruşi.

Prima criză internaţională căreia Obama a fost nevoit să-i facă faţă s-a produs la câteva luni de la alegerea lui, când Rusia şi forţele sprijinite de ea, din regiunea separatistă Osetia de Sud, au reuşit, în cele din urmă, să provoace un război deschis cu Georgia. Pregătind acest moment de luni de zile, navele ruseşti au blocat porturile georgiene, iar trupele au invadat Georgia, ocupând mai multe oraşe. Era o acţiune de o gravitate deosebită, deşi Kremlinul clama că voia doar să impună pacea, şi se părea că forţele ruseşti puteau pătrunde până în capitala georgiană Tbilisi. Răspunsurile iniţiale, de pe 8 august, ale celor doi candidaţi la preşedinţia Americii, faţă de aceste violenţe, n-ar fi putut demonstra mai clar diferenţa de opinii dintre ei. Obama a condamnat violenţa şi a afirmat: „Este timpul ca Georgia şi Rusia să manifeste reţinere". McCain a spus: „Rusia trebuie să înceteze imediat şi necondiţionat operaţiunile militare şi să-şi retragă toate forţele de pe teritoriul suveran al Georgiei". După ce presa a criticat remarcile timide ale lui Obama şi s-au adunat şi mai multe dovezi că Rusia era agresorul, Obama a făcut, în grabă, o altă declaraţie, spre a-si îmbunătăţi exprimarea şi a condamna „acţiunea agresivă" a Rusiei.

Diferenţele au fost dramatice şi aveau să se extindă şi mai mult. Aşa cum spunea un articol apărut în Politico, pe 9 august: „Declaraţia lui Obama îl aşază pe aceeaşi linie cu Casa Albă, Uniunea Europeană, NATO şi cu o serie de puteri europene, în vreme ce declaraţia iniţială a lui McCain (...) îl aduce mai aproape de linia definitivă prin claritate morală şi excepţionalism american, promovată în cursul primului mandat al preşedintelui Bush". După doar cateva zile, a devenit clar că McCain, cu abordarea lui axată pe claritate morală, avusese dreptate, iar poziţia lui Obama era stânjenitoare, indiferent de cât de „aliniat" era cu ceilalţi. Puţin a făcut declaraţii similare, cerându-le ambelor părţi să dovedească reţinere şi să înceteze ostilităţile, în vreme ce trupele sale năvăleau în Georgia şi ofereau acoperirea necesară aliaţilor din Osetia de Sud pentru a-i epura pe etnicii georgieni din regiune. Pe 11 august, ambii candidaţi au dat declaraţii mai ample. Cea a lui Obama era, în mare, o recunoaştere a faptului că se înşelase prima dată, deşi media, prietenoasă, nu a prezentat-o astfel. Şi chiar dacă el îl învinovăţea pe Puţin pentru escaladarea tensiunilor, concluzia lui nu arăta care ar fi trebuit să fie rolul Americii, ci rolul Rusiei:

„Vreau să mă fac bine înţeles: căutăm un viitor axat pe dialog constructiv cu guvernul rus, şi pe prietenie cu poporul rus. Dorim ca Rusia să-şi joace rolul meritat, de mare naţiune, dar odată cu acest rol vine şi responsabilitatea de a acţiona în sensul progresului în acest nou secol, nu de a reveni la conflictele din trecut. Iată de ce Statele Unite şi comunitatea internaţională trebuie să pledeze ferm împotriva acestei agresiuni, susţinând pacea şi securitatea.
Incredibil! Şi, nu uitaţi, aceasta a fost declaraţia lui mai dură, făcută după ce fusese acuzat de îngăduinţă faţă de Rusia, cu două zile în urmă. „Rolul meritat, de mare naţiune", al Rusiei? Puţin îşi plimba tancurile printr-o ţară europeană, pe când Obama vorbea în Hawaii despre un dictator kaghebist care acţiona în sensul progresului.
John McCain fusese un suporter tenace al orientării provestice, democratice, a Georgiei, în timpul şi după Revoluţia Trandafirilor, din 2003, şi al alegerii, ca preşedinte, a lui Mihail Saakaşvili, un reformist educat în Statele Unite. Candidatul republican nu şi-a temperat cuvintele în declaraţia sa mai extinsă, din 11 august, profitând de oportunitatea de a-şi prezenta cunoştinţele de politică externă şi de a folosi conflictul pentru calificarea abordării conciliante a lui Obama drept naivitate. McCain a făcut o treabă excelentă, punând Georgia într-un tablou mai larg, alături de motivele pentru care Statele Unite erau obligate să protejeze această micuţă ţară din Caucaz: „Implicaţiile acţiunilor Rusiei depăşesc ameninţarea la adresa integrităţii teritoriale şi a independenţei unei Georgii democratice. Rusia foloseşte, într-o oarecare măsură, violenţa împotriva Georgiei pentru a intimida alţi vecini, precum Ucraina, care au făcut alegerea de a se apropia de Occident şi de a adera la valorile politice şi economice vestice. Ca atare, soarta Georgiei trebuie să-i preocupe intens pe americani şi pe toate popoarele care întâmpină, cu bucurie, sfârşitul divizării Europei şi independenţa fostelor republici sovietice."
Totodată, McCain a diagnosticat corect invazia rusească drept o consecinţă a atitudinii ezitante a Occidentului: „Decizia NATO de a amâna aderarea Georgiei posibil să fi fost interpretată ca o undă verde dată Rusiei pentru a ataca Georgia şi, de aceea, le cer aliaţilor noştri din NATO să-şi reconsidere poziţia". McCain a încheiat în forţă: „Trebuie să le reamintim liderilor Rusiei că beneficiile de care se bucură din partea lumii civilizate, implică şi respectul lor faţă de valorile, stabilitatea şi pacea mondiale. Istoria lumii se scrie, adesea, în ţări puţin cunoscute şi îndepărtate. Astăzi, ea este scrisă în Georgia. Este responsabilitatea naţiunilor mari ale lumii să garanteze că

istoria continuă să fie o consemnare a progresului omenirii spre respectarea valorilor şi a securităţii popoarelor libere."
Poate cineva să citească aceste declaraţii şi să nu creadă că lumea ar fi fost, astăzi, un loc mai sigur şi mai democratic, dacă John McCain ar fi fost ales, trei luni mai târziu? Sau să se îndoiască de faptul că timiditatea evidentă a lui Obama l-a încurajat pe Puţin să atace Ucraina? Desigur, nu avem cum să ştim, dar aş paria pe orice că, într-un univers paralel, în care McCain ar fi preşedinte, Puţin n-ar îndrăzni să atace Ucraina. Adesea, McCain este înfăţişat, în Statele Unite, ca un promotor al războiului, dar apelurile la prietenie nu-i sperie pe cei de teapa lui Vladimir Puţin, ci îi încurajează. Este o tragedie că mii de ucraineni, ca şi mulţi ruşi, suferă, azi, din pricină că administraţia Obama n-a reuşit să înveţe această lecţie.
De asemenea, Obama a picat şi primul său test, ca preşedinte, într-o situaţie de criză, atunci când cetăţenii Republicii Islamice Iran au ieşit în stradă, pentru a protesta împotriva regimului, în iunie 2009, iar participanţii la „Revoluţia Verde" şi-au riscat viaţa pentru a-şi apăra voturile. A fost un moment remarcabil. Puţin şi ceilalţi membri ai „axei tiranilor" urmăreau cu atenţie evenimentele din Iran şi aşteptau riposta Washingtonului. Ei doreau să ştie dacă vor exista pedepse semnificative pentru folosirea forţei împotriva manifestanţilor paşnici. în mod surprinzător, liderii europeni au dovedit o neobişnuită intransigenţă, condamnând în termeni duri acţiunile regimului iranian, în vreme ce replica iniţială, venită de pe malul celălalt al Atlanticului, nu a fost deloc încurajatoare.
Doar în a doua lui declaraţie, făcută la o săptămână după revolta iraniană, preşedintele Obama şi-a dat seama că era important să pledeze pentru justiţie şi nonviolenţă, chiar dacă a refuzat să-şi exprime direct sprijinul faţă de miile de iranieni care-şi puneau viaţa în primejdie pentru a apăra aceste idealuri. Am înţeles ezitarea lui Obama, care nu voia să-i dea regimului iranian oportunitatea de a-i acuza pe protestatari că fac jocul Americii. Dar oare liderul lumii libere nu putea să găsească nimic mai intimidant, decât expresia „urmărim cu îngrijorare", când era clar că ayatolahului Khamenei şi lui Mahmoud Ahmadinejad puţin le păsa cine îi urmăreşte?
Senatorul Richard Lugar şi Fareed Zakaria, de la CNN, printre alţii, au apărat extrema precauţie a lui Obama. Zakaria chiar a comparat situaţia cu modul timid în care a reacţionat George Bush Sr. la colapsul iminent al URSS şi la pierderea influenţei sovietice în Europa de Est, în 1989. Dar când a folosit, vreodată, o dictatură violenţa ca represalii pentru remarcile publice venite

din partea unui lider străin? Dictatorii îşi bazează calculele pe forţă şi pe consecinţele probabile ale acesteia, nu pe dojana blândă a politicienilor. Preşedintele Eisenhower nu a spus nimic în 1956, iar asta, cu siguranţă, nu a oprit tancurile sovietice să pătrundă în Budapesta. S-au spus puţine lucruri în 1968, iar reprimarea sângeroasă a revoluţiei de la Praga, de către sovietici, şi- a urmat cursul. Indiferent de ce ar fi zis Obama sau oricine altcineva, regimul iranian şi-ar fi folosit toate forţele aflate la dispoziţie pentru a se menţine la putere.

Pe 7 iulie 2009, Obama a ţinut un discurs la Noua Facultate de Economie din Moscova. A fost, fireşte, un discurs foarte bun. Pe lângă darurile sale naturale în domeniul oratoriei, Obama avea în echipă şi câţiva buni cunoscători ai realităţilor ruseşti, inclusiv pe viitorul ambasador al SUA în Rusia, Mike McFaul, pe care-l cunoscusem în urmă cu câţiva ani şi pe care îl respectam pentru susţinerea acordată revoluţiilor „colorate".

Discursul lui Obama a fost unul puternic şi a dat un mesaj consistent. Am declarat, într-o conferinţă de presă, după ce Obama s-a întâlnit cu mine şi cu alţi lideri ai opoziţiei, că discursul a reprezentat „mai puţin decât am fi dorit, dar mai mult decât ne-am fi aşteptat". El a subliniat, în mod repetat, că relaţia importantă dintre America şi Rusia privea popoarele, şi nu regimurile lor, ceea ce constituia exact ce sperasem. Obama a deschis liniile directe de comunicare, în loc să discute doar pe canalele oficiale ale Kremlinului.

Desigur, ideal ar fi fost să dea şi nume. Obama a făcut unele declaraţii puternice privind eşecul totalitarismului şi a subliniat soluţia democraţiei; de fapt, el a făcut, despre Rusia lui Puţin, declaraţii mai tranşante decât oricare altele făcute de cele două administraţii anterioare lui. Dar a evitat să critice faptele propriu-zise ale lui Puţin şi ale lui Medvedev, arhitecţii-gardieni ai sistemului nostru dictatorial. Desigur, ca oaspete, lui Obama îi era greu să-şi insulte gazdele, dar remarcile privind cursul antidemocratic din Rusia ultimilor nouă ani şi-au atins ţinta. Obama nu l-a menţionat nici pe Mihail Hodorkosvki, care fusese întemniţat de Puţin şi ţinut, în continuare, după gratii de Medvedev, exemplificând, astfel, tot ceea ce criticase Obama în privinţa statelor totalitare.

Dar Obama nu a cedat în toate privinţele, ceea ce m-a impresionat şi, cu siguranţă, l-a surprins pe Puţin, care, probabil, se aştepta ca noul şi tânărul preşedinte american să fie dornic să încheie înţelegeri, pentru a raporta, acasă, un mare succes în relaţia cu Rusia. Obama i-a surprins şi pe unii republicani din SUA. înainte de vizita în Rusia, mai mulţi congresmeni

republicani conservatori i-au trimis preşedintelui o scrisoare deschisă, cu următoarele
recomandări: să nu lege scuturile antirachetă de reducerea armelor nucleare, să apere drepturile Ucrainei şi ale Georgiei şi să discute cu opoziţia rusă. Din punctul meu de vedere, Obama a urmat toate aceste recomandări.
în discuţia avută cu Obama la întrunire, am subliniat că toate presupunerile legate de structura de putere a guvernului rus, la acel moment, nu reprezentau decât o pierdere de timp şi că tot ce conta era faptul că Rusia nu era nici pe departe o ţară democratică. Şi mi-am continuat astfel declaraţia: „Constituţia Rusiei prevede trei ramuri ale guvernării. Din nefericire, toate trei sunt, acum, contopite între pereţii biroului domnului Puţin. Nu pot spune decât că toate afirmaţiile despre liberalizare ale preşedintelui Medvedev sunt vorbe goale. Nu am văzut nici un fel de schimbare politică reală în ultimul an, care să indice un curs nou."
în amintirea gestului făcut de Reagan către liderii sovietici, i-am prezentat preşedintelui american o listă cu victimele ruse ale opresiunii de stat, la finalul întâlnirii noastre. Dar nu-mi făceam iluzii că Obama avea să pună vreodată acea listă pe biroul lui Puţin.
Aşa cum avea să se întâmple şi cu mulţi americani, ruşii s-au simţit cât de curând demoralizaţi după măreţul discurs al lui Obama. Puternica retorică despre democraţie şi valori comune s-a pierdut într-un talmeş-balmeş birocratic care însoţise şi întâlnirea, desfăşurată mai devreme dintre Secretarul de Stat Hillary Clinton şi ministrul rus de Externe, Serghei Lavrov - întâlnire rămasă memorabilă prin penibila gafă cu butonul de „resetare".
Ca să dau un singur exemplu, prima întâlnire a Grupului de lucru al societăţii civile, din cadrul Comisiei Prezidenţiale Bilaterale Rusia-SUA, a avut loc la Washington DC, pe 27 ianuarie 2010. înaltul demnitar rus Vladislav Surkov era copreşedinte al grupului, în ciuda unei scrisori de protest semnate de 71 de congresmeni americani, care arătau că Surkov era „unul dintre iniţiatorii cursului autoritar al Rusiei". Scrisoarea îi solicita, de asemenea, preşedintelui Obama să boicoteze întâlnirea, până ce Surkov avea să fie înlocuit, poate de cineva care nu-şi petrecuse toată cariera distrugând genul de societate civilă pe care grupul de lucru era menit să-l promoveze.
O altă parte potenţial bizară a întâlnirii de la Washington a implicat o prezentare ţinută de şeful de la Transparency International, o organizaţie independentă de investigare a corupţiei, care, pe cea mai recentă listă, plasa Rusia pe locul 146, din 180 de ţări, de departe cel mai prost clasată dintre

principalele ţări industrializate. Dar Surkov şi prietenii lui de la Kremlin nu s-au arătat deloc stânjeniţi. Este chiar posibil ca ei să fi considerat acea poziţie drept o formă de recunoaştere a gradului de fărădelege la care reuşiseră să aducă Rusia sub Vladimir Puţin.
Faptul că acest grup de lucru ineficient s-a întrunit, totuşi, dovedea că administraţia Obama plasa forma deasupra funcţiei. Discursul ţinut de Obama în luna iulie, în Rusia, trezise aşteptări că administraţia lui va urmări comportamentul brutal al Rusiei în plan intern şi agresiunile externe şi va încerca să se alieze cu asupritul popor rus şi nu cu guvernul represiv. Dar, în locul unor măsuri hotărâte, am primit vorbe goale, cu zeci de comisii înfiinţate din iniţiativa preşedintelui american, fiecare mai vrednică de milă şi mai deplorabilă decât precedenta. Aceasta, care se referea la societatea civilă, era, pur şi simplu, insultătoare.
Funcţionarii lui Puţin erau fericiţi să-şi petreacă timpul prin capitalele lumii, fiind trataţi omeneşte, în loc să fie mustraţi pentru alegerile fraudate şi făcuţi de ruşine pentru lista tot mai mare de personalităţi din opoziţia rusă asasinate. Dar de ce a trebuit ca Statele Unite să acorde acreditive de legitimitate şi de bună credinţă, stând la masa tratativelor cu astfel de oameni?
între timp, cu doar o săptămână mai înainte, un consiliu consultativ înfiinţat de preşedintele rus Dmitri Medvedev dăduse publicităţii un raport plin cu grandioase idei de liberalizare. Dar, oricât de bine suna acest raport, şeful consiliului, Igor Iurghens, admitea, apoi, într-un interviu, că, în final, „Puţin va lua tot ce decizie doreşte" şi că „alegerile libere sunt imposibile azi în Rusia, deoarece populaţia rusă este ignorantă din punct de vedere politic, pasivă şi nu agreează democraţia". Concluzia lui era, prin urmare, că „domnul Puţin şi domnul Medvedev trebuie să decidă" cine să fie preşedinte! Acesta era proiectul lui Surkov pentru o „societate civilă sustenabilă": un Pinochet cu o licenţă în Drept.
Aceste comisii absurde nu demonstrează decât că administraţia Obama s-a angajat într-o campanie pentru a face oamenii să creadă că problemele pot şi vor fi rezolvate, în cele din urmă, în loc să ia măsurile ferme necesare rezolvării lor. A fost un model care a ajuns să domine politica sa externă. Este adevărat că să faci ceea ce trebuie făcut constituie o sarcină ingrată şi că rostirea adevărului nu duce întotdeauna la rezultate bune în sondaje. Dar promisiunile sunt pentru candidaţi. îndeplinirea promisiunilor este pentru lideri.

America este, poate, singura superputere a planetei, dar cum, adesea, auzim că problema Europei este Rusia, să vedem ce a făcut Europa, în timp ce Obama se străduia să se retragă de pe toate fronturile. La începutul anului 2011, am fost invitat să scriu un eseu pentru o publicaţie europeană, pe tema: „Rusia în Europa: parteneri sau adversari?" Mi se părea că jurnaliştii glumesc, dar aceasta este o exemplificare concludentă a mentalităţii autoamăgitoare şi autodistructive care a cuprins Europa în ceea ce priveşte Rusia.

în august 2008, tancurile ruseşti au trecut o graniţă recunoscută internaţional, pătrunzând în Georgia şi dând întregii Europe - dar, mai ales, ţărilor din fostul bloc sovietic - fiori reci pe şira spinării. Cu doar o lună înainte, Rusia ameninţase Polonia şi Republica Cehă cu o ripostă „tehnico-militară", inclusiv cu recurgerea la armament nuclear, când a fost dat publicităţii planul scuturilor antirachetă americane. în ianuarie 2009, Rusia a tăiat alimentarea cu gaze naturale pentru jumătate dintre ţările Europei, afectând sute de mii de oameni. Ursul se întorsese şi era flămând.

Având în vedere până şi numai aceste evenimente recente, întrebarea propusă de editori pentru eseu părea ridicolă. Un partener este, de obicei, definit drept cineva cu interese similare, dacă nu chiar ca o persoană care manifestă sentimente de prietenie şi de afinitate, împărţind cu tine succesele şi greutăţile. De peste un deceniu, în nenumărate rânduri, regimul Puţin care a condus Rusia - şi încă o conduce, dacă s-a îndoit vreodată cineva de asta - a adoptat o poziţie dură, ostilă, faţă de Europa şi de restul lumii occidentale. Totuşi, în 2011, cele mai eficiente arme ale Kremlinului erau băncile, nu tancurile. Banii care ieşeau din Rusia erau mai aproape de a cuceri Europa decât fusese vreodată cel mai temut dictator.

Mai bine de un deceniu, majoritatea liderilor europeni au pretins că puteau face afaceri cu Rusia, în vreme ce protestau, cu jumătate de gură, faţă de demolarea de către Puţin a fragilelor noastre instituţii democratice şi de călcarea în picioare a drepturilor omului. Alţi lideri, pur şi simplu, s-au dezbărat de ipocrizia simbolică şi l-au îmbrăţişat de-a dreptul pe „puternicul" şi „popularul" Puţin, în speranţa obţinerii unor acorduri economice mai avantajoase. Pactul faustian a îmbogăţit un cerc restrâns de elite din Europa şi Rusia, în vreme ce Puţin a transformat Rusia într-un stat kaghebist, poliţienesc.

Apoi, revolta numită „Primăvara Arabă", de la sfârşitul anului 2010, i-a oferit lui Puţin şi mai multe veşti bune, pe multiple fronturi. Să începem cu cea mai

evidentă: o creştere a preţului petrolului reprezintă, întotdeauna, pentru Kremlin, prioritatea priorităţilor. După ce sperase, ani de zile, într-o lovitură militară israeliană împotriva Iranului, care ar fi urcat preţul petrolului la 200 de dolari barilul, Puţin s-a mulţumit să celebreze, în tăcere, revoltele arabe, sperând că va obţine acelaşi preţ-ţintă. Interesele Moscovei în Libia nu au fost, poate, servite de faptul că ruşii se abţinuseră să voteze, în Consiliul de Securitate al ONU, pentru o acţiune militară în această ţară, dar interesele financiare ale juntei de la Kremlin erau foarte bine servite chiar şi aşa.
Celălalt moment glorios pentru Kremlin a venit ca urmare a reacţiei occidentale timide la invazia Bahrainului de către trupele saudite, invazie vizând înăbuşirea revoltelor izbucnite în martie 2011. Protestanţii neînarmaţi fuseseră împuşcaţi de la mică distanţă la doar câteva zile după ce Secretarul american al Apărării, Robert Gates, se întâlnise cu reprezentanţii monarhiei din Bahrain. SUA au condamnat, în cele din urmă, violenţele şi Secretarul de Stat Hillary Clinton a cerut, politicos, regimurilor din Golf înarmate şi sprijinite de Washington „să dovedească reţinere" în înăbuşirea protestelor paşnice.
Parlamentul European a avut o atitudine ceva mai severă, condamnând reprimarea violentă a demonstraţiilor, dar a făcut-o printr-o rezoluţie nonlegislativă, fără să sugereze că va recurge la sancţiuni sau la alte măsuri. Puţin se întrebase, de multă vreme, cât de departe putea merge cu represiunile asupra opoziţiei interne, fără să provoace o reacţie dură din partea Occidentului. în 2011, el a aflat că nu exista nici o limită şi că folosirea muniţiei de război contra demonstranţilor ruşi era o opţiune viabilă. Intervenţia occidentală în războiul civil din Libia a constituit o lecţie şi pentru alte regimuri malefice. Iranului i-a transmis mesajul: „Grăbeşte-te!" Gaddafi renunţase, în mod public, la ambiţiile sale nucleare, cu ani în urmă, gest pentru care fusese aplaudat de comunitatea internaţională. în acest timp, King Jong-il putea ucide mii de oameni, putea face ce voia, dar era intangibil, deoarece nord-coreenii ignoraseră toate protestele restului lumii şi detonaseră câteva bombe atomice.
în faimosul roman al lui John le Carre, Tinker, Tailor, Soldier, Spy (Un spion care ştia prea mult), un maestru al spionajului, George Smiley, îl avertizează pe un agent în privinţa KGB: „Singura problemă va fi când se va afla că i-ai oferit lui Poliakov bijuteriile Coroanei şi ai primit, în schimb, nişte mărunţiş". Bijuteriile Coroanei Occidentului sunt democraţia, drepturile omului şi transparenţa. Purtându-se cu mănuşi faţă de Puţin, Europa a trădat aceste

contracte sociale, cândva sacre, pentru „mărunţişul" reprezentat de petrol, gaze şi orice altceva, de la automobile la echipe de fotbal.
„Dar, stai o clipă", îi aud spunând pe aşa-numiţii pragmatici, „petrolul şi gazele nu sunt deloc nişte fleacuri şi, oricum, nu reprezintă contactele economice cea mai bună cale de a îmbunătăţi standardul de viaţă al ruşilor şi, în cele din urmă, starea politicii ruseşti?" Această abordare a fost discreditată de atâtea ori, încât, de acum, e clar că suporterii o folosesc doar pentru a evita să recunoască faptul că nu au curajul să se opună unui lider brutal. Dar daţi- mi voie să o desfiinţez încă o dată, cu argumente.
în primul rând, trebuie spus că, în vreme ce Kremlinul lasă cu bună ştiinţă milioane de europeni nevinovaţi să îngheţe în casă, din cauza unor dispute contractuale, Rusia are nevoie de consumatorii din Europa la fel de mult cum Europa are nevoie de petrolul şi de gazele ruseşti. Conductele sunt fixe şi nu pot fi mutate. Principalul client alternativ, China, a încheiat deja contracte favorabile, pe termen lung, pentru energie ieftină din Rusia, prin urmare a vinde resurse chinezilor nu e un lucru la fel de profitabil ca a le vinde europenilor. Puţin şi ciracii săi ştiu că au un termen limitat pentru a aduna cât de mulţi bani pot şi nu-şi vor risca preţiosul flux monetar, dar nici nu au de înfruntat vreun risc, câtă vreme liderii europeni capitulează preventiv.
în privinţa celui de-al doilea argument, până şi sintagma „contacte economice" ar fi suficientă spre a lăsa un gust amar oricărei persoane interesate sincer de respectarea drepturilor omului. Elitele ruseşti au profitat din plin de creşterea uimitoare a preţului petrolului, iar economia s-a consolidat în mâinile celor fideli lui Puţin. Autocraţiile împart profiturile contactelor economice doar atât cât e necesar, pentru a evita tulburările populare. Când dictatorii investesc în plan intern banii pe care nu-i fură de la bugetul de stat, aceştia merg spre forţele de securitate şi spre maşinăria propagandei, nu spre liberalizarea societăţii civile.
Adevăratul impact pe care l-au avut contactele economice a fost tocmai opusul a ce pretindeau susţinătorii lor, şi anume exportul de corupţie din Rusia către „partenerii" ei din lumea liberă. Toţi aceşti bani din petrol şi-au făcut treaba bine şi peste hotare, cumpărând respectul acolo unde Rusia nu-l putea cuceri altfel. Jocurile Olimpice de iarnă au fost cumpărate pentru oraşul Soci, atât de îndrăgit de Puţin - coşmarul legat de securitate şi de catastrofa ecologică provocată de un astfel de eveniment în mica staţiune subtropicală din Caucaz au scăpat, cumva, ochilor de vultur ai echipelor de evaluare ale Comitetului Internaţional Olimpic. Apoi, pe lista de cumpărături

a lui Puţin a fost bifată şi organizarea Cupei Mondiale de Fotbal, deşi e dificil de precizat care tabără e mai puţin transparentă - Kremlinul sau FIFA.
Nu am folosit cuvântul „mafia" în mod întâmplător, în capitolul 8. El reprezintă, pur şi simplu, un mod mult mai precis de a defini regimul Puţin, decât orice termen politic tradiţional. Bossul este omul care poate asigura protecţie, care poate încheia înţelegeri cu autorităţile şi poate face ca banii să curgă neîncetat. în acest cadru, Europa şi America sunt autorităţile, singurele care s-ar putea opune mafiei. Dar bossul, Puţin, le are în buzunar şi, câtă vreme va menţine circuitul banilor, el va fi invincibil.
în treacăt merită menţionată şi încercarea unor occidentali de a revitaliza vechea disciplină a „kremlinologiei", lansând ipoteze legate de echilibrul de putere dintre Medvedev şi Puţin. Ceea ce contează e că politicile nu se schimbă, indiferent de numele înscrise pe uşile birourilor de la Kremlin. în nici măcar o zi din timpul mandatului lui Medvedev, nu a existat vreun semn al proslăvitei liberalizări, cu adevărat aşteptate de unii ruşi naivi.
Cuiul final în coşciugul mitului liberalizării a fost bătut de ciocanul unui judecător moscovit la finalul celui de-al doilea proces al lui Mihail Hodorkovski, în decembrie 2010. în ianuarie 2011, mai mulţi protestatari au fost întemniţaţi la Moscova, pentru participarea la un miting în apărarea dreptului la liberă întrunire - inclusiv fostul vicepremier al lui Elţîn, Boris Nemţov. Mitingul făcea parte din Strategia 31, care prevedea organizarea de manifestări publice în fiecare zi de 31 din calendar, pentru a protesta împotriva refuzului regimului Puţin de a acorda drepturi care erau trasate atât de clar în Constituţie.
Singura redută europeană care părea să aibă mai multă vigoare a fost Marea Britanie, dar noul guvern conservator părea dubios de dornic să şteargă trecutul cu buretele. Primul caz de terorism nuclear internaţional, asasinarea, în noiembrie 2006, a cetăţeanului britanic Aleksandr Litvinenko, cu izotopul radioactiv poloniu-210, a răcit relaţiile dintre Marea Britanie şi guvernul rus care a acordat, rapid, adăpost sigur primului suspect din cazul acestei crime, în 2008, directorul executiv al corporaţiei TNK-BP, o uniune a companiilor petroliere fanion din Rusia şi Marea Britanie, a fugit din Rusia, după o înfrângere umilitoare în lupta pentu controlul corporaţiei.
Aceeaşi persoană, Robert Dudley, a devenit, apoi, director general al British Petroleum. La doar câteva săptămâni după verdictul în cazul Hodorkosvki, Dudley, înconjurat de reprezentanţii noului guvern Cameron, a anunţat, cu mândrie, un schimb comercial important şi un acord privind explorarea

petrolului în zona arctică, încheiate cu Rosneft. Poate a fost doar o bizară coincidenţă, dar Rosneft este compania rusă de stat care a beneficiat cel mai mult de pe urma confiscării şi jefuirii companiei lui Hodorkovski, Yukos, după arestarea acestuia. Putem presupune, aşadar, că British Petroleum se afla în posesia unor bunuri furate. Dar banii lichizi spală o mulţime de păcate.

E greu de precizat dacă BP era aşa de dornică să intre în graţiile Kremlinului, din cauză că, de partea cealaltă a Atlanticului, compania trecea prin vremuri grele, după ce fostul director general, Tony Hayward, fusese acuzat pentru masiva scurgere de ţiţei din Louisiana. Americanii, cel puţin, au privit cu îngrijorare afacerea BP-Rosneft, congresmanul Ed Markey referindu-se, cu o expresie memorabilă, la BP ca la „Bolşoi Petroleum". în acest timp, Gazprom şi Shell au anunţat o alianţă în vederea explorării. Nu-l mai aşteptam decât pe David Cameron să revină de la Moscova, fluturând cu mândrie un vraf de contracte şi exclamând: „Profit pentru mandatul nostru!"

Europa a fost, întotdeauna, gata să-l critice pe Aleksandr Lukaşenko, faimos pentru a fi fost „ultimul dictator din Europa" - caracterizare care, cu siguranţă, stârneşte hohote de râs la Kremlin. Istoria de acţiuni represive întreprinse de Lukaşenko este minoră, în comparaţie cu cea a lui Vladimir Puţin, dar presupun că rezervele uriaşe de petrol, gaze şi bani gheaţă pot face enorm de multe pentru imaginea cuiva. Poate că, dacă lângă Minsk s-ar descoperi un important câmp petrolifer, Lukaşenko ar fi, şi el, invitat să cânte karaoke cu vedetele de la Hollywood şi la petreceri cu Silvio Berlusconi, aşa cum s-a întâmplat cu Puţin.

Nu e imposibil să ne imaginăm Europa ca pe un partener egal al Rusiei şi nu doar ca pe un rău necesar. Deşi asta nu se va întâmpla câtă vreme va fi Puţin la putere, există modalităţi prin care liderii europeni se pot opune Kremlinului şi pot impune o schimbare de regim. într-o mafie, loialitatea contează, dar numai atâta vreme cât bossul poate garanta fluxul banilor şi protecţia soldaţilor fideli. Prin urmare, este esenţială păstrarea bunelor relaţii cu Europa Occidentală şi America, unde oligarhii lui Puţin preferă să-şi consume timpul şi averile. La urma urmei, de ce să devii un miliardar, dacă eşti condamnat să trăieşti în aceeaşi ţară ruinată pe care ai jefuit-o ca să ajungi bogat?

Un mic cerc de oligarhi controlează Rusia şi casta foştilor şi a actualilor agenţi ai serviciului securităţii statului, numiţi siloviki, care ocupă majoritatea centrelor de putere. Dacă acest grup de oameni ar fi făcut răspunzător, la nivel personal, prin investigarea legalităţii investiţiilor lor,

prin anularea preţioaselor lor vize Schengen, atunci Puţin ar înţelege că nu mai este atât de influent, că nu le mai poate garanta aliaţilor săi averile şi acces facil la viaţa îmbelşugată din străinătate. Este un mod de a-i ţinti pe Puţin şi regimul lui, fără a pedepsi poporul rus.

Am promovat această viziune de multă vreme, pe ambele maluri ale Atlanticului, cel puţin din 2007 încoace, iar în 2011 ea a început să pară o posibilitate reală. Aceasta era o veste bună, dar motivul de la baza ei era o tragedie.

Proiectul de lege cu numărul 1039, care a intrat în vigoare în anul 2011 în legislaţia americană, ca „legea responsabilităţii" sau „legea Serghei Magniţki", a fost menit să urmărească conturile şi vizele celor responsabili de „reţinerea, torturarea şi uciderea" lui Serghei Magniţki, tânărul avocat care murise într-o închisoare din Rusia în 2009, după ce dăduse în vileag fraude de sute de milioane de dolari comise de oficialii ruşi. Legea putea fi, de asemenea, extinsă, pentru a-i viza şi pe indivizii implicaţi în cazuri similare de fraudă şi încălcare a drepturilor omului. Actul normativ îşi datora existenţa campaniei remarcabile desfăşurate de neobositul Bill Browder, fost angajat al lui Magniţki, şi de „câţiva oameni buni" din Congres, mai ales de mentorul său, senatorul de Maryland, Ben Cardin.

Versiunea a ceea ce toată lumea a numit „legea Magniţki" a fost votată, în cele din urmă, de Congres, ca „Abrogarea amendamentului Jackson-Vanik pentru Rusia şi Moldova şi legea Serghei Magniţki, a responsabilităţii, pe 2012". A fost un exemplu rar de lege americană beneficiind de un copleşitor sprijin din partea ambelor partide din Congres, astfel încât e curios că administraţia Obama a părut decisă să îi pună beţe în roate. (Legea a trecut de Camera Reprezentanţilor pe 16 noiembrie 2012, cu 365 voturi pentru şi 43 contra, şi de Senat, trei săptămâni mai târziu, cu 92 de voturi pentru şi 4 contra.) După ce a încercat să amâne cu un an promulgarea ei, Obama a semnat-o, în cele din urmă, pe 14 decembrie 2012.

Aparent, Casa Albă era îngrijorată că-şi va deteriora relaţia amicală cu dictatura lui Puţin, aşa că guvernul a alcătuit propria listă cu demnitari ruşi acuzaţi în cazul Magniţki, fără să dea însă publicităţii numele de pe ea. Desigur, publicarea numelor era lucrul cel mai important. „Ameninţare făcută în secret" este un oximoron potrivit, în acest caz.

Sau poate că Obama, care a reuşit să ţină legea în Congres, şi nu pe biroul lui, până după realegerea sa, se temea să dea crezare cuvintelor adversarului lui din 2012, Mitt Romney, care, într-un interviu acordat în luna martie

postului CNN, declarase despre Rusia: „Fără îndoială că este inamicul nostru geostrategic numărul unu. Ruşii luptă, de fiecare dată, alături de cele mai rele personaje ale acestei lumi. Ideea că preşedintele ar gândi cu ceva mai multă flexibilitate relaţia cu Rusia este, într-adevăr, foarte problematică." Obama l-a ridiculizat pe Romney pentru această remarcă, pregătind chiar o temă de dezbatere, despre felul în care „oamenii anilor 1980 vor să reînvie politica externă de atunci".

Poate vă mai amintiţi că remarca usturătoare a lui Romney, la adresa flexibilităţii lui Obama, vizase o „gafă de microfon" pe care preşedintele o făcuse cu câteva zile mai înainte, la un summit în Coreea de Sud. Obama îşi uitase microfonul deschis şi fusese auzind spunându-i preşedintelui rus Medvedev că „toate aceste chestiuni, dar mai ales problema scutului antirachetă, pot fi rezolvate, dar e important ca el să-mi lase spaţiu de manevră. Aceasta e ultima mea alegere. După ea, voi dovedi mai multă flexibilitate." („El" era, desigur, Vladimir Puţin.) La fel de relevantă a fost replica mecanică a lui Medvedev: „înţeleg. Voi transmite această informaţie lui Vladimir."

După invadarea Ucrainei de către forţele lui Puţin, la începutul lui 2014, sintagma „Romney a avut dreptate" a devenit un motto pentru cei care doresc să critice politica externă a lui Obama. Desigur, Romney nu s-a înşelat, şi el şi-a întărit, atunci, spusele printr-un articol în revista Foreign Policy, detaliind modul în care Obama clacase în faţa Rusiei. Iată un fragment:

Fără să obţină concesii semnificative din partea Rusiei, [Obama] a abandonat locurile de amplasare ale scuturilor noastre antirachetă din Polonia. El a acordat Rusiei noi limitări ale arsenalului nostru nuclear. A capitulat în faţa solicitării Rusiei ca rezoluţia ONU asupra programului de înarmare nucleară al Iranului să nu includă şi sancţiuni importante. Moscova s-a premiat pentru aceste cadouri continuând să obstrucţioneze lucrările ONU pe o serie întreagă de subiecte. Ruşii au continuat să înarmeze regimul maleficului dictator sirian şi au blocat eforturile multilaterale depuse pentru oprirea măcelului din Siria. în plan extern, această abordare a fost spinoasă pentru noi, în chestiuni vitale privind securitatea naţională a Americii. Timp de trei ani, rezumatul politicii preşedintelui Obama faţă de Rusia a fost: „Noi dăm, Rusia ia".

Bingo! Adăugasem deja această declaraţie la lista pe care deja o întocmisem, aşa că, la fel ca în bătălia cu McCain din 2008, nu e greu de ghicit spre cine s-au îndreptat simpatiile mele la alegerile prezidenţiale din 2012. în documentarea făcută pentru lucrarea de faţă, am găsit şi un pasaj din cartea lui Romney, publicată în 2010, şi despre care nu ştiusem la vremea respectivă, No Apology: The Case for American Greatness, pasaj pe care aş vrea să vi-l împărtăşesc, deoarece oglindeşte unele dintre gândurile asupra răului despre care am scris în introducere:

Răul a fost cu noi de la începuturile timpului şi nu dispare. Mai mult, tehnologia face ca el să fie foarte aproape. Astăzi, mijloacele disponibile pentru a crea orori sunt chiar mai letale decât erau cândva. Sunt convins că este vital să crezi în existenţa răului, el nu poate fi nici alungat, nici bulversat printr-o introspecţie facilă. Ar trebui să analizăm atent ce au spus şi au scris oamenii răului şi să luăm în considerare acele lucruri. Adolf Hitler a spus lumii exact care îi erau aspiraţiile în Mein Kampf, dar, la început, lumea i-a respins afirmaţiile ca pe o simplă demagogie politicianistă.

Acest lucru e foarte adevărat şi apreciez în mod deosebit partea despre luarea în considerare a cuvintelor oamenilor răi, căci exact acelaşi lucru îl susţin şi eu de ani de zile, în privinţa lui Puţin. Aproape imediat ce a venit la putere, Puţin a început să vorbească deschis despre obiectivele lui. Da, el minte fără scrupule despre unele lucruri, atunci când îi convine, dar în chestiunile importante, precum centralizarea puterii şi dispreţul faţă de democraţie şi de drepturile civile, el vorbeşte tranşant şi, de obicei, susţine prin fapte ceea ce spune.

Iată de ce e atât de frustrant să priveşti cum administraţia Obama, mai întâi prin Secretarul de Stat Hillary Clinton şi apoi prin succesorul ei, John Kerry, continuă să-l trateze pe Puţin ca şi cum acesta ar renunţa la planurile sale diabolice dacă e tratat cu suficientă amabilitate şi i se fac suficiente concesii. S-a dovedit că Obama urma să aibă nevoie de toată anunţata lui flexibilitate în al doilea mandat, fiindcă nu mai putea să-i transmită mesaje lui Vladimir prin intermediul porumbelului călător Medvedev. El avea să fie nevoit să i le transmită personal. Căci 2012 era an electoral şi în Rusia.

Adjectivul „orwellian" a devenit de-a dreptul uzat prin folosirea repetată în discursurile politice moderne. Liberali şi conservatori deopotrivă, în democraţii precum Statele Unite sau Marea Britanie, folosesc, cu plăcere,

termenul, pentru a descrie aproape orice încălcare a libertăţilor civile de către stat. Camerele video pentru intimidarea infractorilor, înregistrările telefonice ale indivizilor suspectaţi de terorism şi controalele de securitate pe aeroporturi - toate au fost considerate referiri demne de capodopera lui Orwell, 1984. Simt, la rândul meu, nevoia protejării libertăţilor personale, chiar şi într-o democraţie, dar aceia dintre noi care trăiesc într-un stat poliţienesc preferă să utilizeze cuvinte care pot descrie circumstanţe mult mai sumbre.

Cea mai puternică temă din cartea lui Orwell nu este cea a Fratelui cel Mare, atotvăzător, ci cea a controlului şi a distorsiunii limbajului, mai ales sub forma „non vorbei". Cuvintele capătă sensuri inversate, cuvintele care exprimă idei neaprobate sunt eliminate complet, iar gândurile umane înseşi sunt ciuntite, prin reducerea şi simplificarea vocabularului. Această încercare de a deforma realitatea prin controlul asupra informaţiei nu este SF, pentru oricine a citit vreodată ziarul Pravda, în timpul Uniunii Sovietice, sau pentru oricine trăieşte în Rusia lui Puţin, în zilele noastre.

Şi, astfel, alegerile prezidenţiale din 4 martie 2012, cele mai fraudate din istoria Rusiei, au fost proclamate „corecte şi curate" de media controlată de stat. Protestele civile paşnice au fost numite „provocări extremiste", iar despre trupele speciale OMON, care au reprimat cu brutalitate manifestaţiile de protest, presa a anunţat că ar fi „menţinut ordinea". Protestelor uriaşe ale opiniei publice, izbucnite după frauda electorală de la alegerile parlamentare din 4 decembrie, li s-a răspuns cu o şi mai mare corupţie şi cu reinstalarea, dinainte stabilită, a unui locotenent-colonel KGB, care ţinteşte, în mod clar, să fie dictator pe viaţă.

N-aş fi un adevărat patriot, dacă n-aş sublinia că 1984 a fost inspirat de statul totalitar ce apare în romanul distopic rusesc Noi, scris de Evgheni Zamiatin în 1921 şi interzis, desigur, în URSS până în 1988. în universul futurist imaginat de Zamiatin, există încă alegeri, iar în fiecare an „Binefăcătorul" este reales în unanimitate. Tulburător de familiar.

Aţi putea crede că, sub „dictatura uşoară" a lui Puţin, care încearcă să mimeze funcţiile unei societăţi deschise şi să ascundă cât mai mult cu putinţă acţiunile represive, nu există cărţi interzise sau arse. Acest lucru e doar parţial adevărat, fie şi pentru că autorităţile realizează că nişte mormane imense de cărţi incendiate n-ar face o impresie prea favorabilă pe YouTube. în schimb, ele confiscă, pur şi simplu, cărţile conţinând „materiale extremiste", aşa cum s-a întâmplat în 2012, cu 250 000 de exemplare din

cartea în care fostul vicepremier Boris Nemţov detalia corupţia regimului Puţin.
Frauda strigătoare la cer, de la alegerile din 4 decembrie, era încă vizibilă, trei luni mai târziu. Ca „într-un carusel", grupări de alegători ruşi erau mutaţi din secţie în secţie de votare, în mase suficient de mari pentru a aglomera centrul Moscovei cu zeci de autobuze. Secţii de votare false au apărut cu doar câteva zile înainte de data alegerilor, adunând mii de voturi. Directorii de fabrici, administratorii de şcoli şi multe alte persoane au fost ameninţate să voteze cu Puţin, riscând, altfel, reducerea finanţării sau consecinţe chiar mai grave.
Regimul a trebuit să se adapteze conştiinţei treze manifestate de sutele de mii de protestanţi ieşiţi în stradă în acel decembrie, spre egala surpriză a guvernului şi a opoziţiei. Camere video au fost instalate în fiecare secţie de votare şi au apărut zeci de mii de observatori, dintre cetăţenii indignaţi. Acest lucru l-a determinat pe liderul comisiei electorale înfiinţate de Puţin, Vladimir Şurov, să se bazeze pe trucuri care puteau fi practicate în culise. Listele suplimentare de vot, destinate celor nevoiţi să voteze în alte localităţi decât cele de domiciliu, s-au extins, până la dimensiuni greu de imaginat. Deloc surprinzător, în zonele unde s-au produs aceste fenomene, Puţin a primit un număr mult mai mare de voturi pe listele suplimentare, decât pe cele normale. Buletinele de vot alocate persoanelor aflate în deplasare au început, brusc, să fie foarte solicitate, ca şi serviciile ce le permiteau persoanelor cu dizabilităţi să voteze de acasă.
Dar, cu tot cu aceste trucuri magice făcute de Şurov, Puţin n-a primit peste jumătate dintre voturile înregistrate la Moscova, unde cifra oficială a fost de 47% de voturi pentru Puţin, deşi pe buletinele de vot nu existau contracandidaţi credibili. (Calculele noastre au estimat, însă, că procentajul real obţinut de el, în capitală, nu depăşea 35%.) Candidaţii erau, cu toţii, aprobaţi de Kremlin, de la lideri naţionalişti şi comunişti bătrâni şi epuizaţi, la figura nouă a miliardarului Mihail Prohorov, o marionetă putinistă instalată pe buletinele de vot pentru a diviza voturile protestatarilor. Presa internaţională a fost prezentă în Rusia doar în ziua alegerilor şi a plecat imediat după aceea, ignorând rădăcinile şi ramurile întinse ale corupţiei şi represiunii, ce reprezintă adevărata problemă.
în timp ce ruşii dădeau semne că se săturaseră de Puţin, rămânea de văzut dacă restul lumii avea să pretindă că el era liderul ales democratic al Rusiei. Preşedintele Obama a aşteptat câteva zile, dar, în cele din urmă, l-a sunat pe

Puţin. Dictatura modernă se desfăşura în culise, dar piesa democraţiei continua să aibă loc pe scenă, iar Obama îşi juca rolul.
Acest lucru nu a fost surprinzător, întrucât deja asistasem la o anticipare a năruirii speranţelor de către administraţia Obama, mai devreme, în 2011. Vicepreşedintele Joe Biden venise la Moscova, în martie 2011, pentru discuţii şi, ulterior, a vorbit şi cu mine şi cu alţi membri ai opoziţiei. Când a sosit, Biden era foarte agitat, după o întâlnire personală cu Puţin, afirmând că nu respectase scenariul stabilit al discuţiilor şi făcuse presiuni asupra lui Puţin în încercarea de a-l determina să nu mai participe iarăşi la alegeri, deoarece acest lucru ar fi dăunat integrităţii constituţionale a Rusiei. Din atitudinea mândră a lui Biden şi din expresia aşternută pe chipul noului ambasador McFaul, era clar că aceste declaraţii nu făceau parte din mesajul pe care dorise să-l transmită Casa Albă.
Mi-am ridicat braţul, cerând permisiunea de a vorbi şi am spus: „Domnule Biden, înţelegeţi că, prin comparaţie cu Puţin, dumneavoastră şi preşedintele Obama sunteţi nişte cerşetori? Sunteţi nevoiţi să urcaţi dealul Capitolului pentru fiecare milion de dolari solicitat, în vreme ce Puţin poate cheltui un miliard pe bacşişuri fără să semneze nici măcar o hîrtie." Faptul că americanii încă mai considerau că lui Puţin îi păsa de ce spun ei sau de felul cum apăreau faptele lui în ochii lor ori ai oricui altcuiva a fost şi rămâne extrem de dezamăgitor.
Mişcarea de protest din Rusia fusese transformată, la finele lui 2011, sau cel puţin noi aşa speram, după ce alegerile pentru Dumă au demonstrat un nivel de fraude electorale şocant chiar şi pentru Rusia. Cetăţenii de rând din mediul urban, care, până atunci, îşi văzuseră de treabă şi-şi ţinuseră, în parte, gurile închise, pur şi simplu, n-au mai putut accepta acest ultim atac la demnitatea lor. Cu toţii ştiau că alegerile erau o farsă şi că fuseseră astfel încă din 2000. Dar, de data asta, partidul lui Puţin, Rusia Unită, mersese prea departe. Falsificarea stridentă a rezultatelor electorale a scos sute de mii de ruşi în stradă, cu un mesaj anti-Putin şi anti-Rusia Unită. A fost o privelişte, într- adevăr, demnă de admirat.
Existau steaguri din toate colţurile spectrului politic, fapt care valida conceptul meu original, din 2005, asupra protestelor, prin care ceream acceptarea, în rândurile noastre, a tuturor forţelor ostile lui Puţin, indiferent de ideologia lor. Majoritatea demonstranţilor nu aveau, însă, nici o afiliere politică. Ei mărşăluiau împotriva corupţiei, împotriva imunităţii corupţilor şi împotriva lui Puţin. Masca fusese deja dată jos, iar Puţin a demonstrat clar că

nu mai era interesat să se prefacă a fi un democrat. Oamenii se săturaseră, pur şi simplu, de el.
Protestele au continuat în toată luna decembrie, adunând, pe 24 decembrie, peste o sută de mii de oameni în stradă, iar manifestanţii au început să mărşăluiască şi în favoarea noii figuri aflate în fruntea mitingurilor opoziţiei, Aleksei Navalnîi. Acesta fusese arestat la o demonstraţie anterioară şi eliberarea lui era aşteptată de mulţimi mari de oameni. în regimurile represive, precum cel al lui Vladimir Puţin, există o luptă permanentă între dictatură şi cei care i se opun, încercând să dea în vileag informaţii vitale. Navalnîi s-a aflat în avangarda „disidenţilor informativi". El a construit o reţea de date pentru a dezvălui corupţia regimului Puţin, documentând cu precizie, caz după caz, abuzurile comise de cleptocraţi şi provocând indignarea opiniei publice.
Ascensiunea lui Navalnîi în rândurile mişcării de opoziţie nu a fost, însă, accidentală. El colabora de mulţi ani cu aceasta, ca organizator şi activist. în afară de tenacitatea şi de priceperea lui, Navalnîi poseda şi abilităţi mai subtile, necesare unui lider din zilele noastre. Charisma lui e completată de simţul umorului şi cinism, ideale pentru a ataca propaganda unui Kremlin cenuşiu şi posac. Talentul lui pentru jocuri de cuvinte l-a făcut să denumească formaţiunea Rusia Unită, a lui Puţin, „Partidul Pungaşilor şi Hoţilor".
Navalnîi a organizat reţelele sociale şi de blog de care opoziţia depinde, după ce a fost exclusă din peisajul mediatic clasic. Aşa cum s-a văzut şi în alte ţări, grupurile puteau organiza proteste publice foarte rapid, prin convocări făcute în mediul online. Desigur, asta nu însemna că, ieşind rapid în stradă, nu puteai fi arestat sau bătut, aşa cum au păţit mulţi. Pe atunci, nu eram deloc un expert în flash-mob-uri şi nici măcar în Twitter, dar am fost fericit să particip la mai multe proteste alături de Navalnîi şi să colaborez cu el şi cu activiştii opoziţiei, tineri sau bătrâni.
Navalnîi şi tinerii lui adepţi nu s-au lăsat intimidaţi de forţele poliţieneşti, mai bine de un an, şi am organizat, cu regularitate, mari acţiuni de protest, inclusiv în ziua revenirii lui Puţin în funcţia de preşedinte, pe 7 mai 2012. Revigorata mişcare de opoziţie era simbolizată de panglici albe, despre care Puţin a remarcat, cu obişnuita lui vulgaritate: „Credeam că sunt prezervative".
Protestele desfăşurate pe 6 mai, în Piaţa Bolotnaia, în seara dinaintea discursului inaugural al lui Puţin, au fost primele reprimate cu o violenţă

serioasă, în momentul în care poliţia a mutat gardurile de protecţie pentru a provoca strangularea circulaţiei şi apoi i-a atacat şi înghesuit pe protestatari în pungile astfel create. Peste 400 de oameni au fost arestaţi, inclusiv organizatorii Navalnîi, Nemţov şi Udalţov, iar mai bine de o sută de persoane au fost rănite, unele grav.

Nu era stabilit să vorbesc în acea zi, întrucât tema mitingului presupunea oferirea acestei oportunităţi activiştilor şi vorbitorilor care veniseră din toată ţara la Moscova. Dar, până la urmă, după ce am ajuns la cordoanele de poliţie, pe la ora 6 seara, am trecut de ele şi m-am îndreptat spre locul unde îşi avea sediul Ecoul Moscovei, pentru a discuta despre proteste şi revenirea lui Puţin. De asemenea, aveam un oaspete în acea zi, consultantul politic american Frank Luntz, care era nerăbdător să vadă de aproape democraţia rusă în acţiune. El a sunat la Fox News chiar în acea seară, spre a-şi transmite impresiile la cald.

Regimul sovietic din anii 1980, pe care ni-l amintim cu toţii, pare să fi revenit în Rusia. Oamenii sunt înfricoşaţi [...] E groaznic să te gândeşti la asta, dar există posibilitatea ca poliţia să fi dorit această confruntare, să fi vrut să transmită, cu 24 de ore înainte ca Puţin să revină în funcţie, mesajul că nemulţumirile şi părerile diferite nu vor mai fi permise. Cu siguranţă, însă, mesajul n-ar fi trebuit să fie transmis cu atâta violenţă, cu siguranţă, poliţia n-ar fi trebuit să atace. Nu există nici o justificare pentru acest gest [...] Am trecut printre manifestanţi şi am văzut că se purtau cu decenţă, doar cântau şi scandau. Erau nişte oameni calmi, care au fost atacaţi pe nedrept.

Am văzut declanşarea catastrofei la ştiri, direct din studioul Ecoului Moscovei. Plănuisem să-mi ţin emisiunea şi apoi să revin în Piaţa Bolotnaia, pentru a-i asculta pe vorbitori şi a mă întâlni cu unii colegi, dar zona fusese cuprinsă deja de haos, pe la 6:30 PM. întregul oraş fusese transformat într-o fortăreaţă, pentru a pregăti discursul inaugural al lui Puţin, de a doua zi, şi era clar că poliţia voia să ne transmită un mesaj, aşa cum remarcase Luntz, în mod perspicace. Ţarul se întorsese şi oricine dorea să iasă în stradă contra lui trebuia să-şi asume riscul de a se alege cu capul spart.

Noua represiune nu s-a încheiat însă pe străzi. Regimul a vizat întregul Consiliu de coordonare al mişcării de opoziţie, luând cu asalt domiciliile membrilor acestuia şi chiar şi birourile sau casele familiilor lor. Liderii opoziţiei au fost interogaţi ore în şir. Au fost votate şi mai multe legi

antiprotest, pentru a da amenzi mai mari şi pedepse de până la 30 de zile de închisoare pentru delicte civile minore. Nu era o mişcare lipsită de conducere; era nevoie de coordonare şi de o bună comunicare pentru a aduce 50 000 de oameni sau chiar mai mulţi în stradă. Acest lucru era suficient pentru a dovedi că procentul de aprobare a lui Puţin era unul mincinos, dar nu era de ajuns pentru a răsturna regimul. Au mai fost câteva mitiguri mari, până pe 6 mai 2013, când aniversarea protestului din Bolotnaia a scos în stradă zeci de mii de moscoviţi.

Pe 18 iulie 2013, Navalnîi a fost condamnat la cinci ani de închisoare, fiind acuzat, în mod fals, de deturnare de fonduri, o acuzaţie folosită, de obicei, pentru a persecuta figurile din opoziţie. Sentinţa a fost dată la doar o zi după ce el îşi înregistrase candidatura în cursa electorală pentru primăria Moscovei. A urmat un bizar joc de-a şoarecele şi pisica. Navalnîi a fost, în mod uimitor, eliberat, probabil pentru a nu face din el un martir şi pentru adăuga un dram de legitimitate alegerilor locale. I s-a permis să apară pe buletinele de vot şi să-şi facă şi campanie electorală, deşi, desigur, candidatul Kremlinului, primarul în funcţie Serghei Sovianin, era favorizat de putere şi de presă. Un alt motiv probabil pentru care a fost eliberat Navalnîi şi i s-a permis să candideze l-a reprezentat dorinţa Kremlinului de a-l tempera pe ambiţiosul Sovianin. Fără un candidat ca Navalnîi, rezultatul lui Sovianin ar fi depăşit scorul naţional al lui Puţin, de 63,5%, şi ar fi minimalizat şi mai mult procentul de 47% obţinut de Puţin în Moscova. Acest lucru arată cât de subtile şi de periculoase sunt dictaturile moderne, care pot angrena, astfel, în jocul lor instrumentele şi structurile democratice.

Navalnîi a terminat cursa pe locul doi, mult în urma lui Sovianin, şi a continuat să fie vizat pentru că nu dorea să renunţe la convingerile sale, astfel că noi şi noi acuzaţii s-au adunat împotriva lui. Ultima condamnare, din decembrie 2014,1-a trimis în arest la domiciliu, iar pe fratele lui, Oleg, la închisoare, o manevră standard de luare de ostatici, caracteristică vechii şcoli kaghebiste. Amândoi sunt, astăzi, prizonieri de conştiinţă. Navalnîi a participat la organizarea unui nou marş, pe 1 martie 2015, după ce colegul nostru, Boris Nemţov, fusese asasinat pe 27 februarie. Marşul s-a transformat într-o paradă memorială pentru prietenul nostru.

E dificil de spus ce anume s-ar fi putut petrece diferit, în privinţa marilor mişcări de protest din acea perioadă. Dacă era să se producă o revoluţie adevărată, ea ar fi trebuit să izbucnească de timpuriu, înainte ca regimul să dea o ripostă. Poate că uriaşa demonstraţie din 24 decembrie 2011, de pe

Bulevardul Saharov, a fost cea mai bună ocazie - dacă a existat una. Am fost acolo, alături de aproape toţi membrii opoziţiei, şi la tribună au urcat cel puţin alţi 30 de vorbitori. Navalnîi a fost uimitor de aproape de declanşarea unei revoluţii, spunând ceea ce mulţi dintre noi gândeam de atâta vreme: **Văd că sunt aici, în clipa asta, suficienţi oameni cât să ocupe Kremlinul şi Casa Albă [clădirea guvernului federal]. Dar suntem o forţă paşnică şi nu vom face asta acum. însă, dacă aceşti pungaşi şi hoţi vor încerca să continue să ne înşele, dacă vor continua să ne mintă şi să ne fure, vom lua cu propriile mâini ce ne aparţine de drept!**

Ce s-ar fi întâmplat, dacă am fi mărşăluit spre Kremlin şi clădirea Dumei în acea noapte? Dacă am fi înfiinţat o tabără de o sută de mii de oameni în Piaţa Roşie şi ne-am fi pregătit de luptă? Oare oamenii ceilalţi ne-ar fi urmat? Oare miile de poliţişti ar fi deschis focul? Oare am fi fost, acum, liberi sau morţi

?Capitolul 10

Război şi pace

Despre conferinţele de presă se presupune că ar trebui să furnizeze titluri bombastice şi să producă ştiri importante, dar, pe 5 iunie 2013, la Geneva, nu am dezvăluit decât strict ce intenţionam să fac. Eram acolo pentru a primi Premiul Morris B. Abram pentru Drepturile Omului, din partea organizaţiei UN Watch. A fost o mare onoare să primesc o distincţie purtând numele unui campion al drepturilor civile din America, un om care colaborase cu Martin Luther King Jr., şi cu Robert Kennedy înainte de a deveni o personalitate în domeniul drepturilor omului şi de a înfiinţa, la Geneva, organizaţia UN Watch.

La conferinţa de presă, un reporter a pus o întrebare care-mi fusese adresată de sute de ori, de când mă retrăsesem din lumea şahului: dacă mi-era sau nu frică pentru viaţa şi libertatea mea, în Rusia lui Puţin. Dar, de data asta, nu

am mai dat răspunsul obişnuit - anume că nu poţi fi sigur de nimic în viaţă. Am răspuns că am serioase îndoieli că, dacă m-aş fi întors în Rusia, aş mai fi fost lăsat să plec, de vreme ce devenise clar, în februarie, că urma să fiu vizat de continuarea represiunii îndreptate împotriva protestatarilor politici din cazul Piaţa Bolotnaia.

„Aşadar, deocamdată", am concluzionat (dacă-mi permiteţi să mă citez, pentru a da o relatare cât mai precisă), „mă abţin să mă întorc în Rusia." Aceasta nu se voia a fi o declaraţie de părăsire a patriei mele în mod permanent sau temporar. în contextul întrebării, nici măcar jurnaliştii din sală care cunoşteau bine situaţia din Rusia nu au reuşit să găsească nimic ieşit din comun în răspunsul meu precaut. Abia după ce ziarul Moscow Times a relatat întâmplarea, titlurile de primă pagină şi speculaţiile au început să apară.

Nu făcusem decât să exprim realitatea sumbră a situaţiei din Rusia, la momentul respectiv. Aproape jumătate dintre membrii Consiliului de coordonare al opoziţiei erau cercetaţi de procurori sau acuzaţi de fapte inventate, mergând de la proteste ilegale la incitarea la extremism şi fraude fiscale. Această decizie dificilă era deja o veste veche pentru familia mea şi pentru mine; nu mai fusesem în locuinţa mea din Moscova din februarie. Inclusiv sărbătorirea împlinirii a 50 de ani, în aprilie, a avut loc la Oslo, şi nu la Moscova, oricât de mult mă durea să le pun pe drumurile străinătăţii pe mama şi pe rudele mele apropiate.

Activitatea mea, în cadrul Consiliului opoziţiei, viza mai ales relaţiile externe, ceea ce implica un lobby pe lângă guvernele şi organizaţiile străine pentru a condamna abuzurile împotriva drepturilor omului săvârşite de regimul Puţin şi impunerea de sancţiuni guvernului lui Puţin şi acoliţilor săi. Furia manifestată de Puţin la votarea legii Magniţki în SUA, la finele lui 2012, m-a convins că aceasta era calea corectă, ce trebuia promovată şi în Europa. Deschiderea de către procuratura din Moscova a unei investigaţii menite să-mi limiteze dreptul la deplasare peste hotare mi-ar fi zădărnicit aceste eforturi. M-ar fi împiedicat să realizez contactele şi să ţin prelegerile dorite, toate fixate peste hotare, întrucât statutul meu de disident mă împiedica să mai dobândesc vreun venit în Rusia. O interdicţie de călătorie ar fi limitat, de asemenea, şi eforturile puse în slujba Fundaţiei de Şah Kasparov, care avea centre la New York, Bruxelles, Johannesburg, Singapore şi Ciudad de Mexico, pentru a promova şahul în educaţia copiilor.

Mă îndoiesc că regimul m-ar fi închis şi ar fi aruncat cheia - deşi asemenea îndoieli avusesem şi în cazul lui Mihail Hodorkovski şi al fetelor de la Pussy Riot. Devenise mai mult decât o modă, printre procurorii ruşi, de a emite un nesfârşit baraj de acuzaţii, procese şi convocări în faţa tribunalului: era ca temuta pedeapsă chinezească a celor o mie de tăieturi. Această modă distrugea victimele, financiar, fizic şi psihic, şi le împiedica să mai iasă în lumina reflectoarelor, evitând, astfel, transformarea lor în martiri. Hărţuiala provoca, printre victime, dar şi printre rudele şi prietenii lor, teamă şi paranoia. Aceasta era tehnica folosită deja de ani buni împotriva lui Navalnîi.
Când m-am retras din lumea şahului, în martie 2005, pentru a mă alătura mişcării de opoziţie, conceptul meu promovând unitatea tuturor elementelor anti-Putin din Rusia şi faptul de a mărşălui împreună, indiferent de ideologie, a fost aspru criticat. Când am văzut marşurile din 2011 şi 2012, cu sute de steaguri reprezentând fiecare grup, de la liberali la naţionalişti, demonstrând împreună pentru „Rusia fără Puţin", a fost ca împlinirea unui vis. Dar a fost un vis efemer, urmat de o trezire brutală la realitate pentru opoziţie, în timp ce, din păcate, marea masă a poporului rus a continuat să doarmă.
Pentru revenirea sa de necontestat în funcţia de preşedinte, Puţin a paralizat capitala, transformând centrul Moscovei într-un Phenian, capitala Coreei de Nord. De atunci, el n-a mai dovedit nici o ezitare în a-i persecuta pe activişti, pe liderii opoziţiei, pe avocaţii, savanţii şi chiar pe muzicienii care îndrăzneau să-l critice în public. Faza încercării de a stârni indignarea opiniei publice din cauza mecanismului alegerilor fraudate trecuse. în ciuda propagandei guvernamentale, majoritatea ruşilor ştiau că sistemul este o farsă crudă, dar conştientizarea acestui fapt nu era suficientă, în sine, pentru a-i face pe milioane de oameni să-şi rişte siguranţa şi libertatea, luptând împotriva unei poliţii bine înarmate.
Mi-am extins, totodată, activitatea în domeniul apărării drepturilor omului, într-un efort de a crea o coaliţie internaţională de disidenţi şi activişti. în 2012, i-am urmat unuia dintre eroii mei, Văclav Havel, în funcţia de preşedinte al Fundaţiei pentru Drepturile Omului din New York. Thor Halvorssen, neobositul fondator şi director al instituţiei, a pus la punct o serie remarcabilă de evenimente şi de campanii globale, cu accent pe unirea luptătorilor pentru libertate din toată lumea. Forumul Libertăţii, organizat anual la Oslo este chintesenţa acestor eforturi de a-i aduce pe activiştii pentru drepturile omului şi pe disidenţi laolaltă, în vederea împărtăşirii de informaţii şi de strategii.

Am înţeles că nu puteam conduce o acţiune în Rusia din afara Rusiei şi a trebuit să accept asta. Sunt încă implicat în lupta opoziţiei şi, în unele privinţe, sunt mai ocupat ca niciodată militând pentru cauza noastră. Celor care m-au acuzat că am abandonat Rusia sau că m-am dat bătut le spun că Rusia rămâne patria mea, indiferent unde trăiesc sau ce paşaport am. Nu mă voi supune toanelor şarlatanilor şi hoţilor care o conduc în momentul de faţă. Rusia nu este Puţin. Refuz să fiu o ţintă uşoară sau să fiu închis şi redus la o simplă figură ce inspiră simpatie. A fost dureros să nu-i pot vedea foarte des pe fiul meu cel mare, Vădim, şi pe mama mea, la Moscova, dar Klara Kasparova mi-a dat nu doar numele ei, ci şi spiritul de luptător şi, de aceea, voi continua lupta.

Două luni mai târziu, a avut şi preşedintele Obama disensiuni personale cu regimul Puţin, anulând o întâlnire cu acesta, care fusese stabilită pentru luna august. Obama avea multe motive să ia o asemenea decizie, dar cel mai important era acordarea, cu câteva zile mai înainte, de către Rusia, a dreptului de azil politic lui Edward Snowden, un dezertor din Agenţia Naţională de Securitate, care dăduse în vileag multe dintre secretele Americii. Felul în care a fost tratată această anulare a întâlnirii în presa occidentală a reflectat atenţia slabă şi interesul limitat al mass mediei faţă de Rusia, deşi relatările au fost corecte. în definitiv, lista modurilor în care Puţin acţionase împotriva intereselor americane şi europene era deja foarte lungă, în vârful ei aflându-se subiecte ca apărarea antirachetă, Siria şi Iranul. înainte, însă, Obama fusese mulţumit să stea alături de Puţin şi să rostească obişnuitele banalităţi despre cooperare şi prietenie. Dacă a fost nevoie de un afront personal, legat de neglijabila figură a lui Snowden, pentru ca, în final, Obama să i se opună lui Puţin, e de presupus că e mai bine să faci un lucru bun dintr-un motiv greşit, decât să nu faci nimic.

Stă în natura umană să ne înfrumuseţăm poveştile, indiferent că acest lucru e sau nu potrivit. Asemenea unui fotbalist care fructifică sau ratează un penalty în ultima secundă de joc, un individ este, adesea, lăudat sau criticat în special când faptele lui nu constituie decât o diversiune, într-un ansamblu de fapte mult mai importante. Rolul principal al unei persoane corelat cu un singur incident ajunge să pară mai important decât chestiunile serioase care s-au acumulat de multă vreme şi pe care le reprezintă incidentul. Aşa a fost cazul lui Edward Snowden, un trădător şi un spion pentru unii şi un erou şi un luptător pentru libertatea de exprimare pentru alţii. Nu cunosc în mod special faptele sau dezvăluirile lui, dar, cu siguranţă, aş fi avut alte

sentimente faţă de el dacă nu-şi găsea refugiu tocmai în Rusia, unde solicitarea sa de azil a implicat sprijinirea tacită a regimului dictatorial al amabilei sale gazde, Vladimir Puţin.

Reacţia mea s-a datorat nu doar primei declaraţii făcute de Snowden din Rusia, pe când se afla încă în zona de tranzit a aeroportului Şeremetievo, în care a inclus Rusia lui Puţin - un stat poliţienesc, sprijinitor al despotismului de pretutindeni - pe lista de ţări care „se ridică împotriva încălcării drepturilor omului comise de cei puternici în dauna celor slabi". Poftim? Numeroşii deţinuţi politici din Rusia n-ar fi deloc de acord cu o asemenea abordare, la fel şi membrii opoziţiei, care au avut e-mailurile sparte şi convorbirile telefonice înregistrate de KGB, în încercarea de a-i discredita. Iar Snowden ar fi putut să arate mai mult respect faţă de numeroşii jurnalişti şi autori ai dezvăluirilor care fuseseră asasinaţi sau răniţi în Rusia.

Ca un om care a crescut sub ochiul atotvăzător al KGB-ului şi care luptă împotriva renaşterii moderne a acestei organizaţii sub Vladimir Puţin, trebuie, totuşi, să fac o remarcă privind dezvăluirile despre NSA: este strigător la cer să auzi comparaţii făcute, cu seninătate, între NSA şi alte organizaţii occidentale de spionaj sau de aplicare a legii şi maleficele regimuri de securitate internă din URSS şi Germania de Est. NSA este, faţă de STASI, ceea ce este un hotel ieftin faţă de o închisoare de maximă securitate. Nu ceea ce face un anumit guvern cu informaţiile îl defineşte, ci ceea ce face cu fiinţele umane.

Orice încălcare a libertăţilor personale şi a drepturilor indivizilor de către un guvern ar trebui combătută şi dezbătută, cu siguranţă. Mecanismele de protest împotriva unor astfel de abuzuri trebuie să fie exercitate permanent, altfel se duc. Cetăţenii din spatele Cortinei de Fier nu au fost îngroziţi de serviciile de securitate din cauză că acestea adunau informaţii despre ei. Noi am trăit în teamă fiindcă ştiam ce s-ar putea întâmpla dacă ofeream măcar un indiciu că ne-am opune regimului. Şi, foarte adesea, nu era nevoie de absolut nici o informaţie pentru a-i persecuta, tortura, asasina sau a-i face să dispară pe potenţialii duşmani. Dacă era implicat vreun tribunal şi era nevoie de dovezi, acestea erau, pur şi simplu, fabricate. Şi nu - pentru a aborda următorul argument pe îl aud care adesea - totalitarismul brutal nu începe, în nici un caz, cu supravegherea făcută de un stat democratic liberal. El începe cu teroarea, cu violenţa şi cu conştientizarea faptului că gândurile şi cuvintele tale îţi pot distruge cariera şi viaţa.

Faptele lui Snowden şi apariţia lui la Moscova au avut un oarecare impact în Rusia, dar acesta n-ar trebui exagerat. Am auzit afirmaţii potrivit cărora Puţin ar fi aflat despre dezvăluirile lui Snowden şi apoi ar fi introdus noile sale legi draconice, restricţionând şi mai mult libertatea de exprimare, ca o modalitate „de a ţine pasul cu angajaţii NSA"; ar trebui să trecem peste aceste afirmaţii,
spunând că ele sunt, pur şi simplu, absurde. Zeci de asemenea legi intraseră deja în vigoare în cursul conducerii de 15 ani a lui Puţin, distrugând, treptat, Constituţia Rusiei, până ce aceasta a devenit de nerecunoscut. Puţin ştie întotdeauna să exploateze cu repeziciune orice oportunitate de a-şi justifica acţiunile autoritare, dar, în multe cazuri, liderii şi presa din Occident par dornici să-i găsească scuze şi să evite a-l numi dictator. Dorinţa de a fi „corectă şi echilibrată" şi de a arăta „ambele versiuni ale poveştii", chiar dacă asta înseamnă a socoti nevinovat pe cineva care şi-a dovedit, în repetate rânduri, vinovăţia în peste un deceniu, reprezintă o forţă, dar şi o slăbiciune genetică a lumii libere. Presa occidentală, care nu a ezitat să se refere, pe bună dreptate, la Pinochet ca la un dictator, a găsit mereu titulaturi mult mai politicoase sau eufemisme pentru Puţin, fraţii Castro, al-Assad şi chiar pentru Kim Jong-un.
Cât despre părerea opoziţiei ruse despre Snowden, trebuie să înţelegeţi cum ni s-a părut nouă călătoria lui. Ideea că un individ putea să-şi îndeplinească misiunea de spionaj şi apoi să fugă în China, refugiindu-se, în cele din urmă, în Rusia, fără nici o implicare din partea KGB, este extraordinar de greu de crezut. Combinaţi aceste suspiciuni logice cu cererea lui de azil şi echivalarea falsă, mai sus menţionată, între dictaturi şi democraţii, şi Snowden încetează să mai fie un personaj prea simpatic printre cei care respectă natura universală a drepturilor omului.
Toată atenţia pentru Snowden a avut o paralelă în răsunătoarea indignare a comunităţii internaţionale faţă de organizarea Jocurilor Olimpice de iarnă, din februarie 2014, la Soci, o staţiune rusească de pe malul Mării Negre. Numeroase proteste, fie în mediul fizic, fie în cel virtual, au avut loc în Statele Unite, Europa, Australia şi în alte regiuni, ca răspuns la dura legislaţie antihomosexualitate promulgată în Rusia în iunie 2013, o legislaţie ce acorda puteri extinse, practic nelimitate, pentru pedepsirea şi discriminarea homosexualilor şi a oricărei persoane care apăra sau chiar discuta în public despre homosexualitate. Aliniatele legii reprezentau un exemplu concludent privind permanenta restrângere a libertăţii de exprimare

şi a altor drepturi constituţionale în Rusia lui Puţin şi relevau alianţa perversă, dar convenabilă, din punct de vedere politic, dintre Kremlin şi Biserica Ortodoxă rusă.
Această lege privind „propaganda homosexuală" era doar cea mai cuprinzătoare şi mai recentă dintre numeroasele decizii similare luate în Rusia, unde homosexualii au fost victime obişnuite ale discriminării oficiale şi neoficiale, ale hărţuirii şi violenţei. Faptul că Rusia este semnatară a diferitelor convenţii europene şi internaţionale care interzic acest gen de discriminare a fost ignorat, în bună măsură, de Uniunea Europeană şi de aşa-zisa ei conducere. Prin urmare, a fost bine-venit să vedem artişti, activişti şi cetăţeni obişnuiţi ieşind, cu mult curaj, în faţă, pentru a apăra drepturile omului în Rusia - categorie din care fac parte, fireşte, şi drepturile homosexualilor. Celebrităţi precum Lady Gaga şi Stephen Fry au făcut declaraţii publice - inclusiv elocventa scrisoare trimisă de Fry Comitetului Internaţional Olimpic şi premierului britanic David Cameron, pentru a propune mutarea sau boicotarea Jocurilor Olimpice de la Soci.
Am fost plăcut surprins de această avalanşă bruscă de reacţii faţă de o problemă care atrăsese protestele noastre, ale celor din opoziţie, încă de când oraşul Soci câştigase candidatura, în 2007. Dintr-o dată, postările mele pe Twitter au început să fie distribuite de o mulţime de activişti LGBT, care îmi împărtăşeau dezaprobarea faţă de găzduirea Jocurilor Olimpice în ţara autocraţiei bigote a lui Puţin. Aceasta era forţa năvalnică a mediilor virtuale de socializare, surprinsă în plină acţiune. Comentarii serioase despre democraţia rusească puteau fi distribuite de sute de ori, iar o fotografie a unui curcubeu deasupra oraşului Soci putea deveni virală în zece minute. Câtă vreme ajutau oamenii să conştientizeze adevărata natură a Rusiei lui Puţin, ambele metode îmi conveneau.
Existau deja multe motive pentru care Soci n-ar fi trebuit niciodată să găzduiască Jocurile Olimpice. Caracterul ei de staţiune estivală subtropicală, cu temperaturi care rareori scădeau până la punctul de îngheţ al apei, ar fi cel mai evident dintre aceste motive. Iar faptul că Soci nu avea, la data când s-a decis organizarea Jocurilor Olimpice, nici un fel de facilităţi sportive, spre deosebire de Salzburg şi Pyeongchang, a fost şi mai surprinzător. A fost clar, încă de la început, că avea să fie o catastrofă umană şi ecologică pentru o regiune sensibilă. Soci se învecinează, de asemenea, şi cu Caucazul de Nord, un focar al terorismului islamic şi al brutalităţii militare ruseşti, faimos

pentru atacurile teroriste din Inguşeţia, pentru atentatele cu bombă comise în mod constant în Daghestan şi pentru terifiantele războaie cecene.
Mulţi locuitori din Soci s-au pomenit cu locuinţele şi afacerile distruse, iar zona înconjurătoare a fost transformată într-un dezastru ecologic, care s-a agravat imediat după ce regiunea a fost abandonată, la câteva minute după stingerea flăcării olimpice.
Regimul Puţin este şi a fost, întotdeauna, însetat după un singur lucru: banii. Mai precis, după transferarea lor în conturile bancare ale aliaţilor lui Puţin. Găzduirea Jocurilor Olimpice de Iarnă, o premieră pentru Rusia, întrucât Olimpiada din 1980 se desfăşurase în URSS, a fost o modalitate perfectă de a muta zeci de miliarde de dolari din vistieria statului şi din băncile cu capital de stat în conturile particularilor. Totul, de la infrastructură la locurile unde urmau să se deruleze competiţiile şi de la hoteluri la catering, era făcut de companii atent selectate de Kremlin şi nu a fost nici o surpriză să regăsim numele multora dintre cei mai apropiaţi ciraci ai lui Puţin „săpând după aur" imediat ce s-a anunţat organizarea Jocurilor la Soci. Costurile au depăşit cu mult cele 12 miliarde de dolari promise (deja un record), ajungând la aproximativ 50 de miliarde - deci mult mai mult decât presupusese somptuoasa Olimpiadă de Vară de la Beijing, din 2008. Potrivit revistei The Economist, doar companiile fostului coleg de judo al lui Puţin, Arkadi Rotenberg, au primit contracte de 7,4 miliarde de dolari. Pentru comparaţie, cheltuielile totale ale organizatorilor Olimpiadei de Iarnă de la Vancouver, din 2010, se ridicaseră la 6 miliarde de dolari.
Găzduirea Jocurilor Olimpice la Soci a fost un efort dubios, chiar dacă vechea staţiune turistică ar fi fost transformată într-un Xanadu, Puţin devenind un Kublai Han atotputernic. Dar, din cauza nivelurilor incredibile de corupţie, cea mai mare parte a banilor nici n-a ajuns vreodată la Soci. Construcţiile au fost de proastă calitate şi multe dintre ambiţioasele proiecte nici măcar nu erau programate să fie construite, când Jocurile deja luaseră sfârşit. în cele din urmă, ele nu au mai fost materializate şi nici nu vor mai fi vreodată. Corect ar fi să spunem că Elveţia a obţinut cel mai mult aur de la Soci, indiferent de reuşitele delegaţiei sale aici.
Membrii Comitetului Internaţional Olimpic trebuie să fi dovedit o încredere oarbă pentru a-i oferi oraşului Soci şansa de a organiza Jocurile, în ciuda atâtor obstacole. Mulţi dintre colegii mei din opoziţie, precum şi eu, am protestat încă de la început faţă de candidatură. Când gradul de haos şi de corupţie a devenit vizibil, am trimis o petiţie Comitetului, cerând mutarea

Jocurilor într-un alt loc, chiar într-unui mai puţin fragil, din Rusia. Desigur, aşa ceva nu s-a întâmplat, dar noul val de proteste împotriva Jocurilor de la Soci, pornit de la legile antihomosexualitate, au transformat o situaţie dificilă într-o oportunitate de a pune sub lumina reflectoarelor mascarada lui Puţin, expunând regimul său crud pe scena mondială.

Ca sportiv profesionist de cursă lungă, mai întâi sub culorile URSS, apoi ale Rusiei, nu puteam sprijini boicotarea oraşului Soci de către delegaţiile olimpice. Asemenea manevre lovesc, în mod nemeritat, în sportivi, indiferent de opiniile lor personale. Eu însumi am fost, şi nu doar o dată, victima „politicilor sportului", în tinereţe. în 1983, mi s-a spus că nu plec la Pasadena, în California, cu scopul de a juca meciul pentru turneul candidaţilor împotriva fugarului sovietic Viktor Korcinoi. Comitetul Sovietic al Sporturilor deja plănuise boicotarea Olimpiadei de Vară din 1984, din oraşul învecinat, Los Angeles, ca ripostă pentru boicotarea de către americani a Jocurilor Olimpice de la Moscova, în 1980. Iniţial, am fost declarat descalificat prin neprezentare, dar am avut norocul că, în cele din urmă, meciul a fost reprogramat la Londra, unde am învins şi mi-am continuat ascensiunea, pentru a cuceri titlul mondial, în 1985. E imposibil de ştiut ce s- ar fi întâmplat cu cariera mea dacă descalificarea ar fi rămas în vigoare şi aş fi fost obligat să mai aştept încă trei ani pentru a-l putea provoca pe Karpov.

Cred, cu tărie, în puterea sportului de a distruge barierele şi de a depăşi graniţele. Focalizarea trebuie să rămână pe sport şi pe atleţi, în primul rând şi înainte de toate. Cum sportul este parte a culturii, a vieţii, exista o oportunitate pentru atleţi şi suporterii vizitatori, ca şi pentru presă, să aibă o imagine reală despre respectarea drepturilor omului în Rusia. Toată lumea îşi aminteşte de sprinterii americani John Carlos şi Tommie Smith, care, aflaţi pe podiumul olimpic la Ciudad de Mexico, în 1968, şi-au înălţat braţul drept cu pumnul strâns - salutul mişcării Black Power. Soci era pregătit pentru gesturi similare, deşi, după câteva incidente minore (de exemplu, unghiile pictate în culorile curcubeului - simbolul mişcării gay), echipele au primit avertismente ferme.

Boicotul împotriva Jocurilor de la Soci, pe care l-am cerut, a fost un boicot al liderilor lumii, al celebrităţilor şi sponsorilor, al directorilor marilor corporaţii şi al fanilor. Era un spectacol revoltător, din partea oricărui şef de stat, să vină la Soci şi să stea lângă Puţin, în foişorul maiestuos al acestuia, pretinzând că se află într-o lume diferită de statul poliţienesc pe care-l crease acesta. Aşa cum a arătat scrisoarea deschisă a lui Stephen Fry, aprobarea de

către lumea întreagă a Jocurilor Olimpice de la Berlin, în 1936, i-a dat lui Adolf Hitler o încredere uriaşă în propriile forţe. Este incorect politic să vorbim despre asta astăzi, dar întreaga delegaţie olimpică franceză şi-a înălţat braţele, într-un ţanţoş salut, când a trecut pe sub tribuna Fiihrerului, în timpul ceremoniei de deschidere a Olimpiadei de la Berlin. Discuţiile ulterioare - dacă a fost un salut nazist sau doar unul olimpic - nu îşi au rostul aici. Hitler şi germanii au fost încântaţi de această manifestare de respect şi supunere. (Multe delegaţii, inclusiv cea britanică şi cea americană, au refuzat să salute.) Puţin a căutat o validare şi o adulare similare la Soci.
în 1936, guvernul lui Hitler îi persecuta deja de multă vreme pe evreii din Germania. De asemenea, naziştii atacau homosexualii, oamenii cu dizabilităţi, ţiganii şi adversarii politici, un model al oprimării celor mai vulnerabili pe care Puţin îl urmează, vizându-i pe imigranţi, homosexuali şi pe membrii opoziţiei. Este o tragedie că lumea liberă refuză întotdeauna să înveţe din greşelile trecutului, mai ales în privinţa dictatorilor şi a potenţialilor dictatori.
Dimpotrivă, autocraţii îi urmăresc cu atenţie pe predecesorii lor. Ei studiază cum să elimine, treptat, drepturile, fără să permită declanşarea unor rebeliuni, cum să-i zdrobească pe disidenţi şi să organizeze alegeri fraudate, efectuând vizite profitabile şi întreţinând relaţii comerciale cu Occidentul, dar şi cum să vorbească despre pace, în timp ce provoacă războaie. Este adevărat, motivele dictatorilor variază - comunism, fascism, cucerire, jaf -, dar dorinţa de a deţine controlul total nu se schimbă niciodată, iar metodele sunt dureros de repetitive. Prin contrast, ideea că statele libere au responsabilitatea de a-i apăra pe nevinovaţi de crime şi opresiune este lăsată tot mai mult de izbelişte, apropiindu-se de dispariţia totală. O revigorăm doar după ce s-a petrecut deja cea mai recentă criză.
Ucraina este cea mai nouă victimă a acestei dinamici. Soci a fost o butaforie, asemenea unuia dintre faimoasele sate ale lui Potemkin, şi s-a dovedit că Olimpiada de aici a fost folosită ca paravan pentru lucruri mai importante. Când UE a refuzat să ofere termeni mai favorabili, pentru a grăbi integrarea Ucrainei în Europa, în 2013, Puţin a profitat rapid, cu obişnuitul amestec de ameninţări şi mită, un limbaj pe care lacheul său, preşedintele ucrainean Viktor Ianukovici, îl vorbea fluent. Aici întâlnim un alt punct în care democraţia nu se poate măsura cu o dictatură viguroasă. Europa oferă comitete şi cronologii vagi, cerând, în schimb, transparenţă şi reforme

dureroase. Puţin oferă bani gheaţă şi nu doreşte decât libertatea şi sufletul tău.
Din păcate pentru Puţin şi Ianukovici, poporul ucrainean a avut ceva de spus în privinţa trădării lui. Când Ianukovici a declarat că va suspenda pregătirile în vederea aderării Ucrainei la UE, ucrainenii au ieşit în număr mare în Maidan Nezalejnosti, piaţa centrală din Kiev, pentru a protesta împotriva tentativei preşedintelui de a îndepărta Ucraina de Europa, oferind-o îmbrăţişării de gheaţă a lui Puţin. „Euromaidanul" s-a născut pe 21 noiembrie 2013, când cele câteva mii de protestatari au devenit, în câteva zile, zeci, poate chiar sute de mii. Demonstranţii au trecut rapid de la lozinci prin care cereau integrarea în UE la cereri privind demisia lui Ianukovici. Ucraina nu era Rusia, scandau ei, şi aveau să lupte pentru a dovedi asta. Din nefericire, chiar urmau să fie nevoiţi să lupte şi să moară.
La miezul nopţii de 30 noiembrie, forţele speciale ale poliţiei ucrainene, Berkut, i-au atacat pe manifestanţi, alungându-i din piaţă şi rănind zeci dintre ei. în mod uimitor, însă, protestatarii nu doar că şi-au revenit, dar au venit şi mai mulţi, ca răspuns la acest atac. în prima săptămână a lunii decembrie, ei s-au organizat şi au înălţat baricade şi o tabără în Maidan Nezalejnosti. Au ocupat, apoi, clădirea primăriei din Kiev şi au cerut guvernului lui Ianukovici să demisioneze. Preşedintele a plecat la Soci pe 6 decembrie, pentru o întâlnire neplanificată cu Puţin, ca să primească instrucţiuni de la acesta. Nu au semnat nici un document privind intrarea Ucrainei în blocul vamal şi comercial al variantei „blânde" a Uniunii Sovietice dorite de Puţin, aşa cum se temea lumea, dar premierul ucrainean a anunţat semnarea unui acord important pe 17 decembrie.
Pe 8 decembrie, a avut loc cel mai amplu protest de până atunci, reunind circa jumătate de milion de oameni în centrul Kievului, potrivit majorităţii rapoartelor presei. Negocierile cu reprezentanţii guvernului Ianukovici au fost urmate de cele cu diferite grupuri din partea UE, cu foşti preşedinţi ai Ucrainei şi cu lideri populari, precum Vitali Kliciko, fost campion mondial la box şi membru al Parlamentului (fratele lui mai mic, Vladimir, este actualul campion; ambii sunt jucători entuziaşti de şah). Au existat mai multe ciocniri între poliţie şi protestatari pe 11 decembrie, dar manifestanţii s-au dovedit rezistenţi, în ciuda vremii geroase, în timp ce guvernul se temea să folosească forţe masive de represiune, în condiţiile în care toată planeta era cu ochii pe Maidan. Ianukovici s-a întâlnit cu Catherine Ashton, din partea UE, şi cu subsecretarul american de stat, doamna Victoria Nuland, a căror

susţinere pentru proteste este încă invocată de propaganda Kremlinului pentru a „dovedi" că întreg Euromaidanul a fost doar un puci organizat de CIA.
Negocierile au continuat în toată luna decembrie, în timp ce Maidanul devenea un fel de stranie destinaţie turistică prodemocraţie, cu politicieni străini veniţi din toată lumea pentru a vorbi mulţimilor. Demonstranţi, jurnalişti şi lideri ai opoziţiei au fost răniţi în raiduri şi atacuri ale unor forţe misterioase. în mod incredibil, deşi se părea că lucrurile vor scăpa de sub control, cu veşti şi surprize venind aproape în fiecare zi, situaţia s-a menţinut şi în ianuarie. Puţin continua să fluture daruri prin faţa lui Ianukovici, dar acesta era prea speriat pentru a le accepta. Desigur, Puţin ar fi trecut, mai curând, la reprimarea violentă a manifestanţilor, decât să ajungă la o înţelegere paşnică. Kremlinul spera ca virusul Revoluţiei Portocalii să fie izolat şi ţinut dincolo de graniţele Rusiei şi i-a promis Ucrainei un ajutor de 15 miliarde de dolari, pentru a-l ţine în carantină. Ezitările înfricoşatului Ianukovici dovedeau însă că acesta, deşi dorea să trăiască precum Puţin, nu voia să moară ca Gaddafi.
Violenţele au erupt curând după ce, pe 16 ianuarie, au fost votate noi legi antiprotest, care s-au soldat cu câţiva morţi. Mai mulţi activişti care fuseseră duşi la spital pentru tratament au fost răpiţi de acolo, unul dintre ei fiind găsit, ulterior, asasinat. Ianukovici a încercat să coopteze liderii opoziţiei la guvernare, din dorinţa de a tempera manifestaţiile, oferind posturi lui Ar seni Iaţeniuk şi lui Kliciko. Dar oferta lui a fost refuzată.
Pe toată durata Euromaidanului, oficialii ruşi au făcut declaraţii din ce în ce mai isterice, legate de rolul „agenturilor străine" în declanşarea protestelor. în ciuda faptului că nu avea nici o dovadă concretă, Kremlinul a acuzat, în mod repetat, cetăţenii ucraineni că ar fi instruiţi şi înarmaţi de Statele Unite şi că
pun la cale declanşarea unui puci violent. Această atitudine aminteşte de modul în care îi trata URSS pe disidenţi. Dacă erai împotriva regimului însemna că ori eşti spion străin, ori că eşti nebun. Kremlinul nu-şi putea permite să admită că ucrainenii, poporul cel mai apropiat de ruşi, luptau pentru libertatea lor. Ca şi cu Georgia, acesta era un exemplu îngrijorător care le putea da ruşilor idei periculoase.
în ciuda demisiei întregului guvern ucrainean, pe 28 ianuarie, şi a dorinţei subite a regimului Ianukovici de a face concesii minore protestatarilor, tensiunile au continuat să se intensifice pe străzi. O delegaţie de la Kremlin a

sosit pentru a discuta situaţia în privat cu Ianukovici. Era ca şi cum regimul ucrainean ar fi aşteptat ceva. Calmul relativ a luat sfârşit pe 18 februarie, când violenţele au izbucnit, întinzându-se pe mai multe zile. Lunetişti din cadrul forţelor speciale ucrainene, instruiţi în Rusia, au tras în mulţime. Cel puţin 80 de oameni au fost uciși (inclusiv câțiva polițiști) și peste o mie au fost grav răniţi. Dar, din nou, protestatarii au refuzat să se împrăştie şi de data asta era clar că manifestaţiile vor continua până la plecarea lui Ianukovici. Euromaidanul trecea de la protest la revoluţie.
în loc să demisioneze sau să aştepte să fie pus sub acuzare, Ianukovici a fugit în Rusia, alegând siguranţa oferită de patronii lui de acolo înainte de a fi adus în faţa instanţei pentru dimensiunile colosale ale corupţiei regimului său. Fotografii ale palatului său poleit cu aur s-au răspândit imediat pe internet, în timp ce opoziţia forma un nou guvern şi programa noi alegeri pentru luna mai.
Nu e o coincidenţă faptul că forţele de securitate ucrainene au luat cu asalt taberele de pe Maidan chiar în timpul Jocurilor Olimpice de la Soci, desfăşurate între 7 şi 23 februarie. Nu uitaţi că Rusia invadase şi Georgia tot în timpul unei Olimpiade, cea de la Beijing, din 2008. Asemenea spectacole au oferit, adesea, prilejuri utile de distragere a atenţiei şi o mare parte din presa care se aflase la Kiev a fost transferată la Soci, chiar în momentul când izbucneau cele mai sângeroase ciocniri.
Soci a distras cât se poate de bine atenţia şi în plan intern, în Rusia lui Puţin. Procesul activistului opoziţiei, Serghei Udalţov, a fost amânat până pe 18 februarie; el risca până la zece ani de închisoare pentru „organizarea de revolte în masă" - asta înţelegea Kremlinul prin conducerea unui marş de protest care a fost paşnic până în momentul când a fost atacat cu brutalitate de poliţie. Cazul Pieţei Bolotnaia a adus 80 de verdicte de vinovăţie pe 21 februarie, din nou sub bine-venita umbrelă oferită de Jocurile Olimpice. Programele de ştiri prezentau, în acest timp, nenumărate fotografii cu un Vladimir Puţin zâmbitor, pozând şi ciocnind pahare de şampanie cu diferiţi politicieni, oficiali şi sportivi: era exact acoperirea perfectă pe care şi-o dorise, în vreme ce sistemul său nedrept producea tot mai mulţi deţinuţi politici în Rusia. Puţin ştia, din istorie, că oamenii sunt sătui de veşti rele, sătui să audă poveşti triste despre represiune şi moarte. Propaganda funcţionează cel mai bine atunci când e mai uşor să asculţi minciuni decât să auzi adevărul, dar ea nu poate schimba adevărul.

Aşa cum m-am temut că se va întâmpla, NBC, televiziunea care difuza Olimpiada, şi Comitetul Internaţional Olimpic au urmat scenariul lui Puţin şi au înfăţişat Jocurile de la Soci ca pe un pas către liberalizarea Rusiei, când, de fapt, lucrurile stăteau exact pe dos. Puţin a folosit Olimpiada pentru a distrage atenţia de la procesele-spectacol şi de la cele mai virulente campanii antisemite şi antiamericane din ultimele decenii. Cum ar putea concura aceste poveşti cu performanţele patinatorilor şi ale hocheiştilor? Dar ucrainenii nu voiau să joace în rolurile în care fuseseră distribuiţi, preferând să lupte pentru libertatea şi vieţile lor. Curajul lor merită toată aprecierea. Protestatarii din Euromaidan ne amintesc că, oricât de mult pare să fie respectat un dictator de către liderii străini, în timpul regimului său, povestea se încheie la fel: cu dizgraţierea în ochii propriului popor.
Comitetul Internaţional Olimpic a fost un partener de bază în toată această afacere, având, desigur, el însuşi o istorie îndelungată şi controversată. De exemplu, după triumful de la Berlin, următoarea ediţie a Jocurilor Olimpice a fost programată să se desfăşoare în celelalte capitale ale Axei fasciste - la Tokyo, în 1940, respectiv la Roma, în 1944. Preşedintele Comitetului, Thomas Bach, i-a acuzat pe liderii străini care protestaseră faţă de alegerea oraşului Soci că „amestecă, nepermis, politica în sport", dar el ignora faptul că oferirea unei uriaşe platforme de propagandă şi corupţie unei dictaturi constituia tot „o implicare politică". După dubiosul raţionament al lui Bach, Comitetul ar fi acordat, bucuros, găzduirea Olimpiadei chiar şi Coreei de Nord, câtă vreme infrastructura era corespunzătoare, iar onorariile erau plătite prompt.
Ştiam că Puţin nu stătea cu braţele încrucişate, în vreme ce lacheul său, Ianukovici, pierdea Ucraina. Am avertizat, într-un articol publicat de ziarul francez Le Monde, pe 24 februarie, că „dacă Puţin nu poate avea toată Ucraina sub pumnul lui, atunci va căuta să o dividă. Sub călăuzirea Kremlinului, regiuni din Ucraina unde se vorbeşte limba rusă, precum Crimeea, vorbesc despre «independenţă», care, în cea mai bună tradiţie orwelliană, ar însemna, de fapt, exact opusul - pierderea libertăţilor, devenind o piesă din noua URSS visată de Puţin."
Când Assad şi Puţin au valsat peste linia roşie impusă de Obama în Siria, în 2013, am avertizat că dictatorii şi potenţialii dictatori, de la Caracas şi Teheran la Phenian, urmăreau atenţi situaţia. Oare se va opune Occidentul unei agresiuni împotriva unui stat suveran pentru a-şi păstra „influenţa regională"? Oare va avea administraţia Obama, în particular, curajul de a-şi

asuma convingerile şi de a-şi ţine promisiunile, când acestea erau ameninţate? Deşi au mai existat şi alţi factori, sunt convins că Siria i-a dat lui Puţin mai multă încredere în a sfida lumea democratică. Puţin readusese Rusia la starea de stat poliţienesc, iar Ucraina, numită de el „Mica Rusie", era următoarea ţintă pe listă. Acest lucru mi se părea evident, mai ales luând în considerare numeroasele paralele cu Jocurile Olimpice de la Berlin, din 1936.

Puţin dorea ca Olimpiada de la Soci să fie momentul său de glorie supremă, metamorfozând îndrăgita sa staţiune estivală într-o bijuterie de calibru internaţional, la fel cum Petru cel Mare ridicase practic din nimic Sankt-Petersburgul, transformându-l într-o capitală imperială. Puţin spera, de asemenea, să trezească mândria patriotică, servindu-le ruşilor un circ grandios, pentru a-i face să se împace mai uşor cu pâinea neagră. Acesta este genul de iluzie care apare atunci când un despot se confundă cu statul însuşi, după ce stă prea mult la putere. în absenţa unor mecanisme de feedback autentic din partea presei libere şi a alegerilor corecte, el începe să creadă că gloria personală este, de fapt, gloria ţării şi că tot ceea ce îl face pe el fericit automat fericeşte şi poporul.

Există, totuşi, o diferenţă între Olimpiada de la Soci din 2014 şi cele de la Moscova, din 1980, şi de la Beijing, din 2008. în aceste cazuri anterioare, maşina autoritaristă de propagandă s-a aflat în serviciul promovării realizărilor unei ţări şi ale unui sistem. Era dedicată glorificării comunismului, a statului totalitarist, a superiorităţii sistemului şi a atleţilor pe care acesta îi producea. Nimeni nu-şi aminteşte cine a prezidat Olimpiada de la Beijing şi doar puţini îşi mai amintesc de Brejnev, la Olimpiada de la Moscova. în schimb, preşedintele Comitetului Olimpic Rus nu a apărut niciodată la televizor sau în altă parte, şi nici principalii responsabili ai Olimpiadei de la Soci nu au putut fi văzuţi. Nu, tot spectacolul de la Soci se referea la ambiţia şi orgoliul unui singur om, omniprezent - amănunt întâlnit într-un singur caz în istorie, cel al Olimpiadei din 1936, de la Berlin.

Voi face o scurtă paranteză, pentru că, de fiecare dată când ajung la această comparaţie, prezentatorii TV şi analiştii îşi dau ochii peste cap. Propoziţia „Hei, dar Putin nu este Hitler!" apare pe buzele lor mai înainte ca eu să termin de rostit cuvântul „Berlin". Asistăm la o creştere uimitoare şi primejdioasă a ignoranţei istorice, care face ca aproape orice referire la Hitler sau la nazişti să fie luată în zeflemea, fie de jurnaliştii profesionişti, fie de anonimii de pe Twitter. Este ca şi cum transformarea lentă, dar vizibilă, a

unui demagog german în cel mai infam monstru al istoriei nici n-ar mai fi vrednică de examinat în zilele noastre.
Sunt foarte conştient de pericolul de a compara orice este rău cu naziştii sau cu Hitler, orice regim represiv cu fascismul sau orice act de cedare cu Acordurile de la München. Folosirea exagerată duce la banalizare şi la pierderea sensului şi, de aceea, termeni ca „genocid" sau „Holocaust" ar trebui rezervaţi doar pentru desemnarea unor situaţii foarte precise, şi nu în cazuri oarecare sau pentru valoarea lor şocantă. Aceasta este chiar chintesenţa promisiunii „Nu se va mai întâmpla niciodată!" şi nu trebuie să uităm acest lucru. Iată de ce faptul că preşedintele Obama şi-a încălcat, timp de şapte ani, promisiunea că va recunoaşte genocidul armean, făcută în timpul campaniei electorale din 2008, contează. Cum am putea lupta împotriva actorilor malefici prezenţi în lumea de azi, dacă nu avem curajul de a înfrunta fantomele răului comis acum un secol? Aşadar, trebuie să fim îndeajuns de bravi şi de onești pentru a spune răului pe nume, mai ales când e vorba de primul genocid al secolului XX.
Prin urmare, nu spun vorbe deşarte atunci când compar dictatura modernă a unui singur om, care face propagandă fascistă, cu o dictatură anterioară, atunci când acest om anexează hălci din trupul unei ţări vecine pornind de la exact acelaşi pretext, al „protejării fraţilor noştri de sânge". Nu din dorinţa de a şoca sau din ignoranţă compar laşitatea şi atitudinea conciliantă manifestată de liderii lumii libere de azi faţă de Puţin cu disperatele, inutilele şi, în cele din urmă, distrugătoarele politici împăciuitoriste practicate în anii 1930 faţă de Hitler. Acestea constituie precedente clare şi primejdioase, nu comparaţii banale între doi dictatori mărunţi, comparaţii înclinate spre blasfemie.
Desigur, răul comis de naziști sfidează orice comparaţie raţională. Desigur, nimeni nu poate găsi termen de comparaţie pentru monstrul criminal care devenise Hitler în anii 1940 ori pentru ororile pe care le-a comis el. Desigur, nimeni nu vorbeşte despre un al Treilea Război Mondial sau de vreo tentativă de a comite un Holocaust şi mai groaznic. Dar, respingând expeditiv lecţiile asociate ascensiunii politice a lui Hitler, felul cum şi-a exercitat el puterea şi cum a fost ignorat şi încurajat atât de mult timp, săvârşim o eroare prostească şi riscantă. Aşa cum am precizat şi în introducere, în 1936 nici măcar Hitler nu era Hitler. El era deja privit cu suspiciune de mulţi, în interiorul şi în exteriorul Germaniei, este adevărat, dar asta nu l-a împiedicat să vină pe Stadionul Olimpic din Berlin şi să le zâmbească tuturor, primind

ovaţii de la liderii lumii şi saluturi cu braţul ridicat din partea atleţilor. Nu există nici o îndoială că triumful lui pe scena mondială i-a încurajat pe nazişti şi le-a consolidat ambiţiile.
Intenţionat sau nu, regimul lui Puţin a urmat foarte îndeaproape, la Soci, modelul Berlinului din 1936. Au fost făcute aceleaşi concesii simbolice, ca răspuns la protestele internaţionale faţă de legile opresive. Câţiva deţinuţi politici marcanţi au fost eliberaţi chiar înainte de sosirea jurnaliştilor străini. Până şi tonul propagandei a devenit mai familiar, aşa cum a arătat, în mod strălucit, scriitorul şi jurnalistul Viktor Şenderovici. El a citat o declaraţie făcută de politicianul Vladimir Iakunin, un fidel al lui Puţin, care acuza media occidentală de isterie şi ostilitate antirusească şi condamna aceşti critici străini pentru încercarea lor de a perturba Olimpiada. Şenderovici a demonstrat că o parte importantă a declaraţiei îi aparţinea, de fapt, lui Karl Ritter von Halt, organizatorul Olimpiadei de la Berlin, singura modificare fiind înlocuirea cuvântului „Germania" cu „Rusia". Tranziţia era ireproşabilă.
La finele lunii februarie 2014, pentru a doua oară în şase ani, Vladimir Puţin le-a ordonat trupelor ruse să treacă o frontieră recunoscută internaţional, pentru a ocupa un teritoriu. Acest fapt trebuie afirmat răspicat, înaintea oricărei discuţii privitoare la motivaţii sau la consecinţe. Armata rusă a cucerit, prin forţă, provincia ucraineană Crimeea şi a sprijinit evacuarea, aici, a lui Viktor Ianukovici. Astfel, Puţin a devenit membrul unui club exclusivist, alături de Saddam Hussein şi Slobodan Miloşevici, fiind unul dintre puţinii lideri care au invadat un stat vecin în era nucleară. Câteva săptămâni mai târziu, Puţin l-a surclasat chiar pe Miloşevici, anexând oficial Crimeea, aşa cum făcuse Saddam cu Kuwaitul.
O asemenea agresiune expansionistă brutală nu mai fusese văzută de pe timpul lui Hitler, care eşuase să o ducă la bun sfârşit, şi al lui Stalin, care reuşise. Armata Roşie a lui Stalin a avut parte de o glorie binemeritată pe câmpurile de luptă, dar adevăratul triumf avea să vină la Conferinţa de la Ialta, din februarie 1945, cu trei luni înainte de încheierea războiului în Europa. Aici, Stalin i-a dominat pe fragilul Franklin Roosevelt şi pe neputinciosul Winston Churchill, retrasând graniţele Poloniei şi promiţând alegeri libere, când el deja ştia că guvernul comunist instalat de sovietici n-avea să mai plece de la putere.
Deşi reprezintă o coincidenţă interesantă, trebuie să privim înapoi, la al Doilea Război Mondial, nu doar prin prisma faptului că Ialta e situată în Crimeea. Tacticile lui Puţin pot fi comparate, cu uşurinţă şi exactitate, cu cele

ale Anschlussului austriac şi ale ocupării şi anexării, de către nazişti, a Regiunii Sudete şi Cehoslovaciei, în 1938. A existat aceeaşi retorică despre protejarea populaţiei ameninţate, aceeaşi propagandă plină de minciuni, justificări şi acuzaţii. Puţin a urmat, de asemenea, modelul adoptat de către Stalin în privinţa Poloniei, la Ialta: mai întâi invadează, apoi negociază. Crimeea a fost obligată să organizeze, câteva săptămâni mai târziu, un referendum trucat privind alipirea la Rusia, un vot care a avut loc în condiţiile preferate de Kremlin, sub ameninţarea armelor şi cu rezultate dinainte cunoscute. Faptul că locuitorii din Crimeea votaseră deja în trecut pentru rămânerea în componenţa Ucrainei nici nu a mai fost luat în considerare.

Mutarea lui Puţin în Crimeea a venit la doar câteva ore după ce preşedintele ucrainean Ianukovici şi-a lăsat sforile de marionetă în mâna stăpânului de la Kremlin. El a lăsat în urmă mii de documente şi câteva palate, dovadă a dimensiunilor uriaşe ale corupţiei sale politice şi personale. Alungarea lui, pentru care îşi vărsaseră sângele curajoşii tineri ai Ucrainei, l-a făcut pe Puţin să pară slab. Dar, ca orice bătăuş din curtea şcolii sau ca orice şef mafiot, Puţin a găsit imediat o cale de a arăta şi de a se simţi iar un tip dur. Peninsula Crimeea, deosebit de importantă în istorie, cu populaţia ei cu înclinaţii proruseşti şi vulnerabilitatea geografică (dar şi cu o bază navală rusă) era o ţintă firească.

Aşa cum spun de mulţi ani, e o pierdere de timp să încerci să discerni vreo strategie profundă în acţiunile lui Puţin. în calculele lui nu există nici un fel de interese naţionale complexe. Sunt doar interese personale, anume interesele celor apropiaţi lui, care-l menţin la cârma Rusiei şi fac tot ce le stă în putinţă spre a-i consolida puterea. Fără alegeri corecte şi o presă liberă, singurul mod prin care un dictator poate dialoga cu supuşii săi îl reprezintă propaganda, iar singura cale de a-şi valida puterea o constituie demonstraţiile constante de forţă.

în interiorul Rusiei, această forţă e asmuţită împotriva disidenţilor şi a apărătorilor drepturilor omului. Peste hotare, forţa, sub forma acţiunilor militare, a sancţiunilor comerciale sau a devalizării economiei, este aplicată oriunde consideră Puţin că poate scăpa nepedepsit. Până acum, această situaţie s-a repetat destul de des şi, tot până acum, Puţin nu a păţit absolut nimic.

în ciuda predicţiilor multor analişti, politicieni şi a aşa-numiţilor experţi, Puţin a anexat formal regiunea ucraineană Crimeea. Puţin, se pare, n-a fost

impresionat de discursul aparent rezonabil şi elegant al acestor critici, discurs potrivit căruia invadarea şi anexarea Crimeei ar fi împotriva intereselor naţionale ale Rusiei. Principala problemă, în legătură cu argumentele de genul: „Puţin n-ar face asta niciodată", apărute în Occident, este că vesticii pornesc de la premisa că lui Puţin şi elitei sale conducătoare le-ar păsa de interesele naţionale ruseşti. Ei bine, nu le pasă deloc, cu excepţia acelor puţine domenii în care aceste interese se suprapun cu propriile lor obiective de a fura banii şi bogăţiile Rusiei cât mai mult cu putinţă. S-a dus vremea în care să stăm să-i ascultăm pe profesorii de la Harvard şi grupuările de experţi ţinându-ne prelegeri despre ce n-ar face Puţin niciodată. A venit vremea să ripostăm la ceea ce face cu adevărat.
Următorul obstacol în a-l opri pe Puţin este paralizia autoimpusă a liderilor Europei şi ai G7. Adevărul, dureros, e că sancţiunile sau acţiunile de orice fel care ar putea afecta comportamentul lui Puţin sunt cele vizând, direct sau indirect, dominaţia lui asupra Rusiei. Doar de asta îi pasă lui Puţin, căci el ştie ce se întâmplă cu indivizi ca el atunci când îşi pierd puterea. Iată de ce comentariul Secretarului de Stat american John Kerry către omologul său rus, Serghei Lavrov, după anexarea Crimeei, a fost atât de prost formulat: „Sperăm ca preşedintele Puţin să recunoască faptul că nimic din ceea ce spunem nu reprezintă o ameninţare. Nu e nimic de ordin personal", a precizat Jerry, îndepărtând de pe masa negocierilor singurele lucruri de care îi pasă lui Puţin - ameninţările şi puterea personală.
Obama a repetat această gafă două zile mai târziu, când a anunţat că SUA nu vor trimite trupe pentru apărarea Ucrainei. Oricum, nu le solicitase nimeni şi, probabil, Obama a crezut că, astfel, va detensiona situaţia. Dar această declaraţie, care a fost pentru el manifestarea unor intenţii paşnice, a fost văzută de Puţin drept o nouă dovadă de slăbiciune a Americii. Dacă-ţi arunci armele pentru a calma un incident cu luare de ostatici ai putea impresiona, cel mult, un puşti înfricoşat, dar nu şi pe un individ ca Puţin. în ochii lui Puţin, Obama este singurul adversar adevărat de pe planetă, iar acest adversar tocmai renunţase, de bună voie, la unul dintre cele mai mari avantaje: copleşitoarea forţă militară a Americii. în Iran, Siria şi în Ucraina, Obama îşi pusese politica externă în mâinile lui Puţin şi, procedând astfel, a paralizat forţa postului pe care îl deţine în moduri care îi vor afecta imaginea multă vreme după ce nu va mai fi la Casa Albă.
Pe 28 martie, Puţin l-a sunat pe Obama pentru a discuta despre Ucraina, deşi ce s-a spus este diferit de ce s-a auzit. Analizarea discrepanţelor dintre

comunicatele de presă ale Kremlinului şi ale Casei Albe asupra acestor discuţii a devenit o întreprindere extrem de migăloasă şi, de obicei, e greu să- ţi dai seama că rapoartele se referă la aceeaşi conversaţie. Raportul Casei Albe menţiona necesitatea unor „reforme constituţionale şi a unor alegeri democratice" în Ucraina şi a retragerii trupelor ruse din estul ţării.
Rezumatul
Kremlinului se referea la „extremiştii scăpaţi de sub control" din Kiev şi introducea în discuţie regiunea separatistă moldovenească Transnistria, într-o ameninţare făţişă de a ridica iar miza jocului.
Am fost, însă, mai interesat de un cuvânt care nu apărea în nici unul dintre rezumate: „Crimeea". Evident, această bucată din teritoriul Ucrainei, invadată şi anexată de Puţin cu doar câteva săptămâni mai înainte, încetase deja să mai facă parte din dialog. Cu doar o zi înainte, Adunarea Generală a ONU făcuse ceea ce Consiliului de Securitate îi fusese imposibil să facă din cauza vetoului Rusiei. Rezoluţia Adunării Generale privind apărarea integrităţii teritoriale a Ucrainei a primit 100 de voturi pentru şi, în ciuda presiunilor intense ale Rusiei, doar 10 ţări au votat împotrivă - o galerie malefică predictibilă, incluzând, printre altele, Cuba, Zimbabwe, Sudan, Siria şi Coreea de Nord. Şi, totuşi, Obama a părut gata să-l lase pe Puţin să mute cadrul negocierilor de la problema în sine la un cu totul alt aspect: dacă Rusia va cuceri sau nu mai mult din Ucraina.
Cu o lună în urmă, analiştii occidentali debitaseră alte predicţii din ciclul „Puţin nu va face niciodată asta" şi mulţi avertizaseră că Puţin nu trebuia „încolţit", ci trebuia să i se ofere o „retragere onorabilă" din Crimeea. Dar pe Puţin nu-l interesa nici pe departe să se retragă şi a schimbat tactica faţă de Obama şi de Occident, oferindu-le el o „retragere onorabilă" din estul Ucrainei, ca o nouă graniţă. După mai bine de un an, în vara lui 2015, luptele continuau în această regiune, în ciuda câtorva jalnice „acorduri de încetare a focului" care au existat doar pentru ca liderii occidentali să-şi mai spele imaginea.
Negocierea în condiţiile în care teritoriul unei alte ţări este victimă colaterală are o istorie îndelungată. Cel mai evident exemplu provine din 1938, când Hitler s-a oferit, mărinimos, să nu ocupe toată Cehoslovacia, mulţumindu-se doar cu teritoriul sudet, iar Marea Britanie şi Franţa n-au ridicat nici o obiecţie. Coreea de Nord şi Iran agreează, de asemenea, să aibă discuţii directe exclusiv cu Statele Unite, un mod de a spune că nimeni altcineva nu mai contează în ecuaţie. Dar Ucraina nu reprezintă un teatru de luptă între

SUA şi Rusia, ci între o lume civilizată şi un dictator, iar votul ONU a susţinut această opinie într-o proporţie de zece la unu.
Mandatul pentru continuarea exercitării de presiuni asupra lui Puţin este clar,
cu condiţia ca Occidentul să aibă curajul de a menţine şi de a spori aceste presiuni. Altfel, aşa cum Cehoslovacia a fost absentă de la negocierile „marilor puteri", în 1938, şi proaspătul guvern al Ucrainei va fi retrogradat la rolul de spectator sau de pacient aflat sub anestezie locală, care asistă, neputincios, când îl disecă chirurgul. Pentru Statele Unite, să participe la discuţii este un lucru util şi corect, mai ales ca semnatare ale Memorandumului de la Budapesta, din 1994, prin care se garanta integritatea teritorială a Ucrainei. Dar şi reprezentanţii ucraineni ar trebui să aibă ceva de zis la fiecare măsură luată, iar poporul ucrainean trebuie informat permanent, înainte ca alte state să meargă prea departe în a decide ce este în interesul Ucrainei şi ce nu.
Din nou, Puţin a infirmat predicţiile apărătorilor lui din Vest şi şi-a continuat invazia în estul Ucrainei. Câteva luni mai târziu, pe când se apropia vara, mii de ucraineni, inclusiv mulţi civili, muriseră, iar alte zeci de mii fuseseră forţaţi să fugă. Armata ucraineană era depăşită categoric de forţele „rebele" - asta nu însemna că existase vreo mişcare rebelă sau separatistă în Ucraina de Est care să merite menţionată, înainte ca Puţin să scoată la iveală o armată uriaşă şi extrem de bine echipată a acestor „rebeli". Europa şi Statele Unite au refuzat să ofere armament Ucrainei, limitându-se la asistenţă umanitară şi la ajutor privind instruirea şi organizarea trupelor.
Acţiunile îndreptate contra lui Puţin au fost, de asemenea, uimitor de firave, în ciuda prezenţei fără echivoc a trupelor ruseşti şi a fluxului de arme ruseşti care sufocase Ucraina. Una e ca academicienii şi analiştii să simpatizeze cu Puţin, cu „interesele sale vitale" şi cu „sferele sale de influenţă", ca şi când 50 de milioane de ucraineni n-ar avea nici un cuvânt de spus în această problemă. Dar e cu totul alta ca Barack Obama, David Cameron şi Angela Merkel să se neliniştească în privinţa „instabilităţii" şi a „costurilor ridicate" cauzate de sancţiunile împotriva Rusiei, ca şi cum acestea ar fi mai grave decât instabilitatea provocată de anexarea parţială a unei ţări europene de către o dictatură nucleară, fără nici un fel de teamă de pedeapsă.
Această lipsă de eficacitate era un lucru trist, deşi de aşteptat, dar am crezut că ea avea să ia sfârşit pe 17 iulie, când cursa Malaysia Airlines 17 (MH17) a explodat în aer, pe cerul de deasupra estului Ucrainei, distrusă de o rachetă

sol-aer, tragedie soldată cu moartea tuturor celor 298 de oameni aflaţi la bord.
Liderul separatiştilor locali s-a lăudat, imediat, cu doborârea a ceea ce ei credeau a fi un alt avion militar ucrainean, retrăgându-şi afirmaţiile şi ştergându-şi postările de pe internet abia după ce a ieşit la iveală că era vorba de o aeronavă civilă.
Desigur, ne imaginam, şocul şi oroarea aveau să se transforme în furie şi ruşine, în rândurile liderilor lumii libere, la gândul că permiseseră amplificarea conflictului din Ucraina. Desigur, Puţin avea să înţeleagă rapid că sărise calul şi avea să încerce să evite consecinţele, retrăgându-şi forţele şi sprijinul acordat teroriştilor separatişti ucraineni. Desigur, faptul că două treimi dintre pasageri erau europeni (193 dintre ei olandezi) avea să genereze proteste masive şi sancţiuni dure împotriva Rusiei.
Desigur, nimic din toate acestea nu s-a întâmplat.
Am spus, la vremea respectivă, că tragedia cursei MH17 nu putea să schimbe deloc calculele lui Puţin, dar că ar fi putut să genereze o replică occidentală hotărâtă, capabilă să-l oprească pe liderul rus. Cumva, am reuşit să subestimez laşitatea lumii occidentale încă o dată. Retorica s-a schimbat puţin, dar, în rest, nu s-a întâmplat absolut nimic. A fost anunţată o investigaţie, deşi va mai trece timp până la demararea acesteia, întrucât forţele separatiste nu au acceptat ca epava şi cadavrele să fie adunate până nu le-au jefuit. Unde era furia? Nimeni nu credea scuzele separatiştilor sau propaganda Kremlinului, care vorbea despre orice altceva, doar despre o rachetă de fabricaţie rusească nu. Şi asta pentru că Ucraina era o ţară îndepărtată, săracă şi lipsită de importanţă, ce fusese transformată într-o zonă de război? Oare dacă forţele lui Puţin ar fi doborât acelaşi avion deasupra Amsterdamului sau a Kualei Lumpur ar fi fost vreo diferenţă? Nu sunt sigur că ştiu răspunsul la această întrebare.
Aşadar, cine era de vină? Aceasta nu este o întrebare simplă, chiar dacă ştii răspunsul. Bineînţeles, teoretic, persoana care a lansat racheta este de vină; asta este partea cea mai uşoară din răspuns. Să-l arestăm pe respectivul şi să-l judecăm pentru crimă? Responsabilitatea este, însă, un concept mai amplu. Mai întâi, responsabil este comandantul care a ordonat lansarea rachetei. Apoi, cel care le-a furnizat separatiştilor racheta. Apoi, oficialii care au deschis graniţa, pentru a permite armamentului militar să pătrundă în Ucraina, şi miniştrii şi generalii de la Moscova, care au ordonat deplasarea

acelui armament. Şi aici ajungem la biroul unde se află toată puterea din Rusia, biroul omului căruia miniştrii şi generalii i se supun fără crâcnire: Vladimir Puţin.

Să-l învinuim pe Puţin pentru moartea celor 298 de oameni reprezintă un lucru la fel de corect, dar la fel de inutil, ca şi acuzarea celui care a apăsat pe butonul de lansare a rachetei. Toată lumea ştia, de luni de zile, că Rusia îi înarmează şi îi sprijină pe separatiştii din Ucraina. Toată lumea ştia, de ani de zile, că nici o muscă nu bâzâie în guvernul rus fără aprobarea lui Puţin. Aşadar, da, Puţin este responsabil pentru cele 298 de victime, într-o măsură mai mare decât oricine altcineva.

Dar să-l blamezi pe Puţin pentru invadarea Ucrainei, pentru anexarea Crimeei, pentru oferirea de rachete sol-aer sofisticate separatiştilor este ca şi cum l-ai blama pe proverbialul scorpion pentru că a înţepat broasca. Era ceva de aşteptat. Stă în natura lui. în loc să ne preocupăm cum am putea schimba natura scorpionului sau, şi mai rău, cum să-i facem pe plac, ar trebui să ne gândim cum ar putea lumea civilizată să potolească această creatură primejdioasă înainte ca alţi nevinovaţi să mai moară.

Aşadar, haideţi să orientăm sentimentul responsabilităţii către direcţii cu adevărat constructive. îi învinovăţim pe liderii lumii libere, care nu au făcut nimic pentru a garanta graniţele Ucrainei, nici măcar după ce Rusia a anexat Crimeea şi şi-a exprimat, foarte clar, ambiţiile de a destabiliza estul Ucrainei. Este Occidentul de vină? Au lansat occidentalii racheta? Nu. Ei au pretins că situaţia din Ucraina nu-i va afecta. Au sperat că pot ignora, fără probleme, Ucraina, în loc să apere integritatea teritorială a unei ţări europene atacate. Au fost paralizaţi de spaimă şi de ciondăneli interne. S-au opus impunerii de sancţiuni dure împotriva Rusiei, pentru că se temeau de impactul acestor sancţiuni asupra propriilor economii. Ei şi-au protejat slujbele, dar au pierdut vieţi.

S-ar fi întâmplat această tragedie dacă Rusiei i-ar fi fost impuse nişte sancţiuni drastice, imediat după ce Puţin a pătruns în Crimeea? S-ar fi întâmplat, dacă NATO ar fi afirmat răspicat, din start, că va apăra suveranitatea Ucrainei cu arme şi consilieri pe teren? Nu vom şti niciodată. Trecerea la acţiune necesită curaj, iar costurile pentru atingerea obiectivelor pot fi ridicate. Dar, aşa cum vedem astăzi, îngroziţi, şi lipsa de acţiune implică, poate, costuri şi mai mari, fără ca obiectivul să fie atins. Argumentul că singura alternativă la capitularea lui Puţin ar fi al Treilea Război Mondial este pentru naivi. A existat şi va exista întotdeauna o gamă

largă de riposte. Restricţiile financiare şi de călătorie împotriva ciracilor lui Puţin şi a familiilor lor, precum şi sancţiuni severe aplicate unor sectoare economice cheie din Rusia, ar putea provoca, e drept, pagube şi economiilor europene. Până la prăbuşirea cursei MH17, Europa îşi cântărea principiile în bani. După această tragedie, ea s-a văzut nevoită să se întrebe cât valorau 298 de vieţi.

în timp ce trupele şi coloanele de blindate ruseşti înaintau în estul Ucrainei, guvernul de la Kiev solicita, imperativ, ajutorul lumii libere. Era aceeaşi lume liberă despre care ucrainenii speraseră că-i va primi la sânul ei şi-i va apăra, după ce protestatarii din Maidan obţinuseră o victorie plătită cu mult sânge. Liderii lumii libere însă se căzneau să găsească terminologia corectă pentru a se elibera de responsabilitatea oferirii acestei protecţii. Invadarea unui stat suveran european de către Putin era numită „incursiune", aşa cum pătrunderea în Crimeea - vă amintiţi de Crimeea? - fusese considerată „o sosire incontestabilă", şi nu un Anschluss. Un avion de pasageri fusese aruncat în aer de forţe sprijinite şi înarmate de Rusia (şi, foarte probabil, chiar ruseşti) din estul Ucrainei, dar, în ciuda celor 298 de victime, indignarea s-a risipit curând, fiind urmată de discuţii politicoase privitoare la felul cum trebuia investigată tragedia: ca o crimă, ca o crimă de război sau deloc.

Acest vocabular al laşităţii, emanat dinspre Berlin şi Washington, este la fel de ruşinos ca propaganda „negrul este alb", produsă de regimul Putin, şi încă şi mai primejdios decât aceasta. Diversiunile Moscovei nici nu prea mai sunt necesare în faţa unei asemenea orbiri autoimpuse. Minciunile lui Putin sunt evidente şi aşteptate. Liderii europeni şi cei de la Casa Albă sunt, însă, şi mai dornici decât Kremlinul să pretindă că acest conflict e unul local, prin urmare nu necesită altceva decât promisiuni vagi, de la o distanţă suficient de mare, cât să ofere siguranţă. Aşa cum scria George Orwell în eseul său din 1946, despre limbaj, chiar înainte de a începe lucrul la romanul 1984 (şi desigur că acest lucru nu e o coincidenţă): „Dar, dacă gândirea corupe limbajul, atunci şi limbajul poate corupe gândirea". Retorica împăciuitoristă a Occidentului creează un cerc al corupţiei mentale şi morale care nu încetează să se rotească. Rostirea, acum, a adevărului, ar însemna recunoaşterea multor luni de minciuni, aşa cum a fost nevoie să treacă ani - şi să se declanşeze acest război -, pentru ca liderii occidentali să admită, în final, că Puţin nu avea ce căuta în G7.

Noul preşedinte ucrainean, Piotr Poroşenko, s-a întâlnit cu Obama la Washington, în septembrie 2014, dar declaraţia ulterioară a preşedintelui american a dovedit că acesta nu dădea nici un semn că ar dori să accepte realitatea. îndemnurile generice la „mobilizarea comunităţii internaţionale" reprezentaseră, încă de la început, o iniţiativă perdantă. Auzindu-le repetate acum, când oraşele ucrainene cădeau rând pe rând în faţa trupelor ruseşti, aveai impresia că asişti la o parodie. Am sugerat, la momentul respectiv, că Poroşenko ar fi trebuit să poarte, în timpul întâlnirii, un tricou pe care să scrie: „E război, prostule!". în timp ce tancurile şi artileria rusească măturau mult mai slabele forţe ucrainene, insistenţa cu care Obama repeta că nu poate fi vorba de o soluţie militară în Ucraina stârnea tot mai multă dezamăgire. Nu are nici un rost să încerci să-l înveţi să înoate pe un om care tocmai se îneacă.

Este adevărat, Statele Unite, Canada şi chiar Europa au ripostat la agresiunea lui Puţin, dar întodeauna cu întârziere şi după ce potenţialul de intimidare al măsurilor lor trecuse deja. Sancţiunile dure şi demonstrarea fără echivoc a sprijinirii integrităţii teritoriale a Ucrainei, aşa cum am recomandat la momentul oportun, ar fi avut un impact real atunci când Puţin a invadat Crimeea, în februarie şi martie. Un semnal că ar putea exista consecinţe reale ar fi diminuat fidelitatea elitelor lui Puţin, care ar fi cugetat mai atent la pierderea conturilor lor, din bănci aflate pe ambele maluri ale Atlanticului.

Apoi, în aprilie şi mai, aprovizionarea ucrainenilor cu armament defensiv modern ar fi stopat invazia rusească aflată în desfăşurare sau, cel puţin, i-ar fi obligat pe ruşi să plătească mai scump această invazie, făcând, mult mai devreme, din opinia publică rusă un factor cu o influenţă sporită asupra echipei care lua deciziile la Kremlin. Cei care, ca şi mine, au pledat pentru acordarea imediată a unui astfel de ajutor au fost acuzaţi că instigă la război, iar politicienii au căutat, din nou, dialogul cu Puţin. Şi, totuşi, războiul sosise deja, aşa cum face întotdeauna acolo unde simte că există slăbiciune.

Ca unul dintre avangardiştii analogiei şi ai paralelelor de rău augur, am resimţit, ca o ironie a sorţii, rapiditatea cu care comparaţia între Puţin şi Hitler s-a transformat, în presă, din ceva scandalos într-un clişeu, indiferent de situaţie. în mod cert, aroganţa şi limbajul lui Puţin ne amintesc tot mai mult de comportamentul lui Hitler, la fel şi prăzile pe care le-a acaparat ca urmare a acestei aroganţe. Pentru asta, el poate mulţumi numeroşilor „Chamberlain" aflaţi la putere astăzi în lume - în condiţiile în care nu se

întrevede nici un Churchill la orizont. Războiul apare din slăbiciune, nu din forţă.
Atâta vreme cât îi va fi uşor, atâta vreme cât Puţin va aduna triumfurile fără să întâmpine vreo rezistenţă, el va dobândi şi mai multă susţinere. A luat Crimeea aproape fără luptă. A invadat estul Ucrainei cu agenţi şi armament, în vreme ce Europa şovăia. Oligarhii care ar fi putut exercita presiuni asupra lui Puţin, la începutul aventurii ucrainene, sunt, acum, finanţatori ai războiului pentru care nu mai există o cale onorabilă de ieşire. Atât de multe punţi au fost tăiate, încât, momentan, punctele de presiune ale Kremlinului sunt mult mai greu de atins.
Eşecul umilitor al celor două acorduri de pace semnate la Minsk a dovedit că liderii lumii libere refuză, pur şi simplu, să admită că nu se poate discuta cu Puţin aşa cum ar discuta cu un lider obişnuit. Un asemenea contact nu este, ca de obicei, folositor ambelor părţi. Puţin exploatează şi abuzează de fiecare deschidere spre dialog şi nu simte nici un fel de obligaţie morală de a se lăsa ghidat de respectul faţă de lege şi de drepturile omului, în interiorul şi în exteriorul Rusiei. Puţin reprezintă o cauză pierdută şi Rusia va fi, la fel, o cauză pierdută, câtă vreme el se va afla la putere. A fost, încă din start, o eroare fatală ca Puţin să fie tratat ca un oricare alt lider, dar acum nu mai există nici o scuză pentru cei care persistă în ea.
Puţin nu se va retrage şi nici nu va fi alungat din Ucraina până ce ameninţările credibile la adresa puterii sale nu vor crea o falie în rândul elitelor şi al consilierilor săi. în momentul de faţă, aceştia nu au nici un motiv să nu parieze pe el. Puţin le protejează averile şi vieţile, în vreme ce lumea liberă, în care le place atât de mult să trăiască, nu a făcut nici o mişcare care să-i oblige să aleagă între bogăţiile lor şi Puţin. A le strica acestor oligarhi calculele constituie singurul mod paşnic de a proteja Ucraina - şi oricare altă ţară în care Puţin va găsi noi inamici pentru a-şi hrăni maşinăria de propagandă care îl menţine la putere.
Obama şi liderii Europei încă vor să respecte regulile jocului, după ce Puţin a sfâşiat regulamentul şi le-a aruncat foile rupte în faţă. Sancţionarea câtorva dintre lacheii politici ai lui Puţin pare o glumă, iar elitele Kremlinului au tot dreptul să râdă de ea. Pentru a împrumuta o replică cât se poate de potrivită situaţiei din filmul Toţi oamenii preşedintelui - am putea spune „Luaţi urma banilor!" Sancţionaţi elitele care-l sprijină pe Puţin, depistaţi rudele folosite de acestea ca paravan pentru a-şi ascunde averile în străinătate şi supravegheaţi-le companiile. Oligarhii lui Puţin sprijină făţiş administraţia

care sponsorizează direct teroriştii din Ucraina; cu siguranţă, există căi de urmărire a lor şi a conturilor lor. Dacă legile existente nu sunt adecvate pentru a trata cu pungaşii deveniţi miliardari ce întreţin un regim primejdios, atunci creaţi alte legi. Şi faceţi-o repede!

Comandanţii militari ruşi, cei aflaţi în teren, nu sunt deloc naivi. Ei sunt conştienţi că NATO îi pândeşte şi-i poate distruge într-o clipă. Aceştia se bazează, însă, pe aura de invincibilitate a lui Puţin, care creşte cu fiecare zi în care Occidentul refuză să ofere sprijin militar Ucrainei. Aceşti comandanţi trebuie făcuţi să înţeleagă că se confruntă cu o forţă copleşitoare, că vieţile lor sunt într-un mare pericol şi că pot şi vor fi capturaţi pentru a da socoteală în faţa tribunalelor internaţionale. Dar, pentru ca această ameninţare să fie credibilă, este necesar un ajutor militar de urgenţă acordat Ucrainei, în cazul în care nu sunt încă trupe occidentale în teren, o măsură pe care toţi, cu excepţia lui Puţin, sunt dornici să o evite. Dacă ţările NATO continuă să refuze trimiterea de armament letal în Ucraina, nu fac decât să-i mai dea încă o dată undă verde lui Puţin.

Ca şi până acum, Puţin minte în privinţa lucrurilor mărunte, în vreme ce-şi duce la îndeplinire obiectivele şi ameninţările de amploare. El a negat timp de mai bine de un an că ar exista trupe ruseşti în Crimeea, pentru ca apoi, într-un documentar difuzat la televiziunea rusă pe 16 martie 2015, să anunţe, cu mândrie, că trimisese mii de soldaţi ruşi din forţele speciale în peninsula ucraineană. Desigur, nimeni nu s-a putut preface surprins de această afirmaţie, de vreme ce adevărul fusese cunoscut, practic, încă de la început, graţie fotografiilor făcute prin satelit, dar şi jurnaliştilor, bloggerilor şi activiştilor locali de pe mijloacele de socializare online, care postaseră pe internet imagini cu trupele şi armele ruseşti. Asta ar trebui să ne dea de înţeles ce fel de fiinţă umană este Puţin. Dacă el şi-a propus un scop, toate minciunile, crimele sau violenţele necesare pentru îndeplinirea lui sunt perfect acceptabile şi ar trebui să ne aşteptăm la ele. în definitiv, el le-a spus liderilor occidentali ce are de gând să facă. Ei nu se pot plânge de modul în care acţionează acum Puţin, pentru că aşa conduce el Rusia de cincisprezece ani.

Aceeaşi situaţie este valabilă, astăzi, şi pentru forţele ruseşti mult mai numeroase din estul Ucrainei, care continuă să crească, în ciuda celei mai recente şarade privind încheierea acordului „Minsk II". între două „încetări ale focului", forţele ruseşti nu ezită să ocupe teritorii de sute de kilometri pătraţi din teritoriul ucrainean şi să provocace sute de noi victime. Numărul

morţilor a depăşit 6 000. După alte câteva luni, Puţin va recunoaşte, probabil, că ruşii au doborât avionul MH17 şi poate chiar îi va decora cu medalii pe cei care au făcut-o. De ce nu? El are o plăcere nebună în a flutura minciuni pe sub nasul victimelor sale şi al liderilor lumii libere ce refuză să le protejeze, în cadrul aceluiaşi documentar pe care l-am menţionat mai sus, Puţin a declarat că fusese gata să pună arsenalul nuclear al Rusiei în starea de alertă maximă, din cauza Crimeei. El afirmă asemenea lucruri pentru că ştie ce impact vor avea în Occident. Oamenii şi liderii din lumea liberă, care au doborât imperiul sovietic, au uitat cum sună zăngănitul armelor.

Puţin nu este un maestru al strategiei. Este doar un jucător agresiv de pocher înfruntând o opoziţie slabă din partea unei lumi occidentale care a devenit atât de ostilă dorinţei de a-şi asuma riscuri, încât mai curând ar ceda miza de bună voie, decât să joace la cacealma, indiferent ce cărţi are în mână. în definitiv, spun occidentalii, Puţin este o problemă a Rusiei şi ruşii trebuie să decidă cum să-l îndepărteze de la putere. Dar el şi regimul lui opresiv sunt sprijiniţi direct şi indirect de lumea liberă, din cauza acestei politici de angajament unilateral. Trebuie să readucem în memorie amintirile dureroase legate de pericolele fatale ale cedării în faţa unui dictator, ale lipsei de unitate în faţa agresiunii şi ale acceptării cu lăcomie a unei păci efemere care nu face decât să garanteze un război îndelungat.

Aşa cum se întâmplă întotdeauna când e vorba de stoparea ascensiunii dictatorilor, cu fiecare amânare, costurile cresc. Liderii occidentali au protestat de fiecare dată faţă de costurile potenţiale ale unei intervenţii în Ucraina, doar pentru a fi confruntaţi cu faptul, stabilit istoric, că adevăratul preţ al inacţiunii este, întotdeauna, mai mare. Acum, singurele opţiuni rămase sunt riscante şi dificile, dar ele trebuie încercate. Iar cel mai bun motiv pentru o acţiune care să-l oprească pe Puţin azi

este brutal de simplu: mâine, o asemenea acţiune ar fi mult mai dificilă

.Concluzii

Valori atemporale într-o lume aflată în schimbare

Este imposibil de precizat momentul exact în care am încetat să ne bazăm pe capacitatea de leadership a conducătorilor noştri şi am ajuns să fim preocupaţi doar de realpolitik şi de răul mai mic. înainte să se prăbuşească ultimele falduri ale Cortinei de Fier, pe când occidentalii se băteau, mulţumiţi, pe spate şi risipeau dividendele păcii, alegătorii şi aleşii de pretutindeni începeau să caute manageri în locul vizionarilor.

Mi s-a reamintit acest lucru într-un mod foarte dur, pe 18 decembrie 2011. Moartea ne-a jucat o festă crudă, luând dintre noi, aproape în acelaşi timp, pe poetul, disidentul şi susţinătorul drepturilor omului, Vâclav Havel, şi pe dictatorul scelerat al Coreei de Nord, Kim Jong-il. Reacţia presei a fost previzibilă - ignorarea liderului Revoluţiei de Catifea şi dezlănţuirea unui potop de supoziţii referitoare la Kim Jong-un, un tânăr de 28 de ani, care devenea liderul unui lagăr de muncă înzestrat cu arma nucleară şi situat între Rusia, China şi Japonia. îngrijorarea era de înţeles, dar amuzant era faptul că toate aceste supoziţii fuseseră luate în serios când nimeni, în afara Phenianului, nu ştia măcar că dictatorul Kim Jong-il era mort, de fapt, de 48 de ore.

Mai puţin amuzant era faptul că moartea lui Havel şi, mai important, uimitoarea sa viaţă au fost trecute sub tăcere de dragul poveştilor despre un tiran lunatic, ahtiat după filme şi coniacuri franţuzeşti. în loc să speculeze despre moştenitorul necunoscut din fruntea Coreei de Nord, ce-ar fi fost ca presa să se întrebe dacă există un succesor al grandiosului leadership moral al lui Vâclav Havel? Cine venea din urmă, pentru a purta stindardul libertăţii împotriva opresiunii de toate formele? Dramaturgul Havel, un artist şi un visător, trăise două treimi din viaţă sub un regim comunist şi ştia că, pentru libertate, trebuie luptat cu toate armele, pe toate fronturile.

L-am întâlnit, pentru prima oară, pe Havel la Praga, în 1990, când abia fusese ales preşedinte. Şi-a folosit rapid noul statut pentru a promova activităţile prodemocratice ale altora, mai ales din ceea ce era, pe atunci, URSS. Am fost invitat să asist la o conferinţă a disidenţilor sovietici prezidată de Vladimir Bukovksi, şi Havel a insistat ca ea să aibă loc în Praga cea proaspăt eliberată

de sub regimul comunist. în mod incredibil, el a trebuit să se lupte cu demnitari din propriul guvern care se temeau să nu ofenseze Kremlinul şi, din câte îmi amintesc, Havel a fost singurul demnitar de rang înalt din administraţia cehă care a participat la conferinţă.

în diferite momente ale mandatului său, Havel a fost criticat pentru că nu ar fi fost un executant eficient de teama de a nu deveni un politician şi un adept al compromisului. Dar, privind realizările sale, mai ales cu un ochi îndreptat către Moscova, asemenea critici ignoră ceea ce contează cel mai mult. Havel a condus ţara la momentul colapsului Cehoslovaciei, reuşind să evite orice vărsare de sânge, într-un moment în care Iugoslavia era cuprinsă de un groaznic război civil. El a pus bazele unei construcţii democratice eliberate de legăturile cu KGB şi trecutul comunist, în vreme ce Boris Elţîn n-a reuşit să dezrădăcineze birocraţia sovietică - nomenclatura -, împământenită de decenii, lăsând, drept urmaş, un colonel KGB. Astăzi, Republica Cehă şi Slovacia sunt nişte democraţii înfloritoare, în vreme ce ruşii se luptă, din nou, pentru libertăţile lor individuale. Principiile contează, rezultatele contează, iar Havel a reuşit aşa cum puţini alţii au făcut-o.

Un asemenea curaj remarcabil serveşte, inevitabil, ca model. Havel a fost un veritabil diapazon moral pentru est-europeni, la fel cum fusese Andrei Saharov pentru popoarele din URSS. Sănătatea lui era deja şubredă atunci când ne-am întâlnit ultima oară, la Ambasada Cehă din Moscova, în 2007, dar ochii săi obosiţi vedeau foarte clar cine era Vladimir Puţin. Havel a fost dezgustat de occidentalii care negociau cu răul în loc să-i spună pe nume. într-un eseu despre Coreea de Nord, publicat în 2004, Havel a spus adevărul etern despre dictatori: „Hotărârea, tenacitatea şi negocierea de pe poziţii de forţă sunt singurele lucruri pe care Kim Jong-il şi alţii ca el le înţeleg". Nici vorbă de împăciuitorism sau de tratarea drepturilor omului ca pe o simplă monedă de schimb. Dacă am fi avut mai mulţi lideri ca Văclav Havel, n-ar mai fi trebuit să ne facem atâtea griji pentru nişte dictatori precum Kim Jong- il. Dar cum de am ajuns într-o stare deplorabilă? Când am ajuns de la a-i considera pe disidenţii sovietici nişte celebrităţi şi de la convingerea că era datoria celor liberi să-i ajute pe cei asupriţi, la o lume în care dictatorii îşi fac selfie-uri cu turiştii, iar victimelor opresiunii li se spună să aibă grijă singure de ele? Credeţi-mă când spun că nu sunt nostalgic după o epocă de aur care există doar în imaginaţia mea. Dar nu sunt nici prea tânăr ca să-mi pot aminti acele vremuri, nici prea bătrân pentru a le fi uitat.

Ziua de 9 noiembrie 1989 a fost una dintre cele mai glorioase din istoria cunoscută a lumii. Sute de milioane de oameni au fost eliberaţi din comunismul totalitar, după decenii de întuneric.
Există o vastă literatură de opinii savante privitoare la cauzele prăbuşirii Zidului Berlinului în acea zi. Mă implic, cu bucurie, în asemenea discuţii nesfârşite, dar trebuie să recunoaştem că, tocmai din dorinţa de a afla cauza precisă a unui moment anume, pierdem din vedere esenţialul. Ştim că, fără unitatea lumii libere împotriva unui inamic comun, fără o rezistenţă puternică, bazată pe refuzul negocierii libertăţilor individuale, Zidul ar fi fost şi astăzi intact şi probabil că eu aş fi jucat şah tot pentru Uniunea Sovietică. Au existat alianţe şi rivalităţi şi abordări tipice pentru realpolitik vreme de decenii întregi. Personalităţile au avut un rol important de ambele părţi, de la Ronald Reagan şi Margaret Thatcher, la Lech Walesa şi papa Ioan Paul al II-lea şi până la Gorbaciov, care a dezlănţuit forţe pe care apoi nu le-a mai putut controla. Tema fundamentală era pe cât de simplă, pe atât de adevărată: Războiul Rece reprezenta o confruntare între Bine şi Rău şi, la fel de important, nu era o chestiune legată de filosofie, ci o bătălie reală, care merita dusă. Societatea a sprijinit efortul acestor mari lideri şi a susţinut, totodată, lupta şi principiile care stăteau la baza ei.
Zidul a căzut, iar lumea a respirat uşurată. Conflictul purtat de multe generaţii era încheiat. Ameninţarea cu anihilarea nucleară, care planase asupra capetelor noastre, se sfârşise. însă victoriile, până şi cele importante, au preţul lor, chiar dacă asta îi impune învingătorului să lase garda jos. Nu au existat comisii reale care să analizeze faptele comunismului, nu au existat procese sau pedepse pentru crimele abominabile comise de regimurile comuniste.
KGB-ul şi-a schimbat doar titulatura, dar nu şi nărăvurile.
Şi, desigur, Occidentul s-a complăcut să-şi tolereze toţi inamicii, nu doar pe Puţin. Dictatorii de azi au ceva la ce sovieticii nici n-ar fi putut visa: acces facil la pieţele globale spre a-şi putea finanţa aparatul represiv în plan intern. Lucrul acesta e valabil nu doar pentru petro-state ca Rusia, Iran şi Venezuela, ci şi pentru statele bazate pe industria de prelucrare. Ideea că lumea liberă ar putea folosi angajamentele economice ca pârghii împotriva dictatorilor, din cauza nerespectării drepturilor omului, a fost criticată de statele autoritare, deoarece ele vor să profite, fără ezitare, de situaţie, în vreme ce lumea liberă nu manifestă o voinţă similară.

Contactele economice le-au oferit dictaturilor mult mai mult decât consumatori pentru petrolul pe care-l extrag sau pentru telefoanele inteligente pe care le produc. Ele folosesc Interpolul pentru a-i persecuta pe disidenţii de peste graniţe, sponsorizează sau creează partide politice ori ONG-uri pentru a face lobby în favoarea cauzei lor, scriu în New York Times editoriale interesate de apeluri ipocrite la pace şi la armonie. Şi toate acestea în timp ce zdrobesc, fără milă, orice opoziţie în plan intern. Acesta este angajamentul unilateral, ca o stradă cu sens unic. Acesta este angajamentul ca împăciuitorism - eşecul leadershipului la o scară dureros de vastă.

Chiar şi cele mai mari idealuri şi tradiţii îşi pot pierde esenţa după o schimbare radicală a peisajului. Simbolurile ne ajută să găsim această esenţă şi, de aceea, când ele dispar, rămânem vulnerabili. Trimiterea de către America a unor oameni pe Lună n-a fost remarcabilă pentru că acolo s-ar fi găsit ceva de valoare. John F. Kennedy a înţeles, însă, că o asemenea performanţă ar deveni un simbol al progresului american, al provocării, al depăşirii dificultăţilor şi, desigur, al superiorităţii faţă de Uniunea Sovietică. O generaţie tehnologică nouă s-a dezvoltat, graţie cursei spaţiale, o tehnologie care avea să propulseze forţa industrială a Americii în era cibernetică. Dar, la scurt timp după ce a fost atinsă această uimitoare performanţă, cursa spaţială a încetinit considerabil. Simbolul dispăruse şi nici un alt om nu a mai păşit pe Lună, după Eugene Cernan, în decembrie 1972. Simbolul provocării, simbolul progresului, era buimăcit de provocarea în sine. După ce americanii au ajuns pe Lună, uriaşa lor realizare a fost repede uitată. Ca şi în cazul lui Hitler şi Stalin, oamenii de azi îşi amintesc de imaginea unui astronaut ajuns pe Lună ca de un mit străvechi.

Desigur, Zidul Berlinului a fost mai mult decât un simbol. El a divizat, efectiv, un oraş şi a reprezentat graniţa dintre lumea liberă şi cea oprimată. Când s-a prăbuşit, a fost uşor de uitat că aceste două lumi încă existau, deşi Zidul dispăruse. Simbolul pierise, iar ceea ce reprezenta el a fost uitat. Brusc, răul nu mai avea o formă cunoscută. Aşa cum ne-a învăţat tragedia de la 11 septembrie, pericolele sunt reale, chiar dacă liniile frontului sunt, astăzi, estompate. Aliaţii de ocazie au înlocuit alianţele bazate pe istorie şi valori comune. Acesta este rezultatul firesc, după ce, timp de două decenii, orice ţară a fost tratată ca un potenţial prieten, o practică greşită ce a dat curaj inamicilor şi i-a bulversat pe adevăraţii aliaţi.

Dar inamicii există, fie că o recunoaştem sau nu. Ei sunt duşmanii cărora America şi restul lumii libere trebuie să li se opună. Indiferent că e vorba de

Puţin sau de ISIS, aceste forţe nu pot fi înfrânte întreţinând angajamente cu ele. Nu, pentru a le învinge e nevoie de unitate şi de hotărâre, dar şi de principiile cu ajutorul cărora a fost câştigat Războiul Rece. în termeni şahistici, măreţii noştri înaintaşi ne-au lăsat cu o poziţie victorioasă pe tablă, acum un sfert de veac. Ei ne-au pus la îndemână instrumentele cu care să-i doborâm pe dictatori şi ne-au arătat cum să le folosim. Dar noi am abandonat aceste instrumente şi am uitat lecţiile primite. Este momentul să le învăţăm din nou.

Chiar acum se desfăşoară un război global, de a cărui existenţă mulţi oameni - şi chiar unele dintre victimele lui - nici n-au habar. Nu e nevoie să ne întoarcem mai mult de câteva luni în timp pentru a afla, din titlurile ziarelor, despre numeroasele victime ale acestui conflict. 147 de oameni ucişi la o universitate din Garissa, în Kenya. 16 ucişi în atacurile teroriste de la Paris, la redacţia revistei Charlie Hebdo şi la un supermarket evreiesc. Mii de oameni ucişi în estul Ucrainei. Liderul opoziţiei asasinat cu focuri de armă, pe un pod din Moscova, pe când se îndrepta către casă. în plus, există nenumărate alte victime rănite sau întemniţate, în această luptă globală. Globalizarea a comprimat, efectiv, dimensiunile lumii, crescând mobilitatea bunurilor, a capitalului şi a forţei de muncă. Şi, totuşi, această comprimare are loc nu doar în spaţiu, ci şi în timp, întrucât ideile şi tehnologiile nemărginite ale secolului XXI intră în coliziune cu culturile şi regimurile conservatoare, care doresc o existenţă comparabilă cu cea de acum multe secole. Nu este vorba de faimoasa „ciocnire a civilizaţiilor", ci, mai curând, de o încercare din partea acestor „oameni veniţi din trecut" de a-şi păstra autoritatea în declin, în faţa progreselor făcute de ideile unei societăţi deschise.

Islamiştii radicali au setat maşina timpului la momentul Evului Mediu şi încurajează asasinarea tuturor celor care li se opun. Vladimir Puţin doreşte ca Rusia să existe ca o mare putere din epoca ţarilor şi a monarhilor, dominându-şi vecinii prin forţă şi nelăsându-se tulburată de alegeri şi plângeri privind încălcarea drepturilor omului. Autocraţiile post comuniste, conduse de cei mai apropiaţi aliaţi ai lui Puţin, dictatorii din Belarus şi Kazahstan, exploatează ideologia doar ca pe un mijloc de a se agăţa de putere cu orice preţ. în Orient, Coreea de Nord a lui Kim Jong-un încearcă să îngheţe, pur şi simplu, timpul într-o bulă asemenea unui lagăr stalinist. în vest, Maduro, în Venezuela, şi fraţii Castro, în Cuba, folosesc propaganda socialistă pentru a rezista presiunilor tot mai mari privind respectarea

drepturilor omului. Liderii războinici ai Boko Haram folosesc religia drept pretext pentru a-şi măcelări rivalii. Alţii, precum monarhiile religioase din Orientul Mijlociu, sunt vinovaţi prin asociere, deoarece creează condiţii favorabile manifestărilor violente, cu restricţiile lor arhaice împotriva societăţii libere.

Ceea ce îi uneşte pe toţi aceşti indivizi încremeniţi în trecut este respingerea modernităţii, spaima şi ura lor faţă de ceea ce s-ar putea numi, simplu, „valorile moderne", înlocuind sintagma depăşită şi condescendentă de „valori occidentale".

Globalizarea a pus aceste relicve în contact şi în concurenţă cu lumea modernă, care ameninţă să le distrugă mediul şi autoritatea. Acest contact le oferă, însă, şi pieţe de desfacere pentru resursele lor naturale şi pentru tehnologia pe care o folosesc pentru represiune şi crime, astfel încât dictaturile nu pot renunţa complet la angajamentele economice cu lumea liberă. „Călătorii veniţi din timp" nu se pot bate, de la egal la egal, cu ideile şi prosperitatea lumii libere, prin urmare, folosesc armele primitive de care dispun - ideologia, violenţa şi dispreţul faţă de valorile vieţii umane. Ei combat ispita libertăţii cuvântului şi a pieţelor libere prin iraţionalitate: naţionalism şi religie radicale, cultul personalităţii şi dogmă, ură şi teroare. în ciuda părerilor contrare ale multor politicieni şi analişti, cred că este foarte posibil să pierzi o luptă în care refuzi să recunoşti că eşti implicat. Mai rău, ignorarea realităţii conflictului împinge tot mai multe victime nevinovate pe linia frontului, în locul soldaţilor instruiţi şi a oamenilor însărcinaţi să apere legea. Nu există soluţii facile pentru teroriştii locali sau pentru dictatorii înzestraţi cu armament nuclear, dar trebuie să începem să încercăm a pune capăt acestei culturi a refuzului.

Am afirmat, în altă parte, că istoria este ciclică; s-a dovedit că o importantă victorie pentru democraţie nu a fost eternă, ci doar temporară. E nevoie de timp ca reacţiunea să se manifeste, pe fondul optimismului nostru excesiv. Mullahii, monarhii şi dictatorii se ridică împotriva ameninţării care le periclitează ecosistemul medieval. Acesta este firul comun care leagă atacul lui Puţin asupra Ucrainei de ideologia criminală, derivată din Islam, ce călăuzeşte al-Qaeda şi ISIS şi care i-a împins pe fraţii Kouachi la Paris şi pe mulţi alţii ca ei spre lumea civilizată. Ei se opun, practic, lumii moderne, demonstrând, cu brutalitate, falsitatea „sfârşitului istoriei".

Scopul nostru trebuie să fie ajutorarea celor blocaţi în trecut pentru a-i aduce în prezent, şi el nu poate fi îndeplinit doar prin forţă. Trebuie să fim oneşti şi

să venim cu o ofertă atractivă, care să nu poată fi refuzată. Dar asta nu înseamnă menajarea sau tolerarea extremiştilor violenţi ori a acelora care i-au creat, în plan intern sau extern. O societate deschisă care nu-şi poate apăra cetăţenii nu va rămâne deschisă pentru multă vreme. O societate care nu luptă pentru libertate o va pierde, adevăr imortalizat de declaraţia lui Reagan, potrivit căreia libertatea „nu este niciodată mai departe cu o generaţie de extincţie".

Simbolurile contează în această luptă, simboluri precum Charlie Hebdo şi campania „Aduceţi-ne fetele înapoi!" şi fotografiile liderilor lumii mărşăluind laolaltă pentru libertatea cuvântului. Nu este suficient să le spunem imigranţilor noştri, cetăţenilor noştri şi miliardelor de suflete care trăiesc încă într-o lume oprimată că aceste idealuri contează, trebuie să le dovedim asta.

Teroriştii şi mentorii lor, dictatorii şi susţinătorii lor nu pregetă să arate cu degetul orice ipocrizie, orice dublu standard din partea lumii libere. Nu putem face compromisuri, căci, aşa cum scrie Victor Hugo în Oamenii mării, „Oamenii se obişnuiesc cu otrava, puţin câte puţin".

Boris Nemţov, vechiul meu prieten şi coleg din opoziţia rusă, a fost asasinat cu sânge rece în centrul Moscovei, pe 27 februarie 2015. Patru gloanţe trase în spate i-au curmat viaţa chiar lângă Kremlin, locul unde lucrase cândva ca vicepremier al lui Boris Elţîn. Fotografiile făcute la locul crimei arată o echipă de la salubritate spălând rapid sângele de pe caldarâm la doar câteva ore de la asasinat, aşa că nu e greu să ne imaginăm calitatea anchetei care a urmat.

Puţin a fost cel care a declanşat, dar a şi încheiat investigaţia, în timp ce trupul lui Boris nu se răcise încă, numind asasinatul „o provocare", un termen eufemistic, menit a sugera că adversarii lui se ucid unii pe alţii pentru a-i păta reputaţia neprihănită. Apoi, a avut tupeul să-i trimită un mesaj de condoleanţe mamei lui Nemţov, care îşi avertizase, adesea, temerarul fiu că acţiunile sale i-ar putea aduce moartea, în Rusia lui Puţin.

Potrivit rapoartelor, la câteva ore după uciderea lui Nemţov, poliţia a pătruns în locuinţa acestuia confiscând documente şi computere. Inamicii lui Puţin sunt, adesea, victime, iar victimele lui sunt, întotdeauna, suspecte. Boris era un critic înverşunat al războiului dus de Puţin în Ucraina şi era pe cale să finalizeze un raport privind prezenţa trupelor ruseşti în Donbas, un aspect delicat pe care Kremlinul făcea eforturi intense să-l ascundă. Dar întrebarea: „Puţin a ordonat asasinatul?" sună astăzi la fel de retoric ca atunci când

jurnalista Anna Politkovskaia a fost împuşcată mortal, în 2006, sau când cursa MH17 a fost doborâtă deasupra estului Ucrainei, în 2014.
Câtă vreme Puţin va rămâne în funcţie, nu vom şti cine a dat ordinul, dar nu există nici o îndoială că el este direct responsabil de crearea condiţiilor în care se produc asemenea grozăvii cu o frecvenţă înfricoşătoare. Temele primare ale lui Puţin - revigorarea mândriei naţionale şi a infrastructurii pierdute odată cu destrămarea URSS - şi-au diminuat, treptat, importanţa, fiind înlocuite cu un amestec toxic de naţionalism, agresivitate şi ură. În 2014, tot mai epuizata mişcare de opoziţie din Rusia, multă vreme ridiculizată şi tratată cu dispreţ, fusese deja reconsiderată în media dominată de Kremlin drept o periculoasă „coloană a cincea", formată din „trădători ai patriei", în limbajul brutal împrumutat frecvent de la nazişti.
Pentru a fi în ton cu propaganda, Puţin a acordat un sprijin şi mai mare celor mai represive, reacţionare şi însetate de sânge elemente din cadrul regimului. Printre ele se află şi războinicul cecen Ramzan Kadîrov şi procurorul-şef Aleksandr Bastrîkin, care a declarat, recent, că până şi Constituţia rusă ar sta „în calea protejării intereselor statului". în acest mediu, sângele devine moneda de schimb în Rusia, modul de a-ţi demonstra loialitatea faţă de regim. Asta a generat Puţin pentru a-şi menţine dominaţia: o cultură a morţii şi a spaimei, răspândită de-a lungul celor unsprezece fusuri orare ale Rusiei şi exportată, acum, în estul Ucrainei.
Boris Nemţov a fost un luptător neobosit şi unul dintre cei mai inteligenţi critici ai guvernării lui Puţin, rol care nu a reprezentat nici pe departe singurul său destin posibil. Primar de succes al oraşului Nijnîi Novgorod şi un capabil ministru şi parlamentar, el ar fi putut duce o viaţă confortabilă pe verticala puterii, ca o voce liberală simbolică, pledând pentru reformă. Dar Boris nu era făcut să lucreze pentru regimul lui Puţin. El avea principii şi nu putea suporta să vadă cum îi alunecă ţara înapoi în prăpastia totalitarismului. Şi, astfel, Boris s-a lansat, cu trupul lui masiv, cu vocea profundă şi inima lui mare, în bătălia crâncenă pentru salvarea democraţiei din Rusia. Am lucrat împreună după ce a fost exclus din Dumă, în 2004, iar în 2007 am fost aliaţi în mişcarea de opoziţie. El se dedicase investigaţiilor privitoare la crimele şi la corupţia săvârşite de Puţin şi de ciracii acestuia, sperând că, într-o zi, vor da socoteală în faţa unei justiţii ce părea mereu mai îndepărtată.
Pe lângă un raport privind prezenţa soldaţilor ruşi în Ucraina, Boris se implicase puternic în organizarea unui marş de protest, plănuit să aibă loc în acea duminică la Moscova, un marş care a devenit, însă, procesiunea lui

funebră. Am avut unele discuţii cu Boris după ce Puţin a revenit în funcţia de preşedinte, în 2012. Pentru mine, însemna sfârşitul oricărei speranţe realiste că ar mai putea exista vreo soluţie politică paşnică pentru schimbarea regimului din Rusia. Dar Boris a continuat mereu să spere. îmi spunea că sunt prea grăbit, că „trebuie să trăieşti multă vreme, ca să vezi o schimbare în
Rusia". Acum, el nu o va mai vedea niciodată.

Nu putem şti sigur ce oroare va urma, ci doar că grozăviile se vor succeda una după alta, câtă vreme Puţin rămâne la putere. Singura cale prin care se va sfârşi domnia lui va fi ca poporul şi elitele lui să înţeleagă că nu au nici un viitor, atâta vreme cât e el la Kremlin. în momentul de faţă, indiferent de ce simt cu adevărat faţă de Puţin şi de vieţile lor, îl consideră invincibil şi de neclintit. îl văd croindu-şi drum prin Ucraina, cucerind teritorii şi ducând un război. îl văd vorbind aspru şi încheind acorduri cu Merkel şi Hollande. îi văd duşmanii seceraţi de gloanţe pe străzile Moscovei.

Declaraţiile de condamnare şi de manifestare a îngrijorării în privinţa asasinării lui Boris au început să curgă, venind din partea aceloraşi lideri occidentali care făcuseră atât de multe pentru a-i fi pe plac lui Puţin, în zilele, săptămânile şi anii din urmă. Dacă ei ar vrea cu adevărat să-l onoreze pe neînfricatul meu prieten, ar trebui să declare, în cei mai categorici termeni, că Rusia va fi tratată ca un regim criminal şi malefic câtă vreme Puţin rămâne la putere. Ar trebui să înceteze negocierile ruşinoase. Să vândă Ucrainei arme care ar impune Rusiei costuri insuportabile, făcând-o incapabilă să mai susţină agresiunea lui Puţin. Să spună fiecărui oligarh rus că banii lui nu vor fi în siguranţă nicăieri în Occident câtă vreme îl slujeşte pe Puţin.

Până acum, replicile nu sunt încurajatoare - o propoziţie pe care m-am săturat să o tot scriu. Multe dintre declaraţiile obişnuite, de preocupare şi condamnare, îi solicită lui Puţin să „administreze justiţia", o solicitare care ar putea fi considerată aproape sarcastică. Media occidentală continuă, în mod inexplicabil, să ofere o platformă pentru propagandiştii lui Puţin, fără să le pună la îndoială minciunile sfruntate.

Poate că nu vom şti niciodată cine l-a ucis pe Boris Nemţov, dar ştim că, cu cât Puţin pleacă mai repede, cu atât e mai mare şansa să fie evitate haosul şi violenţa de care se temea Boris. Este o şansă pe care Rusia şi lumea nu trebuie să o rateze.

Privind înapoi, în timp, observăm că, după o perioadă de mari conflicte, au fost necesare schimbări importante în cadrul relaţiilor dintre naţiuni. în 1648, pacea din Westfalia a marcat începutul epocii moderne a Europei, după Războiul de 30 de Ani. Războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei s-a încheiat prin Tratatul de la Utrecht, în 1713. în 1815, Congresul de la Viena a trasat o nouă hartă a Europei, după înfrângerea Franţei napoleoniene. La Conferinţa de la Berlin, din 1879, echilibrul a fost restabilit, în urma războiului ruso-turc. La finele secolului al XIX-lea, convingerea generală era că acest echilibru va duce la o epocă de aur paşnică. Literatura utopică şi pacifistă a visat la o lume fără graniţe chiar până în pragul Primului Război Mondial.

După Primul Război Mondial, am avut Tratatul de la Versailles şi crearea Ligii Naţiunilor. Liga a fost un eşec, iar refuzul de a accepta acest fapt a dus la al Doilea Război Mondial. Pe 5 martie 1946, la Fulton, Missouri, în renumitul său discurs referitor la „Cortina de Fier", Winston Churchill a vorbit despre noile pericole la adresa libertăţii, de astă dată venind din partea comunismului. Lumea aproape a uitat că el a avertizat asipra felului în care avea să eşueze proaspăt formata Organizaţie a Naţiunilor Unite.

Churchill a declarat despre noua organizaţie: „Trebuie să ne asigurăm că aceste eforturi sunt fructuoase, că sunt o realitate, şi nu o iluzie, că există forţă de acţiune, şi nu doar o însăilare de cuvinte goale, că acesta este un adevărat templu al păcii în care vor putea fi agăţate, într-o zi scuturile multor naţii, şi nu doar o încăpere dintr-un Turn Babei". Din nefericire, profeţiile lui Churchill s-au adeverit, iar astăzi avem o organizaţie mondială învechită şi depăşită, care a fost înfiinţată după al Doilea Război Mondial pentru a împiedica o ciocnire nucleară între superputeri. Vechea diplomaţie a status quo-ului, din timpul Războiului Rece, nu ne este de nici un folos împotriva atacurilor sinucigaşe şi a războiului hibrid. în locul unei entităţi mari care îngheaţă conflictele, avem nevoie de una care să poată oferi soluţii reale, bazate pe valorile moderne.

Intervenţiile militare comune pentru protejarea vieţilor omeneşti şi a bunăstării trebuie, de asemenea, să fie avute în vedere. Valoarea vieţii şi libertăţii umane, dintr-o nouă Magna Carta, trebuie apărată ca şi cum aceste lucruri ar fi nişte frontiere, căci, de fapt, asta şi sunt. Ele sunt frontiere în timp şi spaţiu, separându-i pe cei care doresc să trăiască într-o lume modernă de cei pentru care modernitatea este o ameninţare mortală.

Pledez pentru o revenire la multe dintre principiile şi politicile dominante în Occident în perioada Războiului Rece. Dar asta nu înseamnă că vreau să dau ceasul înapoi. Aşa cum scrie în Biblie, „nimeni nu pune vin nou în burdufuri vechi, altminteri vinul cel nou va sparge burdufurile, se varsă, şi burdufurile se prăpădesc". Nu putem turna vinul modern al globalizării şi lumii multipolare în vechile burdufuri ale depăşitelor instituţii şi reglementări corelate cu Războiului Rece. Vremurile se schimbă. Circumstanţele se schimbă. Instituţiile trebuie să se schimbe. Dar nu şi valorile noastre.
Ce-i de făcut? Fiecare situaţie, fiecare criză necesită o abordare diferită, firește. Mutarea unui singur pion schimbă, pe tabla de şah, o întreagă poziţie. Iată de ce îmi place să spun că susţin principiile, nu politicile. Când ai principii solide şi lumea întreagă ştie care sunt acestea, politicile au tendinţa de a fi mult mai uşor de dezvoltat şi de implementat.
Liderilor, celor responsabili de soarta popoarelor lor, le revine sarcina de a forma politici. Liderii, consultându-se cu experţii lor, trebuie să evalueze opţiunile existente, să ia în calcul consecinţele, să cântărească situaţia pe termen scurt şi pe termen lung. Este o extravaganţă să faci recomandări fără a avea autoritatea de a le transpune în practică sau responsabilitatea de a da socoteală pentru ele. O asemenea atitudine ar genera cele mai nebuneşti poziţii politice. Dar îmi dau seama că aceaşi socoteală, oricât de onestă şi de precisă ar fi, e tot o formă de eschivare. Nimeni n-ar fi mulţumit de un medic care te diagnostichează cu o boală letală, dar apoi refuză să-ţi sugereze un remediu.
Sunt mulţi paşi ce pot fi făcuţi, dar ei necesită curaj şi voinţă. O Magna Carta globală, adică un document care să ducă la crearea unei asociaţii a naţiunilor democrate unite şi să susţină şi să apere Declaraţia Universală a Drepturilor Omului, e unul dintre paşi. Democraţiile pot face, acum, paşi concreţi pentru a-i proteja şi susţine pe cei atacaţi de dictatori, de opresori şi de indivizii încremeniţi în trecut. Lumea liberă are o bogăţie şi o putere de neimaginat şi trebuie să le folosească pentru a-i ajuta pe cei oprimaţi să ni se alăture, altfel această putere e irosită în zadar.
Un alt motiv pentru care recomandările politice specifice sunt nesatisfăcătoare ar fi că ele sunt, inevitabil, depăşite sau complet inutile. De-a lungul anilor, am întocmit, de exemplu, o lungă listă de lucruri care ar trebui făcute pentru a riposta faţă de dictatura lui Vladimir Puţin. Chiar şi acum, după ce el a demonstrat cât de corecte au fost cele mai groaznice temeri ale mele şi toţi recunosc că am avut dreptate, puţine dintre aceste

recomandări s- au concretizat. Altele au fost îndeplinite, ca sancţiunile şi eliminarea Rusiei din G 7, dar prea lent şi prea delicat, pentru a avea impactul intimidant la care sperasem.
Majoritatea propunerilor specifice pe care le-am făcut cu aproape un an în urmă în privinţa dictaturilor, a lui Puţin şi a celei din Ucraina, sunt încă valabile şi m-am referit la ele de-a lungul acestei cărţi. Trebuie izolate dictaturile care exploatează contactele cu lumea liberă pentru a-şi susţine aparatul represiv. E necesar ca respectarea drepturilor omului şi a valorii vieţii umane să constituie fundamentul politicii, inclusiv al celei externe. Aceasta nu exclude negocierile şi relaţiile comerciale, în anumiţi parametri, dar trebuie să fie clar că relaţiile vor fi strict limitate, câtă vreme continuă represiunea.
Ucraina ar trebui apărată, ca şi cum ar avea graniţă comună cu fiecare naţiune liberă de pe glob. Aceasta înseamnă să i se asigure arme cu care să-şi poată apăra graniţele şi ajutor financiar pentru a-şi stabiliza economia, pe care Puţin îşi doreşte atât de mult să i-o distrugă. Politicienii occidentali ar trebui să examineze, cu atenţie, ce importă America şi Europa din Rusia - petrol, gaze, linii de aprovizionare - şi să dezvolte alternative la ele. Iată de ce se teme Puţin de exploatarea gazelor de şist şi de tehnologiile ce pot să facă Occidentul mai puţin dependent de exporturile ruseşti de energie. Cu toate acestea, la finele lui aprilie 2015, s-a anunţat că Pentagonul a cerut Congresului permisiunea de a folosi motoare de rachete de fabricaţie rusească. Când marile puteri din lumea liberă îşi lasă armata la mila băieţilor răi, ce speranţe ar mai putea avea victimele acestora din urmă?
Dacă apelurile la moralitate şi valori nu-i impresionează, politicienii americani ar trebui să-şi aducă aminte că SUA au interese vitale în Ucraina. Ca principală putere economică şi militară a lumii, ca principal consumator de energie de pe planetă, America are mari beneficii de urma stabilităţii globale. (Asta în timp ce marii exportatori de combustibili fosili, ca Rusia, beneficiază de pe urma instabilităţii, care duce la creşterea preţului petrolului.) Chiar dacă eşti un realist cinic sau un izolaţionist libertarian, e mai ieftin şi mai practic să adopţi o poziţie fermă acum în privinţa Ucrainei, decât să piezi ocazia şi apoi să te îngrijorezi în privinţa necesităţii unei implicări mai puternice a Americii în Ţările Baltice şi în Polonia, ţări membre NATO. De asemenea, e mult mai sigur, pentru americani, europeni şi pentru oricine altcineva, ca America să menţină o robustă umbrelă globală de

securitate, decât să încurajeze proliferarea focarelor de război prin închiderea acestei umbrele.
E important să ne amintim că împăciuitorismul reflectă climatul general, nu doar slăbiciunea personală a liderilor noştri aleşi. De la Chamberlain, în 1938, la Obama, în 2015, oamenii primesc ceea ce vor - pentru o vreme. Main Street şi Wall Street răsplătesc politicienii care produc rezultate atractive pe termen scurt, indiferent de cât de grave sunt consecinţele pe termen lung. Există puţine recompense şi multe pedepse pentru puţinii politicieni care încearcă să discute despre cadrul general şi despre consecinţele pe termen lung ale inacţiunii. întrebările ipotetice sunt respinse ca şi cum ar constitui un mod incorect de a cerceta viitorul. Fără o strategie călăuzitoare pe care s-o aibă în vedere, democraţiile pierd în faţa dictaturilor oportuniste, care pot acţiona mult mai rapid fără a fi controlate şi fără să fie nevoite să dea socoteală electoratului de faptele lor. Nu putem aştepta să acţionăm abia când catastrofa va fi deja declanşată. Această atitudine de genul „trezeşte-mă când vor ocupa Polonia" a fost stupidă în 1938 şi e şi mai stupidă în 2015, fiindcă avem, astăzi, lecţia primită pe 1 septembrie 1939 - data când a fost atacată Polonia - şi lecţiile celor şase ani cumpliţi care au urmat, din care ne putem informa. Cel puţin, Chamberlain nu avut la dispoziţie un manual de istorie care să-i spună ce i-ar putea aduce viitorul.
Nu voi afirma că am ajuns la un punct de criză sau la o răspântie de drumuri, fiindcă tragedia e deja în desfăşurare. Deciziile luate de liderii lumii libere - şi de alegătorii care i-au votat - vor determina cât de tragică va fi situaţia. Agresiunile venite din partea lui Puţin şi a grupării ISIS au prins lumea liberă cu garda jos, dar această scuză nu mai poate fi folosită şi încă nu avem un plan de acţiune. Orice politician care candidează la o funcţie publică ar trebui întrebat ce ar face ca lumea să devină mai sigură. Candidaţilor şi liderilor n-ar trebui să li se mai permită să se ascundă sub masca fragilă a „priorităţilor interne" într-o lume a economiilor şi a violenţei globalizate.
Fie că e vorba de Ucraina, Siria, Venezuela, Yemen sau Nigeria, lumea liberă trebuie să fie gata să acţioneze în sprijinul celor dornici să trăiască liber şi fără teamă. Nu doar prin măsuri militare, după ce criza deja s-a declanşat, ci ar trebui să acţioneze pentru a educa, a construi şi a ajuta la crearea de societăţi care să aprecieze valorile moderne. Chiar şi cinicii şi izolaţioniştii trebuie să admită că e mult mai moral, mai rentabil şi mai eficient să investeşti în prevenirea sărăciei, a fricii şi a ignoranţei, care duc, adesea, la radicalizare, decât să pedepseşti această radicalizare după ce devine

violentă. Fiecare miliard de dolari cheltuit pentru construirea de şcoli, pregătirea de cadre didactice şi conectarea celor izolaţi de restul lumii va duce la evitarea unor cheltuieli de război de zece miliarde mai târziu, împiedicând, astfel, ca o nouă generaţie de tineri flămânzi şi furioşi să devină vulnerabilă la propaganda antimodernitate, fiindcă modernitatea nu i-a ajutat cu nimic.

Am fost onorat să particip la summitul „Femeile în lume", organizat în 2013 la New York. Am făcut parte din acelaşi grup cu Phiona Mutesi, o campioană de şah la juniori, din Uganda, cu antrenorul ei, Robert Katende, şi cu Marisa van der Merwe, cofondatoare a programului de şah şcolar „Moves for Life", derulat în Africa de Sud. Experienţele de viaţă ale acestor două femei remarcabile sunt extrem de diferite, dar ambele vorbesc despre importanţa şi puterea educaţiei, mai ales în ţările în curs de dezvoltare.

Phiona provenea din Katwe, o suburbie a capitalei ugandeze Kampala, şi crescuse în sărăcie şi teamă, în condiţii pe care foarte puţini oameni din sala unde avea loc summitul şi le-ar fi putut imagina. Descoperirea clubului de şah al lui Robert a fost un miracol pentru Phiona, dovedindu-i cât de departe poate ajunge în plan intelectual. Mai importantă decât talentul ei pentru şah, care îi permisese să călătorească în toată lumea, era însă dorinţa acesteia de a ajunge medic. Acesta este primul şi cel mai important dar pe care îl poate oferi educaţia: încrederea în sine, care îl face pe un copil să-şi înţeleagă potenţialul. Foarte puţini copii au aşteptarea reală de a transforma reuşite la fotbal sau la alt sport implicând mişcare fizică într-o carieră sau în educaţie. Lucrul este valabil şi pentru şah. Conştientizarea faptului că poţi concura, poţi reuşi şi poţi avea satisfacţii la nivel intelectual se aplică pentru tot ce întreprinzi în viaţă.

în lungile mele călătorii prin lume pentru a promova şahul ca mijloc educativ, am învăţat că talentul există pretutindeni. întrebarea este cum îi oferim oportunitatea de a se exprima şi dezvolta. Această oportunitate, pe care o creează educaţia, este ceea ce lipseşte cu precădere în lumea aflată în curs de dezvoltare - şi, trebuie să recunoaştem, şi în unele părţi ale lumii dezvoltate. Este o nereuşită care are efecte dăunătoare şi pe termen lung. Educaţia constituie cel mai eficient mod de a combate sărăcia şi violenţa, ba chiar de a aborda chestiuni complexe, precum grupările teroriste sau liderii militari malefici.

Desigur, programele de miliarde de dolari vizând distribuirea de alimente şi de medicamente în zonele sărace sunt minunate. Fundaţiile care combat

bolile şi foametea în Africa au salvat nenumărate vieţi. Deşi viaţa este cel mai preţios dar, nu e de ajuns să faci pe magicianul numai pe jumătate, să creezi cerul, dar nu şi pământul. Când priveşti punctele nevralgice ale omenirii, remarci că, atâta vreme cât copiii nu beneficiază de educaţie, mulţi dintre ei, deşi salvaţi de ajutoarele occidentale, sunt meniţi unei vieţi pline de mizerie şi de violenţă.

Nu mă înţelegeţi greşit. Acesta nu este, firește, un argument împotriva asigurării de medicamente ce salvează vieţi sau o denunţare a extraordinarelor şi minunatelor persoane şi programe care distribuie aceste medicamente. Dar nu trebuie să întoarcem spatele acestor copii după ce ei sunt născuţi şi hrăniţi. Nu trebuie să le întoarcem spatele deloc! Uitaţi-vă la puştii înrobiţi de bandele de traficanţi de droguri şi de armatele de orice fel, la tinerii şomeri care îşi atacă, pentru un profit neînsemnat, vecinii, la fetele şi femeile care sunt, inevitabil, principalele victime ale violenţei.

Singurul medicament care poate vindeca toate aceste boli este accesul sigur şi egal la învăţătură. Cea mai bună dovadă a adevărului acestor cuvinte ar putea proveni chiar din partea cealaltă, de la grupările brutale care ard şcoli şi împuşcă, fără milă, eleve. Rareori auzim de atacuri coordonate vizând echipele umanitare care aduc medicamente şi hrană. Acestea reprezintă o ameninţare infimă pentru talibani, pentru liderii războinici regionali sau pentru politicienii corupţi, care fură fondurile ce i-ar putea ajuta pe concetăţenii lor. Fanaticii religioşi, mercenarii şi armatele au, în definitiv, nevoie de recruţi sănătoşi.

Ceea ce nu pot accepta aceşti ticăloşi este înflorirea educaţiei - cu excepţia, demnă de remarcat, a învăţăturilor religioase militante, care adesea închistează minţile în loc să le deschidă. Ei urăsc ca populaţia să fie educată, întrucât asta înseamnă sfârşitul lor şi al celor de teapa lor, în decurs de o singură generaţie. Prin urmare, talibanii nu doar că închid şcolile, precum cea din Swat, în Pakistan, în care învăţa Malala Yousafzai, o adolescentă de 15 ani, ci le şi distrug. Şi ei nu doar că îi spun Malalei să nu meargă la şcoală, ci o şi împuşcă.

Educaţia, în ţările aflate în curs de dezvoltare, înseamnă, însă, mult mai mult decât a-i ţine departe de străzi pe copiii expuşi riscurilor. Ea este singura modalitate de a construi o economie competitivă în secolul XXI, pe măsura solicitărilor globalizării. Sănătatea corpului nu este suficientă în condiţiile în care populaţii întregi migrează de la sate la oraşe, iar agricultura devine o

activitate puternic tehnologizată. Cititul şi scrisul nu pot fi un lux într-o epocă în care internetul este mai accesibil decât o reţea decentă de canalizare. Chiar şi cei mai pragmatici ştiu că ajutorul dat educaţiei reprezintă o bună investiţie. Costă mult mai puţin să protejezi şi să educi copiii, decât să trimiţi soldaţi şi rachete să-i ucidă după ce au fost abandonaţi şi apoi recrutaţi de băieţii răi, în reţele de violenţă şi teroare. O populaţie educată este mai puţin vulnerabilă la propagandă şi mai capabilă de a produce antreprenori şi lideri care să creeze oportunităţi economice.

Există programe care le plătesc ţăranilor producători de opiu şi de coca diferenţa de bani pentru a cultiva recolte mai puţin primejdioase. E o metodă mai ieftină şi mai puţin violentă decât lupta armată împotriva traficanţilor de droguri, la frontiere şi pe străzile oraşelor noastre. De ce să nu investim la fel şi în copii? Câte şcoli şi facilităţi nu ar putea fi construite cu banii daţi pentru producerea şi operarea unei singure drone? Câţi profesori, instructori vocaţionali şi paznici n-ar putea fi angajaţi cu preţul unei singure misiuni militare?

Fundaţia pentru Drepturile Omului acţionează pentru a ajuta şi unii oameni curajoşi, care pledează pentru respectarea libertăţii individuale şi a justiţiei, în întreaga lume. Forumul Libertăţii, pe care îl organizăm anual la Oslo, reuneşte sute de disidenţi, activişti, filantropi, jurnalişti şi politicieni de pe glob. Obiectivul este ca fiecare participant să înveţe lucruri noi şi să-şi împărtăşească ideile, revenind acasă cu noi forţe şi iniţiative.

în 2014, am decernat Premiul „Văclav Havel" pentru Disidenţa Creativă Măriei Aliohina şi Nadejdei Tolokonnikova, de la grupul Pussy Riot. Nu sunt de acord cu regimul Puţin de prea multe ori, dar, în cazul lor, trebuie să fac o excepţie. Performanţa lor uimitoare, felul cum l-au ridiculizat pe Puţin, curajul de a lua poziţie prin intermediul artei lor, toate acestea nu au fost doar o glumă proastă, aşa cum a încercat să susţină până şi avocatul lor. A fost un gest politic şi a fost puternic.

Iar procesul lor de la Moscova nu a reprezentat o persecutare oarecare. Dictatorii se tem pentru vieţile lor şi, de aceea, nu suportă să fie ironizaţi. Spre deosebire de alţi observatori, Puţin, cu instinctul lui de animal sălbatic, a perceput imediat seriozitatea ameninţării. Rezultatul a fost o pedeapsă de doi ani de închisoare, pentru un spectacol care a durat un sfert de oră.

Ca atare, ultima mea recomandare făcută politicienilor este să-i asculte pe disidenţi, chiar dacă nu le place ce au aceştia de spus. Ei sunt cei care arată realităţile întunecate ale societăţii noastre, realităţi pe care cei mai mulţi

dintre noi ne permitem să le ignorăm. Ascultaţi-i pe disidenţi, pentru că ei avertizează cu privire la ameninţările care planează mai întâi asupra minorităţilor şi, inevitabil, asupra majorităţii, ulterior. Fiecare societate are disidenţii săi, nu doar dictaturile. Ei vorbesc în numele dezmoşteniţilor, al ignoraţilor şi al persecutaţilor. Ascultaţi-i acum pentru că ei vorbesc despre ce o să vină!

Cartea de faţă, Vine iarna, este un avertisment, nu o concluzie inevitabilă. Partea bună, în privinţa anotimpurilor schimbării sociale şi politice, este că le putem influenţa dacă ne străduim îndeajuns. Dacă ne smulgem din starea de automulţumire şi învăţăm, iarăşi, cum să-i înfruntăm pe dictatorii şi pe teroriştii care ameninţă lumea modernă construită de noi, putem altera cursul istoriei. Antimodernitarea este un virus periculos şi, pentru a elimina un virus, nu e suficientă o simplă resetare. Trebuie să construim un sistem bazat pe valori care să fie îndeajuns de robust, încât să reziste virusului în plan

intern, suficient de inteligent, încât să oprească răspândirea virusului, şi suficient de îndrăzneţ, pentru a eradica virusul, oriunde se dezvoltă acesta

.Mulţumiri

9

Oricând risc să mă afund într-un ocean de idei interesante şi de oportunităţi incitante, soţia mea, Daşa, mă opreşte şi mă îndreaptă spre direcţia corectă. Ea a ştiut că această carte avea să vină la momentul potrivit.

Această lucrare este, prin ea însăşi, o recunoaştere adusă numeroaselor persoane care m-au educat şi inspirat în ultimii zece ani, ca activist pentru drepturile omului, şi, de aceea, voi folosi acest spaţiu pentru a le mulţumi celor care au transformat educaţia şi inspiraţia într-o carte.

Chris Parris-Lamb, agentul meu de la compania The Gernert, m-a impresionat, încă de la prima noastră întâlnire, prin pregătirea şi energia sa. Chris şi editorul nostru de la PublicAffairs, Benjamin Adams, au avut un rol esenţial în a stabili rapid modul în care un amalgam de idei, istorii, amintiri, analize, evenimente actuale şi opinii se putea transforma într-o poveste coerentă, cu un mesaj vital. Fondatorul PublicAffairs, Peter Osnos, are un fler

deosebit pentru ştiri importante, iar susţinerea lui plină de entuziasm faţă de această carte a reprezentat un imbold puternic.
Mulţumiri speciale lui George R.R. Martin pentru superba lui serie, Cântec de gheaţă şi foc, şi pentru serialul HBO realizat după aceasta, Urzeala Tronurilor, care a inspirat titlul acestei cărţi. Pe Puţin l-aş putea asemăna foarte bine cu Tywin Lannister, dar mi-e teamă, pe bună dreptate, să mă compar şi pe mine cu vreunul dintre personaje, având în vedere că mai toate au un destin groaznic!

Note

1. Sfârşitul Războiului Rece şi prăbuşirea URSS

54. să le redau viaţa celor ce trăiesc în casa cu oglinzi a dictaturii. O metaforă pe care am preluat-o din scena spargerii oglinzilor, dintr-un film extrem de popular în URSS - Intrarea Dragonului, cu Bruce Lee.
56. zguduind din temelii structura politică a acestuia. George H.W. Bush şi Brent Scowcroft, A World Transformed, New York, Knopf Doubleday, 1998, ediţie pentru Kindle, 10106-10107.
57. Multe dintre republici îşi vor proclama independenţa. Fred Waitzkin, Mortal Games: The Turbulent Genius of Garry Kasparov, New York, G.P. Putnam's Sons, 1993, ediţie pentru Kindle, 594-595.
57. încercând să salveze tot ce mai poate salva. Ibid.
63. un pachet de sprijin de peste 1,3 miliarde de dolari. Curt Tarnoff, „U.S. Assistance to the Former Soviet Union 1991-2001: A History of Administration and Congressional Action", Raport CRS către Congres, actualizat pe 15 ianuarie 2002.
64. împotriva inamicilor săi interni şi externi. Robert O. Paxton, The Anatomy of Fascism New York, Knopf Doubleday, 2004, ediţie pentru Kindle, 4284-4285.

2. Deceniul pierdut

68. de la finele celui de-al Doilea Război Mondial încoace. URSS şi SUA au fost de acord cu crearea Israelului în 1948, fiind primele ţări care l-au recunoscut.
71. unui nou consens intern privitor la rolul Americii în lume. Bush şi Scowcroft, A World Transformed, ediţie pentru Kindle, 11416-11420.
73. mult mai sângeroasă decât am crezut. David Halberstam, War in a Time of Peace: Bush, Clinton, and the Generals, New York, Simon and Schuster, 2001, p. 29.

74. America a ales ieri liderul lumii. Garry Kasparov, art. „Moral Principles Must Underpin U.S. Leadership", Wall Street Journal, 4 noiembrie 1992, A14.
76. şi promovăm cauza păcii. Declaraţia preşedintelui Bill Clinton în faţa poporului american în privinţa Kosovo, ţinută la Casa Albă pe 24 martie 1999. Text complet şi video la http://millercenter.org/president/speeches/speech-3932.

3. Războaiele invizibile

79. majoritatea lor sunt, din fericire, paşnice în ziua de azi. Pagina de Wikipedia, „Disputed territories in Europe", constituie o excelentă sursă de informaţii.
87. ce-aveţi să-i spuneţi preşedintelui Elţîn despre asta? Conferinţa de presă comună, a lui Bill Clinton şi Boris Elţîn, la Moscova, pe 10 mai 1995, http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=51336.
88. o făcuse fără să-l anunţe pe Elţîn. Ziarul Kommersant, 18 mai 1995. Menţionare în John W. Parker, Persian Dreams: Moscow and Tehran Since the Fall of the Shah, Washington, DC, Potomac Books, 2008, 116.
88. care promova legături politico-economice strânse cu Iranul. Ibid. pp. 117-188.
88. o relaţie mult mai apropiată între cele două superputeri, în viitor. Tarnoff, „U.S. Assistance to the Former Soviet Union 1991-2001: A History of Administration and Congressional Action", Raportul CRS către Congres, actualizat pe 15 ianuarie 2002.
89. să gestioneze conflictele provocate chiar de ei. Steven Erlanger, art. „Five Years Later: Eastern Europe, Post-Communism-A Special Report; East Europe Watches the Bear, Warily", New York Times, 21 octombrie 1994.
90. împotriva integrităţii teritoriale sau a independenţei politice a Ucrainei. Memorandumul de la Budapesta asupra garanţiilor de securitate, 1994, http://www.cfr.org/nonproliferation-arms-control-and-disarmament/budapest-memorandums-security-assurances-1994/p32484.

4. Născut din sânge

107. Eu pot să înfrunt moartea oricât de mult, dar voi nu puteţi! Halberstam, War in a Time of Peace, p. 420.
109. nu m-am putut abţine. Asta mi-e firea. Din filmul Dosar secret, 1955, scenariul şi regia de Orson Welles. Ulterior, scenariul transcris a fost singurul roman al lui Welles.

119. dacă îi găsim în veceul lor din curte, îi vom ucide chiar acolo. Conferinţa de presă a premierului Vladimir Puţin la Astana, din Kazahstan, 24 septembrie 1999.
121. 40% dintre ruşi credeau că forţele de securitate fuseseră implicate în atentatele cu bombă. Un sondaj de opinie realizat de Levada, în aprilie 2002, a relevat că 43% dintre ruşi credeau acest lucru, în vreme ce 38% excludeau posibilitatea; http://www.levada.ru/press/2002041600.html.
123. s-ar putea dovedi un pasiv prea dificil de depăşit. Garry Kasparov, art. „Russia's BestElection Yet", în Wall Street Journal, 21 decembrie 1999.
124. cel mai distrus oraş de pe Pământ. BBC News, art. „Sears remain amid Chechen revival", 3 martie 2007, http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/from_our_own_correspondent/64146C
124. fusese masacrată în al doilea război cecen. Anna Politkovskaia, A Small Corner of Hell: Dispatches from Chechnya, Chicago: University of Chicago Press, 2003, p. 29.

5. Preşedinte pe viaţă

134. imperiului pe care acesta îl slujea şi apăra: URSS. Masha Gessen, The Man Without a Face: The Unlikely Rise of Vladimir Putin, New York, Penguin, 2012, 132.
134. supremul artist din politica internaţională. Fiona Hill şi Clifford Gaddy, Mr. Putin: Operative in the Kremlin, Washington, DC: Brookings Institution Press, 2015, ediţie pentru Kindle, 322-327.
135. a demisiona mai devreme şi de a-i încredinţa lui puterea. Menţiune de Tatiana Iumaşeva, fiica lui Elţîn, pe site-ul ei web; de asemenea, menţiune făcută şi în ziarul The Telegraph, 23 ianuarie 2010, http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ 7063201/Boris- Yeltsins-daughter-attacks-Vladimir-Putin.html.
136. triumful istoric deplin al primului preşedinte al Rusiei. Garry Kasparov, art. „Yeltsin Offers New Hope for the New Year", în Wall Street Journal, 3 ianuarie 2000.
137. ar fi urmat principiile unei societăţi libere. George Soros, art. „Bitter Thoughts with Faith in Russia", în Moskovski Novosti, februarie 2000.
138. Putin e încă foarte viu şi extrem de activ politic. Andrei Piontkovski, art. „For Whom Putin Tolls?", în Russia Journal, 21-27 februarie 2000.
146. simbolismul reînvierii muzicii sovietice a fost relevant. Criticii excepţionalismului american, precum Putin, ar trebui să nu uite că versurile noului imn rusesc includ şi „eşti unică în lume, fără de pereche".

6. în căutarea sufletului lui Putin

148. ce l-a surprins sau l-a îngrijorat cel mai mult în privinţa lui Puţin. în discuţiile avute de-a lungul anilor, experienţa şi clarviziunea lui Steve au făcut să fie unul dintre analiştii mei favoriţi, în privinţa modului în care specialiştii americani în domeniul politicii externe văd Rusia şi de ce. Recomand, cu căldură, articolele şi cărţile lui, chiar şi pe cele cu care nu sunt de acord.

149. cum am putea îndrepta lucrurile. Mesaj personal pe e-mail, de la Steve Sestanovich către autor, 19 aprilie 2015.

150. cum se exprima premierul britanic Tony Blair. Ian Traynor şi Michael White, art. „Blair courts outrage with Puţin visit", Guardian, 11 martie 2000, http://www.theguardian.com/world/2000/mar/11/ russia.ethicalforeignpolicy.

150. N-am făcut niciodată aşa ceva, e ilegal! Interviu cu preşedintele Bill Clinton la postul de radio Ecoul Moscovei, 4 iunie 2000. Citat în Michael Wines, art. „Clinton in Moscow: The State of Democracy", New York Times, 4 iunie 2000.

151. arestări arbitrare, bătăi şi torturi sistematice sau violuri. Malcolm Hawkes, declaraţie a Human Rights Watch, 11 martie 2000. Citat în The Guardian, http://www.theguardian.com/world/2000/mar/ll/russia.ethicalforeignpolicy.

169. suntem aici cu scopul precis de a pune capăt războiului. Citatele sunt din diverse surse de ştiri ruseşti; câteva sunt în engleză, în acest reportaj BBC: „Hostage-takers «ready to die»", 25 octombrie 2002, http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2360735.stm.

173. o creştere a antisemitismului, în ultimul an. Masha Kondrachuk şi Stephen Ennis, „Jews reject Russia claims of Ukraine anti-Semitism", reportaj BBC, 12 noiembrie 2014, http://www.bbc.com/news/world-europe- 29991777.

176. un proces corect, după standardele legale ruseşti. Citat într-un reportaj rusesc pe Grani.ru, în octombrie 2003. Ambasadorul Vershbow şi-a exprimat îngrijorarea faţă de faptul că justiţia rusească ar fi „aplicată selectiv".

180. şi vă doresc curaj! Disponibil şi în varianta audio aici: http://www.rferl.org/content/Text_Of_Closing_Statement_By_Mikhail_Khodi

7. Peste bord, în bătaia puştii

1. să lupt pentru aceşti oameni şi pentru aceste lucruri. Garry Kasparov, art „The Great Game", Wall Street Journal, 14 martie 2005.

2. că are ordin să-l aresteze, dacă pleacă la Beslan. J.F.O. McAllister; Paul Quinn-Judge; Yuri Zarakhovich, art. „The Talks that Failed", Time, 13 septembrie 2004.
188. voi merge la Beslan, să iniţiez negocieri. J.F.O. McAllister; art. „Communication Breakdown", Time, 12 septembrie 2004.
190. cei doi au rupt tăcerea, denunţând raportul oficial. Art. „Beslan School Siege Inquiry «a Cover-up»," Herald (Scoţia), 10 februarie 2007, http://www.heraldscotland.com/beslan-school-siege inquiry-a-coverup-1.829305.
191. ostaticii care ar fi putut fi salvaţi au ars de vii. David Satter, în Weekly Standard, nr. 9, 13 noiembrie 2006.
196. vina ne va aparţine tuturor! Gessen, The Man Without a Face, 193-194.
209. valorile stilului occidental şi pe cele universale. Preşedintele George W. Bush, discutând cu reprezentanţii organizaţiei Freedom House, pe 29 martie 2006.

8. Operaţiunea Medvedev

224. „inteligent" şi „din altă generaţie". Interviu apărut în revista USA Today, cu Secretarul de Stat Condoleezza Rice, pe 11 decembrie 2007, http://usatoday30.usatoday.com/news/washington/rice- transcript.pdf.
225. de dovezile „îngrijorătoare" privind nerespectarea drepturilor omului. Toate citatele provin dintr-o serie de articole despre Puţin, din secţiunea „Person of the Year", revista Time, 19 decembrie 2007. Acestea includ un interviu în care Puţin e întrebat de ce alegerile din Rusia nu au fost mai deschise şi de ce fusesem eu arestat. Uimitorul răspuns al lui Puţin: „Dar de ce domnul Kasparov, când a fost arestat, a vorbit în engleză şi nu în rusă? Când un politician vrea să fie mai popular cu alte ţări, decât pentru naţiunea rusă, lucrul ăsta spune multe." Desigur, mă adresasem numeroşilor reporteri străini în limba engleză, după ce vorbisem deja în rusă.
225. reprezintă un potenţial risc pentru propria sa securitate. în Time, art. „Adolf Hitler: 1938 TIME man of the year", 2 ianuarie 1939.
229. „suntem serios îngrijoraţi" şi „condamnăm ferm". Citate din declaraţiile făcute la reuniunea extraordinară a Consiliului Europei cu privire la situaţia din Georgia, în august 2008.
240. moartea ei a dăunat guvernului rus mai mult decât articolele ei. O remarcă făcută de Puţin în faţa presei, în Germania, pe 10 octombrie 2006, la patru zile după asasinarea Annei Politkovskaia.

240. aproape ameţiţi de mirosul lor de petrol şi de gaze! Vâclav Havel, citat pe larg imediat după eveniment şi în materialele promoţionale ale filmului.
240. una dintre cele mai bune calitativ din lume. Toate citatele sunt din declaraţiile făcute de Medvedev la Congresul Internaţional al Presei Ruseşti, Moscova, 11 iunie 2008.
242. atât în străinătate, cât şi pe pământ rusesc. Asasinarea, în 2009, a rivalului lui Kadîrov, Sulim Iamadaiev, în Dubai, e cea mai notabilă. Poliţia din Dubai l-a acuzat de crimă pe vărul lui Kadîrov (şi membru al Dumei de Stat). Fratele lui Iamadaiev a fost asasinat la Moscova, în 2008.
243. dacă solicitarea Georgiei de aderare la NATO ar fi fost acceptată. Bush, Decision Points, 7945-7947.

9. îndrăzneala de a spera în zadar

246. oameni ca Marshall, Acheson şi Kennan. Cuvintele apar într-un interviu al lui Obama, în Fareed Zakaria, GPS, 28 decembrie 2008. Obama a continuat lăudând politica externă a preşedintelui George H.W. Bush.
248. în toate ţările, pretutindeni. O versiune a acesteia apare pe o placă memorială de pe piedestalul Statuii Libertăţii.
252. retorica inspirată prin acţiune decisivă. în articolul meu din 5 noiembrie 2008, pentru Los Angeles Times Syndicate, şi, distribuit ulterior, şi în alte părţi. Varianta completă şi gratuită este aici: http://www.theotherrussia.org/2008/ll/05/kasparov-on-obama and-how-russia- sees-america/.
253. a condamna „acţiunea agresivă" a Rusiei. Toate citatele provin din campania de presă care a urmat într-o manifestare furibundă.
253. excepţionalism american promovată în cursul primului mandat al preşedintelui Bush. Ben Smith, „«Invasion of Georgia» a «3 a.m. moment»", Politico, 9 august 2008.
255. independenţa fostelor republici sovietice. Merită citită întreaga declaraţie din 11 august 2008 a senatorului McCain: http://www.realclearpolitics.com/articles/2008/08/mccain_statement_on_geor:
260. domnul Puţin şi domnul Medvedev trebuie să decidă. Interviu cu Igor Iurghens, în Gazeta.ru, februarie 2010.
266. BP ca la „Bolşoi Petroleum." Citat pe larg în presă, 14 ianuarie 2001. Markey era democratul aflat în fruntea Comitetului pentru Resurse Naturale din Camera Reprezentanţilor, la acea vreme.

270. rezumatul politicii preşedintelui Obama faţă de Rusia a fost: „Noi dăm, Rusia ia". Mitt Romney, art. „Bowing to the Kremlin", Politico, 27 martie 2012.
270. i-a respins afirmaţiile, ca pe o simplă demagogie. Mitt Romney, No Apology: The Case for American Greatness, New York, St. Martin's Press, 2010, ediţie pentru Kindle, 4916-4920.
277. Erau nişte oameni calmi, care au fost atacaţi pe nedrept. Transcrierea reportajului video de pe Fox News este încă disponibilă online: http://video.foxnews.eom/v/1624799524001/anti-putin rallies-continue-in-russia/?#sp=show-clips.

10. Război şi pace

289. au primit contracte de 7,4 miliarde de dolari. Art. „Castles in the Sand" Economist, 13 iulie 2013.
296. Tokyo, în 1940, respectiv la Roma, în 1944. Ele au fost anulate din cauza izbucnirii războiului. Următoarea Olimpiadă a avut loc la Londra, în 1948.
297. o piesă din noua URSS visată de Puţin. Garry Kasparov, art. „Les Jeux et la vérité", Le Monde, 24 februarie 2014.
298. mai înainte ca eu să termin de rostit cuvântul „Berlin". Consilierul meu, Mig Greengard, a început să numească asta „datul ochilor peste cap în momentul Hitler", în timpul numeroaselor interviuri pe care le-am acordat înainte şi după Jocurile Olimpice de la Soci. El a remarcat şi că această atitudine a încetat aproape cu totul după ce Puţin a anexat Crimeea, aşa cum am avertizat că va face.
303. Nu e nimic de ordin personal. Conferinţa de presă a lui John Kerry, Londra, 14 martie 2014.
310. îndemnurile generice la „mobilizarea comunităţii internaţionale". Obama a declarat, de fapt, acest lucru („Remarks by Président Obama and Président Poroshenko of Ukraine After Bilateral Meeting", 18 septembrie 2014). Multe dintre afirmaţiile lui par o parodie a limbajului diplomatic dublu: „Şi vom continua să căutăm mobilizarea comunităţii internaţionale, transmiţându-i Rusiei că Ucraina doreşte să aibă o bună relaţie cu toţi vecinii ei, atât din Est cât şi din Vest, şi că trebuie să existe o cale prin care Ucraina să poată negocia şi face comerţ şi prin care să continue legăturile interumane dintre Ucraina şi Rusia, dar Rusia nu le poate dicta ucraineenilor cum să lucreze efectiv cu alţi parteneri, pentru a îmbunătăţi situaţia poporului ucrainean". Rusia tocmai invadase Ucraina!

Concluzii

317. singurele lucruri pe care Kim Jong-il şi alţii ca el le înţeleg. Vâclav Havel, art. „Time to Act on N. Korea", Washington Post, 18 iunie 2004.
323. numind asasinatul „o provocare". Purtătorul de cuvânt al lui Puţin, Dmitri Peskov, a declarat acest lucru la câteva ore de la asasinat. Puţin a repetat declaraţia a doua zi.
325. socoteală în faţa unei justiţii ce părea mereu mai îndepărtată. întregul raport al lui Nemţov, din 2011, „Puţin. Corruption", este disponibil în rusă şi engleză la, http://www.nemtsov.ru/old.phtml?id=706613. Mii de copii tipărite au fost, desigur, confiscate şi distruse, fiind considerate „literatură extremistă".
327. nu doar o încăpere dintr-un Turn Babei. Intitulat, de fapt, „Forţele păcii", a devenit cunoscut ca „discursul referitor la Cortina de Fier". Merită citit sau ascultat în întregime, fie şi doar pentru a vedea cum Churchill, faimos pentru retorica sa bogată, era dornic să prezinte chestiunile politice în mod direct şi tranşant. Varianta scrisă şi cea audio sunt aici:
http://www.winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/the- sinews-of-peace.
328. se varsă, şi burdufurile se prăpădesc. Evanghelia după Luca 5:37 (Ediţia Cornilescu).
331. „trezeşte-mă când vor ocupa Polonia". Aşa s-a exprimat Bill Maher în emisiunea Real Time, 1 mai 2015.
Politicieni ruşi proveniţi din rândurile serviciilor secrete sau ale armatei (n.tr.)